שִׁפְתֵנוּ

קובץ

מוקדש לשאלות הרחבתה ותחיתה
של הלשון העברית

המיסד והמוציא: ש.י. ליקובסקי א"י
העורך: ד"ר יוסף קלוזנר א"י

קובץ ראשון
מהדורא ב'

ה ת ר פ"ג

שפתנו קובץ ראשון

שְׂפָתֵנוּ

קובץ

מוקדש לשאלות הרחבתה ותחיתה
של הלשון העברית

המיסד והמוציא: ש.י. ולקובסקי א"י
העורך: ד"ר יוסף קלוזנר א"י

קובץ ראשון
מחדורא ב'

ה תר פ"ג

הקדמה למהדורא הראשונה

קובצי „שפתנו" מוקדשים לשאלות הפילולוגיה המעשית העברית, בהבדל מן הפילולוגיה העיונית, שעוסקת בחקירת־הלשון לשמה, עוסקת הפילולוגיה המעשית אך באותה חקירת־הלשון, שיש בה כדי להרחיב את לשוננו הספרותית בפועל ולקרב את תחיתה של לשוננו בדבור. חקירות מופשטות, שיש להן אך ערך היסטורי בלבד (באורי־מקראות ובאורים בתלמוד, שמתוכם לא יתחדש מובנה של מלה, שאנו צריכים לה בלשוננו, חקירה ב„שמות־הנרדפים", שאין בה אלא „דרוש וקבל שכר", וכיוצא באלה), אין להם מקום בקובצים הללו, בהם יבואו: א) פִּרְטֵי־מלים, שמשמשים לצרכי הדבור החי והספרות והמדע המדויקים; ב) פרטי־מלים ובטויים עתיקים, שנשתכחו והם ממלאים חסרון ידוע בלשון של ההוה; ג) תקוני טעויות וברבריסמים, שנשתרשו בדבור ובכתיבה; ד) חקירות על האפשרות להעשיר את הלשון העברית מתוך הלשונות השמיות; ה) חקירות בדבר השנויים, שצריך להכניס בדקדוק העברי; ו) חקירות בדבר הנקוד העברי והקלתו; ז) תרגומי ספרים ומאמרים מן המדע המדויק, שיש בהם משום הרחבת־הלשון ומצויים בהם חדושים לשוניים; ח) מאמרים בדבר הסגנונים העבריים השונים, ועוד.

אפשר שיבואו בני־אדם בעלי־לב ויאמרו: בשעת־חירום כזו כלום אין לנו ענינים יותר חשובים משאלות־הלשון? — עם־ישראל טובע בים של צרות, האנושיות כולה טובעת בים של דם, — ואתם עוסקים בענינים רחוקים מן החיים ומצרכי־השעה?

אפשר היה להתנצל במניעות החיצוניות, שאינן נותנות לעסוק בדברים קרובים אל החיים ביותר. ואולם לא להתנצלות צריכים קובצים אלה. מי עמד בסוד־ההיסטוריה ויודע, מהו דבר גדול ומהו דבר קטן לחייה של אומה ולישועתה של אומה? — „החיים והמות ביד הלשון" הוא בטוי ישן, אבל אמתותו לא נתמעטה מפני יָשְׁנו.

ואף דבר זה כבר ראינו בהיסטוריה הישראלית: „יום־קטנות" של עזרא ונחמיה, שפרסמו את התורה בלשונה המקורית ונלחמו בבנים ה„מדברים אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית", הביא לידי „יום־הגדולות" של החשמונאים...

אודיסה, ה' שבט תרע"ז. המערכת.

הקדמה למהדורא השניה

המהדורא הראשונה לקובץ „שפתנו" יצאה לאור במוסקבה בימי המהפכה (בשנת 1917), הקובץ נעשה בינתים ליקר־המציאות. בהוציאנו לאור את הקובץ השני של „שפתנו" מצאנו צורך בדבר להוציא גם את הקובץ הראשון במהדורא חדשה. במהדורא השניה נשמטו מתוך זו שלפניה רשימות הבקורת על הספרות הלשונית, ולעומת זה נוסף בה המאמר „שמות הצמחים" לש. טשרניחובסקי.

המערכת.

תוכן

א) ההקדמה I — II VII

ב) פרחים וצמחים (פרט־מלים). ד"ר יוסף קלוזנר . . . . . 1—6

ג) ירקות (פרט־מלים). שמואל כהן ליפשיץ . . . . . 7—8

ד) אילנות ופירות (פרט־מלים). ד"ר יוסף קלוזנר . . . . . 9—12

ה) פטריות (פרט מלים). ד"ר שאול טשרניחובסקי . . . . . 13—16

ו) לשאלות הלשון (א. ארמית ועברית. ב. מלות זרות. ג. טהרת־הסגנון. ד. שאלת הסינטכסיס. ה. הדקדוק המקראי והדקדוק המשנתי). אליעזר־מאיר ליפשיץ . . . . . 17—42

ז) מומי ניב־שפתים. יהושע סירקין . . . . . 43—48

ח) מגנזי־הלשון שבתלמוד בבלי (א. שמות־עצם. ב. שמות־תואר ג. פעלים. ד. מלות־הקריאה. ה. צורות לשוניות. ו. בטויים ואפני־דבור). ד"ר יוסף קלוזנר . . . . . 49—64

ט) הרחבת־הלשון במשנה ובתלמוד. א. קארלין . . . . . 65—82

י) ההקטנה של שמות פרטיים. מ. ב. לאזבניק . . . . . 83—90

יא) חוסר הפרפיכסים בלשון העברית. יעקב זלוטניק . . . . . 91—103

יב) הפרוזה העברית (מאמר ראשון). יעקב פיכמאן . . . . . 104—113

יג) שמות הצמחים. ד"ר שאול טשרניחובסקי . . . . . 114—119

יד) מן החוזר הראשון אל הסופרים והבלשנים העבריים . . . . . 120—121

פְּרָחִים וּצְמָחִים*)

שׁוֹשַׁנָּה, וָרֶד, רָאָזע, Rosa, Rose, rose, роза

שׁוֹשַׁנַּת הַ, רָאָזענשטרויך, Rosenstrauch, rosier, розанъ

וַרְדִּינָה, רָאָזענדאָרן, Rosa canina, Hundsrose, Heckenrose, églantier, шиповникъ,

חֲבַצֶּלֶת, לִיליע, Lilium, Lilie, lis, лилія

דְּגָנְיָה, קָארנבלומע, Cyanus centaurea, Kornblume, bluet, василекъ

רְכָפָה, רעזעדאַ, Reseda luteola, Wau (Reseda), réséda, резеда

צְבָעוֹנִי, טולפּע, Tulipa, Tulpe, tulipe, тюльпанъ

---

*) בפרט הנוכחי אין תכליתי לתת את כל שמות הפרחים והצמחים המצויים בספרותנו העתיקה — דבר זה הוא ענין לחוקרי־קדמוניות. וגם אין מגמתי לתת תרגום עברי לכל הפרחים והצמחים שבעולם — דבר זה הוא ענין למומחה בתורת־הצמחים. השתדלתי לתת את הפרחים והצמחים הרגילים גם בארץ־ישראל וגם בחוץ־לארץ (ולא את צמחי ארץ־ישראל בלבד, כמו שעשה „ועד־הלשון"), שהם שגורים בדבור או מצויים בספרות, עד כמה שעלה בידי לסדרם (ובודאי נשמטו ממני כמה וכמה מהם, ויבואו אתרים וימלאו אחרי). נתכוונתי לתכלית מעשית — להקל את הדבור ואת הכתיבה העבריים. אם מצאתי לפרחים וצמחים רגילים אלה שמות בספרותנו הקדומה — הבאתים, ואם לא — קראתי להם בשמות, שחדשו החכמים העבריים בדורות האחרונים או שחדשתי אני על־פי השוואה ללשון רומית וללשון ערבית וגם ללשונות האירופיות העיקריות. אילנות וירקות יבואו בפרט מיוחד.

ואלה הם המאמרים והספרים, שהשתמשתי בהם, מלבד מה שלקחתי מספרי המשוררים והמספרים המפורסמים שלנו: „צמחי ארץ הצבי" להאגרונום מנשה מאירוביץ (בקביעת השמות העבריים השתתף מר א. מ. לונץ), ירושלים, שנה שלישית, עמ' 178—200, ושנה רביעית, עמ' 125—136; „צמחי ארץ־ישראל" לאליהו ספיר („התנוך", שנה א', חוברות ד'—ה', ושנה ב', חוברות א' וב'); „תרגום שמות הצמחים והחיות לגרמנית", שבא בסוף הספר „ארץ־ישראל וסוריה" לאוהאן, שתרגם אליהו ספיר (הוצאת „לעם" יפו תרע"א); „תורת עבודת־האדמה" לאיסד איינהורן, לונדון תר"ע; „צמחים ופרחים" לשאול משרניחובסקי (רשימת הפרחים והצמחים שבכתבי־הקודש בלבד); „השפה" חוברת ו', עמ' 214—222); „הצמחים המצויים בארץ" ל„חבר של ועד־הלשון" ישראל איתן (זכרונות ועד־הלשון העברית, מחברת ג', עמ' 12—18); ולסוף, המאמר המצוין Plants באַנציקלופידיה האנגלית־היהודית של עמנואל ליב (Lōw) (85 — 72, X), שהוא קצור ספרו היסודי: Aramäische Pflanzennamen, שכל בעלי המאמרים והספרים, הנזכרים קודם לכן, שאבו ממעיינותיו העשירים.

Paeonia officialis, Pfingstrose, Paeonia Mouton, גיכטראָזע, פֿאָניע, אַדמון
japanische Pfingstrose, pivoine, піонъ

Sambucus nigra, gemeiner Flieder, lilas, сирень, פליעדער, אָבֿיבֿית, כַּחֲלִית

Sambucus racemosa, roter Traubenholunder, האָלונדער, סַמְבּוּק, נְבִיבָה
sureau, бузина

Kamellia japonica, Kamelie, camélia, камелія קאַמעליע, קָהָוָן

Galanthus, Schneeglöckchen, perce-neige, подснѣжникъ, שנעגלאקכען, שַׁלְגִּיָּה

Gagea, Sternblume (Goldstern), aster, астра, שטערנבלומע, אַסטער, כּוֹכָבִית
звѣздоцвѣтъ

Balsamineae, Balsaminengewächse, balsamine, бальзаминъ, באַלזאַמינע, בֹּשֶׂם

Amarantus, Fuchsschwanz (Tausendschön), אַמאַראַנט, טויזענדשאָן, חֲמָם
amaranthe, бархатецъ, амарантъ

Calendula, Ringelblume, souci, ноготки, רינגעלבלומע, עוֹגָל

Dahlia, Georgine, dahlia, георгина, געאָרגינע, גּוֹרְגִּינָה

Ranunculus, Hahnenfuß, renoncule, лютикъ, האַהנענפוס, אַרְזָף

Anthemis, falsche Kamille, comomille, ромашка, קאַמיללע, תַּפּוּחְיָה

Prunus Padus, Traubenkirsche, merisier à grappes, טרויבענקירשענבוים, ענְבִיָּה
putiet, черемуха

Caprifoliaceae, Geisblattgewächse, קאַפּריפֿאַליום, יעלאָנגער־יעליעבער, עֲזָנָה
chèvrefeuille, жимолость, каприфолій

Lepidium, Kresse, cresson, крессъ, жеруха, קרעסטע, שָׁחָל

Tropaeolum majus, Kapu- קאַפּוצינערבלומע, אינדיאַנישע קרעסטע, שַׁחֲלָיָה
zinerkresse, cresson d'Inde, capucine, настурцій

Auricularia, Aurikel, oreille d'ours, auricule, аврикула, אוירִיקעל, אָזְנִיָּה
медвѣжье ушко

Senecis silvaticus, Waldkraut, fougère, папоротникъ, פֿאַרנקרויט, (וואַלד־) שָׁרָךְ

Adonis aestivalis, Blutströpfchen, adonis, אַדאָניס, בלוטסטראָפּפכען, דְּמוּמִית
goutte-de-sang

Anemone, Windröschen, הערבסטצייטלאָזע, ווינדראָזכען, אַנעמאָנע, כַּלָּנִית
anemone, вѣтряница, анемонъ

Primula, Schlüsselblume (Himmel- בכור־אָבֿיב, פרימעל, שליסעלבלומע,
schlüssel), primevère, баранчикъ, скороспѣлка, бѣлая буквица

Viola, Veilchen, violette, фіялка, פיילכען, סִגְלִיָּה

זִכְרְיָה׳ פערגיססמיינניכט Myosotis, Vergißmeinnicht, ne m'oubliez-pas, незабудка

מַרְגָנִית׳ גאַנזעבלומע Bellis, Gänseblümchen, marguerite, маргаритка

יַקִינְטוֹן׳ היאַצינט Hyacinthus, Hyazinthe, jacinthe, гіацинтъ

נַרְקִיס׳ נאַרציסס Narcissus, Narzisse, narcisse, нарциссъ

יַסְמִין׳ יאַסמין Jasminum, Jasmin, jasmin, жасминъ

נַרְד׳ נאַרדע Nardus, Bersengras, nard, нардъ

זִיוְנִית׳ מאַיבלומע Convallaria majalis, Maiblümchen, muguet, ландышъ

קַרְפּוֹל׳ גאָלדלאַק Cheiranthus, Goldlack, girofle, левкой,

צִפּוֹרֶן׳ נעלקע Dianthus, Nelke, oeuillet, гвоздика

פַּעֲמוֹנִית׳ גלאקקענבלומע Campanula, Glockenblume, campanule, колокольчики

אַלְמוּתָה׳ איממערגרין Vinea minor, Immergrün, immortelle, барвинокъ безсмертникъ

חַלְמִית׳ מאַלווע Althaea officialis, Eibisch, mauve, проскурнякъ мальва

קִיסוֹס׳ עפיי Hedera, Epheu, lierre, плющъ

רַקֶפֶת׳ אַלפּענפיילכען Cyclamen, Alpenveilchen, cyclamen, дряква

כּוֹפֶר׳ הענגאַ Lawsonia Alba, Datteltraube, henné, лавзонія

שֶן־אַרְיֵה׳ לאָווענצאָהן Leontodon, Löwenzahn, pissenlit, одуванчикъ

אַל־תִּגַּע־בִּי׳ זינפּפלאַנצע Mimosa Pudica, Sinnpflanze, mimosa, sensitive, мимоза

קִטְיָפִנִית׳ אַמנון־וְתָמָר׳ שטיעפמיטערכען Viola tricolor, Stiefmütterchen, violette tricolore, pensée, Иванъ-да-Марья, анютины глазки

חִלְפִּית׳ אירוס׳ שווערטליליע Iris, Schwertlilie, iris, касатикъ, ирисъ

חֶלְקַת־הַיָם׳ ראָזמאַרין Rosmarinus officialis, Rosmarin, rosmarin, розмаринъ

שְעוֹנִיָה׳ פּאַסטיאָנסבלומע Passiflora, Passionsblume, grénadille, passiflore кавалерникъ, страстоцвѣтъ

סִיפִיָה׳ זיעגוואורץ Symphytum officiale, Schwarzwurz, glaïeul, шпажникъ

עִירוֹן׳ גאָלדבלומע׳ אַספאָדעלוס Ipomoea, Goldblume (Winde), asphodèle асфоделій, златоцвѣтъ

אֲזָבִיוֹן, לאַוועגדעל, Lavandula, Lavendel, lavande, лаванда

דוּדָאָה (דוּדָאִים), אַלרוין, Mandragora officinarum, Alraune, mandragore, мандрагора, Адамово яблоко

חֲרָצִית, חריזאַנטהעם, וואוכערבלומע, Chrisanthemum, Wucherblume, chrysanthème, хризантема

הַרְדַּפְנָה, אָלעאַנדער, Nerium, Oleander, oléandre, laurier-rose, олеандръ

זַעֲזוּעִית, ציטטערגראַז, Briza, Zittergras, amourette tremblante, brize, змѣиная трава

מִנְתָּה, דַּנְדָּנָה, מינצע, Mentha, Minze, menthe, мята

כַּמּוֹן, קיממעל, Carum, Kümmel, cumin, тминъ

שֶׁבֶת, אַניס, Anisum, Anis, anis, анисъ

פִּיגָם, רויטע, Rubia tinetorum, Färberröte (Krapp), rue, рута

כַּרְכֹּם, זאַפראַן, Crocus sativus, Safran, safran, шафранъ

חֲבַלְבַּל, ווינדע, Convolvulus, Winde, liseron, вьюнокъ

חֲלַבְלוּב, וואָלפסמילך, Euphorbia, Wolfsmilch, euphorbe, молочай

חֲלֶבֶן, פאָגעלמילך, מילכשטערן, Ornithogalum, Vogelmilch (Milchstern), ornithogale, птицемлечникъ

חֲלַגְלוֹגָה, פאָרטולאַק, Orchis, Knabenkraut, pourpier, мокричникъ, портулакъ

פַּקּוּעָה, חַמְדָּל, קאלאָקווינטע, Citrullus Colocyntis, Koloquinte, coloquinte, колоквинтъ

חָצָב, מעערצוויבעל, Scilla bifolia, zweiblättrige Meerzwiebel, scille maritime, морской лукъ

יוֹעֵזֶר, פרויענהאַאַר, Adiantum capillus Veneris, Frauenhaar, cheveux de Vénus, adiante, женскій волосъ, адіантъ

נַעֲלוֹן, פרויענשוה, וועגוסשוה, Cypripedilum, Frauenschuh, soulier de Notre-Dame, пѣтушки

זְקַן־אַהֲרֹן, אַראָן, Arum, Aronstab, gouet, arum, аронникъ, Ааронова борода

זְקַן־הַמֶּלֶךְ, קאַיזערקראָנע, Fritillaria imperialis, Kaiserkrone, fritillaire, couronne impériale, царская бородка, царскій вѣнецъ

שׁוֹשַׁנַּת־יְרִיחוֹ, יְרִיחוֹ־רָאָזע, Rose de Jéricho, Іерихонская роза

לֶחֶךְ, וועגעריך, Plantago, Wegerich, plantain, попутникъ

מַרְוָה שַׁלְוִיָּה, זאַלביי, Salvia, Salbei, sauge, шалфей

בִּירוֹנִיקָה, עהרענפרייז- Veronica, Ehrenpreis, Veronica chamaldrys, Männer-treu, véronique, вероника

חִזָּרָה, בַּאמבוסראָהר, Bambusa, Bambus, bambou, бамбукъ

קָנֶה, ראָהר, Arundo, Rohr, canne, тростникъ

סוּף, בינזע, Juncus, Binse, roseau, камышъ

סוֹס, זיסטהאָלץ (לַאקריץ), Glycyrrhiza, Süßholz, (jus de) réalisse, лакрица солодовый корень

מַלוּחַ, מעלדע, Atriplex, Melde, bonne-dame, arroche, лебеда

פֶּרֶג, מאָהן, Papaver, Mohn, pavot, макъ

פֶּרֶג־הַבָּר, קלַאטשמאָהן, Papaver Rhoecas, Klatschmohn, coquelicot, макъ самосѣйка

חַפְרִירָה, בּאָרענקלויע, Heraclum Sphondylium, Bärenklau, branche-ursine, медвѣжья лапа, борщевикъ

פּוּאָה, קראַפּפּ, Rubia tinetorum, Krapp (Färberröte), garance, крапъ, марена

פֶּרַע, יאָהאַנניסקרויט, Hypericineae, Johanniskräuter, millepertuis, звѣробой

קְוִיָה, ביינהייל, וואַללוואורץ, Symphytum, Beinwell, Schwarzwurzel, consoude, живокость

שְׁמְשָׁנִיָה, העליאָטראָפּ, זאָננעוועגדע, Heliotropium, Sonnenwende, héliotrope, геліотропъ

זְהָרָה, חַמָּן, זאָננענבלומע, Helianthus, Sonnenblume, tournesol, подсолнечникъ

צָבָר, קאַקטוס, Cactus, Kaktus, cactus, cactier, кактусъ

דּוֹקְרָנִיָה, שטעכפּאַלמע, יוקקע־פּאַלמע, Ilex, Stechpalme, houx, остролистъ

עֲצַבּוֹנִית, אָגָה, האַגעדאָרן, Crataegus, Weissdorn, aubépine, боярышникъ

אֲבִיוֹנָה, צָלָף, קאַפּפּערנשטרויך, Capparis spinosa, Kapernstrauch, caprier, каперсовый кустъ

קַנַּבּוֹס, האַנף, Cannabis sativa, Hanf, chanvre, конопля

כְּשׁוּת, האָפּפּען, Humulus, Lupulus, Hopfen, houblon, хмѣль

יְפֵהפִיָה, טאָללקירשע, בעללאַדאָנאַ, Atropa Belladonna, Toll-, Teufelskirsche, bella-donna, белладона, сонная одурь

שְׁכָרוֹן, בילזענקרויט, Hyoscyamus niger, Bilsenkraut, jusquiame, белена

שֵׁחֶלֶב, אָשְׁכִּי־כֶלֶב, אָרכידעע, קוקוקסבלומע, Lychnis flos cuculi, Kuckucksblume, orchis, ятрышникъ, орхидея, кукушкины слезы

זַרְזָר, בּערבּעריס, Berberis, Sauerdorn, Berberitze, épine-vinette, барбарисъ

רִיחָן, באַזיליעקרויט, Basilic, базиликъ

בָּצָלְיָה, זעעראָזע, וואַסערליליע, Nymphaea, Seerose, nénufar, кувшинчики

מַקּוֹר-חֲסִידָה, רייהערשנאַבעל, Erodium, Reiherschnabel, bec de cigogne, луговая герань

פְּקַעַת-שֶׁלֶג, שנעבאלל, Viburnum, Schneeball, boule-de-neige, калина махровая

ד"ר יוסף קלוזנר

*

יְרָקוֹת

אַסְפַּרְגוֹס, שפּאַרגעל, Asparagus, Spargel, asperge, спаржа

תֶּרֶד, שפּינאַט, Spinacia, Spinat, épinard, шпинатъ

פּוֹל, גאַרטען־באָהנען, Phaseolus, Gartenbohne, fève, бобы

שָׁעוּעִית, שמינקבאָהנען, Phaseolus vulgaris, Feuerbohne, haricot, фасоль

רוֹבִיָּה, פּאָנקרויט, Trigonella foenum, Leinsamen, dolique, конскіе бобы

אֲבַטִּיחַ, מעלאָנע, Cucumis Melo, Melone, melone, дыня

יְרֻבּוּז, וואַסערמעלאָנע, Blitum capitatum, Wassermelone, pastèque, арбузъ

דְּלַעַת, קירביסס, Cucurbita, Kürbis, citrouille, courge, тыква

קִשּׁוּאָה (ר׳ קִשּׁוּאִים), רונדער קירביסס, Cucurbita Pepo, gemeiner Kürbis, potiron, кабаки

מְלָפְפוֹן, גורקע, Cucumis sativus, Gurke, concombre, огурецъ

בָּצָל, צוויבעל, Allium cepa, Küchenzwiebel, oignon, лукъ

שׁוּם, קנאָבלויך, Allium sativum, Knoblauch, ail, чеснокъ

גֶּזֶר, מאָהרע, Daucus carota, Möhre, carotte, морковь

נַפּוֹס, זיסע ריבע, שטעקריבע, Brassica napus, süße Rübe, rave, рѣпа

עוֹלֶשׁ, ציכאָריע, Cichorium intybus, Cichorie, chicoreé, цикорія

חָצִיל, אייערפרוכט, aubergine, баклажаны

חַסָּה, סאַלאַט, Lactuca, Salat, laitue, салатъ

חָזִיז, חֻמְצִיץ, זויער־אַמפּפער, Rumex acetosella, kleiner Sauerampfer oseille, щавель

חֲזֶרֶת, מעררעטטיג, Cochlearia armoracia, Meerrettich, raifort, хрѣнъ

צְנוֹן, רעטטיג, Raphanus, Rettich, radis, рѣдька

צְנוֹנִית, מאָנאַטסרעטטיג, Raphanus sativus, Radieschen, petite rave, radis mensuelle, рѣдиска

כְּרוּב, קאָהל, Brassica oleracea, Kohl, chou, капуста

כְּרוּבִית, בלומענקאָהל, Brassica botrytis, Blumenkohl, chou-fleur, цвѣтная капуста

לֶפֶת, קאָהלריבע, Brassica gongyloda, Kohlrübe, navet, брюква

Brassica rapa. Kohlrabi, chou-rave, кольраби, брюква לִפְתִּית, קאָלראַבי, надземная

Beta, Mangold, poireé, bette, буракъ, свекла סֶלֶק, מאַנגאָלד,

Brassica oleifera, Rotrübe, betterave, свекловица סְלָקְנִית, ראָטריבע,

Pisum, Erbse, pois, горохъ חוּמְצָה, ערבזע,

Zea, Mais, maïs, кукуруза דוּרָה, מאַיס,

Helianthus, Sonnenblume, tournesol, под- זְהָרָה, חַמָּן, זאָננענבלומע, солнечникъ

Solanum lycopersicum, Tomate, tomate, עַגְבָנִיָּה, ליעבעסאַפּפּעל, טאָמאַטע, помидоръ, томатъ

Petroselinum. Petersilie, פֶּטְרוֹשְׁלִין, כַּרְפַּס־הַנְּהָרוֹת, פּעטערזילְיע, persil, петрушка

Fungi, Pilze, champignon, грибъ פִּטְרִיָּה, פילץ, ערד־שוואַמם,

Cynara, Artischocke, artichaut, артишокъ קִנָּרֵס, אַרטישאָקע,

Saccharum officinarum, Zuckerrohr, canne צוקקערראָהר, חַצָב (קְנֵה־סוּכָר), à sucre, сахарный тростникъ

Foeniculum vulgare, Fenchel, fenouil, укропъ שׁוּמָר, פענכעל,

Solanum tuberosum Kartoffel, pomme de terre, картофель תַּפּוּחַ־אֲדָמָה, בולבוס, קאַרטאָפּפּעל, ערדאַפּפּעל,

Fragaria, Erdbeere, fraise des jardins תּוּתְגִּנָּה (תּוּת־גִּנָּה), גאַרטענערדבעערע, клубника

Piper, Pfeffer, piment, poivre פִּלְפֶּלֶת (פִּלְפִּלִין תַּרְמִילִיוֹת), פּפעפּפער, (стручковый) перецъ.

שמואל כהן ליפשיץ *).

*) על־פי ספרו: „גידול ירקות בארץ־ישראל" (יפו, תרע"ב), בהוספות ותקונים של ה ע ו ר ך.

*

אִלָּנוֹת וּפֵּירוֹת

רִמּוֹן, גראַנאַט (אַפּפּעל), Punica granatum, Granatapfel, grenade, гранатъ

הֲדַס, מירטע, Myrtus, Myrte, myrte, миртъ

זַיִת, אָליוווע(־נבוים), Olea, Oelbaum, olive(ier), маслина, масличное, оливковое дерево

גֶּפֶן, ווייִנשטאָק, Vitis, Wein, cep de vigne, виноградное дерево

עֲנָב, ווייִנטרויבע, Raisin, виноградъ

צִמּוּקִים, ראָזינע, Rosine, raisin sec, изюмъ

קוֹרִינְתִּיוֹת, קאָרינטהען, Vitis vinifera, gemeiner Weinstock, raisins de Corinth, коринки

תְּאֵנָה, פייגע(־נבוים), Ficus earica, gemeiner Feigenbaum, figue, figuier смоква, смоковница

דְּבֵלָה, קַיִץ, געטראָקקנעטע פייגע, Figue sèche, винная ягода (инжирь)

תְּאֵנַת־הַבָּר, פיקוס, Ficus, Feige, ficus, фикусъ

תּוּת, מוֹילבעער(בוים), Morus, Maulbeerbaum, mûrier, тутовое дерево

מְשָׁיָה, תּוּת לָבָן, ווייסער מוילבעער (בוים), Morus alba, weisser Maulbeer-baum, mûrier blanc, шелковица

תּוּת־הַבָּר, געוואָהנליכע בראָמבעערע, Rubus, Brombeere, mûre sauvage, дикій тутъ

חָרוּב, יאָהאַנניסברויד (בּאָקקסהאָרן), Ceratonia siliqua. Johannisbrotbaum, caroube(ier), рожки, рожковое дерево

תַּפּוּחַ־זָהָב, סִינִית, אַפּפּעלזינע, Citrus aurantium, Apfelsine, orange. апельсинъ

זַהֲבוֹן, פּאָמעראַנצע, Citrus vulgaris, Pomeranze, orange amère, померанецъ

לִימוֹן, ציטראָנע, לימאָן, Citrus limonum, Zitrone, citrone, limon, лимонъ

אֶתְרוֹג, פּאַראַדיזאַפּפּעל, Pomme de paradis, райское яблоко

שִׁקְמָה, זיקאָמאָרע, Ficus sycomorus, Sykomore, sycomore, сикоморъ

אֶשֶׁל, טאַמאַריסקע, Tamarik, Tamariske, tamaris, гребенщикъ, тамарискъ

דֶּקֶל, פּאַלמע, Palmae, Palme, palmier, пальма

תָּמָר (תֹּמֶר)، דאַטטעלפאַלמע، Phoenix dactylifera, Dattelpalme, dattier финиковая пальма

תְּמָרָה، כּוֹתָבֶת، דאַטטעל، Dattel, финикъ

נַרְגִּיל، קאָקאָס־פאַלמע، Cocos hucifera, Kokospalme, cocotier кокосовая пальма

אֱגוֹז־הֹדוּ، קוקוס، קאָקאָסנוסס، Coco (noix de), кокосовый орѣхъ

מוֹזָה، תְּאֵנַת־חַוָּה، פּאַראַדיעזפייגע، באַנאַן، פּיזאַנג، Banane, banone(ier) Musa, бананъ

לַחְמָנִי، ברוֹדבוים، Artocarpus, Brotfruchtbaum, artocarpe, arbre à pain, хлѣбное дерево

חֲזוֹר، מִשְׁמָשׁ، אַפּריקאָזע، Prunus Armeniaca, Aprikose, abricot, абрикосъ

אֲפַרְסֵק، פּפּירזיך، Prunus Persica, Pfirsich, pêche, персикъ

קָשָׁט، אַנאַנאַס، Ananassa sativa, Ananas, ananas, ананасъ

שׁוֹקוֹלַדְיָה، שאָקאָלאַדעבוים، Chocolatier, шоколадное деревое

עָרָה، דַּפְנָה، לאָרבעער(בוים)، Laurus nobilis, gemeiner Lorbeerbaum laurier, лавръ, лавровое деревое

בְּרוֹשׁ، ציפּרעססע، Cupressus sempervirens, Zypresse. cyprès, кипарисъ

אֶרֶז، צעדער، Cedrus, Zeder, cèdre, кедръ

תִּדְהָר، פּלאַטאַנע، Plantanus, Platane, platane, платанъ, чинаръ

שַׁעַם، קאָרקאייכע، Quercus suber, Korkeiche, liège, пробковое дерево

מוֹסְתָּק، נְכֹאת، מאַסטיקס(בוים)، Pistacia lendiscus, Mastixbaum, lentisque: mastic, мастика, мастиковое дерево

קִיקָיוֹן، ריצינוסבוים، Ricinus communis, Rizinusbaum (Wunderbaum) ricin, palma-christi, рициновое дерево, клещевина

תּוֹלָעָה، מאַהאַגאָני، Mahagoni, acajou, красное дерево

הָבְנָה (ר' הָבְנִים)، עבּענהאָלץ، Diospyros, Ebenholz, ébéne, черное дерево

אַלְמוּג، זאַנדעלהאָלץ، Santalum album, Sandelholz, bois de sandale, santal сандальное дерево

שִׁטָּה، אַקאַציע، Robunia, Akazie, acacia, акація

אַלּוֹן، אייכע، Quercus, Eiche, chêne, дубъ

אַלְמוֹן، בּלוט، אייכל، Eichel, gland, желудь

אֹרֶן، מַחְטָנִי، נאַדעלבוים، Coniferx, Nadelhölzer, arbre aciculaire, хвойное дерево

לִבְנָה، בירקע، Betula, Birke, bouleau, береза

אָשׁוּר, ערלע, Alnus, Erle, aune, ольха

אֹרֶן, פיכטע, Picea, Fichte, pin, сосна

גֹּפֶר, ווייסטאַננע, קיעפער, Pinus abies, Weißtanne, sapin blanc, пихта

אַשׁוּחַ, טאַננע, Pinus, Kiefer, sapin, ель

אַצְטְרוֹבָל, צַנֶּפֶה, טאַננענצאַפּפֿען, Tannenzapfen, pomme de sapin, еловая, шишка

אִלָּן נוֹצְרִי, קריסטבוים, Gymnadenia conopea, Christushändchen (fliegenförmiges Knabenkraut), arbre de Noël, рождественская ёлка

אַלָּה, זִיזְפוֹן, לינדע, Tilia, Linde, tilleul, липа

תִּרְזָה, הוֹר, פאַפּפּעל, Populus, Pappel, peuplier, тополь

רְטִיט, עספּע, ציטטערפּאַפּפּעל, Populus tremula, Espe, tremble, осина

מִילָה, עשע, Fraxinus, Esche, frêne, ясень

דֹּלֶב, אַסְפַּנְדָּמוֹן, אַהאָרן, Acer, Ahorn, érable, клёнъ

עֶפְרָנִית, לָגָשׁ (לָכָשׁ), לערכענבוים, Corydalis, Lerchensporn, larix, melèze, лиственница

צַפְצָפָה, ווייד, Salix, Weide, osier, ива

תִּרְזַת־נָחָל, בְּתוּל, רהיינווייד, שוואַרצע פּאַפּפּעל, Populus nigra Schwarzpappel, peuplier noir, осокорь

בָּכָא (ר׳ בְּכָאִים), טרויערווייד, Salix pendula, Trauerweide, saule pluereur saule du Lévant, плакучая ива

עֲרָבָה (ר׳ עֲרָבִים), וואַסערווייד, Salix viminalis, Korb- oder Elbweide, saule, верба

אַשְׁכָּרוֹעַ, בוקסבוים, Buxus, Buchsbaum, buis, зеленица, буксъ

תְּאַשּׁוּר, אולמע, ריסטערבוים, Ulmus, Rüster, orme, вязъ

גַּלְמוּשׁ, בוכע, Fagus, Buche, hêtre, букъ

טַכְסוֹס, טאַקסוס(בוים), אייבענבוים, Taxus, Eibe, if, тисъ

טוּיָה, נַנְסִיָה, טוּיאַ, Tuia, туя

גֹּמָא, פּאַפּירוס, Cyperus papyrus, Papyrus, papyrus, папирусъ

אָטָד, דאָרנשטרויך, Crataegus oxyacantha, Dornstrauch (gemeiner Weißdorn) buisson épineux, терновникъ

עַרְמוֹן, קאַשטאַניע, Castanea, Kastanie, marron, châtain, каштанъ

שָׁקֵד, מאַנדעל(בוים), Amygdalus, Mandelbaum, amande(ier), миндаль

בָּטְנָה, (ר׳ בָּטְנִים), פיסטאַציע, Pistacia, Pistazie, pistache, фисташка

שָׁסָק, מישפּעל, Mespilus Germanica, Mispel, nèfle, мушмула, аронія

Cornus mas, Kornellkirsche, corneuille, ирга кизиль, מִיס, קוֹרְנִית, הערליצע

Pirus communis, Birnbaum, poirier, poire, груша, אָגָס, בירנע, בירנבוים

Pirus malus, Apfelbaum, pommier, pomme, яблоня, תַּפּוּחַ, אַפּפּעל(בוים)
яблоко

Cydonia, Quitte, coing, айва, חוֹבָשׁ, פְּרִישׁ, קוויטטע

Prunus avium, Süßkirsche, merise, черешня, גְּדִגְּדָנְיָה, זיסקירשע

Prunus cerasus, gemeine Sauer- דְּבְדְּבָן, דְּבְדְּבָנְיָה, כְּרָז, קירשע(־נבוים),
kirsche, cerise(ier), вишня

Prunus domestica, Pflaume, prune, слива, שְׁזִיף, פּגע, פּפלוימע

Papaver, Mohn, pavot, макъ, פָּרָג, שְׁמְשֶׁם, מאָהן

Juglanus, Nußbaum, noyer, орѣховое дерево, אֱגוֹזָה, נוסבוים

noix, орѣхъ, אֱגוֹז, נוסס

Corylus, Haselnuß, noisette, лещинный орѣхъ, פַּנְדָּק, האַזעלנוסס

Juglans regia, Wallnuß, noix, грецкій орѣхъ, לוֹז, וואַללנוסס, וואָלשע נוסס

Quercus pseudosuber, Gallapfel, pomme de galle, чер- עָפָץ, גאַללאַפּפל,
нильный орѣхъ

Vitis idala, Preißelbeere, airelle rouge, ponc- דְּמְדָמָנִית, פרייסעלבעערע,
tuée, брусника

Oxycoceus palustris, Moos- קְפְטָה, יְבְלָנִית, זויערבעערע, מאָסבעערע,
beere, canneberge, клюква

Vaccinium myrtillus, Heidelbeere, שוואַרצבעערע, היידעלבעערע,
(Blaubeere), myrtille, airelle anguleuse, черника

Rubus idaeus, Himbeere, framboise, малина, פִּטְל, הימבעערע

Fragaria, Erdbeere, (= תּוּת־אֲדָמָה), תּוּתְדְּמָה, כְּנַעֲנִית, ערדבעערע,
fraise, земляника

Rubus, Brombeere, fraise des (= תּוּת־גִּנָּה), תּוּתְגִּנָּה, גאַרטענערדבעערע,
jardins, клубника

Ribes grossularia, Stachelbeere, שטאַכעלבעערע (אַגרעסען), עֲכָבִית,
groseille verte, groseille à maquereau, крыжовникъ

Ribes, Johannisbeere, groseille (וויינפערלאַך), יאָהאַנניסבעערע, עֲנָבְנִיָּה,
смородина

Ribes nigrum, schwarze עֲנָבְנִיָּה שְׁחוֹרָה, שוואַרצע יאָהאַנניסבעערע,
Johannisbeere, oassis, groseille noire. черная смородина

ד"ר יוסף קלוזנר.

*

פִּטְרִיּוֹת[1]

I.

הַפִּטְרִיּוֹת הַסְּפוּגִיּוֹת.

Boleti, Губчатые грибы.

Боровикъ (бѣлый грибъ) ; Boletus edulis, Bull, אַרְנָה, שטיינפילץ

Boletus felleus, מְרִירִית, גאַללענפילץ

Желчный грибъ (горькій боровикъ, ложный бѣлый грибъ).

Boletus rufus Schäff, סַמְקָן, עספענבלוטשוואַמם

Красный грибъ (краснюкъ, осиновникъ, красноголовикъ, багнюкъ, боровикъ [פלך סאַראַטוב], казарушки [פלך סמולנסק], подосиновникъ, подосинникъ[2]).

Синякъ (подольховникъ), Boletus cyanacea, כְּחֻלְחֶלֶת, אינדיגאָפילץ

Boletus scaber, Bull, שְׁחַרְחֹרֶת, בירקענפילץ, קאַפּוצינערפילץ

Березовикъ (подберезникъ, чернышъ, колосовикъ, черный грибъ, подгребъ, бабка, обабокъ).

Boletus luteus, Pers. (Boletus decurreus, Schumm.); שׁוּמָנִית, חֲמַאנִית, בוטערפילץ, שמאַלצפילץ, רינגפילץ, אויגוסטפילץ,

Маслякъ (маслюкъ, масленокъ, чалышъ, цалышъ, желтикъ).

---

[1]) בפרט זה באו הפטריות היותר מצויות באירופה התיכונה בכלל וברוסיה בפרט והמשמשות לאכילה. שמותיהן של הפטריות נוסדו על־פי רוב, בהסכם עם שמותיהן בשאר הלשונות, על צבען ומראן החיצוני. למשל, ה"סמקן", ה"שחרחורת", ה"לבנונית", ה"כדורת", ועוד. ויש ששמן מרמז על איזו תכונה שבהן, כגון: ה"צמרית", ה"אבקן", ה"פלפלן", או הן נקראות על שם המקום, שהן בוחרות להן לצמוח עליו, למשל: ה"שויפית", ה"אזובית", ה"אַרנה", ועוד אך לעתים רחוקות הרשיתי לי לקרוא להן בשם, שאינו הולם אותן בסקירה ראשונה, כגון, ה"שועל" (אף־על־פי שיש מעם בדבר — הצבע של פטריה זו, וכך שמה גם ברוסית). ובאין לי שום כרירה תרגמתי את השם, שיש להן בבוטאניקה ("המנומרת", וכיוצא בזה.

[2]) על רבוי השטות עיין מאמרי „צמחים ופרחים" ב„השלח", כרך כ"ג, עמ' 372—376.

שׁוּרִית [3]، קוהפילץ، אָכסענפילץ Boletus bovinus (Boletus tuberosus, Bull; Boletus mitis, Pers).

Козлякъ (овечка, коровикъ, коровякъ, боровикъ, моховикъ, моховнякъ).

אֲזוֹבִית، זאַנדפילץ، געלבער קוהפילץ Boletus variegatus Sw., (Boletus aureus Schäff, Boletus reticul. Al);

Моховикъ, (пестрецъ, желтый подосиновникъ, болотный моховикъ).

אַלוֹנִית، ביטטערפילץ، דיקקפוסספילץ Boletus pachyrus,

Поддубовикъ.

פִּלְפְּלָנִית، פּפעפּפערפילץ (Boletus ferriginatus, Batsch.) Boletus piperatus,

Овечка (казлянъ, козвякъ, перечный грибъ).

.II

פְּטְרִיּוֹת־הַדַּפִּים

Agaricus (пластинчатые грибы).

פַּקוּעָה، פעלדשאַמפיניאן، עכטער שאמפיניאן Psalliata campestris, L., (Agaricus campestris);

Шампиньонъ (печерица, печурина, печерка, навозникъ);

Champignon, champignon cultivé, champignon houle, Paturon.

פִּטְרִית־הַזְּבוּבִים הָאֲפוּרָה Agaricus (amanitta), rubesenos, Fries,

Сѣрый мухоморъ.

מִטְרִיָּה، פאראַסאָלפילץ، שולמייסטערפילץ Agaricus (lepiota) procerus,

Зонтикъ пестрый (скрипница пестрая, индюкъ пестрый, поплаушникъ съѣдобный, бѣлый мухоморъ). Grisette, conlemelle, Paturon.

מִטְרִיָּה חִוָּרֶת، Agaricus excoriatus, Schäff;

Грибъ зонтикъ бѣлый (скрипница бѣлая, индюкъ бѣлый).

אַדְמוֹנִי، ראָסטלינג، רייצקער Agaricus deliciosus,

Рыжикъ (рядзь בפלך פולטאבה، еловикъ בפלך וולוגדה) Lait doré

הַצַּמְרִית، ביקקנרייצקער، פּפעפּרעריצקער، קוהרייצקער، ביקקנריטשע، Agaricus (lactarius) terminosus, Schäff:

Волнушка (волнуха, волнянка, волденка, волвянка, отваруха).

---

[3] אחרי שנדפס המאמר הזה מצאתי את השם הזה באחד הקונטרסים להרמב"ם.

הַפִּלְפֶּלָן, ווייססער קוהפילץ, פפעפפערלינג, פפעפפערפילץ,
Agaricus (lactarius) piperatus, Sw.

Груздь (грузелъ); vauche blanche, Auburon.

Agaricus serabiculatus הַפִּלְפֶּלָן הַצָּהֹב, ערדשיעבער, גרוביגער מילכפילץ (lactarius serabicul.), Scop.,

Подгруздь (подгрузденокъ, полáгруздь, желтый груздь, бѣлая волнушка).

Бѣлянка, Agaricus controversus (?), Per. הַלַּבְנוֹנִית, פפעפפערשוואַמם
Agarius (lactarius) vellereus, Fries הַחַלְבָּן, וואָללשוואַמם,

Молочай (молочакъ, дуплянка, дубянка, подгруздень.)
Agaricus (lactarius) volemus, Fr. צְלִיָּה, בראָטלינג,

Подмолочникъ, (подорѣшникъ, молокотка, поддубень, поддубенка.)
Сухарь, Craterellus cornucopioides, Fries הַכְּחוּשָׁה,
Agaricus (lactarius) rufus, Scop. מְרָרִיתָא,

Горькушка (горькуша, горченья, матрена).

Свинушка (свинуха), Agaricus (lactarius) trivialis, Fr. הַגַּסָּה,
Сыроѣжка, Russula הָאִלְמִית, טויבלינג,
Agaricus (armillaria) melleus, Vahl הַנֶּחְשָׁלִית, שפּאָטלינג, האַללימאַש,

Опенокъ (опенька, осенній грибъ, осенникъ).
Agaricus (Pholiota) mutabilis, Schäff. אֲגוֹזִית, פלאָקקשוואַמם,

Подорѣшникъ (орѣховый грибъ, ложный опенокъ.)
הַשׁוּעָל, אייערשוואַמם, פפיפפערלינג, געלבלינג,

Лисичка, Cantharellus cibarius, Fr.
שׁוּעָל מְדֻמֶּה, פאַלשער אייערשוואַמם, גיפטאייערשוואַמם,
Cantharellus aurantiacus, Fries,

Ложная лисичка (оранжевый сплюень, кокошки).
Agaricus (cliopi) prunulus, Scop. מעהלשוואַמם, הַשְׁזִיפִית, פפלוימענפילץ,

Подвишенникъ (вишенникъ, ивишень садовый); Le mousseron, bisette.

.III

הַפִּטְרִיוֹת הַשְּׁעִירוֹת

Hydnei, колчаки (ежевики, щетинистые грибы).

Колчакъ пестрый, הַשְּׁעִירָה הַמְּנֻמֶּרֶת, הירשענפילץ, האביכטפילץ,
Hyd. umbricatum.

הַשְּׁעִירָה הַצְּהֻבָּה, קשושת, שטאַפּפּעלפּילץ, Hydneum repanotum
Колчакъ желтый (глухая лисичка).

.IV

שְׁמַרְקְעִים[4] וּזְקִירִים

Morchellae et Helvellae (сморчки и строчки)

שְׁמַרְקָע, שפּייזעמאָרכעל, Morchella esculenta
Сморчокъ (сморчокъ настоящій, ковпачекъ), La morille comestible (צרפתית), Eatible moril (אנגלית).

הַמְּסֻלְסֶלֶת, פּריהמאָרכעל, פּאַלטענמאָרכעל, גרויבענמאָרכעל,
Hellvella esculenta, Pers. (gyromitra) esculenta, Fries;
Строчокъ, (сморчокъ, торчокъ, бабура, пестрина);
L'Helvelle (צרפתית), Turban-Top (אנגלית).

.V

הָאַבְקָנִים

Lycoperdiaceae, Дождевики.

אַבְקָן עָנָק, Lycoperdon giganteum, Batsch,
Дождевикъ великанъ (порховка, пчелиная губка).

הָאַבְקָן, ארנדיה האַזענשטייבלינג, Lycoperdon coelatum
Заячій картофель,

הָאַבְקָן הַחָוָחִי, שטאַכעלבאָוויסט, פלאָשענשטויבפּילץ,
Дождевикъ шиповатый, Lycoperdon gemmatum, Batsch.

הַכַּדּוֹרִית, קוגעלבאָוויסט, אייערבאָוויסט, Bovist nigriscens, Pers.
(Lycoperdon globotum).
Шаровидный дождевикъ.

.VI

(כְּמֵהָה) כְּמֵהִים, טריפּפעלן Tuber aestivum,
שאול טשרניחובסקי.

[4] מלשון־המשנה: „שמרקעין ופטריות" (עוקצין, ג', ב'). המערכת.

*

לִשְׁאֵלוֹת־הַלָּשׁוֹן

מאת אליעזר מאיר ליפשיץ.

א [1])

אַרָמִית וְעִבְרִית.

יחוסנו אל הלשון הארמית אינו בגדר שאלה ופרובלימא, אלא בגדר חקירת הויה היסטורית. במדה ידועה העברית החדשה היא מזיגה של שתי הלשונות: העברית והארמית; ובודאי יש למצוא פרקים בספרות, שבנוגע לאוצר־המלים הם ברובם ארמיים ורק בנוגע לדקדוק הם עבריים. וכדאי לחוקרים לעסוק בפרק מעניין זה של תולדות לשוננו, איך השפיעה הלשון הארמית על לשוננו בבת־אחת ולאט לאט עד ימינו אלה.

כשדנתי בשאלת הערבית נגעתי בסכנה הנשקפת ללשוננו מ ת ע ר ו ב ת־ל ש ו ן. על לשוננו כבר עברה תקופת־תערובת ויצאה ממנה בשלום. חוקרי־הלשון שמו לב לחזיון זה. כי יֵשבו עמים יחדיו תברא בהכרח כפילות־הלשון. כל יחיד מוכרח לשמוע שתי לשונות וללמד את לשונו לדבר בשתיהן. ולרגלי זה נפתח פתח רחב להשפעה הדדית של שתי הלשונות. המדבר בשתי לשונות שתיהן מקבלות השפעה ברוחו. לשונו מקבלת את השפעת הלשון הזרה, והלשון הזרה שבפיו — את השפעת־לשונו. וכגבור האומה האחת על חברתה בהמונה, בתרבותה או ברוחה, כן תגבר הלשון האחת על חברתה ותרבה השפעתה על רוח המדברים בה לאונסם; וכך תִּוָּלד לשון־תערובת. ומרובות הן מדרגות־המזיגה בין הלשונות. חזיונות כאלה היו בהיסטוריה, ויש שנבראו לשונות חדשות על־ידי־זה. „תערובת לשון — זוהי השפעת לשון על לשון אחרת, ותהא הלשון המשפעת זרה לגמרי או קרובה להמושפעת מקדמותה, אבל נבדלת עד כ ד י צ ו ר ך ל מ ו ד״[2]). ויש שתי דרכי־השפעה

---

[1]) המבוא נדפס ב„השלח", כרך ל״ב, חוברות א׳—ג׳.

[2]) עיין פאול, 391, פרק מיוחד על תערובת־לשון. לשונות־תערובת הן: סלאבית־גרמנית (פולנית מימית) על הגבול שבין שני העמים; אנגלית־כושית, והאנגלית עצמה היא לשון־תערובת; הלעזים היהודיים נושאים עליהם תכונות של לשונות־תערובת. היהודית־האשכנזית תחלתה תערובת של כל הדיאלקטים הגרמניים והיא קודמת ללשון־הספרות הגרמנית. היהודים

של לשון זרה: יש השפעת חומר זר, כלומר מלים וניבים, ויש שבלי שתקבל אף מלה זרה תושפע הלשון הפנימית, ויושפע גם־כן שמוש הלשון ואפני הרכבת־המלים.

פגישת הארמית והעברית הביאה לידי תערובת־לשון. במזרח קבעו התנודות השמיות והמלכויות בכפה את חותם לשונן על כל היקף ארצות בני־שם. היתה תקופה שבה מלכה הבבלית בכפה, ואף לעברית היתה באין ספק תקופת־שליטה. ובא שמשן וזרחה שמשה של הארמית, שהציפה ארצות ומלואן, וטשטשה כל התחומין, וקפלה ממשלות וממלכות בימיה, וחיתה בימי פרסיים ויוניים ורומיים, וראתה באבדן הדתות האליליות, ולא חדלה מלמשול גם בימי הנצרות, עד שזקנה מאד, והיא והיונית הדוחקת רגליה נפלו שתיהן לפני הערבית, שעלתה אחריהן לרשת את מקומן במזרח.

הארמית מצויה לפנינו בשלשלת ארוכה של התפתחות לסניפיה ולתקופותיה. הארמית לא הגיעה מעולם ליצירת לשון ספרותית אחת לכל היקפה כמו שלא הגיעו הארמיים לידי יצירת מלכות אחת [3]).

הוצרכו ללשון כללית, ועל־ידי נדודיהם ועל־ידי המשא־ומתן התדיר ביגם לבין עצמם נבראה לשון־תערובת, מעורבת מכל הדיאלקטים הגרמניים. על לשון מעורבת זו פעלה קריאתם התדירה בספרות העברית בתור מומנט של תערובת, תרגום התורה מלה במלה, ולמוד התלמוד וכל הספרות העברית פעלו במדרגת מציאותם אצלה, עד שהשפיעה העברית משמוש־לשונה, מחומר־לשונה ומשמעות־מליה ודרכי־מחשבתה על לשונם; מן הלעז הצרפתי־היהודי, שיהודים אשכנזים הרבה דברו בו מקדם, באו לתוכה יסודות רומאניים, שנתמעטו, אמנם, לאט בה במדה שנתרחקו מן ההשפעה הצרפתית. כשיצאו היהודים לארצות הסלאבים קבלו יסודות סלאביים, תחלה עוד בתקופה קדומה, אחר־כך מן הרותינית והפולנית, ואחר־כך מן הרוסית. הרבה השפיעה הסלאבית במלים ועוד יותר השפיעה על הוראת המלים הגרמניות והעבריות ועל דרכי שמוש הלשון: הרבה במוים וניבים הם סלאביים במלים ז'ארגוניות. באמריקה ובאנגליה נתוספו יסודות אנגליים, ובצרפת — יסודות צרפתיים. תכונותיה של היהודית־האשכנזית הן תכונות של לשון־תערובת ותכונות של דיאלקט עממי. משבע לשונות־תערובת, שיתמעטו בהן היסודות המעורבים כשתפסק היניקה מן המקור המשפיעם. היסודות העבריים נתרבו וקבלו צביון מיוחד בחוגים של לומדים ושל חסידים, ונתמעטו בה במדה שנתמעט העסק בתורה. ונתקרב הז'ארגון אל הגרמנית דוקא בארצות רחוקות מגרמניה, כגון רומניה, הונגריה, ואמריקה, מפני שנתמעטו בה שם היסודות העבריים. והיסודות הסלאביים נתמעטו כשנתרחקו היהודים מארצות הסלאבים. עוד תכונה אחת של הז'ארגון: שמירת יסודות עתיקים, שכבר מתו בלשון־המקור, תלויה בהתרחקות היהודים מעל חי לשון־המקור ומנחת בשבע הדיאלקטים (דבר זה חשוב הוא גם לענין העברית: הדיאלקטים שומרים דוקא על הצורות העתיקות). כל התכונות הללו היו גם בלעז הצרפתי־היהודי (עיין: רש"י, 187 בפנים, והערה א' 2). והן מצויות גם בלעז הספרדי־היהודי (שפאניולית, לאדינו). הלאדינו מעורב הוא מכל הדיאלקטים האפשריים והפורטוגיזים וקבל יסודות עבריים, טורקיים וערביים, ואף אשכנזיים. וכל אלה הסימנים ישנם גם בפרסית־יהודית ובערבית־יהודית. ובכולם תחדל הז'ארגוניזאציה כחדול השפעת־העברית המרובה.

[3]) הארמית נחלקת: לארמית מערבית, וכלולים בה: הארמית המקראית ולשון שמרי־סנה (במצרים), הארמית־היהודית־הארץ־ישראלית, כלומר לשון־התרגומים, והסורסית, כלומר לשון

הארמית מעיקרה קרובה היתה לנו משאר לשונות בני־שם, וגם בתולדותינו קרובה היתה אלינו. במקרא יש מלים מושאלות מן הארמית, ואף פסוקים ארמיים שלמים ישנם בתורה ובנביאים; ובכתובים ישנם הספרים הארמיים הראשונים; באופן שתחלת ספרות ארמית היא בספרי־קדשנו.

כל אלה מוכיחים על קרבתנו אל הארמית בימי־המקרא, ובימי בית שני היינו אף אנו בהקף־שליטתה של הארמית, שפשטה אז בכל המזרח והטמיעה את כל הלשונות. מיד אחר ששבנו מן הגולה הורגשה תערובת לשונית, וקבלו עליה. הארמית היתה די קרובה למען תחזור ותורגש הקרבה הטבעית, ובשביל זה גדלה ההשפעה ויכול להוָלד מעבר בין שתי הלשונות — והתחילה התערובת. ביחוד אחר חורבן בית ראשון, אחר שהפסיקה גלות־בבל את חיי־הלשון בארצנו חלש כחה והיתה עלולה להשפעה ולהכנעה.

תוצאתה של תערובת־הלשון היתה כפולה: השפעת העברית על הארמית, שגרמה ליצירת הארמית־היהודית, והשפעת הארמית על העברית, שהטביעה את חותמה על הלשון המשנתית.

לא עבר זמן מרובה ולשוננו נדחתה מפני הלשון הארמית, לכל הפחות, בשדרות הרחבות. היו שדרות, שבהן הוסיפו לדבר עברית, אבל אף באלה דברו עברית הגברים ולא הנשים והטף (? — המערכת). על ידי שכנות זו של שתי לשונות בבית וברחוב נעשתה תערובת־לשונית, שהולידה את הארמית־היהודית, שהיתה מושפעת גם במלים וגם בשמוש־הלשון מן העברית. אולם בתור דיורים בארץ אחת וברוח־האנשים השפיעה גם הארמית על הלשון העברית. ואין לכחש, שהעמיקה פעולתה והשפיעה עלינו רוב טובה, ביחוד באוצר־המלים: המון מלים ארמיות נכנסו לתוך לשוננו, ויש שדחקו רגלי מלים עבריות עתיקות ודחו אותן. אף־על־פי־כן נשמרה העברית בטהרתה עקב השמר הדקדוק העברי, שקבל מעט השפעה ארמית רק בעקב המלים הארמיות, שחדרו אל הלשון. לא העברית נעשתה ללשון־תערובת, אלא הארמית היא שנעשתה ללעז יהודי־ארמי. זה כח עמנו לגבי הלשון הארמית.

הארמית היהודית בשתי צורותיה — הבבלית והארץ־ישראלית — משלה בנו במשך תקופה ארוכה וכבשה לה מקום־אחיזה בספרותנו, ואין־אנו בני־חורין להפטר ממנה עולמית. הספר הראשון, ש נ כ ת ב בתורה שבעל פה (מגלת־תענית),

---

תלמוד ירושלמי, התדמורית, הכושית, לשון הנוצרים הראשונים, שהיא הסורסית הגלילית, הסורית האדסינית, ונשארה בחיים הסורסית בכפרים אחדים סמוך לדמשק, שתחת השפעת הערבית נעשתה ללשון־תערובת; ולהארמית הסורחית, וכלולים כה: הארמית־היהודית־הבבלית, כלומר לשון־תלמוד בבלי, הלשון המדעית הקרובה אליה, והארמית היעקבית והניספורינית, ונשארה בחיים הסורית החדשה, המדוברת בפי נוצרים ויהודים על נבול פרס ושורקיה.

נכתב ארמית. היא גברה גם בבית־הספר ובבית־הכנסת ולסוף — גם בבית־המדרש; בה נסדרו התרגומים ושני התלמודים, וחלק גדול של הספרות המדרשית; ועדיין שלטה בתחלת ימי־הגאונים ובספרות־המסתורין. היא חדרה אל הסדור, וה„קדיש" מצא הד בלבות־העם אף־על־פי שהוא ארמי. נוסחי שטרות, כתובות וגטין הם בארמית למימי הכתובות של סונה (במצרים) ועד הנה. קריאת התורה שנים מקרא ואחד תרגום נעשתה חובה. גנזים גדולים גנוזים לנו בלשון' זו, והם שיזקיקונ ותמיד לדעת לשון זו כדעתנו את לשוננו. אין לתאר לעולם משכיל עברי, שלא ידע ארמית

תערובת־הלשון לא פסקה אף כשנדחתה הארמית מתוך החיים והספרות. על־ידי הקריאה התדירה בספרותנו הארמית היו שתי הלשונות לאחדות ברוחנו ולא תפרדנה. מלים ושרשים ארמיים הורגשו ברובם כעבריים, ומפאת זה לא היה הבדל ברוח בין שתי הלשונות, ואדם הכותב עברית לקח בלי משים מלים ארמיות, שהורגשו בתור עבריות. ופעולה זו לא תחדל גם להבא. כל משכיל בישראל מוכרח יהיה תמיד לשלוט בלשון הארמית. תמיד יהיה ברוחנו ערבוב־תחומים בין אוצר־המלים של שתי הלשונות, שהרי אנו קוראים דברים כתובים בשתיהן בספר אחד וברגע אחד, ואין להמלט מזה.

כמעט רק הצורה הדקדוקית השונה היא שתבדיל ברוחנו בין הארמית והעברית, ורק לשמירתנו את הדקדוק העברי חייבים אנו להודות על שלא נעשתה לשוננו ללעז עברי־ארמי. כל ההשפעה הארמית היתה טבעית והדדית בשעתה, וכל מה שנעשה כבר נעשה — אלו הן עובדות היסטוריות, שיצאו מגדר־השאלה.

בלשון המשנתית והאגדית נשארה העברית הבסיס הלשוני: היא שקבלה את החומר הארמי והטמיעתו, אבל היא לא נטמעה, עקב השמר הדקדוק העברי, כאמור. בימי־הבינים, לרגלי עסקם המרובה של אבותינו בספרות התלמודית, חדלה שמירת־התחומים אף בדקדוק, ויש סגנונים מן הדורות ההם, שהם קרובים להיות ללשון־תערובת. צורות ונטיות ארמיות ועבריות משמשות כאן בערבוביה. הספרדים דרך כלל נזהרו יותר מתערובת דקדוקית זו גם בשירה וגם בפרוזה, אלא שהם לא בראו בכל תקופתם פרוזה עברית הגונה וטבעית. התערובת נמשכה כל ימי הבינים, במדרגות שונות, ולסוף נעשתה באמת סכנה ללשוננו.

תקופת ההשכלה שחררתנו מסכנה ארמית זו. היא דחתה כל צורה ארמית. אבל היא גדשה סאה ושאפה לדבר שאינו בגדר האפשר: להחזיר את גלגל תולדותינו אחורנית ולהוציא את כל המלים הארמיות מלשוננו, ואפילו מלים עבריות בלתי־מקראיות. מובן מאליו, שנרתענו מפני הסכנה, שהיתה צפויה לנו מדרישה קיצונית זו.

אבל עלינו להזהר שלא לאבד טובה, שרכשה לנו ההשכלה, בידים. אף עלינו לדרוש טהרת־הסגנון. אם למלים מותרת לנו הארמית בלי שום הגבלות,

הנה חייבים אנו לדרוש הרחקה מן הדקדוק הארמי, כלומר, שלא יכניס אדם הרכבה של שתי מלים ומעלה, שהיא ארמית במליה ובשמושן, ושלא יטה אדם פעלים ושמות וכנוייהם על־פי הדקדוק הארמי. עיקר השמירה היא מפני צורות הנטיה הארמית. פריצת־הגדרים בנוגע לדקדוק עלולה לתת ללשוננו אופי של ז׳אַרגון, אם לא נשמור על סגנוננו, שיהא עברי גמור בדקדוק. מובן, שאין בכלל זה ציטאטים המובאים כדרך המביאים.

הפרובלימא של המלים הארמיות אף היא לא נפתרה עדיין בלי שנשתייר ממנה כלום, ועדיין יש כאן מקום־עיון. מתחלה, אחר תקופת־ההשכלה, עוד היו סופרים, שהיו נזהרים מלהשתמש במלים ארמיות שלא לצורך: הם השתמשו במלה ארמית ומשנתית רק אם אין תמורתה בעברית (רמ״א גינזבורג, רמ״ל לילינבלום י״ל גורדון, י״ל קאנטור, בוקי בן יגלי, פרישמאן). ואל תהא פרובלימא זו קלה בעינינו. עדיין שאלה היא זו, אם יש להשוות את אוצר־המלים הארמי בזרותו לאוצר־המלים העברי השואה גמורה באין הגבלה כלל, באופן שמלים ארמיות תדחינה את המלים העבריות בכח החדוש שבהן. אפשר שהמלים המקראיות יכולות להתיַשֵן ברוב ימים ולהדחות לגמרי מן העברית, ולשוננו יכולה היא שתֵעשה על־ידי כך באוצר־מליה כולה ארמית ותהיה עברית רק בדקדוקה.

אלא שזוהי שאלה לא פחות קשה: איך להגביל גבולים בין שתי הלשונות ואיה קנה־המדה, שעל־פיו נוכל לקבוע, איזו מלים הן ארמיות ואיזו מהן גם עבריות? אולי יש להציע קנה־מדה כזה: מלים, ששמשו כבר תדיר בסגנון עברי מפאת־דקדוקן, הן מלים עבריות. והמלים, ששמשו רק בסגנון ארמי, אינן עבריות. ובעיקר הדבר מסור להרגשת הסופרים העבריים. הרגשתם תכריע, מהו עברי ומותר לשמושם ומה לא. ואם נרצה לכייל כללים לפי הרגשה זו, נראה, כי ממילא כך הוא במדה ידועה. רק הטֶכסטים פועלים על הלשון הפנימית העברית, ולפיכך לא כל המלים הארמיות מורגשות בתור עבריות ולא נתבטלו התחומים בין שתי הלשונות לגמרי. ינסה נא כל אחד לקרוא סוגיא בתלמוד או פרק בתרגום ויבחן בלבו, כמה מן השרשים זרים לגמרי לעברית ברוחו, ויוכח, שעדיין קיימים הגבולים, אף־על־פי שבימינו בטלו האסורים, שהטילה ההשכלה על המלים הללו כליל, ולא כסופרים הראשונים האחרונים: אוצר־המלים הוּתר להם כולו ואין חלוקי־ערכין בהרגשה בין מלה ארמית או משנתית ובין מלה מקראית. סוף דבר, כמדומה, שמאחר שכל היחידים מושפעים מן הארמית, אין ברירה אלא להשאיר את פתרונה של שאלה זו לכל יחיד, ולעתיד תולֵד אולי בזו איזו קביעות מאליה.

אחרי שראינו עד כמה פרוצה המחיצה בין המלים של שתי הלשונות, וששהעברה מלשון ללשון מסורה לכל סופר ולכל דובר, חייבים אנו לברר כמה

פרובלימות, שהן מצויות בדרך העברת־המלים. יכולים אנו להתבונן אל דרך לשון־המשנה, שהעבירה הרבה חומר לשוני, ותוכל להיות לנו לעינים.

מלות־השמוש ותארי־הפעל, כיון שצורתם אינה נוטה ואין הבדלת המינים בהן, אין צורך לשנות צורתן כלל ואפשר לקבלן כמו שהן. דוקא בהן נזהרה תקופת־ההשכלה ביותר, אולי מפני שהן שייכות במדה ידועה אל שמוש הלשון והדקדוק; אבל אין קלקול בהן אם יקבלון בלי שנוי צורה [4].

בהעברת פעלים אין שאלה: הם בעלי שלוש אותיות־השורש, ככל שרשי הלשונות השמיות. אנו צריכים רק להטות את השורש כנטית הפועל העברי; ועל זה אמנם צריך להקפיד ביחוד [5].

יותר פרובלימטית היא העברת שמות ארמיים, שהיא גם יותר תדירה. שאלה אחת היא שאלת המשקלים הסגוליים: צורתם הארמית היא פְּעַל, פְּעוֹל, פְּעֵל. השאלה היא: מה תהא צורתם בעברית — אם בצורתם הארמית, או נתן להם צורה עברית: פָּעָל, פֵּעֵל, פֹּעַל? דעתי נוטה להכריע את הכף לצד והצרה הארמית, מאחר שגם במקרא יש צורות כאלו, ואין רע אף אם תשמשנה שתי הצורות זו בצד זו, וההכרעה תמסר לעתיד [6].

קשה מזו היא שאלת א' הידיעה הארמית. בקדומי לשונות בני־שם עדיין לא היתה צורה מיוחדת ליחד בה את השם (לְדֶטֶרמינאציה). בדיאלקטים השונים שמשו לזה יסודות רומזים שונים, ואלה נצטרפו אחר־כך אל השם. בעברית נולדה ה' הידיעה, שמתחברת אל השם לפניו, והארמית מיחדת את השם על־ידי

---

[4]) דוגמות: שְׁמָא (תרגום של דילמא במקום: מן ואולי, ואפשר יתבדל השמוש לאט), הֲרֵי, כְּדֵי, כְּגוֹן (כעין), לְגַמְרֵי (ואין צורך לשנות צורתה לְגַמְרָה או לְגַמְרָה, שהרי אין כלל צורה כזו של תואר־הפועל במקום כליל, כלה). כל אלה מורגשות כתור עבריות לגמרי. לא כן בְּרַם (במקום אבל), אַדְרַבָּה (מורכב מיסודות ארמיים א־ד־רבא), סְתָלָא (פרושו מעיקרו: מן הדבר), בעלמא (בעולם), דַּוְקָא, הֵינוּ, שאף הן נוהגות כבר במדה שונה.

[5]) כדאי אולי להתבונן בשאלה, באיזו בנינים אפשר להשות כל פועל ארמי בעברית, אלא ששאלה זו לא נפתרה בלל גם בנוגע לרקדוק העברי וכל ארם מצוי למעצו, באיזה בנינים יכול לשמש פועל עברי. בנינים אחדים מבנין „ש פ ע ל", שנכנסו לעברית, נושים כאן פְּעַל עברי מן המרובעים: שהרר, שכלל, שעבד, שרבב (צורה, שבאה מן האשורית הקדומה). יש להעיר, שבכלל העברת־פעלים אינה תדירה כהעברת־שמות. הצורה הדקדוקית של הפועל הארמי מונעת בעדו להיות מורגש כעברי לגמרי.

[6]) משקל ארמי בתנ"ך: דבש, באר, באוש, כפר. במשנה יש המון מלים כאלו, ובהיות שמסורת התנועות הלוקה אין הכרעה מכאן. סְתָם או סָתָם (פתקא—), סְקַק—סָקַק, סְגַן—סָגַן. באלה המנהג בלשון חלוק. יש מלים הרבה, שבהן כבר נוהג רק המשקל הארמי: כְּלָל, פְּרָט, ויש אחרות, שבהן נוהג רק המשקל העברי: כְּרָךְ (אבל כרך עוד נוהגים לקרא כֶּרֶךְ—כְּרָכִים, או כרך), קְטַע, וכאמור, יכריע העתיד.

א' הידיעה בסופו. אלא שבתקופתה המאוחרת נחלש כחה של א' הידיעה והיו למודים להוסיפה בסוף השם על־פי־רוב גם שלא לצורך. השמות אם כן לפנינו עם א' הידיעה בסופם [7].

כמדומה, שכל אדם יודה, שא' זו, שהיא תוספת בארמית, צריכה להשתמט, ואם נבוא להשתמש בשם הארמי עלינו לשמש בו כצורתו. וכך נהגה הלשון העברית בתקופתה המקראית והמשנתית. רוח־הלשון חי בהם, ולא טעו בזה [8]. השמות נשארו במינם שבארמית ולא נשתנה בהם כלום.

מאחר שבסוף ימיה שמשה הארמית תדיר בא' הידיעה ובימי־הבינים בכלל לא נזהרו אצלנו בצורות הדקדוקיות, השתמשו הרבה בשמות הארמיים עם א' הידיעה, בלי שנוי, אבל נזהרו במין ובכתיב [9].

בימינו, כשהתחילו להשתמש במלים תלמודיות, הרגישו בזרותה של הצורה הארמית, כי שם ארמי זכר עם א' הידיעה דומה במבטאו לשם עברי נקבה (דוד מלכא — שלומית המלכה). פתרון טבעי היה — להשמיט את א' הידיעה ולהשתמש בשמות הארמיים כמו שהם, מאחר שזוהי רק תוספת, ולא מן השם היא. כך צריך להיות, אבל רבים בחרו במוצא אחר בלתי־טבעי: החליפו את א' הידיעה

---

[7]) עין ברוקלמן, 246, בנוגע לכל הלשונות השמיות. לפי דעתו של בארס, נולדה ה' הידיעה מן הכנוי הרומז הא, ששמש לפני השם ונתחבר אליו, ויש לו עדיין הוראה רומזת בבטויים: היום, הלילה, הפעם, השנה, כנוי זה עצמו שמש בארמית אחרי השם (כמו בעברית: זה) ונשמטה ההי ונדבקה הא' בשם מלאחריו: מלכא—מלכא, אתרא—אתרא, אורחא—אורחא, עלמא—עלמא, כשרא—כשרא, ולנקבה: אליתא—אליתא, מלכתא—מלכתא, רשותא—רשותא, מלכותא—מלכותא. בכתובות ובארמית המקראית וגם בשטרי־סוטה מצוי שמוש א' הידיעה על־פי הוראתה הנכונה. בלשון התרגומים והתלמודים נתרבה שמושה שלא לצורך, והיא משמשת כמעט רק לסימן־זכר בשמות־זכר ועם־תא לסמן נקבה. אף־על־פי־כן יש עוד גם בתלמוד הרבה פעמים א' הידיעה, שמשמשת בהוראתה הנכונה, ושמות משמשים בלי א' הידיעה: דוך פלן, איניש לשלם, באתר דלית גבר תמן הוי גבר גבר בכולא, כל יומא.

[8]) כתב, כפר, אילן, סדן, אבר—איברא (ווהי מלה ארמית, בעוד שבעברית אבר), משכון—משכינא, זוג—זוגא, ממון—ממונא, אתרוג—אתרונא—אתרונגא. ואף הרמב"ם עשה כך והשמיט בעצמו א' הידיעה: קור—קורא דדקלא, הוץ—הוצא. בשמות־נקבה השמיטו את הסיום—תא, לצורה „רשו—רשותא" נבראה צורה עברית מיוחדת: רשות, זכות, מלכות, גנות, גלות, שהות. בארמית אין כאן ת' אצל השם. הא' נשמטה בכל אופן.

[9]) כרש"י ובתוספות „גמרא" תמיד בלשון זכר: גמרא בבלי (אולם יש גם „גמר" כ„מבוא התלמוד" לר"ש הנגיד), „מהדורא" שמש תמיד לשון זכר, ואף־על־פי־כן היה זר בעיניהם ושמשו תמיד בשם־מספר ארמי: קמא, תנינא. אבל מלה זו היא בשים לב לחלופים העבריים „מחזורא" וישנה כך בתלמוד ירושלמי, והיא היא המלה „מתוורי". בימי הגאונים מצאתי כתוב: תוכים—תוכא ואימלולא. אסתלא—שהוא לפי החלוף העברי: משל—משמש בלשון זכר בימי הבינים. לפי הדוגמא: תוכים אפשר לנו בשמות, שאין היחיד מהם נעים לנו, להשתמש רק בלשון רבים: עובדא—עובדין, פרכא—פרך—פרכים.

בה' נקבה עברית והפכו שמות ממין־זכר למין־נקבה. אף מלונים יצאו, שעשו את הדבר במדה גסה והפכו בבת־אחת צורתם הדקדוקית ומינם של המון שמות, והתחילו סופרים משמשים כך ואיש לא מחה. אף מלים, שכבר שמשו בספרות בצורה נכונה, נשתנו עכשיו. יש כאן שתי שאלות: שנוי הכתיב והמשקל, ורע מזה — שנוי־המין[10].

בלשונות השמיות ישנם שני מינים (להבדיל מלשונות בני־יפת, שיש בהם שלושה מינים). חלוקה זו נראית לנו רגילה ופשוטה, אבל באמת היא פלא של התפתחות עלומה, ורוח הלשון מתגלית כאן בעצמותה. רוב החוקרים רואים בזה

---

[10]) שמות, ששנו צורתם שלא כדין: עובדא — צריך להיות עובר ולא עובדה, הרבים עובדין, וכך הוא רגיל (כמדומה, שהמלה ישנה בתנ"ך: קוהלת, ט', א': „אשר הצדיקים וחכמים ועבדיהם ביד ה'" — פרושו, כנראה, מעשיהם). הלולא—הלול—ולא הלולה — היא המלה המקראית „הלולים" ותוכל לשמש גם אצלנו רבים, וישנה בפיוט כימי־הבינים גם ביחיד: הלול. ברוא—בְּרוֹ — ולא ברוה. משכלא—מַשְׂכֵּל — ולא משכלה. ארנקא—ארנק — ולא ארנקה. קובלנא — קובלן במשקל קרבן — ולא קובלנה. אומדנא—אמדן. צפרא—צִפֹּר או צִפּוֹר, ושמש כך ביטי־הבינים — ולא צִפּוֹרָא. בשמות ממין נקבה היה קשה עליהם לשנות את א' הידיעה משום שאין משקלים כאלה בעברית ולא תוכלנה להיות, מאחר שגם בארמית זוהי תוספת וסיום. אף־על־פי־כן עשו אף כאן מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ: חרתא—חֵרֶת (משחה להשחרת נעלים), וישנו כך במשנה—ולא חרתה. מוזרות ביחוד: ארוּתא—אֲדוּה—ולא אדותה. הלמתא—הלמה וישנה כך — ולא הלמתה. רבותא—רבות—ולא רבותה, נפקותא—נפקות — ולא נפקותה. כתבו אפילו: נפקה מינה, וזהו רק עבר נפתר מן השורש נפק. שמות במשקל אפעלה—אפעלתא—כמובן, הם בעברית במשקל הפעלה או לכל הפחות אפעלה, אבל אין בעולם משקל אפעלתה. חוליא — היא המלה המקראית: חֻלְיָה—חלאים — ולא יותר. גם קוביא—קובי הוא לשון זכר. מלים, שכבר שמשו כהוגן, נשתנו בכל־זאת: פתקא—פתק—פתקה. פנכא—פנך—פנכה. רוב הדוגמות הן מן ה„נוספות למלון של כים" או מן הספרות. נדמה־נא, שלא נמצאו במקרה המלים בשר, מלח, בגד, והיינו זוכים למלים: בגדה, מלחה, בשרה, ואז נבין את כל הורות שבדבר. (לדעתנו, אפשר לפעמים להחליף גם את המין מזכר לנקבה ולהפך, כמו במלה „עוברה". למשל: הלשון הרוסית משמשת במלות: адресъ, классъ, методъ בלשון־זכר, במקום לשון־נקבה שבלשון המקורית של המלים האלו. המערכת). — יש לסדר רשימה של כל השמות הארמיים, שנוהגים היום בלשון עברית בצורתם הנכונה, למשל: המלה שוליא מוכרחת, כמובן להשאר לשון־זכר, ואם לא ימצאו נחת בצורה: שולי, תשמש בצורתה. אבל בשמות כאלה צריך להזהר שלא לשמש בהם בה' הידיעה לפניהם. כך גם המלים: אבא, אמא, שמשמשות בלשון המשנתית בהוראה: אבי, אמי אבל לא לאביו ולא לאמו של אחר, אינן מקבלות ה' הידיעה. שתי המלים משמשות בפי הבן לאבותיו, שהם מיוחדים ודועים. אי־אפשר, כמובן, לומר „האבא", „השוליא" (פעות שהיא נשמעת, אמנם, בארץ־ישראל, שבה יש לשמוע איך אדם שואל את הבן לאביו: „איה האבא?" ואם סקה הבן וענהו: „השומר אביך אנכי?"). יש מלים אחדות, שבהן נעשה כבר חלוף־המין: קושיא (באמת זוהי המלה קושי), גמרא, סברא (באמת זוהי המלה: סברי־פנים), שקלא וטריא (באמת שָׁקָל וְטָרִי), פרכא, סוגיא (באמת „סוגי", ופירושו דרך, הוא מלשון־זכר). שמות אחדים ישנם מלשון־נקבה, שמשמשים בצורתם הארמית: בריתא—בריתות, תוספתא—תוספתות,

את פרי רוח־הדמיון של בני־קדומים, שזכרו ונקבו את כל הברואים. יש שראה האדם בהבדל־המינים העובר בכל העולם יסוד עולמי או מיטאפיסי, שהתבטא בשיטות של עובדי־אלילים ובדעותיהם של בעלי־דעות. אפשר השפיעו גם רגשות דומים לאלה על הלשון בימי קדומי־הגזע. ואף החוקרים, שלא נראה להם הסבר זה, ראו בהבדלת־המינים שריד מהבדלה עשירה מאד לחלוקות שונות, שנצטמצמה לבסוף בשני המינים. ודוקא בלשונות השמיות הבחנת המינים אינה מחוסרת טעמים, ושקופה ומובנת היא יותר מבלשונות אחרות. — והנה הרבה מסופרינו החדשים דלגו על כל ההתפתחות והפכו המון זכרים שמיים לנקבות. נדמה נא בנפשנו, שיָצא מלון גרמני או רוסי, שיאמרו בעליו לשנות סוג של שמות ולהפוך מינים של שמות — הרי דבר זה לא יוכל לעלות על הדעת כלל (עיין דברי־המערכת בהערה אחרונה, המערכת). המלון — זהו הארכיון של הלשון, בית־גנזים, ואין לו שום זכויות לגבי צורתה ומהותה. אין רשות כזו לא ליחיד ולא לרבים, לעשות בלשון כאדם העושה בשלו.

במעשה שכזה אנו פוגמים ברוח הלשון המתגלית בקביעת המינים. ורכרוכית נכניס אל הלשון העברית כשנַרבה בה בבת אחת את השמות ממין־נקבה ונפריע בעד שווי־המשקל הטבעי בין המינים. גם אצלנו נעשה הדבר רק עקב הֶפגם חוש הלשון. אחר שהוחרם בימי המליצה רוב הלשון משמוש לקה על־ידי זה חוש־הלשון לגבי הצורות הארמיות, ואל־נא יבוא אדם ויטען, שכבר נעשה מעשה, שאין אחריו כלום: מעשה, שנעשה לעינינו, לפני עשר שנים, אינו מחייב, ועדיין לא עבר הזמן לתקן את המעוות הזה. במלים מועטות נעשה, חלוף־המין בתקופה קודמת, אבל חלוף זה נעשה לא באופן מלאכותי, אלא באופן טבעי. יש אולי גם מלים אחדות, שאין להשמיט מהן את הא' הסופית, והן תהיינה ליוצאות מן הכלל. לפי דעתי, גם כאן אין לנו רשות לשנות, ותהא כאן אורתוגראפיה היסטורית, שיש כמותה בכל הלשונות.

יותר ממה שיש לקבול על המעשה כולו, שאין דוגמתו בכל לשון, יש לקבול, שנעשה הדבר אצלנו בלי משא־ומתן בהלכה זו, בקלות, שאינה נאה לעם הנוהג כבוד בלשונו.

*

מסכתות (אבל ביחיד רק מסכת, וגם רבים כותבים מסֶכות). דרוש להכניס את תורת א' הידיעה לבתי־הספר ולספרי הדקדוק העברי, כדי שכל ילד יַדע את מהותה של א' סופית זו. הכלל, שאין ליחד שם כפלים, וכשם שאין שם עם כנוי מקבל ה' הידיעה, כך אין שם עם א' הידיעה מקבל ה' הידיעה, — כלל זה שייך על הדקדוק העברי. אפשר כדאי ללמד בבתי־ספר בינונים בתוך הדקדוק הארמי או העברי גם את ההתאמה בין משקלים עבריים — ללמוד, לכל־הפחות, כשלות, ולמסור כך את המפתחות לכל המשכילים.

ב

מִלות זָרות.

ראינו בהשפעת הלשון הארמית חזיון של תערובת־לשון, והזהרנו מפני סכנה כזו מפאת הערבית. גם שאלת המלים הזרות קרובה היא להיות סניף לזה. כניסת מלים זרות בהמון היא לעתים תחלה לתערובת־לשון.

כשהשתחררנו מן המליצה ושאפנו לבטוי טבעי של מחשבותינו, התרנו לנו גם את השמוש במלים זרות. והנה בזמן האחרון התחילו רבים בארץ־ישראל לאסור מלהשתמש בהן. ובכן נעשה ענין המלות הזרות שאלה הדורשת פתרונים

מלים זרות הן מלים המשמשות בלשון, בלי שאבדה הכרת־זרותן, ולא הסתגלו לדרכיה של לשון־אכסניא שלהן. לאחר שהסתגלו לתכונותיה הן מלים מושאלות. מלים זרות הן חזיון טבעי לכל עם ולשון, ויותר ממה שהן חזיון לשוני, הן חזיון היסטורי־תרבותי. מלים זרות תבואנה לרגלי מושגים והפצים זרים, והרבה יש ללמוד מהן על הליכות התרבות. לכניסת מלים זרות יגרמו הצרכים ההכרחיים של בעלי־הלשון. אם יש מחסור בלשון לבטוי־מושג, ויש יודע מלה זרה, מה יעשה שלא ישתמש בה בשעת הצורך? הראשון שהשתמש בה, השתמש בה לאנסו — בשעת הדבור או הכתיבה הרגיש בדוחק־הבטוי ופשפש בלשונו בטוו מדויק למושג המעַניֵנהו — ולא מצא, מפני שאין בלשון, או מפני שאין בלשונ שלו, או שאין רוחו פנויה לחפוש ולבדיקה — ולקח את הבטוי המפרש לגמרי את מה שבלבו. הבאים אחר הראשונים הבקיאים, יקבלו מלים זרות מלשונם שלהם. במקום שיש אנשים, ששומעים לשונות זרות, ויש מושגים ואין להם בטוי, אין מפלט ממלות זרות.

בשעה שזרם תרבותי שופע מעם לעם, יביאו צנורות ההשפעה גם המון מלים זרות. אין מקום לנגוד נגד חזיון תרבותי. על־פי רוב תבואנה המלות עם המושגים ממקורם. יש שמות לגידולי־הטבע, שבאו אל לשונות התרבות מעמים פראים (כגון קאוצ'וק). למעשי־התרבות תבואנה המלים ממקור שפע־התרבות, ואין להמלט מזה.

אף המקרא לא נצל ממלים זרות, ויש כאלו בלשונו. השפעה תרבותית גדולה, שעברה על עמי־המזרח, הביאה גם לנו בתקופת המשנה והתלמוד שפעת מלים זרות [11]). גם בימי־הבינים לא פסקה כניסת מלים זרות לעברית בכל ארצות־גלותנו, שהגענו שם לפריחה תרבותית.

---

[11]) מלים זרות במקרא הן רוקא רובן מלשונות בלתי־שמיות: מן המצרית — בתורה. ומן הפרסית — בסוף תקופת־המקרא. מן המלים הזרות שבתלמוד נסה ר' ס י כ ל ו ב ש ללמוד על התרבות. ר"ש ק ר ו י ס חבר מלון גדול למלים זרות שבספרות־התלמוד, ויש לפניו אחרים.

המלים הזרות, כיון שהרגשת זרותן לא תאבד, דבוקות הן בבחינת־מה בשרשן. כל עוד שיש בקיאים בלשון מקורן, תשמשנה. כעבור ההשפעה הזרה, תעבור שעתן, ותצאנה מאליהן מן הלשון ומן השמוש. המוני המלים היוניות הרומיות שבלשון המשנתית יצאו לאחר שעברה שעת השפעתן של שתי התרבויות. שום נזק לא יצא ללשון משמושן בשעתן, ולא לאחר שעתן. הן לא השפיעו על אפיה של הלשון ועל דקדוקה.

ובזמננו, בשעה שעולם שלם של רעיונות ודברים מצפה לבטוי בבת־אחת —, אי־אפשר לנו לסגור דוקא עכשיו את השער מבוא מלים זרות. כל עוד שרוב חוקרינו וסופרינו וחושבינו גדלו והתפרנסו על ספרות זרה ומלה זרה תתלבט בפיהם בשעת בטוי, אין להמלט מאלה. כל עוד שאין לנו ספרות עברית מספקת בכל מקצעות־המדע, לא יועיל כל כופר.

אמת, זוהי שתעיד על השפעה תרבותית מן החוץ, ועל זה ודאי יש להצטער — אבל מה לעשות, וכך הוא — מה תועיל הסתתרותנו? „צופניה צפן רוח". לפי מצבה של תרבות־העולם, יבוא שפע תרבותי דוקא מאירופא, ועל־כן משם יבואו אלינו שמות לצרכים, ממקור הצרכים ומלואם. ממקום שנלמד את המקצעות משם תבואנה המלים בכל מקצעות המחשבה, המדע והטחניקה. כניסתן אינה טעונה הכשר ועסק מצד יחידים או רבים: הצורך וההכרח מכניסן. וכמו שאמרתי אין כאן סכנה, מפני שעתידות המלים הללו לצאת אחר עבור שעתן. סכנה יש רק בשעה שירבה שמושן יתר על הצורך, בשעה שהמדברים יתגדרו בהן ויחשבון לשפוּר ולקשוט ללשונם, מפני שהתרבות הזרה מכובדת על־פני התרבות העצמית.

לכאורה, אין אם כן שאלה כלל; הן תכנסנה על־כרחנו, ובעל־טעם הממעט בהן הרי זה משובח; וכל היודע לבטא את מושגן בעברית, בלי לפגום בתוכן, תבוא עליו ברכה. אמנם כן. כך הוא הדין כשהשנים כתקונן וכל עוד שלא התעוררה השאלה. אבל כיון שנשאלה, חייבים אנו לעמוד דוקא על התר־השמוש.

דֵּינוּ, שנראה את מְלוני־הטֶרמינולוגיא מרובי־הכרכים שלכל מקצעות המדע, כדי שנדע את ערך־השאלה. המתנגדים למלים זרות הלא יאמרו לחדש במקום כל אלה מלים מחודשות — רבבות־חדושים בבת־אחת. ורק אם ננהג התר במלים זרות ננצל מן החדושים. מלה זרה סכנתה פחותה מסכנת חדוש שלא ברוח־הלשון. מלה זרה עתידה לצאת, כשתמָצא מלה עברית טובה ממנה; לא כן חדוש לשוני, שידחק רגלי מלים עתיקות.

ביחוד יש לשים לב לחזיון חשוב של התרבות החדשה, שיש מלים זרות משותפות לכל ספרויות־אירופא. המלונים הגרמניים והרוסיים למלים זרות כוללים רבבות מלים זרות ורובן משותפות לכל הלשונות — ואף אלה הרי הן שתי לשונות עשירות —. המלים הזרות המשותפות הן כגשרים בין הלשונות, בהבטיחן הבנה

מלאה במושגים יסודיים. זוהי כלשון משותפת, שהיא למעלה מן הלשונות היחידות. ביחוד חשוב חזיון זה בטרמינולוגיא המדעית, שהיא הנותנת את הבטחון, שכל בני־המדע שוים בהשגתם; וזה מקל את הבנתם של ספרי־מקצוע בלשונות שונות. אם כאן, בטרמינולוגיא המדעית, יאמרו לשנות את מנהגו של כל העולם המדעי ולהפרד בזה מעל הספרות המדעית — לרבות ספרי־מדע ערביים — נצטרך לחותמ בכל תוקף, המושגים יסבלו והשכלת־המקצוע תסבול. וללשון ולאפיה אין שום סכנה ביחוד מפאת הטרמינולוגיא, כי היא לא תעבור כלל את חוג־מקצועה ולא תחדור אל לשון־הדבור.

בין המלים הזרות, ביחוד מן הטרמינולוגיא, יש מלים הכוללות תוכן מרובה, שצריך להתפרש בספר שלם, ולא נתנו להתרגם כל צרכן, ויש להן התפתחות ארוכה שהביאה להן את כל העושר הזה. הרוח אינה למודה לקשר את כל התוכן אלא בקבוצה זו של הברות, שהיא כסימן למערכת־רעיונות, וקשה לה לנתק, ועל־אחת־כמה־וכמה שקשה ליצור מחדש. שמות כאלה, המורים על סוגים שלמים וקבועים של חיי־המחשבה ומסמנים מושגים כוללים, נעשו כמעט לשמות־עצם פרטיים. המתנגדים למלים זרות — היתנגדו גם לשמות־עצם פרטיים, שאינם לפי המשקל העברי? — יש שמות, שיש להן ערך כזה, שמות של „ארטיפאקטא", כלומר, של מכשירי־תרבות, שהסכימו כל הלשונות על השמות הנתנים להם. יש בין אלה מלים, שנתחדשו בשעת יצירת המושגים וההמצאות על־ידי יוצריהם וממציאיהם, ויש שנקראו על שמם, והן משותפות לכל הלשונות שבעולם, ואלה כשמות־עצם פרטיים ממש [12]).

יש מלים זרות, שחותם של תרבות זרה טבוע עליהן, וזרות־המלה היא רק עדות למהותן הזרה וסימן לתולדותיהן. יש מלים שיש להן היסטוריא ארוכה וכבר נתרחקו לגמרי ממקורן, ואי־אפשר לנגוע בהן בלי למחות גוונן ההיסטורי [13]).

יש לפעמים אפשרות לתרגם בדוחק מלה זרה לעברית. במקום שהתרגום מלא, ויהא אף ארוך ומורכב מכמה מלים, — יישר כחו של המתרגם. אבל אם למלה זרה יש גון מיוחד שיאבד, אם זהו דלדול גוני־המחשבה הדקים, ראוי לה

[12]) שמות זרים כגון היסטוריא, פילולוגיא, פילוסופיא, נתנו להתרגם, אמנם, אבל שום תרגום לא יכלול את כל עושר־החלקים של השם הלמוד בהם. כל שם ישנה את התוכן. ימצאו חלקים. שאי־אפשר להכניסם לתוך התרגום והם כלולים בתוך המלה הלועזית. שמות של „ארטיפאקטא" כמו: טֶלֶפון, טלגרף, לוקומוטיף — הם כשמות־עצם פרטיים. המלים: נאלזאניסמום — גאלזאניות, חשמליות סאראדיית, שנוצרו משמות אנשים, בודאי הם שמות־עצם פרטיים.

[13]) לדוגמא: שמות של מאכלים לאומים, שפשטו בכל אירופא: ביפשטיק ופודינג האנגליים, גוליאש האונגרי, קוטליטא הצרפתית. ומשל למלים שיש להן היסטוריה ארוכה: ניהיליסטיא — שתולדותיה מימות היונים ועד הריניסאנס ועד ימי ההומניסמום החדש הן תולדות המוסד הזה והערך התרבותי שבו. החלוף ב„מדרשה" הוא ברבריות. מלבד שהמלה מדרשה אינה עומדת בפני

שלא תִּתַּרגם משתתרגם לרעתה. למלה זרה יש לפעמים המון גונים דקים, שבשבילם היא עוברת מלשון ללשון ואין לסַפק בתרגום לכולם. ואם נאמר לחדש מלים נצטרך לחדש לכל גון דק מלה מיוחדת, ואת מבוקשנו סוף סוף לא נשיג. המלה המחודשת מעורה בשורש, שממנו לוקחה, ועל־ידי כן תקבל בכל־זאת גון אחר, ושוב נהיה זקוקים למלה הזרה לשם הגון המיוחד לה[14]).

טענה אחת יֵשנה, והיא — שלא כלשונות האירופיות לשוננו. המשקל השֵמי ימנע בעד כניסת מלים זרות. טענה זו אינה טענה, שהרי תמיד, בכל תקופה, קבלנו מלים זרות בלי להשגיח במשקלים. וגם הערבית תקבל בימינו לעינינו המוני מלים זרות לכל מקצעות־המדע, בכל ספר־למוד היוצא מחדש, ואדרבא — היא הנותנת, המשקל הזה הוא להן למעלה גדולה. הוא יגרום, שלא תאבד הרגשת־זרותן ולא תִבָּלענה בלשון. כשהמשקל זר ביותר, אז אף אחר השתרשות של דורות רבים לא תאבד זרותן[15]). ודוקא כאן אין סכנה שתֻּהַפכנה למלים מושאלות.

ולוּ תהפכנה למלים מושאלות, אם יהיה זה באופן טבעי, אין רע. זוהי שאלה המעסקת גם את בעלי־הלשון באירופא. וכי צריך לבטא מלים זרות כמבטאן המקורי ממש או לא? — דעתו של הרוב נוטה להורות הלכה, שהיודע יבטא מלים זרות כמבטאן האמתי. וכך גם עלינו לנהוג לפי דעתי ואם בכל־זאת יעבור חלוף־קולות על המלים ותסתגלנה לתכונות לשוננו, הרי יהיה זה מעשה טבעי. תחלה הטעם משתנה, ואחר־כך תתחלפנה גם האותיות הבלתי־רגילות בלשון, ואחר־כך יִדַמה המשקל, ורוחו של העם תבקש קשר אל שורש עתי. נגד התפתחות כזו, אם תבוא לאחר עשרות או מאות שנים, לא נמחה. ואולם אצלנו יש יחידים, שהגיעו לידי בטול־שמושם של שמות, הנוהגים זה אלפים שנה בלשוננו[16]).

הבקורת, שאין בה הוראת בית ומוסר כלל, הנה תוכל מלה כזו להשפיע על המוסר הנקרא בשמו, מפני שאין בה הגון ההיסטורי. אשר אמנם לבחור בצורה גימנסיות. הוא הדין לאוניברסיטא, אקדמיא, שאין להחליפן. נסו להחליף אף מלה כמו פארלאמנט. יש זכות לקרוא לועד הראשי של כל אומה בשם נוהג בלשונה: פארלאמנט, דומא, רייכסטאג, רייכסראט, סקופצינא. כל אלה אינם דומים ממש זה לזה ויש ביניהם הבדל מהותי. כמו־כן אין להחליף את השם היהודי הפולני: „שטרייטיל" למגבעת של שבת, משום שכאן היסטוריא לפנינו. ומה מבוער החרוש: „גביה"!

[14]) למשל: פסיכולוגיא. המלה פירושה תורת־הנפש. אולם גם נפשיות, ועוד כמה גונים, כעין: הטפוס הנפשי של פלוני, מהותו הנפשית, הצד הנפשי של מעשה או של מקצוע. המלה היסטוריא כוללת את כל המקצוע וגם את המדעים העוזרים. אם נתרגם „תולדות" כלום יכלול גם את המקצועות העוזרים?

[15]) כלום לא ירגיש כל אדם בזרותן של המלים: אסטרופוס, איסותיקי, פילוסופיא?

[16]) היה סופר, שרצה לבטל את המלה „רפוס" ואת הפעלים „הדפס" „מרפס", מפני מוצאן היוני, וחדש במקום זה: מחרטה. „אויר" קרא אחד „נשב". ואת המלים הזרות התלמודיות כעין: אונקלי לוגו, מבלא, חושבים רבים לאסורות.

במלון של המלים הזרות לעמי־אירופא יש מלים מכל הלשונות [17]). רוב המלים הזרות המשותפות ללשונות הן מן היונית והרומית, ויש לזה יסוד היסטורי. הלשונות האלה היו ימים רבים לשון־המדעים. השמות האלה אינם לאומיים זרים, כי במדה ידועה הם אנושיים כלליים.

אילו יכולנו לקבל את המלים הזרות רק מלשון־מקורן ולשמור את צורתן בודאי יפה היה. אבל זוהי דרישה בלתי־אפשרית. המלה הזרה תבוא לרגלי הכרח נפשי, ועל־כן תבוא בצורה שהיא מצויה בנפש, מכלי שני או שלישי. יש לפעמים למלה זרה הוראה מיוחדת בנֵכר, ורק לה נצטרך. המלים הזרות, שתבואנה אלינו, הן ברובן מלים, שגם בלשונן הן זרות. רוב המלים הזרות תבואנה אלינו מן הרוסית והגרמנית. ובשביל הרוסית התרגלנו לסיום — יָא (גמנסיא, ריפורמציא) הנוהג בה. נשאלה השאלה: איך לכתוב מלים הללו? — לפי דעתי, דוקא בא' בסוף, מפני שכך נהוג בספרות העתיקה לגבי מלים זרות, וגם כדי להשאירן בזרותן [18]).

דוקא מן הלשונות הקרובות אין לשונות־אירופא רגילות לקבל מלים זרות. למשל, בגרמנית מוצטות המלים הזרות מן ההולאנדית ומן הלשונות הסקאנדינאוויות; וכמובן, שלמלים זרות תחֻשבנה. בעיקר תקבל הגרמנית מלים זרות מן הלשונות, שבהן למודים חדושים והמצאות, ואלו הן הצרפתית והאנגלית.

---

[17]) ואפילו מן העברית. בגרמנית, למשל, יש מן העברית: שבולת, מן התנ"ך, ברוש, רב מן האיזנגליון.

[18]) כשביל דמיון הגרמנית לז'ארגון ובשביל שאנו מקבלים מלים, שהן זרות גם בגרמנית, אין מלים זרות מן הגרמנית נוהגות בינינו. — בטלון של קרוים אפשר לראות, שכל המלים־הזרות סופן א' ולא ה'. הכתיבה בה' היא כוזפ, שהרי אין זו ה' נקבה עברית, אלא א', אם־הקריאה. ד"ר יוסף קלויזנר ברר את חוקי הטראנסקריפציה במחברת מיוחדת. גם בהקדמת המלון של קרוים יש חומר עצום לקביעת כתיבת מלים זרות. מלים רומיות, שסיומן — ום, תוכלנה אולי לקבל אצלנו את הסיום — ון, כנהוג בתלמוד, וביחוד כשמקור־המלה יוני. סיומן ברבים יוכל בכל־זאת להיות — ות: גמנסיון, — גמנסיות, תיאטרון — תיאטראות, מוזיון — מוזיאות, כמו וילון — וִילָיות, סנגון — סנגאות (אמנם, סנגון בא שם בהוראה אחרת מן הרגילה אצלנו), ועוד בתלמוד, מלים זרות צריכות לשמור על צורתן. אין רע, אם יש מלים, שסופן צירי. אין צורך לשנותן, כי על־כן הן זרות. וכך הדבר גם בתלמוד: אמבטי, ערכי, אפותיקי, ואפשר, שכראי שלא לתת לכל המלים הזרות את הסיום הנוהג ברוסית למלים זרות — יָא. אפשר גם לקבל מלים זרות עם סיום עברי, למשל: אקטיביות, פאסיביות; וכך נוהג גם בשאר לשונות. טובן, שפעלים זרים אי־אפשר לקבל ויצריך למצוא דרך, להשתמש בפועל עזור (היה, עשה, קבל), הנספח אל השם הזר. אולם אין ספק, שהעם כבר יעשה גם פעלים, כמו שנעשו גם בתלמוד. בלשונות־אירופא יש מלים זרות, שנכנסות רק לזמן קצר, מלים של מודא, ואחר תצאנה, ולא תתוש שום לשון לשמש במלים אלה, שהמודא חדשתן. אי־השמוש במלים זרות בארץ־ישראל מעיד על מעוט־הקריאה שבין בני הנעורים ועל דלות החיים הרוחניים, המוצאים ספוקם בלי כמוי מדיק לנוני־מחשבות.

על כרחנו נקבל מלים זרות גם מן הערבית. אף עכשיו נכנסות מלים ערביות לשם עבודת־האדמה, כי העובד לא יוכל להמתין עד שיושיטו לו בקנה את המלה העברית. ולפלא שכך הם גם בשעשועי־ילדים, מאין דעת בילד להמתין לשם. לפי דעתי, חייבים אנו להתיחס אל מלים ערביות כאל שאר מלים זרות ולקבלן בלי שנוי צורה ואות, כמו שהן. מלים למדעים ולטכניקא לא תבואנה ממדבר־ערב, אלא מאירופא.

וכי אפשר, שדוקא אנו, עשירי־הלשונות יתר על המדה, ננצל ממלים זרות? — לא ננצל! העיקר, שהגרים ישארו גרים, ואל להם להספח בנחלת שפתנו. דור יבוא עתיד להוציאם, ואין שום קלקול מהם לא לרוח־הלשון ולא למבנה, כי הכל יכירום, שנכריים הם. ואפשר שבשעת עלית־נשמה בספרותנו נמלא מקום מלים הרבה בבת־אחת, — דבר שיקרה בספרות חיה.

ואחר כל אלה יש, כמובן, לדרוש מבעלי־טעם, שלא יפריזו בשמוש מלים זרות. ברבוין יש סכנה של מיתת אוצרות משל עצמנו. יש למצוא כאן קנה־מדה; השמוש מותר לנו עד כמה שהוא מוכרח ועד כמה שהוא נוהג באירופא בכלל, ולא יותר. דרוש שלא נתרגל לטשטש את הרעיונות בשביל חוסר מלה להבחנה דקה; אבל דרוש גם־כן, שלא יכנס הדבר בגדר ההתיפות וההתקשטות. גם יש לקבוע כלל, שלא הותרו מלים זרות בשירה נחרזת. פרישה זו ממלים זרות ומחודשות נוהגת גם בלשונות אחרות. עד כאן התחום — מכאן ואילך ההפסד מרובה על התועלת.

הסכנה אינה מפאת המלים הזרות, אלא מפאת ההשפעה הזרה על הלשון הפנימית: שלא תמלא הלשון רוסיציסמים, גרמניסמים וגאליציסמים (מן הצרפתית). ברוך היודע לאן יגיעונו אלה. בעוד שמלה זרה כאשר באה כן תלך לה ולעת־עתה תעשיר את המחשבה, אלה ישחיתו כל חלקה טובה. ולפלא הדבר, שרבים מאלה, שיזרו הלאה כל מלה זרה, לא יקפידו על שמוש־הלשון, שיהא ברוח־העברית — הלא דבר הוא.

*

ג

טָהֳרַת־הַסְּגָנוֹן.

עד כאן עסקתי בעיקר בחומר לשוני: במלים הנדחקות ונכנסות לתוך לשוננו מרצון או שלא מרצון, עכשיו ברצוני להטפל בשאלת־הקדוק ובשאלות אחדות הנוגעות לו. כי יש אמנם שאלת־דקדוק אצלנו. אף־על־פי שלא הובע עוד הרעיון בספרות, הרי יש רבים החושבים, שהנטיה מן הדקדוק היא אחת מדריכ התפתחות־הלשון, ושגיאות תפלסנה דרכים חדשות, והן הן סימן־חיות ללשון. ויש

נוהגים לפי זה גם בבית־הספר. יש מורים החושבים, שכל הממעט בדקדוק הרי זה משובח. ובחיים ובספרות יש רפיון וזלזול בדקדוק, שאין דוגמתו בלשון תרבותית.

כדי להתבונן בשאלה זו, חייבים אנו לברר את מהותה של תחית־לשוננו וכמה חזיונות לשוניים כלליים. כל עמי־אירופא נמצאו פעם במצב שכזה שלשונם דרשה שפור ותקון, ומשכיליהם והשכלתם צריכים היו לשחרור מלשון זרה. ואולם להם היתה לשון מדוברת, שעסקו בהתקנתה ללשון־תרבות, ואנו רצוננו להפוך לשון־ספרות ללשון מדוברת[19]).

מהי זו לשון־ספרות? — לכל הלשונות התרבותיות יש לשון־ספרות, שהיא נבדלת במדה ידועה מן הדיאלקטים, והיא לשון־המשכילים ולשון הספרים והספרות, והיא היא הלשון הכללית שלמעלה מן הדיאלקטים הפרטיים. הצורך בראָה. לרגלי המָצא דיאלקטים הרחוקים זה מזה עד כדי עֵרוב בהבנה, תבָּרא שפת הספרות, לגשור גשר בין האחים שנתרחקו. מציאות ספרות שבעל־פה או שבכתב משותפת לשבטים, ומשא־ומתן ביניהם, הם, כמובן, תנאי הכרחי להתיַצרותה. בנקודה זו יִמָצא דיאלקט אחד, שגבר על האחרים ונצחם — ונעשה לשון כללית לעם ולספרות. מעתה תקלוט לשון־הספרות חמרים מכל הדיאלקטים, תבליט את המשותף, תבטל הבדלים בולטים, ואחר תשתַפר, תתיַשר ותהיה ללשון־תרבות. גבולים מדיניים או סבה אחרת יקבעו את שטח־שלטונה על קבוצה של דיאלקטים, וזהו גֶרם בתולדותיה, שעל־פי־רוב אין להשיבו[20]).

לאחר שנקבעה לשון־ספרות יש שתתרחק מעיקרה, על־ידי תערובת־דיאלקטים ועל־ידי השוואת מדותיה, בבררה את חוקיה, בהזהרה להשליטם על

[19]) כמצב שכזה היו גם העמים הרומניים והגרמניים הגדולים, כשנשתחררו מן הרוטית, ששלטה בהם בימי־הבינים. כמעט לעינינו יצרו להם הצֶ׳כים והאונגרים והסרבים והבולגרים לשון־ספרות, ויש שלא נגמרה עדין ההשתלשלות. הנורווגים, שמדברים בדיאלקטים שונים מאד ורחוקים זה מזה, קבלו את הראנית ונתנו לה גון מיוחד, ועכשיו הם אומרים ליצור להם לשון היוצאת מן הדיאלקטים, כמעט בידים (האירלנדים נמצאו במצב קשה מאתנו, שהרי אין להם כמעט לא לשון־ספרות ולא לשון־דבור, והם עוסקים בהחרתה ובתחיתה של לשונם בתנאים קשים. הסלאָבים קשה להם להשתחרר מן הצרפתית.

[20]) הגרמנית הספרותית הקיפה את כל גרמניה העלית והשפלה, אבל לא את הולאנד, שלשונה — דיאלקט גרמני כשאר הדיאלקטים שעל גבולה. הלשונות הסלאָביות: צֶ׳כית ופולנית, סרבית ובולגארית, רותינית ורוסית, קרובות אלה לאלה מן הדיאלקטים הגרמ׳נים, ואף־על־פי־כן הן לשונות לעצמן מפני שנולדה להן לשון־ספרות מיוחדת, ואין אחר מעשה הימשורי כלום. הרוסית הטמיעה את הרוסית הלבנה (וגם זה מוטל בספק. המערכת), אבל לא את הרותינית־האוקראינית. כל עמל הפאנסלאָביסטים ליצור לשון אחת לכל הסלאָבים עלה בתוהו, כי אין בכחם לבטל מעשים שכבר נעשו. בקונגרסים הם מוכרחים להשתמש בגרמנית או בצרפתית. והשנאה בין עמים סלאָביים גדולה משנאתם לעמים גרמניים ורומניים. על כל זה עין ספרו של פ א ו ל עמ' 404.

כולה ובהשתדלה לברוא מצב קיים בבחינת־מה, לעומת הנזילה המושכת של הדיאלקטים. ובינתים יש שישתנה גם הדיאלקט המקורי, שממנו נסתעפה לשון־הספרות, ונבדל מעליה; ויש שהמרחק ביניהן יגדל עד היותן כשתי לשונות [21].

אין ספק, שגם על לשוננו בימי חיותה עברה התפתחות כזו. שפה אחת הגיעתנו ולא דיאלקטים, ושפה חיה היא תמיד נהר־גלים.

הצורך הוליד אם כן את לשון־הספרות, והיא במדה ידועה כהפשטה מן הדיאלקטים השונים. היא נבדלת מן הדיאלקטים בעיקר בחוקיותה. יחוסה אליהם כיחס החוק אל הממשיות הדינית. היא הנורמא החוקית לעומת הבלתי־מחוקק: היא תלמד את המחויב ואת הראוי, ולא את ההוה ואת המוחזק. היא נלמדת בבית־הספר, היא שלטת בספרות והיא מדובדת בחברת־המשכילים.

הדקדוק של לשון ספרותית הוא ספר־החוקים לה, ולא נתן להשתנות — כיצד? — לא נתן להשתנות מרצון. בשביל המדקדק, החוקר והמורה הלשון אינה משתנית — זוהי הנחה יסודית, שבלעדיה אין דקדוק ואין לשון ספרותית; ורק כך אפשר להשיג אחדות וקביעות בנגוד לכח ההתפרדות. זוהי הנורמא — שנויים הם מחוץ לנורמא.

יש אמנם גם בלשונות ספרותיות התפתחות שמביאה לבטול־חוקים; אבל כשתהיה התפתחות, ואחרי שתגמר, תוכר על־ידי המדקדקים והעם. והשנויים ברובם אין תחלתם בשגיאות, אלא מקום הניחה גם חוקת־הלשון למקרים חדשים שכמותם עדיין לא היה, ובהם יולדו ספקות וחלוקי־דעות בין הדוברים, עד שיסור הספק ותבוא ההכרעה לצד אחד. ויש סתירות, שתגרומנה לספקות ולשאלות עד שתקבע נורמא. וכל קביעות חדשה תשפיע מצדה על חזיונות לשוניים אחרים. אולם זהו מטבע הדקדוק, שיעמוד נגד כל השתנות; אמנם, כהתחלף הכלל יעמוד בכל תוקף על הכלל החדש. בכלל מוגבל מאד גבול־ההשתנות וחלוף־החוקים בלשונות הספרותיות. הספרות הקלאסית מונעת בעד רבוי שנויים והתחלפות.

המדקדק יבוא לקבוע כללים, שקבעום כבר החיים, למרות נגודו, והמורה הדייקן יבוא אחר המדבר ויבדוק אחריו, וילמדהו כיצד מדברים. תפקידו של החוקר והמורה בארצות־התרבות — לשמור על המציאות הלשונית והדקדוקית, כדרך השופט השומר על החוק — כל עוד לא הוכרז בטולו על־ידי המורשים לכך.

---

[21]) הסורית הספרותית והסורית העממית, היונית העתיקה והיונית החדשה רחקו זו מזו, עד שנולד הצורך לבטל את הראשונה, שמתה וגועה, מפני האחרונה, שנכנסה לחיים ולשליטה. הרומית היתה ללשונות הרומניות לשון־הספרות בימי־הבינים, עד שהגיע הרנע, שבו נתגלה שזוהי לשון אחרת — ונשתחררו ממנה.

בכל אלה יש להבדיל גם בלשון־ספרותית בין לשון חיה ובין מתה. לשון ספרותית חיה תסתגל לצרכי כל דור ותקופה ולא תמצא ספוקה בהון קיים של מליצות ואמצעי־בטוי שמכבר. היא תקח מן הלשון המופתית רק את הפשטת־דרכיה ולא את התגשמותן בחומר־הלשון.

רבות בפעמים העירו על מצב לשוננו המשונה והבלתי־מובן, שהיתה כחיה וכמתה בבת־אחת כל ימי־הבינים. באמת זה היה מצבה: לשוננו היתה לשון־ספרותית חיה ולא לשון־דבור חיה. כל סימני־החיות של לשון־ספרות היו בלשוננו אף בימי־הבינים: נמצאה לצרכיהם בכל דור, הסתגלה לבטוי כל מחשבותיהם, נוצרו בה תדיר בטויים חדשים ואָפני־דבור חדשים לבטוי־הגיונם, ולא הכריחה את המשתמשים בה להלביש את מחשבותיהם שלהם בטלית שאולה, במליצות מוכנות ומזומנות. כך היתה לשוננו בתור לשון ספרותית כל ימי־הבינים.

רק תקופת ההשכלה — בכל עשיָתה אף היא גדולות להתפתחות־לשוננו — כמעט שהמיתה את הלשון העברית, בהפסיקה את חייה הטבעיים, בשללה ממנה את כח הסתגלותה לצרכי־הדור. מעין זה ממש היה כשהפסיקו ההומניסטים את שמוש־הרומית של ימי־הבינים, שהיתה אף היא לשון־ספרות חיה. הם אמרו לחזור אל הרומית האמתית העתיקה, והמיתו בזה את הספרות הרומית, בגזלם מן הלשון את הסתגלותה לצרכי תקופה ותקופה.

תקופת־ההשכלה שאחר בן־מנחם, באמרה לשמור על הלשון מז'ארגוניזאציא ארמית, בקשה לשוב אל החוקיות הלשונית שבמקרא, וכמעט עברה ובטלה מן העולם על־ידי לשון־המליצה שבראה. במקום בטוי־רעיונות בא חקוי לרכוש מצומצם של מליצות, שהמשתמשים זקוקים להן לבטא בהן את כל הגיגם.

הלשון היתה צפויה למיתה — אילמלא מהרה תחיתה לבוא. ההתעוררות להשתחרר מן המליצה והחזרה אל הסגנון הטבעי, שהיו תחלת התקופה האחרונה של ספרותנו, היו סימני תחיה אמתית. אז הושבה לנו לשון־ספרות חיה, עם כל אפשרויות־הבטוי של לשון חיה; אז הושבה ללשוננו הטבעיות וההסתגלות לצרכי־ההוה בספרות וחיים. הסופרים הגדולים של אז נתנו לנו את לשוננו של היום באפיה המיוחד.

תחית־הלשון בארץ־ישראל היא אם־כן תחיה שניה שבאה אחר הראשונה, תחיה שניה זו באה להכניס את לשון־הספרות אל הדבור. ואולם אילמלא התחיה הראשונה, אילמלא נמצאה לשון־ספרות חיה, התחיה מאין תמצא? — אנו נמצאים, איפוא, במצבם של משכילי כל עם ועם, שמדברים בלשון־הספרות. בכל הלשונות האירופיות לשון־הספרות היא גם לשון־הדבור למשכילים; ולפי מדרגת גובה ההשכלה הלאומית תרבה ההתאמה בין שתיהן. בלשונותיהם של העמים מעוטי־האוכלוסין הגיעו לשון־העם ולשון־הספרות לידי התאמה גמורה.

תחית־לשוננו בארץ־ישראל תוכל להחיות רק את החי, את היש — את לשון־הספרות. לא נוכל כלל אחרת באשר אין עברית אחרת בעולם. יש לנו לשון־ספרות והיא תשוב לתחיה. מהותה של לשון־ספרות היא חוקיותה, ואי־אפשר להשתחרר מחוקיות זו. ואף אין צורך בזה, מאחר ששטח־לשוננו צר ואוכלוסיה מועטין. ההתאמה בין לשון־הספרות ולשון־הדבור הרי רצויה היא. לא לקחנוה בידים, אבל בדיעבד נאה היא לנו. אין שום אפשרות, איפוא, לזלזל בכוון בחוקיות־הלשון. רק דיאלקט יוכל להתקיים בלי דקדוק, בשמרו שרידים שעברו ובטלו בתוך השׂואת־המדות של הדקדוק. דבר זה הוא המבדיל ל ש ו ן־ל א ו מ י ת מעל ל ש ו ן־ע מ מ י ת, שהראשונה חיה על־פי דקדוקה ולא יתנוה להפרד למספר־עריה. באין דקדוק יש סכנת־פֵּרוד לחוגים היותר קטנים. רק לשון עם דקדוק היא לשון־תרבותית.

האידיאל של האירופיים בנדון זה היא הרומית בראש וראשון, ואחריה — היונית, ואחריה — הגרמנית. א ל ו ה ן ל ש ו נ ו ת ו ל א ד י א ל ק ט י ם. הדקדוק הוא רוח־הלשון בכללים ובו ההבדל הפנימי בין לשון־תרבות לדיאלקט. נזהר־נא מלאבד בידים את אצילות־לשוננו!

צריך לשים לב לזה, שעל קרקע־התחיה אין השאלה: מה ידבר העם? אלא: מה צריך ללמדו לדבר? — עדיין כל מורה בכפרו טובע חותמו על הלשון. ואם־כן אַל־נא יבואו בשם לשון־העם ובשם ההתפתחות! אל־נא יטול כל אדם עטרה לעצמו, שהוא הוא נושא־ההתפתחות! התפתחות לא בידים תֵּעָשה. בידים אפשר רק לשבש, לבלבל ולעָרֵב לשון. ואם נאמר, שעתידה לשוננו להתפתח גם בצורותיה ולא רק בהסתגלותה — אין זה פוטרנו מלהשתדל לכתוב ולדבר בסגנון הנכון על־פי כל כללי־הדקדוק המקובלים. שגיאות ושבושים אינם דרך להתפתחות.

לאחר שידבר העם עברית דורות רבים ולאחר שתשתנה הלשון העברית המדוברת למרות כל העכובים שישנם, בהיות לנו ספרות עתיקה וגדולה, — אז עתידים הדברים להתקבל מאליהם, ואנו נעמוד משתאים לפני התוצאות. רק אל־נא התפתחות מעושה!

בבית־הספר ובספרי־הלמוד בכל העולם שולטים סגנון מובהק והחוקיות הלשונית בכל תקפה. את ההשתבשות וההשתבשות יניחו לחיים, שתֵּעָשינה מאליהן. אצלנו יש שנכנסים השבושים והשנויים גם לספרי־הלמוד.

אפשר שדוקא מדברי ילמד אדם להתנגד להם. גם אנו שואפים לתחית לשון־עם, ואם יתנו צדק לי, הלא זה רק בנוגע ללשון שבכתב, אבל לשון־הדבור תיצור לנו דיאלקטים. אבל ראשית: דיאלקטים לא ביד יוצרו, ושנית: תכונת הדיאלקטים היא שמירתם על שרידי חזיונות, שנתישנו וחדלו בלשון הכללית מפני יחידותם.

לא דיאלקטים יוכלו להברא בארץ־ישראל, אם לא נעמוד על המשמר, אלא ז'רגונים, לשונות־תערובת. אנו, רוב בני הגולה ורוב החיים בארץ־ישראל, לשוננו הפנימית אינה עברית, אלא זרה־ז'רגונית. אמת זו צריכה להאמר, אף־על־פי שאינה נעימה. הצורה הפנימית של המלים היא זרה, ושמוש־הלשון זר. וההשפעה הזרה תבוא מלשונות רחוקות, רובן הודיות־גרמניות (יהודית אשכנזית, לאדינו, יהודית־פרסית). והשפעת הז'ארגונים לא תאבד אצל בנים ובני־בנים, כי הבנים למדו בתוך העברית של אבותיהם את שמושי־הלשון הזרים[22].

[22]) השפעת הז'ארגונים מורגשת מאד בארץ־ישראל. אין ברצוני לספור כאן שגיאות תלמידים אף של בתי ספר בינונים. אוכיר רק שגיאות כלליות אחדות, המעידות על השפעת הז'ארגונים: בעברית משמש המקור הנפרד לצווי מוחלט ומופשט: זכור, שמור, הלוך, והנה כאן משמש במקום זה מקור נסמך עם ל' השמוש: ללכת, לשבת, לשים. ו ז ה א ף ב ב ת י ־ ה ס ּ פ ר. זה היה לי כלתי־מובן, מאחר שביהודית־אשכנזית, שלהשפעתה השתי, אין בטוי זה: אין אומרים: צו נעהן, צו ויצען. עד שנודע לי, שווהי השפעת הלאדינו. שגיאה אחרת: „לא יש" במקום „אין", היא מערבית ומלאדינו (גם בחוץ־לארץ, שאין מדברים בה בשתי לשונות אלו, מצויה שגיאה זו. המערכת). השפעתן של הלשונות האירופאיות בכלל היא, שהורגלו לשים כמשפט של תנאי את המותנה לפני התנאי, בעוד שבכל הלשונות השמיות התנאי בא תמיד לפני המותנה; ואומרים למשל: „הייתי הולך לו אמרת לי", במקום שצריך לומר: „לו אמרת לי כי אז הלכתי". שגיאה נסה זו משכה אחרת אחריה. כיון שהמותנה עמד לבדו, הורגש הצורך לפועל מותנה בצורה מיוחדת והתחילו להשתמש בעבר מפורש בתור עבר מותנה: „הייתי הולך". מה שאינו עברי כלל. העברית רגילה לחזק את הפועל בעבר ועתיד או על־ידי תוספת של שם־הגוף, אם צריך לחזק את גוף הפועל, או על־ידי תוספת של מקור נפרד, אם צריך לחזק את הפעולה: „אני הלכתי, הלוך הלכתי". והנה בהשפעת היהודית־האשכנזית הורגלו להוסיף תמיד על הפועל את שם הגוף בלי שום חזוק, ויש לשמוע מורים מלמדים לקטנים: „אני הלכתי, אתה הלכת, הוא הלך". ולפי זה מורים ותלמידים ומורים אומרים: „אנחנו ראינו את הפרח, וכעת אנחנו נקח את העלים אחד אחר אחד". יבוא עלי אם לא שמעתי כך מפי מורה בשעה של תולדות־השבע. על־ידי זה אי־אפשר לחזק את הפועל על־ידי שם־הגוף, ומקור נפרד אינו נוהג בכלל בדבור, ואם כן הורגלו לומר: „אנחנו כן נלך, אנחנו כן נעשה". בעקבות הז'ארגון: „מ'וועמיר יא געהן". מהשפעת הז'ארגונים היא גם־כן הרגילות שלא להשתמש בכנויים בכלל ויש לשמוע בארץ־ישראל: „הבית שלי, הראש שלי, קח אותו", במקום: „ביתי, ראשי, קחהו". ואף קטון־הערביים בשוק לא ישגה בכגון זה ולא יאמר: „חמור שלי" במקום „חמורי" או: „אכה אותך" במקום „אַכך". ז'ארגוניסמום הוא גם־כן: היה נוכח. רבה גם־כן בארץ־ישראל השפעת הצרפתית. והיה מעשה, שכתב אחד: „פֻּכי — פֻּכה". מפני שיש בצרפתית בטוי: „כך היא, כך הוא". כמו כן: התמקם, לאמור: ישוב במקום. השפעה זרה היא יצירת תארים במדה נפרזה אף מתארי־הפועל ומכל מיני שמות: חַנְמִי, עַכְשָׁוִי, מִידִי, יום־יומי (במקום שהספיקה עד־עתה מלת „יומי"). מן הלשונות הזרות באה הרגשת הצורך בסופיקסים ובפרפיקסים: אֶנט — צר — צו — וכדומה, שכל דובר מתאונן עליהם, ועברי באמת לא ירגיש הסרונם. ולא רק שגיאות כאלו, אלא גם מעוט השמוש בצורות עבריות בא מתוך השפעתן של הלשונות הזרות. חיב הרבה המזון הספרותי של ההמונים. העתונות משפיעה כאופן מכהיל. פעולה לאומית השובה לאין ערוך תהיה: יסוד עתון הכתוב עברית מופתית, כי העתון הוא הבורא את לשון ההמונים. נצרך עתון, שיהיו בו רעיונות ממש ועברית ממש ולשון בני־אדם. כדיא להוציא על זה אלפים ולהספיד מכספי־הצבור.

והלשונות המשפיעות אינן לשונות, אלא ז׳ארגונים, כלומר, לשונות־תערובת. ואם מצד אחד אמת, שהושפעו אלו מן המחשבה העברית ומן הלשון העברית, מצד אחר הרי יש בהן תכונות הז׳ארגונים, בלשונות תרבותיות לא הכל יכול להאמר, לא הכל אפשר. לשון תרבותית דורשת קודם כל נכונות ושלמות הגיונית. רק בז׳ארגונים הכל בגדר־האפשר; בלשון תרבותית יש גבולים לאפשרות־הבטוי, וזוהי הסכנה אם תחל ז׳ארגוניזאציא בלשוננו. וגדולה סכנה זו בימי־התחיה מאשר בימי התמותה. ז׳ארגוניזאציא היא סכנה נ פ ש י ת ולשונית כאחת.

דורות אחדים צריכים לעמוד על המשמר ולהלחם בבית־הספר ובספרות נגד השפעת הז׳ארגונים, עד תום רשומם ועד קום דור החושב עברית שהיא עברית. בכל ארץ תפקידו של בית־הספר הוא להקנות לתלמידים את נכונות־הלשון להלחם בהשפעת הדבור הביתי, אצלנו אין כמעט ילדים בנמצא, שיביאו ואת נכונות־הלשון מחוגם הטבעי — אף לא בני־משכילים, אף לא בני־מורים אף המשכילים אינם שואפים לשפר את דבורם ולשונם. ולפיכך חייבים אנו לקבוע מקום רחב לדקדוק בתוך בית־הספר בכל שנות־הלמוד ולהפוך בו ולהפוך. אל יחשבו דבר זה לקטנות־המוחין, כי בלשוננו הוא.

והרי גם לשם פתוח־המחשבה צריך שידע אדם לשון אחת לכל פרטי־מבנהָ בדיוק. באירופה משמש הדקדוק הרומי לצרכים הללו: ליַשר ולהעמיק את מחשבתו של האדם והבנתו הלשונית. באין אצלנו דבר זה, צריך הדקדוק העברי לתפוש את המקום ההוא. הלשון היא אויר־הנשימה. בכל שעות־הלמוד בבית־הספר צריכים אנו לאויר לשוני זך וטהור. כל משכיל צריך להרגיש חובה לסגל לעצמו הבנה עמוקה בלשון וברוחה ובתולדותיה ולסגל לו הרגל גמור באוצרותיה.

*

ד.

שְׁאֵלַת־הַסִּינְטַכְסִיס.

בכל השאלות הדקדוקיות היותר קשה היא ש א ל ת־ ה ס י נ ט כ ס י ס. בסינטכסיס, ב„מערכת־המלים", בשמוש כל לשון, טבועה ביחוד תכונתה העצמית. היא הנפגמת תחלה מהשפעה זרה. ביחוד גדול ערכה בלשונות השמיות, שמרובות בהן המלים, שהן כמשפטים שלמים, שיש במלה האחת נושא, נשוא ופועל ושאפני־הקשור ואמצעי־ההרכבה מועטים בהן.

ודוקא בשמוש־הלשון תהו ובהו אצלנו, בהיות חלק זה של הדקדוק מסור להרגשה בלבד. שמוש הלשון המקראית נחקר על־ידי חוקרים, שאינם בני־ברית, אבל לא הורצה בעברית באופן מספיק. שמוש־הלשון המשנתית והמאוחרת לא

נחקר כלל, ושני דרכי־הלשון משמשים אצלנו בערבוביה, ושניהם בלי הכרה ברורה. יש אנשים אצלנו החושבים, שללשוננו יש מלון עברי ודקדוק־הצורות — ולא יותר. בלשון־כולנו יִמָצאו משפטים, שהם זרים בסדרם ובשמושם ועבריים רק במליהם.

לא רק דרישה מדעית, אלא גם צורך לאומי יש כאן — צריך לדאוג לחקירת־הסינטַכסיס בלשוננו, בהתפתחותו בכל התקופות.

צריך להעיר ולבאר, הדקדוק שבכלל והסינטכסיס בפרט אינם נלמדים כדי להזכר כל הימים, או כדי שיכתוב אדם וספר־החוקים בידו, אלא הוא יבוא אחר הידיעה ויישר את ההרגל ויטביע את חותמו על אוצר־הלשון שבנפש, ולאחר שנקבע ברוח יפלס דרכי הדבור בלא־יודעים. אבל בהמצאו בלבד הוא נעשה לבקורת שאינה נראית לדרכי־הלשון. אדם לא ירגיש במציאות הדקדוק כל עוד לא יִולד פקפוק וספק; ולא יעמוד על כללים אלא אם כן נכשל בהם. כשנולד פקפוק, יברר אדם לעצמו איך הוא דרך־הלשון. למודו בימי־נעוריו הכשירו לברר לעצמו את הנכון אף במקום שכבר נשכחו הכללים. ובשביל זה נחוץ שיהא קנה־המדה במציאות. ביחוד נחוץ הדבר לנו — עם, שרוב בניו שומעים לשונות הרבה, ולשון זרה היא על־פי־רוב לשונם הפנימית. לפי זה יש להעריך, כמה גדול ההפסד, שאין אצלנו דקדוק שמוש־הלשון מבורר ומצוי כלל. אין קנה־מדה מוכן; זהו קלקול שאין כמותו.

ודוקא אצלנו נמסרה הלשון להרגשה בלבד. מפני זה אין אפשרות למסרה מרב לתלמיד בכללים, ולא לאדם מגודל ללמדה. הדבר תלוי בטעם ובתפיסות הכללים מרוב הקריאה, ואין שני בני־אדם שתפסו בשוה. ולא כל איש ירכוש לו הרגשה נכונה. המורים בבתי־הספר לא יתקנו על־פי כללים, כי אם טעמו יגיד לו, וטעם לא נִתן להמסר. ואיך הדין כשגם המורה לא הגיע להרגשה נכונה, ויש שתקונו שגיאה? — אין בקורת, שהיא למעלה מן המורה והתלמיד, כי אין ספר־למוד ואין כללים מסודרים בספר [23]). התקונים הם כנבואה קטנה. גדולים הלומדים עברית לעולם לא ירכשו להם האפשרות לבטא בה מחשבותיהם כהוגן. באין שמוש־הלשון בכללים לא נתנה הלשון להלמד כלל, אלא היא תלויה בהרגשה, וההרגשה של גדול מלאה חיי לשון אחרת. הסינטכסיס היא נפש־הלשון, ועל־כן צריך להזהר בה יותר [24]).

---

[23]) ראיתי מחברת, שבה תקן מורה בבית־ספר בינוני: במקום „אינו עושה", שכתב התלמיד. „לא עושה". וכשנשאל המורה אחר־כך, מצא תרוץ דחוק לתרץ שגיאה נסה זו. מפני שאין סינטכסיס מסודרת אצלנו.

[24]) עד כמה השפעתה של לשון זרה מגעת: ראיתי מקרה, שילד דבר בראשית־ילדותו שנתים פולנית ולאחר־כך למד לדבר עברית ושכח את הפולנית כליל, ועם כל זה הרכיב משפטים על הסדר הנהוג בפולנית, אף־על־פי שלא ידע מלה בלשון זו.

הסינטכסיס של לשון התקופות המאוחרות לא נחקר עדיין; אבל בדקדוק המקראי הלא הוכן הכל על־ידי חוקרי האומות ודרוש אך להרצותו בלשון עברית — ואף זה לא נעשה. אין ספר־למוד לדקדוק עברי אף בשביל בית־ספר בינוני. לא נחקרו עדיין היחוסים שבין חלקי־המשפט והאפשרויות שבהרכבות המשנתיות. בדקדוקים העבריים נהגו שלא להרצות כלל את ההסבר הכללי, השייך לכל הלשונות, ואת כללי האינטרפונקציא (סימני־ההפסקה). הדקדוק העברי מניח, שהתלמיד יודע דברים אלה מתוך דקדוקה של לשון אחרת. ויש כאן שאלות רבות, שממתינות לפתרון[25]).

לנו הזיקה חלוקת־הדקדוק לשנים: לדקדוק ולשמוש־הלשון. באחרונה חָלקו רבים על חלוקה זו בכלל. אין לחלוקה זו זכות באמת, אבל היא קיימת בתוכנו, ועל־ידי כך הורגלו האנשים להוציא את שמוש־הלשון מכלל הדקדוק. שמוש־הלשון יחָלק לשנים: שמוש חלקי־הדבור ותורת־המשפטים. אין קשר אמתי בין שני אלה. צריך שנכניס את שמוש חלקי־הדבור לתוך הדקדוק הפשוט, בלי להפריד בין המחובר מטבעו, כי אין יסוד לפרודו. רק תורת־המשפט וסדר חלוקיו וסוגיו צריכים להשאר מנת הסינטכסיס. היו גם עמים אחרים, שלא היה שמוש־לשונם מבורר וברור ושלטה שרירות בה, אבל בשאפם לראותה בתור לשון־תרבות בררו את הכללים ונכנסו בעולם. לפני שנים אחדות מת החוקר, שקבע את שמוש־הלשון הפולנית, בחברו ספר לכך, שהנהיגוהו מיד בבתי־הספר, וממהדורא למהדורא תקנו תַקן עד יום מותו. רק תרבות־לשון תעשה את הלשון ללשון־תרבות.

*

ה.

הַדִּקְדוּק הַמִּקְרָאִי וְהַדִּקְדוּק הַמִּשְׁנָתִי.

שאלה גדולה לדקדוק העברי היא שאלת הדקדוק המקראי והמשנתי. השאלה היא: מה צריך להיות דקדוק לשון ההוה? יש אומרים, דוקא לפי דקדוק לשון המקרא; הנטיה ממנו היא נטיה מן החוק, היא שבוש. ויש אומרים, לא כי — אלא

[25]) בספרי־דקדוק עבריים אין מהות סוגי־המשפטים וחלקיהם וחלקי־הדבור ואין כללי פסוק מעטים מודרניים. ואין כללים על משפטים מורכבים כדרך המשנה, ועל כל שמושי הבינוני שבמשנה; מהו אורך המשפט העברי, אם כאורך המשפטים בגרמנית או כקוצר הפסוקים, שפסקה המסורה בכתבי־הקודש? וכלום מוכרח להיות מפסיק קטן (פסיק או טפחא) אף באמצע משפט קצר להלקו, או יוכל להיות משפט קצר, שיש רק נקודה — סוף־פסוק — בסופו? — היום מפסיק כל עברי לפי כללי לשון אחרת, שלמדה וידעה, או על־פי הרגל בלבד. יש שאף הפרטינולוגיא העברית לא תפסיק לכל ההבדלות הדקות של הדקדוק המודרני. בעברית יש הרבה צורות־מעבר בין חלקי־הדבור, שקשה להסבירן. לפי האמור למעלה, צריך להרצות את שמוש הומנים והבניינים אצל הפועל, את דיני סמיכות לכל פרטיה אצל השם, וכן הלאה.

הֲלָכָה בלשון כְּדֶרֶג אחרון של התפתחות, ובכן הלכה כלשון־המשנה, שהיא אחרונה. ומהו דקדוק לשון־ההוה באמת? — בשאלה זו לא התעסקו עוד באופן אוביקטיבי. אני בכל מאמרי זה היתה שאיפתי לראות להיכן נוטָה לשון־ההוה ולשפוט את דרכיה. לפי זה נראה נא מה היחס של דקדוק לשון־המשנה אל דקדוק לשון־המקרא, ומה היחס של לשון־תקופתנו אל שניהם.

הלשון המקראית והמשנתית שתי תקופות הן בלשון אחת. בלשון בחייה אין לחלק תקופות, כי השנויים מועטים עד שאינם נִכָּרים ומורגשים בשעתם. רק כְּשֶׁמִּסְתַּכְּמים השנויים ואנו רואים אחר־כך שתי נקודות רחוקות של ההתפתחות, יִגָּלה לנו החלוק ואנו מדברים על שתי תקופות בלשון.

העברית־המקראית והעברית־המשנתית תבדלנה זו מזו באופן נכר. חלק של התבדלות זו היא אמנם בסגנון השונה, אבל יש גם חלוקים דקדוקיים. החלוקים אינם גדולים עד כדי להבדיל את שתי התקופות הבדלה ממשית. לשוננו חיתה את תקופתה השניה בימי בית שני ובדורות שאחריו, בעצם ימי שלטון הארמית בכל המזרח[26]. בית־המדרש של התַּנאים שמר על חיי־לשוננו. בחוגי החכמים נשמרה העברית מלמות, ועוד הוסיפה להתפתח והיתה בשעתה לשון חיה טבעית. הלשון הארמית, שחיתה עמה בכפיפה אחת כל שעתה, לא השפיעה על הדקדוק העברי, — וזה הציל את לשוננו מכליה.

הדקדוק המשנתי נשאר בעצמותו ולא נשתנה שנוי מהותי, יש לראות בו רק צורות עממיות קדומות, שבתקופת־המקרא לא חדרו ללשון־הספרות, ועכשיו צפו ועלו ונכנסו ללשון הספרותית; ויש ביניהן כאלו, שאין דוגמתן בארמית. יש גם צורות, שהתחיל בהן שנוי בתקופת־המקרא ונגמר בתקופה המאוחרת. אף־על־פי שהשפיעה הארמית שפע־מלים על לשוננו, לא השפיעה על הדקדוק באופן נִכָּר.

אף מלות הרבה, שעבריותן וקדמותן נכרת בהן, ורק במקרה לא נזכרו במקרא, נצלו בלשון המשנתית. יש שבאה מלה במקרא רק בהוראתה הטפלה, ובלשון המשנה במשמעותה העיקרית, או שצורתה וחלופי ההברות העבריים יעידו עליה, שהיא עברית[27].

התקופה ההיא נתנה לנו סגנון מדויק חוקי, שנתן ללשוננו אפשרות־בטוי בלתי־מוגבלת. העברית חיתה אז חיים מלאי התפתחות וטבעיות עממית בכל

[26]) במחברתי „המשנה", הוצאת „השרון", יפו תרע"ד, פרשתי בצמצום את כל תכונות לשון־המשנה.

[27]) „חלל" — שבמקרא יש משנו: „חלון" „מַחללה" ו„חלל־אדם" — נזכרה הוראתו העיקרית „חלל־מקום" רק במשנה. חתוך במקרא במשמעות גזרה, ורק במשנה בהוראה העיקרית והמשנית. „זרת" שבמקרא שם־מדה ובמשנה שם אצבע (זערת — ובכל אלה קודמת ההוראה העיקרית והמשנית לטפלה באין ספק, אפשר גם „מנחה" שרשה „מרנה" והוראתה העיקרית מנחת־ערב.

מקצעות־הרוח עד תום הספרות התנאית והמדרשית כולה. הארמית השפיעה אולי רק לתת היתרון לצורות עבריות קדומות, שבתקופת־המקרא היו יוצאות מן הכלל ועתה נתרבה שמושן מפני היותן דומות לצורות ארמיות.

ככלות חיים רוחניים במרכז התרבותי הארצי־ישראלי חדל גם שמושו החי והטבעי של הסגנון המשנתי ואת מקומו ירש הסגנון הרבני. בתקופתו לא נשמר הדקדוק העברי בטהרה ולא נשמרה הלשון מחדור לתוכה צורות ארמיות. שאלת־הדקדוק המקראי והמשנתי לא נשאלה ואף להכרה ברורה לא הגיעה. בארצות־הצרפתיים, ששם הגיע הסגנון הרבני לעיקר התפתחותו, לא עסקו הרבה בדקדוק בכלל. בארצות־הספרדים נברא דקדוק עברי מקראי, והיתה תביעתם האידיאלית לכתוב עברית רק על פיו, אבל בחיים נכתבו אף ספרי־הדקדוק בסגנון אחר, ונפתח פתח גם לצורות המשנתיות.

כך הלך ונמשך הדבר עד ימי־ההשכלה. אז שמו לב להגשים באמת את הדקדוק המקראי בלשון, ונדחתה כל צורה אחרת, וכל נטיה מן הכללים נחשבה לשגיאה. אם צדקו ודאי כלפי הצורות הארמיות, הנה קרוב היה זה להיות לאסון ללשוננו, שפגעו גם בצורות ובמלים המשנתיות. בסוף ימי־המליצה (ב„כוכבי יצחק", בעתוניו של יוסף כהן־צדק ובכתבי משכילים בני־רוסיה) הגיעה המליצה עד לידי גבהה ועד לידי מיתת־הלשון כמעט. בכל אופן הורגלו אז בעלי־הלשון להשתמש רק בצורות המקראיות, ובמקום שדחו מלים משנתיות את מלים מקראיות נדחו שוב מתוך הלשון ומתוך ההרגשה, והתרגלו אז באוצר־המלים המקראי.

כששבו הסופרים אל לשון טבעית, לאחר שהשתחררו מן המליצה, לא פרצו הראשונים את גבולות הדקדוק המקראי כלל וכלל. וכך קבלנו מתקופת־ההשכלה את הדקדוק המקראי בחזרה ולא עלה על דעתו של אדם לפרוץ גדריו, והוא השליט בלשוננו עד היום. ואף הסופרים ההם עצמם, שמכריזים על זכות דקדוק משנתי, אין סגנונם על־פיו אלא על־פי הדקדוק המקראי השולט בלשון של היום דרך כלל. תוכחנה צורות המין והרבוי והכנויים, שהן כלשון־המקרא; רק בקצת מלים ובקצת צורות נוהגת צורה משנתית. כמובן, צריך לקבוע חקירה מפורטת ופרטית על־דבר זה, אבל כך נראה המצב באמת: בצורות השם והפועל שליט דרך־כלל הדקדוק המקראי בלשון־זמננו. בשמוש־הלשון שניהם משמשים בערבוביה, באוצר־המלים הושוו זכויות הלשון המשנתית והמקראית לגמרי, אף במלות־השמוש, ויש שזרותן מסיעתן לדחוק מלים מקראיות. התעשרנו משתי תקופות־הלשון, לשוננו נתברכה בגלגל, ומפיקה משני אוצרותיהם,[28]) מה שנעשה מימי־ההשכלה ואילך אין להשיב.

[28]) המינים בעברית של זמננו: מקל, כדור, שכין, מחט, הם במשנה לשון־נקבה; אצלנו לשון־זכר לפי דרך־המקרא. „לשון" במקרא נקבה, ובמשנה זכר, אצלנו נקבה. למלת־חיוב נוהגת

גם התפתחות הלשון העברית בתקופת־המשנה הראתה לנו, שיותר מכל תערובת מסוכנת התערובת בדקדוק. לשוננו נשמרה בטהרתה רק עקב השמר הדקדוק העברי. על־כן כמדומה מובנת הדרישה של טהרת הסגנון ושמירתו מצורות ארמיות ואחרות, וכמובן, שאין להעלות על הדעת כלל וכלל: „הרחבת הדקדוק העברי והעשרת צורות לשוננו מן הערבית בפרט, ויתר הלשונות השמיות בכלל.“ [39]) אין צורך לברר בטול דעה כזו. בדקדוק של לשון אסור לנגוע בידים. צורות דקדוקיות אינן תלויות ברצון־חוקרים אלא בחקירת המציאות. דקדוק ושנוי מכוון — אלה הם שני הפכים בנושא אחד. תערובת דקדוקית תפסיק את חוטי־ההתפתחות ותהפוך לשון לז'ארגון. בחרדת־קודש יעמוד החוקר לפני המציאות הלשונית, ובחבת־הקודש יברר צורותיה.

(עוד סרקים יבואו).

המלה: „כן“, שהנהינה המליצה, מסג שבמקרא איז מלת־חוב מיוחדת, ולא: „הן“ המשנתית ונתבדלה ההוראה אצלנו, ולהוראתה העיקרית של „כן“ משמשת היום על־פי־רוב: כך. הרבוי המקראי — ים לזכר. — ות לנקבות משמש אצלנו היום. רק לקצת מלים לקוחות ביחוד מן המשנה משמש הרבוי — ין: תפלין, ארושין, גטין, קדושין, — כמו־כן נוהג הרבוי: עולשין. במלים מועטות מאד. אבל איש לא יכתוב: להן, ביתן, לוכרים כבלשון־המשנה. הנתפעל המשנתי דוחק את רגלי ההתפעל והנפעל יתר על הראוי, אף־על־פי שאינו צורה מלאה, שהרי ישנו רק בעבר ויש דלדול בשמושו, אלא שהוא יותר נוח לשמוש. הנפעל הארמי (ביתו של אברהם) דוחה את רגלי הנפעל העברי (בית־אברהם) בשמוש־הלשון גם־כן יתר על הראוי. יש גם צורות בודדות ארמיות, שחדרו אלינו מלשון־המשנה: יהא, אירע. במלים משמשות היום יותר: דונג, חגורה, אזור, הדום, בוהן, מאשר: שעוה, המין, שרפרף, אגודל. בשמוש הזמנים אין שמוש מקראי ואין שמוש משנתי משמש, אלא שמוש זר, ועוד אדבר על זה למטה.

[39]) זכרונות ועד־הלשון, ד', עמ' 34 — 33. הצעת מר י ש ר א ל א י ת ן. כמדומה, שלא התכוון כלל להצעה מעשית, אלא להלכה.

*

מומי ניב־שפתים.[1]

מאת יהושע סירקין

שדא ביה מומא בניב שפתים... דלדידן
הוא מומא ולדידהו לאו מומא.
(גיטין נ"ו.).

יודע אני מראש, כי את דברי אזרה לרוח ובני הדור, הסופרים החדשים (מודרנים בלע"ז), לא ישימו לבם וילעגו לי על חלומותי ועל דברי, אך הנה זקנתי ושבתי ולעגי שפה לא ימחצוני. על כן אדבר בטרם אמות ואריב את ריב שפתנו, אשר בתומתי עוד אחשבה לקדושה, אשר חללוה בזמורות זרות ובניבים שלא לנו הם.

הרבה כתבו ביאורים ופירושים לספרי־קדשנו, גם יחפשו בנרות אחרי נקודות וטעמים אך אין חולה על טהרת לשוננו וניביה ומשליה, שהם רוחה ונפשה, ואשר לא תלבש מלבוש נכרי. סופרינו האחרונים יבקשו להעשיר את שפתנו רק בשמות עצם ותואר, אשר יקחו באשר ימצאו, יגזרו פעלים משמות ושמות מפעלים בלי חוק ואין אדון להם. הם יזרו הלאה מלות ומאמרי כתבי־קדשנו ויבחרו תחתם כאלה מספרת התלמוד והמדרש, שהם לעצמם לקוחים מלשונות העמים הקדמונים, עם כל החרולים והקמשונים, שעלו בהם באשמת המעתיקים, וגם שפת הפייטנים יקרה בעיניהם משפת־נביאינו הנעימה. שתים הם למפגע לנו ולספרותנו בימינו אלה: כתבי־העתים יום ביומו וה„מיתודות", אשר רבו מארבה ורובם ילדי מלמדים ללא־הועיל ומורים חסרי טעם ושכל טוב. הראשונים, בחפצם למלאות את הגליון ולהמציא לקוראיו חדשות לבקרים, לא ישפיקו לחשוב הרבה, לצרף ולטהר את מוצא פי עטיהם, והאחרונים, בחפצם לעשות כמעשה ספרים לילדים אשר לעמים, יאספו מלות סוריות וגרשו את העבריות הטובות מהנה. המה המהבילים והמקוששים תבן תחת בר, כי מה זה שיתנו לילדים מלות „שמא" (במקום פן, אולי), „עכשיו" (במקום עתה, היום) ורבות כאלה, שמוצאן מוטל בספק? כל אלה יקראו יחשבו בשפות אחרות, שמהן יעתיקו מלה במלה, ויאמרו, כי כותבים הם בלשוננו העברית, באשר האותיות והמלות עבריות הנה.[2] הלא כזאת יוכל כל איש לכתוב

---

[1] המחבר הנכבד, שבסוף שנות־הששים חדש הוא עצמו כמה וכמה הדושים בספרו „מערכת הדומם" (ליפסיאה 1869), רחוק הוא עכשיו מכל ההשקפות המתהלכות בתוכנו על הסגנון העברי תכלית ריתוק. ודוקא מפני כן ניתן מקום לדבריו כזה: בשוי ק י צ ו נ י של כל השקפה גורם תמיד לבירור האמת (המערכת).

[2] על זה העיר בצדק הח' י"ל קאצנלסון במאמרו „השפה והסגנון" (השפה, ראש חוברת א'). ועי' בהקדמת הרמבמ"ן (אור לנתיבה) למשה הומשי־תורה, בפרק „מענין התרגומים".

משבעים לשונות־הגוים, אם יהיו לפניו ספרי־מלים איש ללשונו, שמהם ילקוט לאחד אחד כל מלה הדרושה לו. ואם לא כזאת יעשו סופרינו בזמננו, אשר לא יתבוננו בינה ברוח לשוננו ויחטפו מכל אשר לפניהם בכתבי העמים בלשונם, כעבדים מיד אדוניהם, ויולידו לבהלה.

עמנו, עמא פזיזא, המקדים תמיד נעשה לנשמע, מאז מעולם לא עבד את אלהיו באמונה ולא נתן כבוד ועוז לתורתו ולשפתו. כעבור עליו רוח קל הלך ויעבוד אלהים אחרים ויתמכר לגוים; ותחת שפתו הברורה הביא בתוכה אשדודית, סורית, פרסית, יונית ורומית, ועתה גם אשכנזית, רוסית ועוד. עד היום ילך בעינים עצומות אחרי כל מורה־שקר ומאַשר מתעה. ואחריהם ימשכו תועי־לבב. סופרינו הצעירים הוציאו את הוננו ורכושנו הישנים מפני כל חדש ובוסר, השליכו אחר גום נאומי תורתנו, נביאינו וכתובינו לבכר על פניהם את לשון־בבל הבלולה וניבי סופרי־העמים. אלה ה„לאומיים", הנלחמים בזעף וקצף עם „מתבוללים" ושיבו בינינו לשון נכריה, יעזבו מקור מים חיים לשתות מים זרים נדלחים. אם יכתוב איש ממנו שתים שלש תיבות הנמצאות כסדרן בכתבי־קדשינו, הלא „משכיל" הוא מדור הישן, הכותב „מליצה" וחצאי־פסוקים. אולם, אם יבחר סגנון לא ידעוהו אבותינו יתהלל כסופר „מודרני"; וכמודרניסטי־הגוים, הדיקאַדינטים, המנבלים כל יופי וכותבים חזיונות משונים בלשון משונה „כנוח עליהם הרוח" (Stimmung), יבראו גם סופרינו הצעירים שירים פראים, רשימות, סקיצות, ציורים, סודות ונסתרות (Symbolismus).

אשרי ילדותנו, שאז שחקנו מטוב לב על לשון הפיוטים, „מגלה טמירין" ו„דברי צדיקים", ואוי לה לזקנתנו, שנשמע שפת לא ידענו וכמעט חדלנו להבין את הכתוב בלשוננו הקדושה. כשאני לעצמי אבחר לא רק בחצאי פסוקים אשר בספר „בחינת עולם" וכתבי יצחק ערטר, כי גם באלה אשר ב„צחות המליצה" לוולף בוכנר ואשר בהסכמות־הרבנים, כי סוף־סוף הלא משלנו הם ולא נכרים. כן לא לבי ילך אחרי הכמהים לברוא לנו בתי תיאטראות בלשוננו, אשר יכנום בכבוד „הבמה העברית" (במת ישחק?) ואני אקרא לה „חלקת הצורים", למצבת זכרון לאבנר בן נר, אשר יעץ בראשונה: „יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (שמ״ב, ב׳, י״ד).

הבו ונחקורה מעט מהרבה מלות וצרופיהן, אשר באו בספרותנו זה כבר או מקרוב, ואיש לא יתבונן להוראתן האמתית. יש בלשונות־העמים מלות משותפות או מושאלות ממובן גופני למובן רוחני ולהפך, מה שאין ברוח לשוננו, ולשֶׁקֶר יהדו אותן ויאספון אלינו: שֶׁ ר וֹ ר (herrschen) שררה ממשית, שורר בביתו, תשתרר עלינו, ואין לאמור „דממה שוררת" („הריסות טרויא" למיכה יוסף לֶבנסון) רָ גַ ש, שֵׁם ופועל, הוראתו בלשון המקרא: שָׁאון, המולה וקול המון־עם (תהלים, ב׳, א׳;

נ"ה, ט"ו; ס"ד, נ'), בלשון ארמית הפצרה (דניאל, ו', ז'), ובדברי חז"ל הרגשה גופנית, כמו „מרגיש באיזמל" (שבת, י"ג), ו„הרגיש, שנזדעזעו איבריו" (נדה, מ'). ובאשר בלשון רוסיה וגרמניה המלות Gefühl, чувство משותפות להוראה רוחנית, יאמרו גם סופרינו „רגשי-לב", „רגש-הרחמים", במקום „רחשי-לב". מַטָּרָה, אליה יכוננו המורים את חִצם או כדורם (שמ"א, כ', כ'; איוב, מ"ז, י"ב, ויי"ג; איכה, ג', י"ב). המלה הזאת איננה משותפת לתכלית דבר (איוב, י"א, ז'; כ"ה, נ') כמו בל' רוסית וגרמנית, ואין לאמר: מַטַּרַת חִפצי. זֶרֶם רק במובן הֵלֶך מים אדירים (ישעיה, כ"ה, ד'; איוב, כ"ד, ח'), ואין לו ענין ל„מַהלך-הרוח". ומיום שקרא גיאורג בּראַנדס לספרו על ספרות העמים בשם "Hauptströmungen etc", קיימו וקבלו סופרינו לקרוא בשם „זרמים" לכל הליכות החיים. צבעים שחורים, במובן רוח רעה, לא לנו הם. פדיון. חנונים ואנשי-מסחר ישתמשו במלה זאת במקום מְמַכֵּר בהתחלף להם שתי הוראות מלה גרמנית (erlösen, lösen) שהן פדיון-נפש וגם מכור סחורה בכסף, אשה ברעותה.

מלות רבות לקחו סופרינו מלשונות העמים בהעתקה ראשונה לא כענין: שְׁאֵלה בספרינו רק במובן אם ישאל איש מענה מפי רעהו, ולא במובן „דָּבָר" או ענין לענות בו; ואם נשים לבנו, לא נדע מה זאת „שְׁאֵלת היהודים", „שאלה ארורה" כאשר יאמרו הגוים, וכן גם ביחס שאליו בלי נושא המאמר "לִשְׁאֵלת..."[3], הכל כמעשה אחרים ולא אנו. גבור. בכתבי-הקודש הוא רק במובן גבורת הגוף או הנפש, ובספרי העמים יקראו כן לאיש, שהוא הראש באיזה ספור, ומשם הביאו את התואר הזה ללשוננו. ויש גם ספר נקרא בשם „מגבורי-האומה" ביחס שממנו, בלי נושא המאמר. הודות... למרות... הבינני-נא, הקורא, מה טעם המלים האלה בעברית? אפס כי בלשון רוסית "благодаря тому, вопреки тому" ובגרמנית "Dank .... ungeachtet", ועל-כן באים גם אנו ל„הודות" ו„למרות" עיני כבודנו. פה ושם. אנא הקורא, חשבי נא עברית, אי זה „פה" ואיה הוא „שם"? אמנם, בלשונות העמים יאמרו "тамъ и сямъ" — "hie und da", במובן פה ופה או אַנָּה ואנה, ונעשה בדמותם. בכלל יתנו סופרינו בכליהם ניבים מכתבי-העתים כמו שהם בלא בינה: „המאה השחורה", „המזרח הרחוק", „מרחץ-הדם", „אמתיות אלפא-ביתיות" וכאלה, שאין להם כלל מובן בלשוננו. כן גם יבראו נסמכים כבלשונות-

---

[3]) ביחס שאליו בלי נושא המאמר ישתמשו גם סופרינו המובים, אשר יחשבו רוסית או גרמנית ויכתבו עברית, כמו: „לתולדות...", „לקורות...", ו"ל „נוספות לתולדות", „מקורים לקורות".

[4]) השם „לוה", שישתמשו בו במקום „רשימת ימי השבתות, החדשים והמועדים" הוא מפני כי הרשימה הזאת נעשתה בתחילה על לוח, אשר תלוהו על קיר בתי-כנסיות; ואם כן לא שם זה לספר.

העמים: „לוח־עם“[4] = Volks-Kalender, „מַפַּת־קיר“[5] = Wandkarte, „גן־ילדים“[6] במקום גן לילדים, כי בגן זה לא יטעו ילדים, כמו גן־ירק (מל"א, כ"א, ב'). האמנם עד כה נמכרנו לזרים ואין לנו משלנו כל מאומה? הלא גם את השנים ירשמו סופרינו למנין הנוצרים, „בשנות־ששים“, כלו' בעשירית הששית למאה התשע־עשרה למנינם, בעוד שיש לנו מאות ואלפים למנין שאנו מונים.

איזה אנשים בועריים בראו בספרותנו מלות חסרות־טעם, ואחריהם נמשכו רבים בלי חֵקר ובקורת. „עוֹרֵך“, במובן סניגור, שאין הוא עורך־הדין ורק היושב־ראש בבית־המשפט הוא עורכו. ובזכרונם נשארה התפלה „לאל עורך דין“, שגם בה לא כסניגור יערוך אל את הדין, כי אם כשופט, ולולא זאת אין לו לערוך כל דין[7]. הלא טוב מזה לקרוא לסניגור בשם „מַצדיק“ ולהקטיגור בשם „מַרשיע“ (ישעיהו, נ', ה', וט') או מלאך־מליץ, מליץ־יושר (איוב, ל"ג, כ"ג). סְגל חבורה, במובן מלאכים נבחרים, מלאכות. ממציא השם הזה בלשון־הפייטנים (לפי זכרוני הוא אל. צדרבוים, עורך „המליץ“) לא שם לבו, כי גם בתפלה הנודעה „שולחתי במלאכות“ וכו' סגל־חבורה הוא הקהל המשַלֵח ולא החזן המשולח. יורש עֶצֶר, במובן יורש כסא המלך או הבכור, אשר ימלוך תחתיו. דבר אין לזה עם „יורש עצר“ שבשופטים, י"ח, ט'. רהיטים, במובן כלי־בית (Möbel) — מאַין לקחו הוראה זאת? — „רהיטנו ברותים“ (שה"ש, א', י"ז) באורו: ענפי הברותים מלמעלה הם לנו במקום תקרה וגג[8], ובמקום „עֶרש רעננה“ למשכב־דודים אין כל כלי־בית. מָרָץ, שם מתואר „נמרצת“ (מל"א, ב', ה') או מפועל „ימריצך“ (איוב, ט"ז, נ') על דרך הפייטנים שקמו לתחיה, ובמהרה בקרוב נראה בספרותנו מלות הרבה על משקל זה, כמו אָדָר, לָמַד, טָכַס וכאלה. „קשר“ כן יקראו סוחרי־עצים ומתחרים לחווה, אשר יעשו ביניהם לקיים דבר. נפלאה מאד השתלשלות שמוש מלה זאת.

---

[5]) השם „מפה“ בלי רומית הוראתו מטפחת או נַס, ורק בלשון פולנית יקראו כן לתבנית הארצות לגבוליהן. ואולי טוב לנו לקרוא לה „גליון חֶרט הארצות“?

[6]) מקור השם „גן“ בענין זה הוא מפני כי מַסרו סְרִיבל חֵנֶך ילדים קטנים בגן אצל ביתו, או גם כהצעו לחנכם בדרך הטבע המשילם לגן־ה'. ולנו אולי טוב להשתמש במלה „כרם“ במקום גו (ישעיה, ה', ז'). ובית־אולפנא זה כבר נקרא לתו"ל כרם, „שהיו תלמידי חכמים עשויין שורות שורות ככרם“ (ירושלמי ברכות, פ"ד, ה"א).

[7]) אולי תאמרו, כי השם לקוח ממאמר „עורכי הדיינין“ (כתובות, נ"ב; אבות, פ"א, מ"ח) — הלא אז תעמו חרפה על כל הסניגורים, כי חכמינו הזהירו: „אַל תַּעַשׂ עצמך כעורכי הדיינין“, שהם לא יודעי דת ודין, כי אם „לומדים השענות לכחש על דרך כך וכך“ (פירוש־המשניות להרמב"ם באבות, ולא כפי רש"י בכתובות).

[8]) בתלמוד (תענית, י"א, חגיגה, ט"ז) היתה לפנים בכ"י גירסא: „אבני ביתו ורהיטי ביתו של אדם מעידין בו"; ובספרים שלנו: „אבני ביתו וקורות ביתו". ומה הוא לפי זה „רהיטים"?

כנראה, נתחלפה לאנשים אלה הוראת מלה רוסית бунтъ (קשר) במלה גרמנית Bund, Bündnis (התחברות).

כן קבלו סופרינו מלות בהוראה שאין לה כל יסוד, כמו ב י ת - ע ק ד לאוצר ספרים, א ק ד ח לכלי-רובה הסובב על צירו. מי נתן למשיסה את שפתנו לכל עובר? — משוררינו הטובים יקראו לשירת-האֵם או המינקת לַיְשֵׁן הילדים בשם „ש י ר - ע ר ש" (שהוא בתרגומו Bettlied, ולא Wiegenlied) ולא התבוננו בחפזם, כי ערש היא מטה לגדולים ולא עריסה לקטנים, ובכלל אין מובן לנסמך זה, כי לא הערש ישיר (כמו: „שיר-כסילים") ולא לערש ישירו (כמו: „שיר-ה"). א ל - מ ו ת, במובן חיי-נצח; אולם הקורא המבין יבין, כי במשלי (י"ב, כ"ח) נפלה טעות-סופר בניקוד וצ"ל: „ודרך נתיבה (נתָעֲבה?) אֶל מות", ומקביל לראש הפסוק: ב„אורח צדקה חיים". כן ישתמשו במלות שֶׁ ב ת ח כ מ ו נ י במובן בית תורה וחכמה (אקאַדימיא) ולא ישימו לבם למשקל זר במלת תחכמוני. ובאמת גם פה טעות המעתיק, ובמקום „יושב בשבת תחכמוני" צ"ל „יָשָׁבְעָם בן חכמוני". כמו שהוא בדברי-הימים א' (י"א, י"א).

יש שמות ותוארים, אשר קבלו עמי-הארץ זה רבות בשנים ויְקָדשו בנו, ואיש לא יתבונן, כי בהוראתם אין להם דבר עם המוסדים שנקרא שמם עליהם, כיו: „הקדש" לבית-חולים, „מושב-זקנים" לבית מקלט לזקנים עניים והדיוטים, „לינת הצדק" לחברה, שאיזה מחבריה הלכו ל ל ו ן ולשמש חולים בבתיהם, „אברך" (רבוי: אברכים) לצעירים נשואים, על-פי הדרש הידוע. ומאַין לקחו את התואר והמשקל „המנוח" לאיש שמת, במקום „נוח נפש", שנמצא בתלמוד? ואת התואר הזה יצרפו לאבותיהם שמתו, כאלו יש בו כבוד מיוחד.

הטה אזנך, הקורא המבין בטוב טעם לשוננו הקדושה, ושית לבך לכל המלות והניבים, אשר הזכרתי פה למופת, אם לא קול הסירים יעלה באזנך וכריר-חלמות יהיה בפיך?! האם בלשון נכריה אשר כזאת נחיה את עמנו ושפתנו? ובכלל, החפץ לספרתנו ברוב ספרים ובתרגומי ספורים כמו „דון-קיחוט", „שירת היאותה" וכאלה, שתכנם וענינם רחוק מחיי עמנו בעבר ובהוה? — ובקרוב יִמָּצא בנו איש מעתיק ספר „דיקאַמירון", ספורי שניצלר וארציבאַשיב, להגדיל ולהאדיר את ספרתנו, טוב שתהיה ספרתנו קב ונקיה ממלוא ביתנו זרים. עזבו יפיפותו של יפת באהליו, ברצוננו נבוא בם להתענג ולרוץ, ובאהלי-שם ישכון יפיפותו של שר-התורה!

וכי תאמרו, הלא כל הגוים הולכים מחדשים ומרחיבים את לשונתיהם בימי-שנותיהם וזאת תהלתם ותפארתם, ואנחנו על עמדנו נעמוד מחזיקים בישן-נושן זה כאלפים שנה? על זה אענה: כל הגוים החיים אתנו היום תולדותם בזמן שעבר, כלשונם וספרותם, דלים וריקים, ושפתם אתם לְשַׁנְיָה לטוב ולעשות בה כרצונם וחפצם; לא כן אנחנו, שמבראשית ימינו היינו לעם-סגולה וכתבינו הקדושים לנו

ולכל העמים למופת עד היום הזה, ועתה אין לנו לא נביא ולא מחוקק, אשר נשמע אליו, ועל כן בנו ההפך מכל העמים, שהם רשאים ולא אנחנו.

יש גוזרים, שנדבר גם באספות רק עברית ושנלמד בבתי־ספר בלשון עברית כל החכמות שבעולם. האמנם באה העת ואנחנו כולנו למודי־ה' לדבר ולהבין בלשון־קדשנו את כל המושגים מקרוב באו? ולו גם יגעתם ומצאתם שמות־עצם מלאכותיים על כל דבר וענין, היש לנו די מלות־השמוש ומשפטים ברורים להורות לתלמידים ולדבר כן ביום־הקהל? או דבר־עמנו נחוץ להשלים את לשוננו ביום אחד, בעוד אין לנו לא ארץ מקלט בטוח, ומה גם ממשלה! על כמו אלה אמרו חכמינו: „חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עבידי". חלילה לכם, אחי, אַל תהינו ואל תחפזו לעורר את לשוננו הישנה עד שתחפץ!

לא אפנה למוכרי־ספרים ולא למחברים ועורכים, שספרתם אומנתם ולחם־חוקם, אך לחכמים נעלים וסופרים לשמה של הספרות היפה אשים דברתי: מכל משמר נצרו ר ו ח שפתנו. שקדו ושמרו על לשוננו, כי קדושה היא, כמו שעלינו להיות עם קדוש וטהור, וכל פגול לא ירצה לה. למדו היטב ושננו לבניכם ובנותיכם את כל כתבי־קדשנו, אשר השלכתם אחרי גוכם, מראש ועד סוף, וכן את לשון המשנה והרמב"ם, והתבוננו אל מאמריהם וניביהם, ובזה תמצאו דיֵכם. אך אל נא תחללו ואל תחבלו את לשוננו היפה ואל תהפכוה לשפת־גלותנו. ושלום שלום לרחוק ולקרוב!

פינסק, בחודש ניסן תרע"ת.

*

מִגְנְזֵי־הַלָּשׁוֹן שֶׁבְּתַלְמוּד בַּבְלִי

מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

אוצר בלום היא הספרות העברית העתיקה בשביל הלשון העברית החדשה. כמה ששאבו מספרות זו לשם הרחבתה ותחיתה של הלשון העברית ה„מרחיבים" וה„מְחַיים" מי"ל גורדון עד ח.נ. ביאַליק ומיחיאל מיכל פינס ומֶנדלי מוכר־ספרים עד זאב יעבץ ואליעזר בן־יהודה, עדיין נשאר בה הרבה, שלא הושם אליו לב כראוי. יש מלים, — שמות, תארים, פעלים ומלות —, שאנו צריכים להן הרבה בדבור החי ובספרות החדשה ושאנו מתיגְעים לתרגמן מלשונות אחרות, — והן מצויות בספרותנו העתיקה; אלא שמפני שטחות התרגום הזאַרגוני של ה„מלמדים" ב„חדר" — מפאת עניות בטוייו של הזאַרגון ועניות־דעתם של המלמדים — לא השגחנו בהן או נעלמה מאתנו הוראתן המדויקת. ויותר מזה יש צורות לשוניות, שהן הסגולה היותר יקרה להרחבת הלשון החיה ופִתוּחָהּ, ויש בטויים ואפני־דבור עבריים מקוריים, שאפשר להשתמש בהם לשם דיוק־ההבעה ולהנצל על־ידי כך מן הבַּרְבָּריסמים הממלאים את לשוננו על פני כולה, ואת רובם אין מכירים בתוכנו כמעט כלל. צריך שיִשָּׁאב חומר לשוני זה עד תומו מעט־מעט על־ידי קבוצה של חכמים וסופרים, שעסקם בספרות העתיקה ובחקירת הלשון כאחת. ספרותנו זו רחבה מני ים והעבודה לא לאדם אחד היא.

כאן מנסה אני לתת מה שרשמתי לעצמי מן החומר הלשוני העברי לרגלי עיוני בתלמוד בבלי לכל ששת סדריו. מקוה אני, שיבואו אחרים וימַלאו אחַרי.

א.

שמות־עצם:

תַּחַשׁ, קֶרֶשׁ — איינהאָרן, Einhorn, licorne, единорогъ: „תחש, שהיה בימי משה וכו', — קרן אחת היתה לו במצחו" (שבת, כ"ח ע"ב). ושם, שם, בא שָׁם אחר להתחש —קֶרֶשׁ: כיון דאיכא קרש, דמין חיה הוא ולית ליה אלא חד א קרן". ופראַזה זו באה גם בעברית: „וקרש, אף־על־פי שאין לו אלא קרן אחת" (חולין, נ"ט ע"ב).

בַּת־מֶלֶךְ — גערשטענקאָרן (אים אויגע), Gerstenkorn, orgelet, ячмень на глазу: „פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפיים" (שבת, ק"ט ע"א). זוהי מלה עממית עתיקה, שבאה מתוך האמונה ההמונית שה„שעורה" הצומחת בעין היא פעולתה של איזו שֵׁדָה או בתו של אליל עתיק.

טוֹמוֹס (שם, קט״ו ע״ב) — Band, volume, томъ בַּאַנד, טאָם (עיין רש״י, שם, שם).

קַתָּ (של סכין, של מגל) — Griff, manche, клинокъ גריפֿ, שטיעל: „קתא דסכינא״ (שם, קמ״א ע״א); „נשמט הברזל מקַתּוֹ״ (מכות, ז׳ ע״א; משנה מכות פ״ב, מ״א) — יד של כלי. ובאשורית „קָתּ״ היא המלה הרגילה להוראת יד של אדם, ומספר־הרבים באשורית „קַתַּתֵי״, וממש כך הוא גם בארמית התלמודית: „תרתי קתאתי״ (שבועות, מ״ג ע״ב). ובעברית יהא מספר־הרבים קָתוֹת.

מְגֵרָת — Reibeisen, râpe, терка ריבאייזען, „אין גוֹרְרין במגֵרת בשבת״ (שבת, קמ״ז ע״ב). ועיין גם תוספתא שבת, פי״ז.

מְסַנֶּנֶת (בבא בתרא, צ״ז ע״ב) — Filtriertrichter, filtre, цѣдилка זייהער,

חֲזִיז — זויער־אַמפּפער, Sauerampfer, oseille, щавель: „לא בחזיז ולא בכפניות״ עירובין, כ״ח ע״א, ושם קצת למטה: „כשות וחזיז״). פירש רש״י: „בחזיז, שחת של תבואה כשהוא ירק, וגוזזין ואוכלין אותו״ (ועיין גם תענית, ה׳ ע״א, וט׳ ע״ב). ו„כְּפָנִית״ (מלה עברית עתיקה ועממית) היא תאנה בלתי־בשֵׁלה, שאך הכפן (הרעב) מכריח לאכלה.

שְׁפוֹפֶרֶת — Binocle, бинокль בינאָקל: שפופרת היתה לו לרבן גמליאל, שהיה מביט וצופה בה אלפיים אמה״ (עירובין, מ״ג ע״ב). ופירש רש״י: שפופרת. קנה חלול, וכשהוא ארוך אין צופין בו למרחוק, וכשהוא קצר צופין בו יותר, והיתה שפופרת של ר״ג מתוקנת למדת צפיית אלפיים אמה״.

מַחְצָב — Bergwerk, mine, копь גרובע, בערגווערק: „מחצב של אבנים טובות ומרגליות״ (שקלים פ״ד, ה״ב).

פִּיר — Schacht, puits de mine, шахта שאַכט: „פיר של גפרית״ (כתובות, ע״ט ע״ב) — במקום „חֲפִיר״ חפירה. עיין לוי במלונו הגדול כרך ד׳, עמ׳ 43, ערך „פיר״. ועיין להלן, בחלק הבטויים.

בַּעַץ — Messing, laiton, латунь מעסינג: „אין עושין משקלות לא של בעץ ולא של אבר״ (בבא בתרא, פ״ט ע״ב). הרשב״ם פירש „בדיל״, אבל אפשר לשמש במלה זו במובן „מעסינג״.

מִלְחָת — Salzbergwerk, mine salifiable, салина, соляная копь זאַלינע: „חור, שחררוהו מים או שרצים, או שאכלתו מלחת״ (סוכה, כ׳ ע״ב; ועיין גם משנה אהלות, פ״ג, מ״ז).

שָׁקִיף (סוכה, כ״א ע״א) — Luke, lucarne, люкъ לוקע — צוהר בספינה.

דְּרָה — Perlmutter, nacre, перламутръ פערלמוטטער: אבן טובה יש בכרכי־הים ודרה שמה (מגילה, י״ב ע״ב). ובערבית דُר — אֵם־הפנינים.

הֲפַכְפְּכָן — Leichtsinniger, étourdi, легкомысленный לייכטזינניגער: „מלך הפכפכן היה״ (שם, ט״ו ע״ב).

גַּחֶכֶן — שפּאַסספֿאָגעל, האַנסוואורשט, plaisant, паяцъ, клоунъ, насмѣшникъ, Spaßvogel. „אלהיכם גחכן הוא" (סנהדרין, ל"ט ע"א).

פּוֹחֵחַ — שלענדריאַן, Schlendrian, trantran, босякъ: „פוחח פורס את שמע ומתרגם" (מגילה, כ"ד ע"א משנה, מגילה, פ"ב, מ"ו). ופירש רש"י: „במסכת סופרים (פי"ד, הט"ו) מפרש: כל שכרעיו נראין; ערום ויחף (ישעיה, כ') מתרגם: ערטילאי ופחח".

פְּסִיקָה — שלוכט, האָהלוועג; וואַסערריסס, Schlucht, gorge, рытвина; оврагъ: הפסיקות והבריכות, שנתמלאו מים" (מועד קטן, ד' ע"א).

אָפִּיטְרוֹפָא (ה) — פאָרמינדערין, Vormünderin, tutrice, опекунша: (כך היא במשנה, כתובות, פ"ד, מ"ד ומ"ו, ובבבא בתרא, קמ"ד ע"א; אבל בגמרא, כתובות, פ"ו ע"ב, כתוב: „אפיטרופיא").

מִי־חָלָב (חולין, קי"ד ע"א; תוספתא חולין, פ"ח) — מאָלקען, сыворотка, Molken, petit-lait: ולחנם אנו משתמשים במלה הארמית „נסיובי־החלב".

קוֹם — זאָהנע, crème, сметана: „הנודר מן החלב מותר בקום" (נדרים, נ"א ע"ב; משנה נדרים, פ"ו מ"ה). וזוהי מלה עברית עתיקה, ולחנם משתמשים אנו במלה המשונה „זִבְדָה".

דּוּמָה — פֿערראָפענע, verrufen, mal famé, опороченная: „דומה ובת־דומה" (סוטה, כ"ז ע"א; ועיין גם גיטין, סוף ס"ט ע"ב) — אשה שיצא לה שם רע, ובתה של אשה כזו, ומתוך צורתה נראה, שהיא מלה עברית עתיקה ומקורית.

גַּנּוּנִים — מאַניערען, Manier, manière, замашки: „גינוני־מלכות אני רואה בו" (סוטה, ל"ו ע"ב).

זָקִיף — שילדוואַכע, Schildwache, factionnaire, часовой: מעמידין זקיפין לפניהם (לפני החיילים היוצאים למלחמה) ואחרים מאחוריהם, וכשילין של ברזל בידיהן, וכל המבקש לחזור הרשות בידו (של הזקיף) לקפח את שוקיו, שתחלת נפילה — ניסה" (שם, מ"ד ע"א ועי"ב; משנה, סוטה, פ"ו, מ"ו).

אֶבֶן־שׁוֹאֶבֶת — מאַגנעט, Magnet, aimant naturel, магнитъ: עיין פירוש רש"י למלה זו בסוטה, מ"ז ע"א: „אבן שואבת. שמגבהת את המתכת מן הארץ ומעמידתו באויר". ולא הבאתי מלה מפורסמת זו אלא מפני דברי־רש"י אלה.

בִּיצִית, דּוּגִית — באָאָט, פישערקאַהן, Boot, barque, esquif, фелюга, лодка: „אמר רבא: ביצית היינו דוגית. ר' נתן בבלאה הוה קארי לה ביצית וכו', סומכוס, דברי־ארץ־ישראל הוא, קארי לה דוגית" (בבא בתרא, ע"ג ע"א).

שׁוּשְׁבִינוּת (שם, קמ"ד ע"ב; משנה, ב"ב, פ"ט, מ"ד) — פּראָטעקציאָן, Gevatterschaft, compérage, кумовство: נפלא שהמלה הזרה שושבין

(вводные слова, состоящие из одного слова), שהוראתה — הָאכצייטסקאַמעראַד, свадебный кумъ, מצויה במשנה אפילו בצורת־הפשטה (שושְבין — שושבינות).

רוּחַ פְּסָקוֹנִית (סנהדרין, מ״ד ע״ב) — ענטשלאָסענער גייסט, духъ рѣшимости, וכך נקרא בתלמוד המלאך גבריאל (השוה, שם, שם: „פסקון, אטמון, סגרון"). ואולם אפשר להשתמש במלות אלו גם להוראת „צוגלופט", Zugluft, courant d'air, сквозной вѣтеръ, сквознякъ.

כִּיפָּה — קאַרצער, карцеръ, cachot, Karzer: „כונסין אותן (את הרוצחים המסופקים) לְכִיפה" (שם, ע״ט ע״ב ופ״א ע״ב; משנה, סנהדרין, פ״ט מ״ג ומ״ה), — ולדעתי, צריך לנקד „כִּפָּה" ולא „כִּפָּה", כדי להבדילה מזו המלה האחרונה. והשורש הוא: „כופין אותו עד שיאמר רוצה אני".

קִינוּף — ווערַאַנדאַ, веранда, verande, Veranda: „הוא יושב בקינוף שלו והם יושבים בטרקלין שלו" (סנהדרין, ס״ח ע״א).

שִׁגְלוֹנָה — קאָקאָטטע, содержанка, кокотка, Maîtresse: „שגלונות וזונות" (שם, צ״ה ע״ב). ובוודאי אין זו אלא צורה מורחבת של מספר־הרבים מן „שגל".

קַוְיָר בִּי־דָגִים (עבודה־זרה, ל״ט ע״א וע״ב) — פישראָגען, קאַוויאַר, икра (рыбья), Kaviar, caviar, кавьяръ.

דַּרְקוֹן (שם, מ״ב ע״ב; משנה, ע״ז, פ״ג, מ״ג) — דראַכע, драконъ, dragon, Drache.

נִבְיָה — בליטהע, цвѣтъ, fleur, Blüte: אף לא ירקות בימות־הגשמים, מפני שהנביה נושרת עליהן והווה להן לזבל" (ע״ז, מ״ח ע״ב, ומעילה י״ד ע״א). במשנה ע״ז (פ״ג, מ״ח) באה בטעות „הנמייה". ובמשנה מעילה (פ״ג, סוף מ״ח) בטעות „בנויה".

שִׁפָּה — באַסט, רינדע, кора, écorce, Rinde: „של שיפה ושל גמי" (ע״ז, ע״ה ע״א) — במקום חשיפה, שהרי כשהיא ניטלת, היא גורמת למחשוף האילנות.

בֶּן־עוֹף (זבחים, מ״ח ע״ב ופ״ה ע״א; כריתות, ט׳ ע״א) פאָגעליין, קיכליין, Vögelchen, oiselet, цыпленокъ, птенецъ.

בֶּן־גָּמָל (חולין, נ״ט ע״א) — יונגעס קאַמעל, верблюженокъ, chameau, Kamel.

בֶּן־חָרִיץ — קליינער גראַבען, небольшой ровъ, petit fossé, kleiner Graben: „חריץ ובן־חריץ. וכמה הוא חריץ? — ששה טפחים; ובן־חריץ? — שלשה" (בבא בתרא, ק״ו ע״ב; משנה ב״ב, פ״ז, סוף מ״ד).

בִּירוּצֵי־מְדוֹת (זבחים, פ״ח ע״א וק״א ע״א) — איבערהויפונג, перемѣръ, развѣсъ, comble, Überhäufung — גודש יתר על המדה, בתור הוספה.

מָרִיש — בַּאַלקען, poutre, балка: „המריש הגזול, שבנאו בבירה" (גיטין, נ"ה ע"א; משנה גיטין, פ"ה, מ"ה).

שוּשְׁלֶת — דינַאַסטיע, dynastie, династія: שושלתיה דרבן גמליאל" (גיטין, נ"ו ע"ב) — כִּווּץ מן „שלשלת" (בלשון סורית שִׁישְׁלְתָּא), עיין ספרי: שפת־עבר — שפה חיה", קראַקא תרנ"ו, עמ' 33.

קֻלְתָּא — טאַשכען, Täschchen, sacoche, nécessaire, несессеръ, сумочка: זרק את הגט „לתוך חיקה או לתוך קֻלְתָּה" (שם, ע"ז ע"א; משנה גיטין, פ"ח, מ"א) — ופירש רש"י: „סל, שהנשים נותנות לתוכו מחטין וצנוריות".

חֲנִיכָה — פאַמיליענאַמען, nom de famille, прозвище, фамилія: Zuname: „כתב חניכתו וחניכתה" (שם, פ"ח ע"ב; משנה גיטין, פ"ט, מ"ח). ופירש רש"י: „חניכתו. שם־לוואי של משפחה כולה".

שֵׁן שֶׁל חָלָב — מילכצאַהן, dent de lait, молочный зубъ: Milchzahn: „שן דחלב" (קידושין, ראש כ"ד ע"ב).

תְּיוּמֶת (חולין, ל"ט ע"א; ובמשנה חולין, פ"ו, מ"ד כתוב: „המתאימות") — השן האחרונה, שנראית ככפולה.

אַלּוֹן, אֲלֻמּוֹן — אייכעל; желудь, gland, Eichel: „התקדשי לי באלון, ברמון, באגוז" (קידושין, מ"ו ע"א) — ופירש רש"י: „אלון. אגלנ"ט בלע"ז (וזהו gland, желудь), והוא מאכל חזירי־היער, ובלשון־אשכנז אייכל"ן (Eicheln), וגם בני־אדם אוכלין וצולים אותו באש כמו ערמונים". וברה, כ"ג ע"א, וב"ב, פ' ע"ב: אֲלֻמּוֹנִים. ועיין ספרי הנז': „שפת־עבר — שפה חיה", עמ' 31, הערה 1.

מַשְׁכּוֹכִית — העז (האיל, או התיש) ההולכת (ההולך) בראש העדר: „המוכר עדר לחברו, כיון שמסר לו משכוכית קנה" (בבא קמא, נ"ב ע"א — והגמרא מפרשת: „עיזא דאזלא בריש עדרא" — וכל העדר נמשך אחריה. וכבר הצעתי בספרי „שפת־עבר — שפה חיה" (עמ' 34, הערה 10) להשתמש במלת זו להוראת ראַדעלספיהרער, коноводъ, chef d'émeute, Rädelsführer.

נָגָר — ריגעל, verrou, задвижка: Riegel: „בנגר ובמנעול" (בבא מציעא, קי"א ע"ב; משנה ב"מ, פ"ח, מ"ז) — ופירש רש"י: „ובנגר. שנועלין בו את הדלת ותוחבין אותו בקורת האסקופה."

קִפּוֹף — מעערקאַטצע, Meerkatze, мартышка: „הפיל, הקוף והקיפוף" (בכורות, ח' ע"א) — ופירש רש"י: „הקיפוף. כעין קוף הוא ויש לו זנב, ובלשון־אשכנז מרקצ"א" (Meerkatze).

חִוָּרוֹן — (שם, ל"ח ע"ב; משנה בכורות, פ"ו, מ"ג) — וויי ססער שטאַר (מן חִוָּר) Staar, бѣльмо (מן бѣлый) — לבן, חיוור).

הַזוֹבֶן או הָעֲרָיָה של נקבה (שם, ל"ט ע"ב, השוה: משנה, בכורות פ"ו, מ"ה) — אברי הזכרות והנקבות של הבהמות.

עַפּוּז (שם מ' ע"א; משנה בכורות, פ"ו, מ"ו) — אחוריה של הבהמה.

קַרְחָן (שם, מ"ג ע"ב) — קאַהלקאָפֿף, лысый, Kahlkopf, tête chauve.

תּוֹרֶן —אדם גבוה ביותר, ביימלינג, косая сажень, mât, Bäumling, ובלשון־העם (מפולנית): "דראָנג": "גבוה לא ישא גבוהית, שמא יֵצא מהם תורן" (שם, מ"ח ע"ב).

אָצְבָּעִי — אדם קטן וננסי, כגודל אצבע, דיימלינג, мальчикъ-съ-пальчикъ, poucet, Däumling: "ננס לא ישא ננסת, שמא יֵצא מהם אצבעי" (שם, שם).

אַבּוּב — שאַלמיי, свирѣль, дудочка, chalumeau, Schalmei: "היינו חליל היינו אבוב" (ערכין, י' ע"ב).

חוֹלָה — דינע, дюна, dune, Düne: "אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי" (שם, י"ד ע"ב; משנה ערכין, פ"ג, מ"ב) — כרמי־שומרון (פרדסות סבסטי) הפורים ביותר באו בתור הנגוד היותר עצום לחולות, שלא תצלחנה לנטיעת כרמים כלל.

חֶרֶת — טינטע, чернила, encre, Tinte: "שחור כחרת" (נידה, י"ט ע"א; משנה נידה, פ"ב, מ"ז) — ומפורש בברייתא (נידה, כ' ע"א): "שחור שאמרו — דיו". ומזה: "חרתא דאושכפא" (שבת, קי"ד ע"א). ואפשר להשתמש בזה להצבע השחור של הדפוס.

חֶבֶק (נידה, נ"ח ע"א) טאַליע, талія, Taille. ויש להבדיל בין "חֶבֶק" ובין "חֶבֶק לחמור" (כלים, פי"ט, מ"ג), שהוא מין חגורה לאוכף.

שֶׁלַח (זבחים, כ"ז ע"ב) — אַבגעצאָגענעס, רָאהעס פעלל, сырая шкура, peau brut, rohes Fell, (מלשון "שלח" — הפשיט). ורש"י פירש: "שלחים. עורות שאינם עבודים". וקרוב לזה גם בערבית.

מַתְמִיהַּ — זאָנדערלינג, קויץ, чудакъ, оригиналъ, original, Sonderling, "כל המטיל תכלת בירושלים אינו אלא מן המתמיהין" (מנחות, מ' ע"א; ועיין גם עדויות, פי"ד, מ"ו).

שְׁנָתוֹת — קערבּען, надрѣзы, coupure, Einschnitt: "שנתות היו בהין עד כאן לפר, עד כאן לאיל ועד כאן לכבש" (מנחות, פ"ז ע"ב; משנה מנחות, פ"ט, מ"ב).

קַרְקָרֶת — באָדען, дно, terrain, Boden: קרקרותיהן ודופנותיהן" (חולין, סוף נ"ד ע"ב, כלים, פ"ב, מ"ב).

בּוּנְיָא (חולין, ס"ב ע"ב) — פעטטגאַנז, пингвинъ.

שְׁרַקְרַק (שם, ס"ג ע"א) — שטראַנדרעגענפּייפער, зуёкъ, pluvier, Regenpfeifer.

עוֹרֵב הָעֲמָקִי (שם, שם' — העהער, сойка (מין ממיני העורבים, שנקרא garrulinae).

סוּלְתָּנִית (שם, סוף ס״ו ע״א) — קיללאָשטראָמלינג, килька, Strömling, anchois (מין דג קטן).

עֲפִיאָן (שם, שם) סאַרדינע, сардинка, sardine, Sardine.

אָקוּנָס (שם, ראש ס״ו ע״ב) — באַרש (פיש), окунь, perche, Barsch.

כְּרְסָם (שם, ק״ה ע״ב) — שנופפען (קאַטער), насморкъ, rhume, Schnupfen (פירש רש״י: „כרסם. רירין הבאין מן החוטם"). ושוב אין אנו צריכים להמלה המחודשת „נַזָּלֶת", שאמנם היא יותר יפה ומקורה העברי יותר בולט.

כִּחֲל (שם, קכ״ב ע״א; משנה חולין, פ״ח, מ״ג) — אייטער, вымя, pus, Eiter הדד של הבהמה.

חַטָּרֶת — (קאַמעעלס־) האָקקער, (верблюда) горбъ, saillie, Höcker: „חטרת של גמל" (שם, קכ״ב ע״א; בכורות, מ״ג ע״ב). במשנה חולין (פ״ט מ״ב), ומשנה בכורות (פ״ז, מ״א) כתוב בנוסחתנו „חטוטרת". אבל הנוסח הנכון הוא „חטרת", שהיא על משקל „דבשת", ו„חטוטרת" אינו אלא הכפלה מאוחרת מן „חטרת". ואמנם, לוי במלונו הגדול, כרך ב׳, עמ׳ 40, ערך „חַטָּרַת" (כך הוא מנקד בטעות) מביא ממשנה בכורות, פ״ז מ״א, את מספר־הרבים: „בעלי חטרות" ולא „חטוטרות".

דּוּלְפָן (בכורות, ראש ח׳ ע״א) — דעלפין, дельфинъ, dauphin, Delphin.

ב.

שמות־תואר.

חִיפָּנִי וּבִישָׁנִי (מגילה כ״ד ע״ב) — ובברייתא (שם, שם) נאמר: „אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית־שאן ולא אנשי בית־חיפה". וכן: „יוסף חיפני" (כתובות, קי״ג ע״א). שם־תואר מן „חיפה" בהוספת „נ", כמו „שִׁלֹנִי" מן „שִׁלֹה" במקרא.

(מטבע) טְבֶרְנִית (או טְבֶרְיָנִית) (שקלים, פ״ג, ה״ב). שם־תואר מן „טבריה". ומזה: „הנקוד הטברני" בנגוד ל„הנקוד האשורי" או „הבבלי".

רִיחָנִי (נידה, ראש נ״ב ע״א) — דופטיג, aromatique ароматный, duftig — מן „ריח".

חֲנָנִי — אַנמוטהיג, סימפאַטהיש, симпатичный, миловидный, doux, anmutig: „דאכלה כוורי (אשה, שאוכלת דגים בשעת־הריונה) הוו לה בני חננ״י" (כתובות, ראש ס״א ע״א) — ופירש רש״י: „חנני, בעלי־חן".

טוֹבְעָנִי — זומפפיג, sumpfig, fangeux, топкій: „טובעני ולא יובשני" (תענית, י׳ ע״א).

תּוֹתָרְנִית (בבא בתרא, סוף קמ״ו ע״א) — מי שחסרה חוש־הריח.

עֲגַלְגַּל — אָוואַל, овальный, oval, ovale: „ביצה עגלגולת" (עבודה זרה, מ׳ ע״א) — וזוהי מלה יותר מקורית מן „סגלגל־סגלגולת", שנתהוותה על־פי צורה סורית.

מְבוֹרָך — איבערהייפט, comble, перешедшій черезъ край, überhäuft: „ואיזהו היתר? — שקָמְצו מבורך" (זבחים, ו' ע"א; משנה זבחים, פ"א, מ"ב). ועיין גם „בירוצי־מדות", למעלה, בחלק שמות־העצם.

צוֹאִי — דרעקקיג, boueux, испачканный, dreckig: „מלובן ולא צואי" (חולין, קל"ה ע"א; משנה חולין, פי"א, מ"ב).

אֲלוּלִים (בכורות, נ"ז ע"ב; משנה בכורות, פ"ט, מ"ה) — הנולדים באלול.

שָׁרוֹנִי, כַּרְמְלִי — שמות־תואר מן „שרון", „כרמל": „השרוני (היין מן שרון) נידון ככרמלי" (נידה, ראש כ"א ע"א).

שָׁחוּף (סוטה, כ"ו ע"א) — שווינדזיכטיג, phtisique, чахоточный, schwindsüchtig.

שָׁחֹף — גרוי, gris, grau, сѣрый: היו לו שני מינים: שחופות ולבנות" (חולין, קל"ה ע"א; משנה חולין, פי"א, מ"ב). ופירש רש"י: „שחופות. לא שחור ולא לבן".

ג.

פעלים.

גָּשַׁשׁ — אויף דיע זאַנדבאַנק געראַטהען, сѣсть на мель: „בזמן שהספינה גוששת" (גיטין, ז' ע"ב).

שִׁפֵּד — דורכשפיעסען, דורכבאָהרען, проколоть, пронзать, durchbohren, percer: שֶׁשִּׁפְּדוּ בייחור של תאנה" (סנהדרין, מ"א ע"א).

חָמַר — צוזאַממענציעהען, стягивать, contracter, zusammenziehen: „וחומרת את בני־מעיו" (שם, נ"ב ע"א; משנה סנהדרין, פ"ז, מ"ב) — ובמקרא יש דוקא אך ההכפלה מזה: „חמרמרו מעי" (איכה, ב', י"א), בעוד שעל־פי־רוב יש בתלמוד ההכפלה מן הפעלים שבמקרא (אטם־טמטם, חפש־פשפש ועוד).

סָטַר (לוּעַ) — אָהרפייגען (פאַטשען), дать пощечину, soufflet, Ohrfeige: „הסוטר לועו של ישראל, (סנהדרין, נ"ח ע"ב). ובלא „לוע": „לא יכנו, לא יסטרנו" (ערכין, ט"ז ע"ב).

סָכַם — אַנגרענצען, נאָהעקאָממען, соприкасаться, граничить, confiner, angrenzen: „מנין שהוא סוכם את הארבעים" (מכות, כ"ב ע"ב) — כלומר, מתקרב לתחום הארבעים, נעשה סמוך לארבעים (ו„סכם" הוא קרוב בהוראתו ל„תחם" ו„סמך", ומכאן „הסכים" — היות סמוך וקרוב בדעה לדעתו של אחר).

הַגְדִּישׁ — עשה גדיש: „המגדיש בתוך שדה־חברו" (בבא קמא, נ"ט ע"ב; משנה, ב"ק, פ"ו, מ"ב).

חָכוּת — פישען, fischen, pêcher, удить (рыбу): „ומחכין בימה של טבריה" (שם, ראש פ"א ע"א) — ופירש רש"י: „מטילין חכה לצוד דגים".

קָדַח — (זבחים, כ"ב ע"ב) — צאַפפען, цѣдить, нацѣживать, Zapfen, tirer;

הַשְׁחִיט — שלאַכטען לאָסען, заставить рѣзать, tuer, schlachten lassen:

„בארבעה פרקים אלו מ ש ח י ט י ן את הטבח בעל־כרחו״ (חולין, פ״ג ע״א; מ ש נ ה, חולין, פ״ה, מ״ד).

מַ ר ְ ט ֵ ט (חולין, סוף צ״ב ע״ב) — אויסרופפען, выдергивать, plumer, ausrupfen: הכפלה מן „מרט״ ומזה „סמרטוט״, בהוספת ס׳ שבמלת „סנורים״ (מן „נור״), „סגלגל״ (מן „עגל״).

הִ תְ לַ מֵּ ד — ערלערנען, זיך געווָאהנען, научиться, привыкнуть, apprendre, erlernen: השוחט את העורב ל ה ת ל מ ד בו״ (בכורות, י׳ ע״ב; תוספתא מכשירין, פ״ג).

הַ יָּ ה — ערצייגען, אַבלייטען, écarter, ableiten: כל „שאתה מְ הַ יֶּ ה ממנו הרי הוא כמותו״ (תמורה, ל׳ ע״ב. ועיין קידושין, נ״ח ע״א; עבודה זרה, נ״ד ע״ב; חולין, ק״מ ע״א).

הִ גָּ לַ ע — אויפברעכען (פאָן אייניער וואונדע), (о ранѣ) растравляться, rompre, aufbrechen: „אם יש בה מכה והיא יכולה ל ה ג ל ע ולהוציא דם״ (נידה, נ״ח ע״ב; מ ש נ ה, נידה, פ״ח, מ״ב; ושם, שם, מ״ג: „שמא יכולה ל ג ל ע ולהוציא דם״).

הִ דְ גֵּ ל — דעמענטיערען, опровергать, démentir, dementieren: „שני תלמידי חכמים ה מ ד ג י ל י ם זה את זה בהלכה״ (שבת, ס״ג ע״א) „דגל״ בסורית ובערבית הוא שקר והכחיש. ובשיר־השירים רבה (עה״כ ה ב י א נ י) אנו מוצאים: „אפילו ה ד י ג ו ל י ם, ש ד י ג ל יעקב באביו״, כלומר, אפילו מה שרימה יעקב את יצחק אביו כשלקח ממנו את ברכתו.

פַּ רְ פֵּ ר — אייניריהרען, ברָאקקען, накрошить, morceler, brocken: פִּ רְ פֵּ ר ביצה ונתן לתוך הדג או רסק קפלוטות לתוכו״ (ביצה, י״ז ע״ב: ועיין תוספתא ביצה, פ״ב).

שַׁ כְ שֵׁ ךְ — פלָאטשערן, גורגלען, полоскать, плескаться, gargariser, gurgeln: „וישכשך רגלו במים״ (תענית, כ״ב ע״ב).

קַ וֵּ ץ — ענטדָארנען, очистить отъ дёрна, entdornen: „ל ק ו ו ץ את הדרכים ולתקן את הרחובות״ (מועד קטן, ה׳ ע״א).

הַ כְ לֵ ב — שטעפפען, אַנהעפטען, מיט הייסער נאַהדעל נאָהען (סטריגעווען), стегать, наметывать, faufiler, шить на живую нитку, reihen: „הדיוט תופר כדרכו והאומן מ כ ל י ב״ (שם, מ׳ ע״ב; מ ש נ ה מועד־קטן, פ״א, מ״ח). ובגמרא (מ״ק, י׳ ע״א) מפרש ר׳ יוחנן: „מאי מכליב? — מפסיע״. ופירש רש״י: „שאינו תופר ביושר, אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי מכליב, שדומין תחובי המחט כשיני הכלב: רחוקות זו מזו כשיני הכלב״. וזהו מה שקורא ההמון שלנו על־פי הלשון הפולנית „סטריגאָוואַניע״.

ד.

מלות־הקריאה.

תוך־תוך — מלת־קריאה לבשול: „תבשיל של תרדין וכו' דיתיב אבי תפי (מקום שפיתת הקדירה. רש"י) ועביד תוך תוך" (ברכות, כ"ט ע"א). ופירש רש"י: „כלומר, ששלוק ונמחה מאד וקול רתיחתו נשמעת כקול תוך־תוך". ור' ישמעאל קוריהו תוך־תוך (פסחים, ע"ד ע"א).

קולות זירוז ונזיפה לבהמות וחיות ובשעת־עבודה: „אמר רב: ניזהא דתורא (זירוזו של השור): הן־הן! ניזהא דאריה: זה־זה! ניזהא דגמלא: דא־דא! ניזהא דארבֶּה (זירוזם של הפועלים בשעת משיכת הדוגית אל הנהר, עיין פירוש הרשב"ם): הילני הייא, הולא והולק" (פסחים, קי"ב ע"ב).

חקוי קול־השופר: „טוט אסר טוט שרי" (מועד־קטן, ט"ז ע"א) — קול־השופר אוסר וקול־השופר מתיר.

חקוי קול־העורב: „אפיקו לי קורקור מהכא" (בבא בתרא, כ"ג ע"א) — ופירש רש"י: „עורבים, שדומים בצעקתן כקורין קורקור".

חקוי נפילת הטפות של מים: „מי טיף־טיף" (עבודה זרה, ל' ע"ב; פסחים, ל"ט ע"ב). שלש מלות־הקריאה האחרונות הן „חקויי־הקול" (onomatopoieia).

הַיַּיא! — רַאש! פלוגס! живо, rapide, rasch: „כהנים זריזים ועבדין הייא" (זבחים ראש ל"ה ע"א) — וזה יכול לבוא במקום „יַאלה!" (יַא־אַללה!) הערבי, שמשתמשים בו גם פועלי ארץ־ישראל.

חקוי השחיטה המהירה: „שלא אכלתי בשר כוס־כוס" (חולין, ל"ז ע"ב ומ"ד ע"ב) — כלומר, בשר של בהמה מסוכנת, שצריך למהר ולשחטה.

חקוי קול צפצוף־הצפרים: „הוא (המצורע, שנענש על הרכילות) עושה מעשה פטיט (מצפצף ולוחש דבורים רעים), לפיכך אמרה תורה: יביא קרבן פטיט (ערכין, ט"ז ע"ב) — ופירש רש"י: „פטיט. שהצפרים צועקין בכל שעה". ומזה באה ההכפלה: „פטפט".

הָנַס־הָנַס! — crescendo: „הנס הנס חזיתיה" (נידה, ב' ע„ב) — ופירש רש"י: „לשון רבייה, שהדם הולך וגדל, ודומה לו במסכת שביעית פ"ד: בראשונה היו אומרים: מלקט אדם מתוך שדהו עצים ועשבים הנס הנס כדרך שמלקט משל חברו". וזהו המושג crescendo באיטלקית, שנתקבל בכל לשונות אירופה.

תוף! — פפוי! fi donc! тьфу! pfui: „תוף שדאי! תוף שדאי!" (כתובות, ס"א ע"ב) ופירש רש"י: „רקקי והשליכי". וזהו חקוי־הקול. וכבר פירשו מבארים עבריים שונים: „תופת לפנים" שבמקרא (איוב, י"ז, ו') — „רקיקה לפנים—איש שרוקקים בפניו". ועיין ספרי הנז': „שפת־עבר — שפה חיה". עמ' 33 והערה 6.

ה.

צורות-לשוניות.

צמר גמלים וצמר ארנבים (שבת, כ"ז, ע"ב) — מספר-רבים מן ארנבת (ולא „ארנבות", כמנהגנו).

שלש אשות הן. (יומא, כ"א ע"ב) — מספר-רבים מן „אֵשׁ".

שלשה חנות הן: חן מקום על יושביו, חן אשה על בעלה, חן מקח על לוקחו" (כך היא גרסת הערוך, ערך חנא א', ובתלמודנו הגירסה מוטעית: „מקחו") (סוטה, מ"ז ע"א) — מספר-רבים מן „חן" במובן פאַראיינגענאָממענהייט, Voreingenommenheit ,partialité ,пристрастіе.

שלש תעניות הראשונות (תענית, ט"ו ע"ב; משנה, תענית, פ"ב, מ"ו) — ולא „תעניתים" „תעניתות", כמנהגנו.

פשעים אלו המרדים (יומא, ל"ו ע"ב) — מספר רבים מן „מרד".

אַצְבָּעַיִים (עירובין, י' ע"ב) — שתי אצבעות.

כּוֹרַיִים (שם, י"ד ע"ב) — שני כורים.

קנה זרת, שבולת זַרְתַּיִם (זַרְתַּיִים?) (תענית, ה' ע"א; מנחות פ"ה ע"א) — שתי זרתות.

שִׁשְׁלְדּוֹ קימת (מועד קטן, כ"ה ע"א; נידה נ"ו ע"א) — „שלד" היא מין נקבה ממש כמו באשורית: שַׁלְמַד־שַׁלְמַתְּ.

תָּאֲבְנִי מתי תבוא צרת־הבת לידי ואשאנה (יבמות, ט"ו ע"א = תָּאֵב־אני.

תָּמֵיהֲנִי אם פטר בה ר' יהושע (כריתות, י"ט ע"א) = תָּמַהּ-אני (ואמנם, כך כתוב במשנה, כריתות, סוף פ"ד מ"ג).

רבעתים (בבא־בתרא, ראש קס"ו ע"ב; כריתות, ה' ע"א; משנה, כריתות סוף פ"א, מ"ז) — „רביעית הדינר" (עיין רשב"ם). ואפשר גם אַרבע פרוטות.

חֲמֶשְׁתָּן — (מנחות, ס' ע"ב וק"ד ע"ב; משנה, מנחות, פי"ג מ"ב) — חמשה ביחד пятеро.

שִׁשְׁתָּן (מכות ט' ע"ב; משנה, מכות, פ"ב, מ"ד) — ששה ביחד, шестеро.

שִׁבְעָתָן (סנהדרין מ"ט ע"ב; ועיין נידה ס"א ע"א; זבחים, צ"ה ע"ב) — שבעה ביחד, семеро.

כְּבָשׁונות (זבחים, צ"ו ע"א; חגיגה, כ"ו ע"ב; בבא־קמא, פ"ב ע"ב — מספר-רבים מן „כְּבָשָׁן" (ולא „כבשנים").

שלשה בֵּית־הַדְּשָׁנִין הן (זבחים, ק"ד ע"ב) — במקום „בתי־הדשן". נמצא עשרה קבין ירושלמיות, שהן ששה עשרונות ועודין (מנחות, ע"ו ע"א; משנה, מנחות, פ"ו, מ"ב) — מספר-רבים מן „עוד".

אם פטרו הלויים את של ישראל במדבר דין הוא שיפטרו את של עצמן (בכורות, סוף ג' ע"ב; משנה, בכורות, פ"א, מ"א). וכך אנו מוצאים: „נאמן הוא על של חברו ואינו נאמן על של עצמו" (שם, ל"ה ע"א; משנה בכורות, פ"ה, מ"ד).

ו של בית מונבז המלך (נידה, י"ז ע"א) — „של" בלא שם לפניו, אבל בשם לאחריו. כדי ליתן תֶּבֶל בנעימה (ערכין, י"ג ע"ב; משנה ערכין, פ"ב, מ"ו) — ופירש רש"י „ליתן תבלין בנעימות הלויים, מפני שקול הלויים הקטנים דק ומתבל את קול הלויים הגדולים". ובכן „תֶּבֶל" הוא היחיד מן „תַּבְלִין" (ולא „תַּבְלִין", כקריאתנו).

ואין המים שאובין פוסלין את המקוה (תמורה, י"ב ע"א; משנה תמורה, פ"א, מ"ד) — במקום „המים השאובים".

אם הביאוהו שנים לידי מיתה חמורה, לא יביאוהו לידי קרבן הקל (כריתות, י"א ע"ב; משנה כריתות, פ"ג, מ"א).

יש מביא (קרבן) בדלות ועשירות ויש מביא בדלות ובדלי־דלות (כריתות, י' ע"ב) — צורת הכפלה כמו „תלי־תלים". השוה „בדיל־הדל" שבפי ההמון; וכן „בזיל־הזול". וזוהי צורה של שמות־עצם, שהיא חשובה מכל צד ומתאמת לצורתם של שמות־התואר: „סוגרת ומסוגרת", „בטל ומבוטל" ועוד.

הרובים שומרים שם (תמיד, דף ב, ע"א; משנה, תמיד, פ"א, מ"א) — פרחי כהונה, נערים שלא בגרו. וזהו לשון־זכר מן „ריבה" — נערה.

הַחֲרֶשֶׁת (נידה, י"ג ע"ב; משנה נידה, פ"ב, מ"א) — לשון־נקבה מן „חֵרֵשׁ". ואולם מלות „סומא" ו„שוטה" (שם, שם) צורתן אחת היא לזכר ולנקבה.

אותיום (שם, י"ד ע"א; משנה, נידה, פ"ב, מ"ב) — אותו יום.

קֶמֶט (שם, מ"ז ע"א; משנה, נידה, פ"ח, מ"ח) — מספר־יחיד מן „קמטים".

היה טורד (כלי־החרס) טפה אחר טפה, בידוע שכונס משקה (שם, מ"ט ע"ב) — השוה „דלף טורד" שבמקרא (משלי, י"ט, י"ג וכ"ז, ט"ו).

ו.

בטויים ואפני־דבור.

„כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה — ואחר־כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני; וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז ולבן ונפץ וטוה וארג, ואחר־כך מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא את כל אלו מתוקנים לפני" (ברכות, נ"ח ע"א) — כמה נפלאה היא העשירות של מלים כאן!

„אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי־היום" (עירובין, נ"ו ע"א)— במקום „חלה", ובכן אין זה בַּרְבָּרִיסמוס כלל.

„דלת אלמנה" (עירובין, ק"א ע"א) — כלומר, עשויה מקרש אחד, מעין „קרקע בתולה" (ע"ז, ל"ב ע"א), „דקל נערה" (בבא־בתרא, ל"ו ע"ב), בתולת־השקמה" (תענית, כ"ה ע"ב, בבא בתרא, ס"ח ע"ב, ופ' ע"ב, ומשנה, ב"ב; פ"ד, מ"ח). ובברייתא שנינו: „שלש בתולות הן: בתולת־אדם, בתולת־קרקע, בתולת־שקמה" (נידה ח' ע"ב), וכך במשנה: „המוכר בית־הבד, מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות" (בבא בתרא, ס"ז ע"ב; משנה, ב"ב, פ"ד, מ"ה) — ומפורש בגמרא: „כלונסות של ארז, שמעמידין בהן הקורה". השוה cardo femina ברומית, וברוסית баба להוראת „רַאַממבלאָקק". ומעין זה: „עמודים ננסים" (תמיד, ל' ע"ב; משנה, תמיד, פ"ג, מ"ה).

„בצק החרש" (פסחים, מ"ו ע"א; משנה פסחים, פ"ג, מ"ב) — ופירש ר"ע מברטינורה: „שמכין עליו ביד ואינו משמיע קול ודומה לחרש, שקוראין לו ואינו משיב".

קוריוזום פילולוגי: „אמר ר' יהודה: אשה לא תלוש אלא במים שלנו. דרשה רב מתנא בפפוניא. למחר אייתו כולי עלמא חצבייהו (הביאו הכל את כדיהם) ואתו לגביה ואמרו ליה: הב לן מיא (שהכל חשבו: „מים שלנו" פירושן — מים שלו — של רב מתנא). אמר להו: „אנא במיא דביתו (במים, אשר לנו בלילה) אמרי" (פסחים, מ"ב ע"א).

ומייתם את גוזליו" (שם, מ"ט ע"א) — כמה רוך יש בבטוי זה! הילדים הקטנים, שנשארו יתומים לאחר פטירת אביהם, הם „גוזלים" רכים ועזובים...

„ולפי דרכנו למדנו" (סוכה, כ' ע"ב; משנה, סוכה, פ"ב מ"א) — זהו התרגום העברי של הבטוי הארמי „אגב אורחא".

„הואיל ונדחה — יִדָּחה" (מנחות, כ"א ע"א) — זהו התרגום העברי של הבטוי הארמי: „כיון דאידחי — אידחי".

„איזהו ערבה ואיזהו צפצפה? — ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך פיה חלק; צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל" (סוכה, ל"ד ע"א, ועיין גם תוספתא סוכה, פ"ב). עד היכן דקות ההבדלים מגעת.

„מכאן ועד כאן" (ביצה, ל"ד ע"ב; משנה, ביצה, פ"ד, מ"ז).

„תנו רבנן (ברייתא): נקרע (השטר) פסול, נתקרע כשר" (בבא בתרא קס"ח ע"ב) — ומפרש ר' יהודה (שם, שם), ש„נקרע" היא קריעה מכוונת ו„נתקרע" היא קריעת קצתו במקרה.

„הלב יודע, אם לעקל (בית־הבד) או לעקלקלות" (סנהדרין, כ"ו ע"א).

„הנהיג בעיזא ושבוטא" (סנהדרין, נ"ט ע"ב) — הרי זה כמשל הידוע על ה„ברבור, האברומה והסרטן, שנרתמו לקרון אחד".

„אסור לשאת ולתת עמהם" (ראש עבודה זרה, ב' ע"א; משנה ע"ז, פ"א, מ"א) — ולא „לישא וליתן", כמנהגם של רוב סופרינו.

„עיין שמרדה מותר לכוחלה בשבת" (שם, כ"ח ע"ב).

„יוסף! כמדומה אני, שלא כיוננו שמועתינו" (מנחות, י"ח ע"א).

„כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות כדי שיהא (העומר) נקצר בעסק גדול" (מנחות, ס"ה ע"א; משנה, מנחות, פ"י, מ"ג) — והפולנים המשתים ביהודים קוראים עד היום ליהודי מתרברב בשם groszeisek ועיין בן־סירא העברי ז', כ"ה): „הוצא בת ויצא עסק".

„אפילו ראוהו מגוידו וצלובו והחיה אוכלת בו אין מעידין (על אדם שמת כדי להתיר את אשתו לאחר) אלא עד ג' ימים" (יבמות, ק"כ ע"א; משנה, יבמות, פט"ו, מ"ג) — ופירש רש"י: מגויד. מחותך". וזהו מן „גיד — אדם שנחתכו גידיו.

„פעמים שאדם עני והעשיר או עשיר והעני" (כתובות, ס"ח ע"א; משנה, כתובות, פ"ו, מ"ו) וכן גם: ינני או יעשר", ו„כדי שיענו" (מעילה, י"ז ע"א). הצורה של הפועל „העני" היא באמת צורה משובשת אם נשגיח בכללי־הדקדוק הרגילים; ואולם היא נבנתה על־פי חוק־ההקש: העשיר" — „העני" כמו „מוצאיו ומובאיו" (במקום „מבואיו" או „מבואותיו") במקרא (יחזקאל, מ"ג, י"א) או ש„חמתה מרובה מצלתה" (במקום „מצלה") במשנה (סוכה, פ"א, מ"א).

ואיזוהי קולנית? — לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה" (כתובות, ע"ב ע"א).

„תניא (ברייתא): ר' שמעון בן אלעזר אומר: דג שאני טועם — אסור בגדולים (כלומר, בדגים גדולים) ומותר בקטנים, דגה שאני טועם — אסור בקטנים ומותר בגדולים" (נדרים, נ"א ע"ב; ועיין גם תוספתא נדרים, פ"ג) — והרי כאן לפנינו דבר ברור על ההקטנה בעברית.

„ההוא דאמר לדביתהו (היה מי שאמר לאשתו): קונם שאי־את נהנית לי עד שתראי מום יפה שביך לר' ישמעאל בר' יוסי. אמר להם: שמא ראשה נאה? — אמרו לו: סגלגל (עיין הגירסה הנכונה בפירושיהם של רבינו גרשום מאור־הגולה ושל רבינו נסים). שמא שערה נאה? — דומה לאניצי־פשתן. שמא עיניה נאות? — טרוטות הן. שמא אזניה נאות? — כפולות הן. שמא חוטמה נאה? — כלום הוא. שמא שפתותיה נאות? — עבות הן. שמא צווארה נאה? — שקוט הוא. שמא כריסה נאה? — צבה הוא. שמא רגליה נאות? — רחבות כשל אווזא. שמא שמה נאה? — לכלוכית שמה. אמר להם: יפה קורים אותה לכלוכית, שהיא מלוכלכת במומים — ושרייה (והתירה לבעלה)" (נדרים, ס"ו ע"ב). כמה עשירה היא כאן הלשון העברית וכמה מדויקת וציורית היא! — ולפי דרכנו: „לכלוכית" מתאמת לגמרי למלה הרוסית הגסה קצת паскудство.

„גרושת-הלב" (נדרים, כ' ע"ב; ועיין גם מסכת כלה) — אשה, שלא גרש אותה בעלה עדיין באופן פורמאלי. אבל מלבו נתגרשה. ואשה כזו, לפי דברי התלמוד, בניה ממזרים, למרות מה שעל-פי ה„דין" עדיין היא אשתו ה„כשרה" לגמרה... כמה יפה הוא בטוי זה, ששום סופר עברי לא השגיח בו!

„על דבר זה ידוו [כל] הדוויים!" (נזיר, כ"ג ע"א, וכן גם קידושין, פ"א ע"ב)— מתאים להבטוי הארמי: „על דא ודאי קא בכינא", והבטוי העברי הוא יותר חריף.

„בתולה צלייניה (פירש רש"י: „בעלת תפלה") ואלמנה שובבית (פירש רש"י: „בעלת שכנות, הולכת ומבקרת שכנותיה תמיד"; ואפשר שובבה ועליזה ביותר) וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי-עולם" (סוטה, כ"ב ע"א).

„פרוש-מה-חובתי-ואעשנה" (שם, כ"ב ע"ב) — נסמך, שהסומך שלו היא פראַזה שלמה.

„לא מצינו שועל שמת בעפר-פיר" (נדרים, פ"א, ראש ע"ב) — בטוי שנון: מי שהורגל באיזה דבר, אי-אפשר שדבר זה יזיק לו. דוגמת עונש לדגים, שנשליך אותם אל תוך המים. ו„פיר" היא מחפורת, מחצב (עיין למעלה, בחלק שמות-העצם).

„נערים היו ובזבזו עצמן כקטנים" (סוטה, מ"ו ע"ב) — הכפלה מן „בזה", „בוז" לחזוק-ההוראה. — — „שעל ספק באתה מתחלתה" (שם, מ"ז ע"א) צורה זו, שהיא רגילה הרבה במדרש, באה במשנה תחלה (סוטה, פ"ט מ"ז).

„סוס שצנף וחמור שנער" (קידושין, כ"ד ע"ב) — ויעהערן ржать לקול-הסוס יש בעברית פועל מיוחד ולקול-החמור — פועל מיוחד.

„חזיר נובר באשפה" (בבא-קמא, י"ז ע"ב — וויהלען, копошиться.

„התרנגול מהדס" (שם, י"ז ע"א, ובבריית א שם, י"ז ע"ב; משנה, בבא-קמא, פ"ב, מ"א) — פועל מיוחד לרקודו של התרנגול. — — „בעידן-רתחא" (שם, ס' ע"ב) — ולא „בעידנא דריתחא", כמו שרוב סופרינו רגילים לכתוב על-פי הצורה הארמית. — — „כל שרוכב וארכובותיו נוקשות" (בבא-מציעא, קי"ה ע"ב) — ובארמית שבמקרא: „וארכֻבתה דא לדא נקשן" (דניאל, ה', ו'). ועיין למטה לאחר שבעה ערכים. — — „רובץ ולא רבצן" (ב"מ, ראש ל"ג ע"א) — ופירש רש"י; „רבצן. הרגיל בכך". — — „החמֶרת והגמלת העוברת ממקום למקום" (בבא-בתרא ה' ע"א; ועיין גם סנהדרין, קי"ב ע"א) — שיירה של בעלי חמורים וגמלים.

„שחול וכסול: איזהו שחול? — שנשמטה יריכו, וכסול? — שאחת מירכותיו (בגמרא: „מירכים") גבוהות" (בכורות, מ' ע"א; משנה, בכורות פ"ו, מ"ו), „הכילון והלפתן והמקלן" שבמשנה (בכורות, פ"ז, מ"א) מפורשים בגמרא (בכורות, מ"ג ע"ב): „מי שראשו דומה לכיסוי של חבית, לראש-לפת ולמקבת"

„תנו רבנן (ברייתא): חרום — שחוטמו שקוע, חוטמו סולד, חוטמו בולם, חוסמו נוטף" (שם, סוף מ"ג ע"ב).

„איזהו צומע (במשנה „צָמַע")? — כל שאזניו קטנות, והצומם (במשנה „צָמַם") — שאזניו דומות לספוג" (שם, מ"ד ע"א; משנה, בכורות, פ"ז, מ"ד).

„איזהו העיקל — כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נוקשות זו לזו" (שם, מ"ה ע"א; משנה, בכורות, פ"ו, מ"ו). ועיין למעלה שבעה ערכים קודם לכן.

„דג מְקַרְטֵעַ" (חולין, ע"ה ע"ב) — צאַפּפּעליג, frétillard, животрепещущій zappelig.

הִגַּעְתִּיךְ (ערכין, כ"ז ע"א וע"ב) — דו ביזט ערטאַפּפט וואָרדען! ты попался (ובמשנה, ערכין, פ"ח, משניות א', וג', כתוב: „הגיעתך!")

„מיחוש־ראש ומיחוש־אזנים ומיחוש־עינים" (תמורה, ט"ז ע"א).

„ידים" של הבהמה (תמיד, ל"א ע"א; משנה, תמיד, פ"ד, מ"ג) — רגליה הקדומות (ו„רגליה" של הבהמה — רגליה האחורות)

„היכא דמי (היאך דומה אשה) סמוך לזקנתה? וכו' — כל שקוריי לה: אמא אמא? — ואינה בושה" (נידה, ט' ע"א וע"ב).

„אין זה ילוד־אשה" (שם, י"ג ע"א) — זהו התרגום העברי של הבטוי הארמי: „לית דין בר־נש" (במובן של שבח. ולא של גנאי).

„והרי הוא (תינוק בן־יומו) לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם" (שם, ראש מ"ד ע"א; משנה, נידה, פ"ה, מ"ג; ועיין גם מסכת שמחות (אבלים), פ"ג) — הרי עוד בטוי תלמודי, שנראה כברבריסמוס.

„אמר ר' שמעון בן גמליאל: לדברי אין קץ ולדברי־חברַי אין סוף" (נידה, נ"ח ע"ב).

„גזרה שמא יתעלפה" (שם, ס"ט ע"ב) — במקום „יתעלף". ואפשר שבא גם „מתנוונה והולך" במקום „מתנוון".

„איזהו רוק תפלז — כל שלא טעם כלום" (שם, ס"ב ע"א; משנה, נידה, פ"ט, מ"ז).

*

הַרְחָבַת-הַלָּשׁוֹן בַּמִּשְׁנָה וּבַתַּלְמוּד

מאת א. קארלין.

I.

לאחר שנכבש החבל הצפוני של ארץ־ישראל על־ידי אשור, לערך בשנת 720 קודם ספה"נ, אחרי שחרבה הארץ ויושביה נתמעטו על־ידי המלחמות המרובות ועל־ידי הגלות, גברה השפעתם של בני ארץ אחרת, וביחוד השפעתה של הלשון הארמית, שבה דברו אז גם האשורים והבבליים. מלים ארמיות גם בנין־משפטים ברוח ארמית התאזרחו בלשון העברית. בדרומה של ארץ־ישראל אמנם לא גברה השפעה זו, אבל בטויים ארמיים בודדים נדחקו בלי־משים ובאו בלשון העברית. ספרי ירמיהו ויחזקאל, שנכתבו בזמן־הגלות, לא נקו מתערובת ארמית.

כשבאו היהודים לבבל פעלה הלשון הארמית פעולה עצומה על הלשון העברית. הארמית הצמיחה צורות־לשון חדשות על אדמתה של שפת־היהודים. בכל הספרים, שנכתבו אחר גלות־בבל, נכרו אותות אלה, אבל שונים הם ספרי־מליצה שירית, חזיונות ונבואות מספרי־היסטוריה וספורים. דרך המשורר והנביא איש־הרוח לדבר במליצה צחה ונבחרת. נזהר הוא מכל זרות, שמשחיתות את היופי, ומכל צורה נכריה בת הדבור ההמוני. השחתת העברית בשדרות הרחבות של העם על־ידי הלשון הארמית לא יכלה להזיק למליצה שירית ולשנות כל־כך את פניה. גם במזמורים ושירים מזמן זה יש אותות של השפעה ארמית. אבל מאחר שהם רק מועטים וקלים, אינם ממעיטים את הרוממות ויפי־המליצה של העברית המקורית. הרוח העברי העתיק עדיין הוא מרחף על פני המזמורים וספרי־המוסר. לא כן בספרי ההיסטוריה, שאולי נכתבו בשביל המון־העם: בהם נכרת ביותר פעולתה של הלשון הארמית.

ידיעת הלשון העברית עוד לא מתה מקרב העם. נ ח מ י ה, שהתאונן על שקם דור חדש בארץ, שמדבר „אשדודית" ואינו מכיר לדבר יהודית, ערך דבריו רק כלפי בני־התערובות מאבות־יהודים ואמות־נכריות. הנבואות הנשגבות, שהתנבאו נביאי־הגולה, הזמירות והשירים, שנתחברו בעת ההיא, ספרי דברי הימים, שנכתבו אז עברית, הלא נבראו רק ללמד את העם דעת ולהורותו

את הדרך הנכונה. הלשון העברית לא נשתכחה כולה. אבל הדבור של המון־העם היה ארמי. חכמי־העמים מטעימים, שמי שיש לו חיך טועם ובינה בלשון מרגיש, שהחלק העברי בספר ד נ י א ל ולשונו של ספר ק ה ל ת (לדעתם, מאוחר ספר זה) חסרים כל רוח־חיים וכאילו לשון מתה לפנינו בהם. אמת הדבר, שהעם עדיין הבין אז עברית; אבל לשון זו פסקה מלהיות מדוברת, כי גברה עליה לשון־הארץ, שישבו בה היהודים ימים רבים וגם היו קשורים בה, עד שמעטים היו העולים ממנה לארץ־יהודה. יש לשער, שהחכמים שבעם השתמשו אז בשפת־קדשנו גם בדבור, כתבו בה ספרים והפרישוה לעניני־קודש.

יש להזכיר גם את המנהג, שהיה אז בעם, לקרוא בימי מקראי־קודש מתוך כתבי־הקודש[1]. הרושם של מנהג זה נמצא באגרת־ברוך, א', י"ד: „קראו בספר הזה, כי שלחנוהו אליכם למען תקראו בו בשבתות ובמועדי־השנה". השם „לשון־הקודש", שנתן לשפת־עבר ושנמצא בראשונה במקור מאוחר: בתרגום ירושלמי לבראשית, נברא, לדעתו של פ י ר ש ט, רק אז, מאחר שאז ברחה הלשון העברית משוקי ירושלים אל בית־הכנסת. לעומת זה קראו ללשונם של השומרונים, שהוא בלול בארמית, בשם „לשון־הדיוטות", כי בו דברו דברי־חול[2].

באותם הימים עמדה בראש־העם חבורה של חכמים, שהם ידועים במסורתנו בשם „סופרים". רבה החקירה המדעית על מהותם של הסופרים האלה, על יחסם אל הכנסיה הנקובה בשם „כנסת־הגדולה", ועוד. כמה דיו נשתפך וכמה קולמוסים נשתברו בחקירות אלו. אבל דבר אחד הוא נצב וקיים: שה„סופרים" דאגו לרוח האומה, לקניניה הרוחניים. ראשית מעשי הסופרים היתה — לחזק את הדת, מורשת־האבות, וגם ללשון העברית שמו לב. שתיהן — הדת והלשון — הן החבל המקשר את אישי האומה, להיות לכולם לב אחד ורוח אחד. מרוב שיחו וכעסו ידבר נחמיה משפטים עם עמו, שצעיריו זנחו את הלשון הלאומית והחליפוה בלשון זרה מעורבת. מתלונתו זאת יש לשער, שחכמי־האומה השתדלו להרים את קרן הלשון העברית. אין בידנו להביא במספר את השנויים בלשון, שנעשו על־ידי הסופרים. כנראה, קצרה ידם מלהתגבר על החוק ההיסטורי, שכל עם מקבל השפעה מחברו, וביחוד ממי שחזק ממנו. הארמיות, שנכנסה לתוך הלשון העבר־ת, קנתה לה זכות־אזרח בלשוננו. אולם במדה ידועה עכבו הסופרים את הלשון הזרה, שלא תשטוף את הרוח העברי כולו. מסורת־התלמוד נותנת לנו רשומים ידועים מפעולתם של הסופרים בשדה־הלשון. הטרמינים: „תקוני סופרים", כלומר שנויי הנוסחאות במקרא, „עטור סופרים" וביחוד „מקרא סופרים", עדים הם, שהלשון הושפעה על־ידי עבודת הסופרים. „מקרא סופרים" זהו יושר

[1]) עיין: ל. הֶרצפֶלד, דה"י, חלק א', עמ' 132.

[2]) עיין: סנהדרין, כ"א: „מאן הדיוטות — כותאי". אם־כן ווהי הכוונה בשם „לשון־הדיוטות".

קריאת המלות, וקריאה זו מסרו לנו הסופרים. בוודאי לא המציאו חדשות בקריאה, ואך הורו אופן הקריאה הנכונה כמו שהיתה בדורות הראשונים. באותו זמן היתה ידיעת הלשון בעם חלושה, רבים לא ידעו קרוא ספר, והיודעים לא קראו כן, כי נשתבשה הקריאה. ולפיכך היתה ראשית-פעולתם של הסופרים — לבער את הקוצים מן הלשון ולתקן את הקריאה. איך היה משבש המון-העם את הקריאה? — זה לא ידענו, דבר זה לא נמסר לנו. עד שבא הנקוד היו רוב השנויים בלשון אך באופן הקריאה ולא בכתב; ומכוסה מאתנו הדבר, אם נעשו שנויים בקריאה על-ידי הסופרים ואם היתה איזו התפתחות בה בימיהם. אך משערים אנו, שבחליפות הזמנים ותמורת המצבים בודאי נעשו שנויים גם בלשון. יצירותיו של הדור ההוא, התפלות, והברכות, שהקבלה מיחסתן לאנשי כנסת הגדולה[3], ולפחות שלש הברכות הראשונות ושלש האחרונות שב„שמונה עשרה", שבודאי קדומות הן ויסודתן בזמן-הסופרים, כולן נכתבו ונסדרו בלשון עברית, אבל סגנונן אינו על טהרת הלשון העתיקה. לשונם קרובה ללשון-המשנה, שנדבר עליה בהמשך הדברים; הקולורית של הלשון העתיקה נשארה בתפלות רק על-ידי הפסוקים מכתבי-הקודש, שמצאו בהן מקום במספר מרובה. כבר האריך בזה החכם קסלון במארו: „מכתב באר רחובות"[4], שבו הוא מתנגד להתנועה, שהיתה בזמנו במערב לתקן את התפלות על-פי לשון-המקרא: נוסח התפלה — אומר הוא — נעשה גם כן בלשוננו — בלשון-חכמים, לשון-המשנה.

II.

לאחר זמן ידוע גברה הלשון הארמית בארץ-ישראל והעם דבר רק ארמית. גם התורה נתרגמה אז לארמית. לדעתו של א. גיגר[5], פסקה אז הלשון, העברית מלהיות אף לשון ספרותית ושמשה רק לעניני דת: ספר-חשמונאים א' ועוד ספרים ילידי התקופה ההיא נכתבו ארמית. אבל החלטה זו אינה מוסכמת; יש אומרים, שספרים אלה במקורם נכתבו עברית, ואחר-כך נתרגמו ללשונות אחרות. בין כך ובין כך היתה אז הלשון אך נחלת חכמים בבתי-מדרשם. בתקופה שאחר-הסופרים בשעת צמיחתה ופריחתה של ההלכה, בשעה שארבע-אמות של הבאור והפרוש להלכות-התורה היו רחבות כל-כך, עד שהקיפו את כל חיי-העם ולהם הקדישו חכמי-העם את כל רוחם ואת כל עמלם, היה עוד כר נרחב לשמוש הלשון העברית. העם ברובו דבר ארמית, אך את משאת-נפשו, ההלכה, קנה לו

[3]) ברכות, ל"ג. עיין דבריו של צונץ והבריו מחכמי-המערב בענין זה.

[4]) במאסף שנת תקמ"ו. ועיין גם בכורי העתים, שנת תקם"ה, וספרו קריאת התורה, שנת תקע"ד.

[5]) בספרו: Lehrbuch z. Sprache d. Mischnah:

בשפת־עבר. עניני־ההלכה היו מרובים כל־כך, עד שהלשון יצאה מגבוליה הראשונים. נתרבו בה הוראות חדשות ומושגים חדשים, שלא נמצאו בספרי־הקודש. וכך צעדה הלשון בהתפתחותה לפנים, עד שלבשה צורה חדשה ושנתה גם את שמה: השם החדש, שנקרא לה הוא — „לשון־חכמים" או „לשון־משנה" [6], בנגוד לשמוש המלים ודקדוק הלשון בלשון־המשנה נקראה הלשון המקראית — לשון תורה [7].

אֵילו מקורים פרנסו את הלשון החדשה? על חשבון־מי צמחו גדוליה? מאילו מעינות שאבה לשון המשנה חומר להרחבתה והתרבותה? אם הונחו ביסודה לשונות זרות, ששלטו אז בארץ־מגוריהם של היהודים, או הבור נתמלא מחוליתו? אם מתכונת־הלשון נעשתה על־פי שרשיה של הלשון העברית העתיקה, ורק הרחיבה ענפיה לפי דרישת הזמן ולפי צורך העניינים, או ילדי־זרים באו אל קרבה? — השאלה העסיקה חוקרים הרבה; לשאלה זו הוקדשו ספרים שלמים ומאמרים חשובים. יש מבדילים בין לשון־המקרא ולשון־המשנה הבדלה גמורה, כאילו היו שתי לשונות ממש. לשון־המשנה, לדעתם, בנויה על יסודות אחרים לגמרי, היא בריה בפני עצמה ולא כסניף להלשון העתיקה. בין המחזיקים בדעה זו נמנים חוקרי־הלשון: בוקסטורף, האב והבן, סורנהוז, ובזמן האחרון — גם האַרטמאן. אבל מכרעת הכף של רוב החכמים [8], שלשון־המשנה נוסדה על בסיסה של הלשון העברית העתיקה, והיא רק דֶרג היסטורי חדש בהתפתחותה: כל הרחבת־המושגים וכל המצאת הוראות חדשות שבה הן רק פרי הרחבתה של לשון־המקרא. ש"ל מביא מושגים הרבה והרחבות־הוראה, המוכיחים למדי, שיסודם בשרשי הלשון העתיקה. המלות העבריות הנמצאות בכתובים — אומר הוא בקירוב — פעמים רבות הרחיבו קדמונינו את ענינן והשאילו אותן להוראות שונות, כמו שהדבר נוהג כן מדור לדור בכל הלשונות. למשל, המלה „נכנס" בלשון המקרא בהוראת נאסף, בלשון המאוחרת תשמש בהוראת ביאה לעיר או לבית; „הטה" במקרא מורה על נטית דבר הצדה, ובלשון המשנה נשאלה על המושג סמוך את הגוף על איזה דבר; „זכה", שבא במקרא במובן טהור, מורה בלשון־המשנה על הצדקה במשפט או קבלת־רשות;

[6] באבות, ראש פ"ו: „שנו חכמים בלשון המשנה". כמדבר רבה, י"א: „אמרו עמי ורנו, לשון משנה — הרודה פת".

[7] „לשון הכמים", עין חולין, קל"ז ע"ב.

[8] מחכמי־הגוצרים: טיכאלים ואייכהורן, ומחכמי עמנו: רוקס, בספרו Litt. hist. Mitteil, לאנדוֹ בספרו: Geist und Sprache der alten Hebräer, זאכס ניינר בספרו הגזכר למעלה, והמאסף לאתרונה ראי"ה ווייס בספרו: „משפט לשון המשנה". עין מאמרים חשובים בענין זה בנוספות של סירושש להקונקורדנציה, שפרן כמבוא להוצאתו „תשובות תלמידי דונש ומנחם" וגם הבוריו של קסלין, שהזכרתי למעלה.

„דרש" ראשית הוראתה חפש וחקר, ובמשנה תשמש לבאור הוראה תיאורית; „רב" במקרא ענינו גדול, ובמשנה יש לו הוראת רבוי ועוד. כל אלו המלים הן עבריות ואך שנוי המושג יש כאן. ויש להטעים קו יסודי בהתפתחות הלשון בנוגע לשנוי המושגים. מלים, שהן מורות על מושגים פרימיטיביים בלשון העתיקה, פרי התקופה הקדומה, שמשו לבעלי־המשנה להוראות יותר מפותחות, בהתאמה להתפתחותו של רוח האדם והרגשותיו. המלה „דרך" קבלה במשנה שני מושגים תיאוריים: במובן יחס, למשל: „בשלשה דרכים שוה אתרוג לאילן"[9], כלומר בשלשה אפני־יחס נשתוו אלה, וגם במובן טבעו ומנהגו של האדם[10]. המלה המקראית „יצא" במשנה הוראתה נבדל, כלומר, שהדבר יש לו מדה מיוחדת, לא לפי הכלל המונח בדברים הדומים לו, וזהו „יוצא מן הכלל"[11]. המלה „גוף" במקרא מורה על גוית אדם, ובמשנה משמשת להוראת עיקר הדבר[12]. המלה „שם" הושאלה במשנה לכנויו ומהותו של הדבר, למשל: „שלא השם המביאו לידי מכות", „לא מן השם הוא זה"[13]; כלומר, הגדרת הדבר ומהותו אחרת היא. המלה „עלה" במובן הסתלק במקרא מורה על מושג אחר במשנה: „עלתה לו שנה"[14] — חושבים אנו, שיש לו שנה מלאה, כלומר, השנה כבר עברה ונסתלקה; המקור העברי „כל", שפירושו חבור דברים נפרדים באיזה יחס, או הלשון המקראית „וכל בשלישי", שמשו יסוד להבטוי „זה הכלל" במשנה, במובן — זה הענין המחבר פרטים הרבה, או זוהי המדה הקבועה. כמובן, העברת ההוראה ממושג פרימיטיבי למושג עיוני נוסדה על דמיון והשתוות של תאור הדבר במחשבה וברעיונו של האדם. הרי, למשל, המקור „דחה" בא במקרא במובן פיזי, ובמשנה — במובן אי־שימת לב לדברי חברו, למשל, „דחית בקש".

---

[9]) בכורים, פ"ב, מ"ז.

[10]) „דרך ת"ח, עד שלא יצאת בתו" (נדרים, ע"ב).

[11]) לפעמים משתמשת המשנה במלה יציאה תחת 'הוצאה (עין שבת, פ"א, מ"א). ווייס בספרו „משפט לשון המשנה", עמ' 87, מוסיף עוד את הבטוי של המשנה בשבועות (פ"ב, מ"ב): „שיציאתו הגאה לו כביאתו", האמור במובן הוצאת האבר. לפי דבריו, המלה כביאתו באה תחת כהבאתו. אבל אינו כן. חכמינו בלשון נקיה, והשמות יציאה וביאה סומכים לא על אברו של האיש, אלא על האיש במובן שבא אל האשה או יצא ממנה, כלומר שפירש.

[12]) השוה: „גופת שאול" (רהי"א, י' י"ב) אל „גופו של נפ" (ניטין פ"פ, מ"ב).

[13]) שבועות, ג' ע"ב (ברייתא). ועין מכות, פ"ג, מ"ב; „חייבין עליה משום שני שמות... שם אחד בלבד". רא"ה וויים מפרש במשנה זו מלת השם — סיבה, אבל זהו כעין פלפול. מובנה האמתי הוא — עיקרו ומהותו של דבר. אנו מוצאים במשנה את הבטוי: „נזכה לשם המאת", וזה נפ־כן כוונתו — שהזובח כנה אותו בפחשבתו בשם חמאת. ואולי כאן המובן „לשם" — לתכליתה ותעודתה של החמאת. גם במקרא יש: „לא נבנה בית לשם ה" (מלכים א', ג', ב').

[14]) ראש השנה, ב' ע"א (ברייתא).

הרחבת המושג או גם השתנותו בלשון־המשנה לפעמים היא כתולדה מחויבת משינוי ההשקפה בחיים, לפי הסתכלות העם בסביבה שלו. יש מלים חדשות, שמבארות איזה מושג, שקשה לנו לבטאו בלשון־התורה, מפני שהמלה העברית העתיקה לא תקיף את כל עמקו של המושג ולא תביע את הרגשתו בנפשנו במלואה. מלים אלו נראות כחדשות, ובאמת עבריות עתיקות הן בצורתן ובמובנן. במאמר: „הלל מחייב את העניים" מכוונת להתכלית המלה „מחייב" בצורתה העברית, ולא „מרשיע" שבמקרא, שהרי המושג אחר הוא כאן. המלה „מיוחד"[15]), במובן, שרק זה הפרט יש לו סגולה זו, אי־אפשר לה להתחלף במלה המקראית „לבד", מפני שהמלה האחרונה אינה מקפת את כל המובן לנו במלת „מיוחד", ואופן־שמושה של מלה זו והרושם שהיא עושה הם יותר רחבים. וכן הדבר גם בנוגע להמלה „ובלבד", בתור תנאי ביישות משפט זה או אחר, במקום „רק אם" בעברית. לסוג זה ניחס גם את המלה „טרוד" במשנה. מוצאים אנו במשנה מלים חדשות, שברור לנו, שמקורן מקור עברי, למשל: „הרת"[16]) על רחם של אשה ובעלי־חיים, „ימות־החמה" ו„ימות־הגשמים" במקום קיץ וחורף בעברית העתיקה, וזהו יותר מקיף, שהרי הוא כולל גם את האביב וגם את הסתו, „פקידה"[17]) במובן זמן ומועד קבוע, „חיה" להוראת יולדת[18]) ומילדת[19]), ועוד. חושב אני, שדי בדוגמאות אלו כדי להראות, שיסוד־הבנין של לשון־המשנה הוא הלשון העתיקה. החומר ניטל מאוצר־הלשון של כתבי־הקודש, והלשון נתפתחה מעצמה לרגלי השמוש בה לשם ענינים רבים ויותר מקיפים. אמנם, יש מלות, שעל־כרחנו ניחסן להשפעתה של לשון אחרת, שבה דבר העם. יש מלות זרות, שרוח וטעם ארמי להן, אף־על־פי שהצורה שלהן עברית היא: „אילן" במקום „עץ", „דקל" במקום „תמר", „אמצעי" במקום „תיכון", „ממון" במקום „כסף". ויש גם צורות ארמיות של מלות עבריות: בונין, קורין (הסיום בנו"ן), כמותו ולא כמוהו[20]), פרסאות, מרחצאות[21]), ועוד. אבל אלה הם פרטים, שלא ישנו את היסוד הכללי: שלשון המשנה היא רק צורה חדשה של הלשון העתיקה ולא בריה בפני עצמה. הזריות, שנכנסו לתוכה הן תולדות ההכרח מצד נושא־הענין או באו מתוך השפעת הזמן והמקום ואינן אלא מקריות.

---

[15]) „גורן ויקב מיוחדים" (ראש השנה, י"ד ע"א).

[16]) עבודה זרה, כ"ט ע"א (ברייתא).

[17]) משנה נידה, ס"ח, מ"א.

[18]) משנה יומא, פ"ח, מ"א.

[19]) משנה תולין, פ"ד, מ"ג. ועיין מאמרי באנציקלופידיה העברית־הרוסית, XII, 593.

[20]) במשנת סנהדרין, פ"ו, מ"ה, נאמר כמוהו, ואולי להמלה כמותו יש מושג יותר רחב.

[21]) עיין: „מאמר על דקדוק לשון המשנה" לר' שלמה לוויזון במבוא להוצאת המשניות, דפוס ווילנא, ועוד.

ושכך הוא הדבר באמת — על זה מעידה העובדה, שלפעמים צורתה של המלה העברית במשנה היא יותר ישנה וצורתה במקרא היא רק תולדת התפתחות חדשה: כלומר: במשנה נשארו לנו שרידי הדבור העברי בזמנים היותר קדומים. נקח, למשל, את המלה „אלו", שנמצאת פעמים אין מספר במשנה תחת „אלה" שבמקרא. ואלה דבריו של החכם י. דרנבורג בענין זה: הצורה „אלו" היא בודאי יותר עתיקה מ„אלה", כמו ש„זו" קודם בזמן ל„זה" והצורה „יגלו" בערבית קודמת ל„יגלה" בעברית. התנועה ו מתרופפת ועוברת לתנועה אָ, אבל אין התנועה אָ מתחזקת ומתרוממת עד לתנועת ו. בלשון כושית נשארה הצורה הישנה „אלו". כנראה, בלשון העם נשארה המלה העתיקה „אלו" ורק הספר יפה אותה והחליפה ב„אלה". לאחר שנתקלקלה הלשון במאה האחרונה קודם ספה"נ, קנתה מקומה הצורה העתיקה „אלו". מחזה כזה חזר ונשנה הרבה פעמים בלשונות רומיות־חדשות [23]). כמובן, הנחה כזו תצדק רק אם נאמר, שחכמינו שאבו חומר ללשונם לא רק ממקורות הספרות הקודמת להם, אלא גם, ולרוב, מפי העם. על־כל פנים ברור הדבר, שלשון־המקרא היא היסוד, שעליו נבנה הבנין הגדול, לשון־המשנה. החבור והקשר בין שתי הלשונות משמש לנו לא רק כדי להבין על־פי המקרא את לשון־המשנה, אלא גם להפך: מתוך בטויי־המשנה אנו יכולים לפעמים לבאר הוראות מלים קשות־הבנה במקרא. אביא כאן משלים אחדים, שכבר העיד עליהם גְרֵץ בשעתו. המקראות: „עד שתותיהם" [24]), „והיו שתותיה מדוכאים" [25]) בארו מבארי המקרא בהוראת יסוד, והוראה זו אינה מתאמת אל מובנו של כל המאמר. אך במשנה מוצאים אנו בטוי זה: „צלוב, שדמו שותת" [26]) ובברייתא: „מים שותתין על ברכיו" [27]), בהוראת המלה שותת — נוזל, ומזה השם „שיתין" במשנה [28]). הוראה זו מתאמת היטב להמכוון במקראות האמורים: „עד שתותיהם" — עד המדוה, מקום שמים שותתין, ומזה יהיה „חשופי שת" ו„שת ערות מצרים" האמורים במקרא; גם חציי־הפסוק ו„היו שתותיה־מדוכאים" מקביל לסופו „עושי שכר אגמי נפש" [29]). המלה התגלע, יתגלע [30]) הביאה במבוכה את מבארי־המקרא וחוקרי־הלשון, שבקשו הוראות משונות בשבילה. במשנה קוראים אנו: „אם המכה יכולה להתגלע ולהוציא דם" [31]), שהפירוש היותר קרוב של רבינו האי הוא — אם המכה יכולה להגלות, וזה יורה לנו גם על הוראת המלה במקרא [32]). ולעומת זה יש בספר איוב מלים הרבה, שאינן בכל כתבי־הקודש, והוראתן תתברר לנו אך

---

22) עין: Monatsschr., 1880, 283.
23) שמואל ב', י', ד'.
24) ישעיה, י"ט, י'.
25) אהלות פ"ב, מ"ה.
26) ברכות, כ"ב, ע"ב.
27) מעילה, י"א, ע"א.
28) עין: Monatsschr., 1877, 374.
29) משלי, י"ז, י"ד; י"ח, א'; כ"ג, ב'.
30) נידה, נ"ח ע"ב.
31) עין: Monatsschr., 1884, 42.

אם נחפש אחריהן בספרות־המשנה. המבאר לספר איוב, ר' שמואל בן נסים מאסנוס (משנות), בבאור „מעין גנים"[32], משתמש בשיטה זו כמעט בכל הספר. אביא רק מלים אחדות על־פיו. המלה „עצבוני" (י' ח') תתבאר על־ידי המשנה: „אין מעַצבין את הקטן"[33]. במובן תיקון האיברים, „תתפלא בי" (י'ל'ו) — במובן „לא יפלה את כליו"[34], שהוא בקור וחיפוש; „יפרפרני" — „פירורין" של לחם[35]; „אובות" (ל'ב, י'ט) — „לא יכניס ראשו בתוך אובו"[36], שהוא מבוא וחלל, מקום להתחבא בו[37], וכיוצא באלו.

הפעל „פרש" במשנה במובן הבדלה מקורו במלה השירית העתיקה שבמקרא כצפעוני יפריש"[38], שהוראתה: נוקב ומבדיל. ודבר זה הביא את החכם ד. אופנהיים לידי המצאה מחודדת בבאור הטרמין „שם המפורש", שעליו כבר נשפך הרבה דיו וחבורה של חכמים, חכמי־עמנו וחכמי־העמים, דרשה עליו תלי־תלים של דרשות מדעיות. אופנהיים מחליט, ש„שם המפורש" הוא השם, שהיה חרות על הלוחות בחרט הנוקב. הוראה זו בפעל „פרש" במשנה, לדעתו, לא יחידה היא. השם „מפרש" שקוראת המשנה[39], להולך־בים ושהביא במבוכה את המדקדק ר' אליהו בחור ב„תשבי"[40], פירושו — עושה תלמים בים במשוט, נוקב ועובר את הים. ובהוראה זו יש גם הבטוי: „מעשה והפליגה ספינתם בים"[41]. קשה, אמנם, להסכים לדעתו של אופנהיים בבאור הטרמין „שם המפורש", וכבר חלקו עליו החכמים ראהמר וקאסל[42]. גם דעתו של ר"ז באכר, שהמלה „מפורש" מתאמת בלשון־המשנה להמלה „מיוחד" ופעמים אחדות הן מתחלפות זו בזו במקומות שונים[43] והוראתן — שיש לדבר סגולה מיוחדת, איזה פרט, שמבדיל את הדבר משאר הדברים הדומים לו[44], אינה מכוונת אל האמת. אילו היה כדבריו, היתה צורתה של מלה זו „מופרש" ולא „מפורש". כבר העיר פירשט שאילו השתמשה המשנה בפועל „בדל", היה לה לכתוב לא „מבודל" אלא „מובדל"

---

[32]) יצא לאור ע"י ר"ש בובר בהוצאת „מקיצי נרדמים", ברלין, 1889.

[33]) משנה שבת, פכ"ב, מ"ו. [34]) משנה שבת, פ"א, מ"ב.

[35]) משנה שבת, פכ"א, מ"ב. [36]) תוספתא ברכות, פ"ב, מ"ו.

[37]) השוה: „אובו של אילן". בבא קמא, פ"א, א', נוסחא אחרת „חובו". פירוש זה נמצא גם באבן־עזרא.

[38]) משלי, ב"ג, ל"ב. [39]) נימין, פ"ה, ב'.

[40]) ואלה דבריו: „וכן המפרש לים, והיה יותר נכון לומר בבנין הקל: הפורש לים".

[41]) עירובין, פ"ד, מ"א. עין: Monatsschr., 1869, 545; וגם 326, 185, 78, 1870, Monatsschr.

[42]) עין ההערה הקודמת.

[43]) עין ספרי, דברים, על הפסוק י"ד, מ"ו, וחולין, פ"א, ע"א, ולהפך: ספרי, דברים, י"ד, כ"ז ועירובין, כ"ז ע"ב.

[44]) עין: REJ. XVIII, 36 N עמ' 291.

שהרי זהו מבנין הפעיל. מאחר שאין הפעלים „בדל" ו„פרש" בבנין פיעל, אי־אפשר שיקבלו צורת פועל. גם החכמים בעצמם משתמשים בבנין הפעיל: „הפריש מעות" ועוד. המאמר במכלתא, שמות, ט"ו, כ"ה: „כמה מפורשין דרכי הקב"ה" וכו', שבו חזק באכזר את דעתו[45]), נפלה בו טעות ובמקום „מפורשין" יש לקרוא שם „מופרשין". אף־על־פי־כן, הפעל „פרש" במובן הבדיל נמצא פעמים אחדות במשנה, וזהו על־פי המלה העתיקה „יפריש". כמו שבררתי. במקור אחד מוצאים אנו את שתי ההוראות, שיש לפועל זה: „אמר ר' טרפון: אקפח את בני אם לא שמעתי להבחין הפרש... ואין לי לפרש... אמר לו: עקיבא! כל הפורש ממך כפורש מן החיים"[46]). השם „ניפול"[47]) ליונה קטנה, לגוזל, מקורו המלה השירית „נפל אשת בל חזו שמש"[48]), והצורה ניפול תתיחס אל המלה נפל כמו גבור לגבר, ופירושו לא רק יונה קטנה, אלא כל בעל־כנף קטן, שאינו פורח[49]). כמו־כן השם „אישות" במשנה[50]), בארו אותו בעלי התלמוד: בריה שאין לה עינים, וסמכו על המלה „אשת" הנזכרת במקרא.

המלות הבודדות, שנמצאות רק פעם אחת בתנ"ך ונקראות בלשון יונית hapax legomena, נכנסו ברובן ללשון־המשנה. ר' סעדיה גאון[51]) משתמש בשבילן בהשוואות מלשון־המשנה בלבד[52]). כל זה מוכיח, שהמשנה השתמשה גם בלשון העברית העתיקה.

אמנם, מוזר הדבר, שלשון־המשנה, זו ההופעה המאוחרת בחייה של הלשון העברית, לשון־המשנה, שנכרת בה התקדמות מרובה בכל הנוגע להרחבת־המושגים, למציאת הוראות חדשות, לעבוד הלשון ושכלולה, תסוג אחור ותבקש מלים עתיקות, שאינן במקרא, או לכל היותר, הן בודדות שם ובמקומן באו אחרות. אבל, כאמור, השרידים היחידים האלה היו חיים אז בפי העם, ומובנם של השמות או הפעלים האלה היה ידוע לאלה שדברו עברית. כי בלשון המדוברת בפי העם חיים וקיימים מלים ובטויים עתיקים, שכבר אבד זכרם בספרות. כך הוא הדבר בכל הלשונות, וכך היה גם בלשון העברית. הדבור ההמוני מתפתח מאליו, באופן טבעי, והלשון הספרותית מלאכותית היא, נכנעת לרוחו ומגמתו של הכותב. דוד כהן דיי־לארה שונה ומשלש את דעתו: „המלות במשניות טוב טעמם היה נודע, נגלה לאשר אמרון, והבאים אחריהם, בעלי וחכמי הגמרא, אשר קצרה דעתם וחסרה בינתם, לא באו עד תכונתם, ולכן מפלפלים בפירושם ודעותיהם חלוקות, התבונן

---

45) עי"ן: REJ, XVIV N 48 עמ' 286.
46) ספרי, ויקרא, א', ה'.
47) ככא כתרא, פ"ב, ט"ו.
48) תהלים, נ"ה.
49) י. דרנבורג, Monatsschr., 1881, 175.
50) מועד קטן, ו' ע"ב.
51) סתרון תשעים מלות בודדות, הוצאת בן־יעקב ב„ספר דברים עתיקים", א'.
52) על מלת „הלעיטני" עין ב"ר, פס"ו.

ותמצא"[53]. אם אינני מסכים למשפטו החרוץ על בעלי־הגמרא בכללו, מקצת אמת יש בו. כי חכמינו בעלי־המשנה לא יצרו בבית־המדרש מלים חדשות, שלא היה באורן ידוע לרוב השומעים. ובכן קרוב הדבר, שהרבה מהן למדו החכמים מפי העם, כלומר, מן החלק שבו, שעוד דבר עברית, וביניהן — גם את המלות העתיקות. לא רחוקה היא אם כן השערתו של נ. פורגס, שהמלות „מפני הרעי" שבמשנה[54], אין פירושו מפני הצואה, כדעת המבארים, אלא מלפני בקר הרועה על פני השדה, ויסודו הפסוק במלאכים: „בקר רעי"[55], שנמצא רק פעם אחת במקרא[56]. השם „רבית קצוצה" שבמשנה הוא, כנראה, גם־כן לקוח מפי העם, ולא כהח' ליוו, שמיחסו לבטוי סורי. דבר, שהיה עומד וקיים ואין לשנותו, דבר שכבר הוחלט, היה מתבטא במלים המורות על כריתה וחתיכה. בלשון העתיקה מוצאים אנו את הבטוי „כרות ברית", ובלשון־המשנה מוצאים אנו „גזרה שוה" מלשון „גזר", כלומר, חוק מוחלט וחתוך. „פסק להם מזונות"[57], „שתים קצצת לי"[58], — שני הפעלים „פסק" ו„קצץ" הוראתם כריתה, כי על־פי ההסכמה, שהיתה בין שנים, נכרת והוחלט הדבר, ובהוראה זו באה גם „רבית קצוצה". כי היה שם כזה חי בפי העם נוכל לדון מן הדומה לו. הברייתא אומרת: „נאמן התינוק לומר... שאכלנו בקצצה של בת פלוני לפלוני"[59]. ומה היא „קצצה" — מבארת ברייתא אחרת: „אחד מן האחין, שנשא אשה שאינה הוגנת לו, באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים: אחינו בית ישראל, שמעו!... בואו וקחו דוגמא לדורות, שלא יתערב זרעו בזרענו"[60]. ובירושלמי נוסף: „נקצץ פלוני ממשפחתו". וצרמוניה זו, שהיתה נקראת בשם „קצצה" על שם פרידתו של האיש ממשפחתו, קציצתו, היתה ידועה בשמה זה גם לקטנים ולתינוקות. ובכן לא רחוק הדבר, שגם השם „רבית קצוצה" היה רגיל בפי העם. — הטרמין „אשת־איש", שכל כך שגור הוא בפינו, אין לו, לדעתו של גיגר, במקרא ההוראה המיוחדת, שיש לו בלשון־המשנה. במקרא מוצאים אנו רק „אשת רעהו", ובבטוי „אשת־איש" השתמשו בלשון העתיקה רק בשעה שהאיש מדבר באשתו, אבל לא באשת־חברו[61]. כאן אין מקום לשער, שהבטוי לקוח מלשון אחרת: כולו עברי הוא, ואף הרוח העברי

---

[53]) „כתר כהונה", טלת „הלוון".

[54]) משנה שבת. פ"ב, מ"ד.

[55]) מלכים א', ה', ג'.

[56]) עיין REJ, XX, N 40, עמ' 307.

[57]) משנה בבא מציעא, פ"ו, מ"א.

[58]) ברייתא שבועות, מ"ה, ע"ב.

[59]) תוספתא כתובות, פ"ב.

[60]) כתובות, כ"ח, ע"ב.

[61]) עיין: ZDMG. XII, 587, השגתו של פרלס, שהשיג עליו בירחון REJ. 55 69 N. בהערה, מן הפסוק בראשית, כ', ו', אינה נכונה: שם נאמר „אשת־האיש", בה"א הידיעה.

מרחף עליו. ודאי הדבר, שבטוי זה חי היה בפי העם. יש לשער, שזה היה הבטוי העתיק יותר, וכותב ספרי־התורה יָפֶה ותקן אותו והחליפו ב„אשת־רעהו", שהוא יותר ערב ונוח לאוזן־השומע.

לאות על השתלשלות־הלשון במרוצת הזמן והדרגת־התפתחותה על יסוד הלשון המקראית תשמש לנו העובדה, שמקורות־המשנה היותר ישנים נבדלים בלשונם מן המקורות המאוחרים יותר: בראשונים הלשון יותר טהורה וקרובה ללשון כתבי־הקודש [62]). רק דוגמא אחת בהירה אביא לעֵד. המשנה בראש מסכת בבא־קמא, שמתחלת „ארבעה אבות נזיקין" וחותם־העתיקות טבוע עליה, כדעות של ר"ז פראנקל, מסיימת: „חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ", במקום שבמקורות אחרים מוצאים אנו את השם „עדית" — שם חדש לגמרי. דבר זה הביא את ר"ה ווייס לידי השערה, שהלשון העברית נשתבשה ונתקלקלה במרוצת־הזמן, שעבר עד חתימת־המשנה. אולם בריית אחדות מוסרות לנו ספורים לוקחי־לב, שהם כתובים על טהרת הלשון העברית, בודאי היו סובבים באומה הרבה ספורים כאלה והם רק הרשמים־השרידים, שנשארו לנו לפליטה מפני שנקבעו בתלמוד. הרועה הנזיר, שמשך עליו את עינו של שמעון הצדיק, „בא מן הדרום, יפה־עינים וטוב־רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים". המספר שם בפיו של שמעון הצדיק שיחה זו, שהיתה ביניהם: „אמרתי לו: בני, מה ראית לשחת שער נאה זה? אמר לי: רועה הייתי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעין... ופחז עלי יצרי. אמרתי לו: רשע! למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך — במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה? העבודה, שאגלחך לשמים. — עמדתי ונשקתיו על ראשו. אמרתי לו: בני, כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל" [63]). אף המעשה בינאי המלך מספר בברייתא בצחות־הלשון: „מעשה בינאי המלך, שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי־ישראל, אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים... אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שלחנות של זהב ואכלו. והיה שם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל, ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: לבם של פרושים עליך. — ומה אעשה? — הקם להן בציץ שבין עיניך. הֵקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו. ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (שהיו אומרים, אמו נשבית במודיעים). ויבוקש הדבר ולא נמצא, ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך? — ומה אעשה? — אם אתה שומע לעצתי רומסם. — ותורה מה תהא עליה? — הרי כרוכה ומונחת בקרן־זוית,

---

[62]) עיין ר"נ קרוכמאל, מונה"ז שער י"ג. [63]) נדרים, ט' ע"ב.

כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד"[64]. מה נעימה וצחה הלשון העברית שבספורים אלה! אילמלא באו בהם מלים אחדות, שאינן במקרא, היינו שוכחים, שלפנינו אגדה תלמודית והיינו חושבים אותם לספורי־המקרא. מסדר־המשנה, רבי יהודה הנשיא, היה חובב הלשון העברית מפני צחותה והשֶוָה אותה ללשון יונית, שהיתה מדוברת אז בפי־המשכילים[65]. ב„בית־רבי" דברו עברית צחה ושפחתו, „אמתא דבי רבי" הידועה, היתה, לפי מסורת־התלמוד, למופת ל„רבנן" בהבנת מלות עבריות, שנשתכחו הוראותיהן. ואמנם, כל הקורא את המשנה, מיד הוא מרגיש בצחות־לשונה ורואה את קרבתה ללשונם של כתבי־הקודש.

לחכמינו נאה השם „סופרים את כל האותיות שבתורה". בקיאותם במקרא היתה גדולה עד להפליא. ידיעה מרובה כזו היא עצמה מכרחת להחליט, שהורתה ולידתה של לשון־המשנה בקדושה, שאמה של לשון זו היא שפת־עבר העתיקה, צורתה וקלסתר־פניה של הבת — לשון־המשנה — נשתנו קצת, אבל בגופה וברוחה — בשרשיה וברוב דקדוקה ושמושה — אינה מנכרת את מוצאה המקראי. מעניַן הדבר, שהשמות של כלי־השמוש, הדרושים לצרכי יום־יום: כלי־מלאכה, כלי־בית, כלי־זמר ועוד, שהם מפוזרים בכל ששת הסדרים שבמשנה ורובם מצאו מקום במסכות כלים ואהלות, כמעט כולם לועזים הם. גם הרבה משמות־הצמחים והזרעים שבמשנת סדר זרעים נושאים עליהם חותם זר. הסבה היא פשוטה. לשון־המשנה התפתחה על יסוד שרשיה של לשון־המקרא מאליה, בכח־חיותה בפי החכמים וחלק מן העם, אלא שפשטה צורה ולבשה צורה. זה היה על שני פנים: או המלים החדשות אך בעינינו הן חדשות, מפני שנגלו לעינינו רק בספר־המשנה, אבל באמת היו מקובלות מדור דור, וההתפתחות שאנו מכירים בהן באה מעצמה על־ידי הדבור של העם, או באמת נתחדשו בבית־המדרש, לרגלי החקירה והדרישה בהלכה והעסק בדברים עיוניים! כשנולד להכמים הצורך לבאר מושגים מופשטים חדשים השתדלו להרחיב את ההוראות הפרימיטיביות של מלות עבריות עתיקות הרבה[66]. אבל מה יכלו לעשות חכמינו בעלי־המשנה, אם חסרה להם מלה לסמן איזה כלי למעשה? מלים כאלו נשתכחו מקרב העם, שברובו דבר בלשונות אחרות ולא בעברית, ועל־כן הוכרחו לקבלן מלשון זרה כפי שקבל אותו גם המון־העם. הרי אופן־ההשאלה, שהשתמשו בו החכמים לענינים מופשטים לא יכול

[64]) קידושין, ס"ו, ע"א. [65]) בבא קמא, פ"ג ע"א.

[66]) למשל, „שורת־הדין", כמובן קו־המשפט, או „נוהגים כשורה" כלומר, על־פי הקו הקבוע בדרך־ארץ, מן „ושם חמה שורה" שבמקרא (וגם במשנה יש לקרוא השי"ן בחולם). ועיין במשנת כלאים: „שורה של נפנים". אף המלה „משורה" בהוראת טדה היא מסוג זה. ולהנם מצא בזה ראי"ה ווייס מלה חדשה, שאינה במקרא: לפנינו כאן רק העכרת הוראה פרימיטיבית למושג מופשט. ואף את הכמוי „בת אחת", שבמקרא הוראתה — טדה יחועה, העתיקו בעלי המשנה למדת־הזמן — כ„בת־אחת" כלומר, בזמן אחד.

לחלצם מן המצר בכל הנוגע לכלים וחפצים ממשיים. ומסבה זו הוכרחו החכמים לרעות בשדה־אחרים ולבקש עזרה באוצר הלשונות המדוברות בקרב־העם. אבל עם כל זה אף מלים אלו נצרפו בכור־הברזל של רוח הלשון העברית, עד שלא הובלט מקורן הזר וכמעט לא נודע מאין באו אל לשון־המשנה [67]. ובעלי־המשנה שמו לב גם לדקדוקה של הלשון העברית ודרכי־שמושה. לרגלי העסק בהלכה והשתדלותם לישר את ההלכה על־פי לשון־המקרא, מן ההכרח היה להם לדעת את דקדוק־הלשון וכלליה. למשל, מן הבנין נפעל, שבו משתמש הכתוב בהרצאת המצוה לראות פנים ברגל („יֵרָאֶה"), הוציאו הלכה חדשה [68]. אמנם, דבר זה היה לסלע־המחלוקת במאות העשירית והאחת־עשרה, זמנה של תגבורת־החקירה בדקדוק הלשון. ר' יונה אבן ג'נאח בספרו „הרקמה" מביא דעת־אחרים, שעל־פיה היה הדקדוק זר לחכמינו, והראיה הפעל „תרם", שנזכר במשנה ואינו במקרא ולא על־פי כללי־הדקדוק נברא לדעה זו. אביר הלשון העברית, ר"א אבן־עזרא, בספרו „שפה ברורה" נוטה גם־כן לדעה זו. בספרו „צחות" הוא מאריך על זה: „ודע, כי יש בדברי קדמונינו ז"ל פעלים אינם על דרך דקדוק המקרא, והם יודו כן, שאמרו: לשון תלמוד לחוד, והנה אמרו מן תרומה — תורמין, גם אמרו מדיח, מליח... וכן מי שהיה נשוי, כי האיש הוא הנושא, וישאו להם נשים, וכן רכוב על החמור... שתוי אל יתפלל... והאמת, כי היין הוא השתוי, רק לשון קדמונינו ז"ל דרך בפני עצמה ולא יזיק זה, כי העיקר שיבין האדם" [69]. מן החוקרים המדעיים החדשים נוטים לדעה זו החכם גֶזֶניוס, שאומר: „בספרי־התלמוד מצאנו רמזים לכללים של דקדוק הלשון העברית, אך יש לשער, שמפני קדושת ההלכה וההגיון בה אצל היהודים לא שמו לב להם, והתרשלו בחכמת־הדקדוק" [70]. משפט כזה על חכמינו חורץ גם דוקס: „לחנם — אומר הוא — נחפש לאורך המשנה ולרחבה כדי למצוא בה רמז דק לכללי הדקדוק או נצלול בים־התלמוד כדי להעלות מתוכו את דרכי שמוש־הלשון" [71]. ולעומת זה רבים מאמינים בידיעתם הרחבה של חכמינו בדקדוק העברי ובשמוש־הלשון העברי, ולא עוד, אלא שאף אבן ג'נאח בעצמו בהקדמתו לספר „הרקמה" כותב בדבר המלה „מבעה", שנזכרה במשנה, ובדבר ההבדל שבין המלים „בועה" ו„נבעה" בתלמוד: „וזה מדקות הדקדוק ותעלומותיו, היו רבותינו ז"ל יודעים אותו ועומדים עליו

---

[67]) גם בשמות־הזרעים השתדלו להכניס את הרוח העברי במקום שאפשר. כך, למשל מוצאים אנו את השמות: פתוניות, קייצוניות, ועוד.

[68]) חגיגה, כ'.

[69]) כפרושו לספר שמות, ל"א י"ז, הוא תוכר על דעתו זו.

[70]) עיין ספרו: Geschichte der hebräischen Sprache, S. 79

[71]) עיין: Litteraturbl. des Orients, 1848

ונזהרים בו". והרמב"ם בפירושו למשנה תרומות אומר: "ואלו בעלי־המשנה בלא ספק עבריים היו במקומן בארץ הצבי, ונשמע מהם לשון תרם ובו נשתמשו, הנה זו ראיה, שהוא מקובל בלשון, ושזו המלה לשון מלשונות העבריים. ועל זה הדרך תהיה תשובתך לכל מי שיאמר מן האחרונים, שלשון־המשנה אינו צח, או שהם נשתמשו במלות שאינן כראוי בלשון הזה" — ואמנם מחלוקת בית־שמאי ובית־הלל בנוסח הבדלה, אם "בורא מאורי האש" בצורת בינוני מורה גם־כן על עבר או לא, כלום אינה חקירה בדקדוק הלשון? — מעניינת היא גם שיחתם של ר' יהושע ובן עזאי: "פרה בת שלש. אמר ר' יהושע לא שמעתי אלא שלשית. אמרו לו מה הלשון שלשית? — אמר להם כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי: אני אפרש: אם אומר אתה שלישית — לאחרות במנין, וכשאתה אומר שלשית — בת שלש שנים"[73]. כיוצא בו ב"כרם רבעי"[73]. הלא זהו הגיון בדקדוק־הלשון! וכלום אין הבדלה דקדוקית זו מוכיחה גם־כן, שהמלות המחודשות, הנמצאות במשנה, היו מקובלות באומה זה כבר ובאו מן הלשון העברית העתיקה: ר' יהושע שמע את המלה "שלשית" ושנה אותה גם בלא שידע את פירוש המלה, וכך נשתמרה במשנה עד היום. וכך עלינו לדון אף על מלים אחדות הנמצאות במשנה, שצורתן צורה עברית. התנא ר' נחמיה מוסר לנו כלל בדקדוק: "כל תיבה, שצריכה למד בתחלתה, הטיל בה הכתוב ה"א בסופה"[74]. בדבר הוראת המלה "המוציא", אם היא מקפת גם פעולה בעבר, יש חלוקי־דעות בין ר' נחמיה וחכמים[75]. המשנה בנדרים (פ"ג, מ"ט) אומרת: "הנודר מן הילודים מותר בנולדים, מן הנולדים אסור בילודים, ר' מאיר מתיר אף בילודים"; וכי אין זו הבנה בדקדוק הלשון? — הוספת הה"א לסימן ההקטנה מוצאים אנו בדברי ר' שמעון בן אלעזר: "הנודר מן הדג אסור בגדולים ומותר בקטנים, דגה שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים"[76]. כל זה מראה, שלחכמינו היו כללים קבועים בלשון ושהם עסקו בהרחבת־הלשון אך בהתאמה לכללים אלה.

II.

כשדברתי על "לשון־המשנה" נתכוונתי לכל הספרים העבריים ילידי תקופת־המשנה והתקופה הקרובה לה. גם בברייתות המובאות בשני התלמודים, בתוספתא ובמדרשים התנאיים ספרי, ספרא ומכילתא) יש הרבה חומר, שאפשר להעשיר בו את לשוננו הן מצד מלותיה והן מצד שמושה. אמנם, מקורות אלה הם "שניים במעלה", כדברי גייגר, מפני שבהם רבו השבושים והטעויות, ופעמים שגם ידי סופרים מאוחרים חלו בהם. אבל סוף־סוף אף בהם נשתקע חומר לשוני עתיק.

[72]) משנה פרה, פ"א, מ"א.

[73]) שם,שם.

[74]) יבמות, י"ג, ע"ב.

[75]) ברכות, ל"ה, ע"א.

[76]) נדרים, נ"א, ע"ב.

רגילים לומר, שאחר חתימת־המשנה בא הקץ להתפתחותה של הלשון העברית; נפלה, נפלה אז שפת־עבר לפני הלשון הארמית, שבסגנונה נכתבה הגמרא. אולם אין הדבר כן. מוצאים אנו מליצות מזמן־הגמרא, שהן מפליאות בצחות־לשונן, עזוז־רוחן, יפין וטוהר־סגנונן. ר' יצחק נפחא נותן בפי הפרות, שהובילו את ארון־הקודש בדרך בית־שמש, שירה כזו: „רוני, רוני השטה, התנופפי ברוב הדרך, המחושקת ברקמי זהב, המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים“[77]. הספדנים בימי הגמרא דברו בשפה ברורה ונקיה: „גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות, קאת וקפוד הכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער. קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות, שמח בהם ככלה חדשה. רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי וצדיק“ — „אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי קיר? לויתן בחכה הועלה, מה יעשו דגי רקק? בנחל שוטף נפלה חכה, מה יעשו מי גבים?“ — „ארץ שנער הרתה וילדה, ארץ צבי גידלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת, כי אבדה כלי חמדתה“[78]. כשמת רבי נשא בר־קפרא קינתו: „אראלים ומצוקים אחזו בארון־הקודש, נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון־הקודש“[79]. מליצות אלו מעידות, שעוד היתה ללשון העתיקה שארית בזמן הגמרא אצל החכמים בעם[80]. בקיאותם בכתבי־הקודש היתה עד להפליא: על כל מקרה ושאלה ידעו להשיב בהרבה מקראות מן התנ"ך. הפסוקים היו שגורים על פיהם וגם היו משתעשעים בהם במכתבים פרטיים. ר' אלעזר כתב למר עוקבא: „אמרתי אשמרה דרכי“, וזה האחרון כתב: „אל תשמח ישראל“[81]. רב פפא פסק הלכה בנוסח: „כאשר עשה כן יעשה לו“...[82]. לרגלי ברור־הלכה בא המקרה ליד החכמים לבאר גם הרבה מקראות בתורה[83]; ולהפך: הם היו מבארים מלים שבמשנה על־פי לשון־המקרא. את המלה „בעלילי“, שנזכרה במשנה[84], בארו על דרך הכתוב „בעליל לארץ מזוקק שבעתים“. אולם גם בעלי־הגמרא הרגישו בשנוי־הלשון שבמשנה והטעימו, שהדבור העברי בזמן־המשנה שונה היה ממה שהיה בזמנם של כתבי־הקודש. על המשנה

---

[77]) עבודה זרה, כ"ד ע"ב.

[78]) כל אלה במועד קטן, כ"ה ע"ב.

[79]) כתובות, ק"ד.

[80]) עיין: „הלשון העברית ביטי האמוראים“ להפרופ' צבי פרץ חיות „השלח“, כרך ט"ו, עמ' 350 — 354 (המערכת).

[81]) גיטין, ז' ע"א.

[82]) שם, מ' ע"א. בפסוק משתמש גם חברו, ר' הונא בריה דרב יהושע, בבבא מציעא, ק"א.

[83]) עיין מאמרו של דוד אופנהיים: „על־דבר השתלשלות מקראי קודש בלשון התלמוד“, בכורים, ח"ב, תרכ"ו, עמ' 45—38. ועיין גם מאמרו של י"ח טאביוב: „פסוקי המקרא שבתלמוד“ („השלח“, כרך כ"ט, עמ' 20—28 ועמ' 142—148).

[84]) ראש־השנה, סוף ס"א.

בנדרים שהזכרתי, שהיא מבדלת בין המלה ילודים, במובן אלה שעוד לא נולדו, ובין נולדים, במובן אלה שכבר נולדו, העירו בעלי־הגמרא, שבלשון המקרא, בלשון העתיקה, יש להמלה „נולדים" שתי הוראות: שנולדו ושיִוָּלדו: „שני בניך הנולדים" — שנולדו כבר, ו„הנה בן נולד לבית דוד" — שעוד יִוָּלד. אולם בלשון בני־אדם, כלומר, בלשונם של אלה שהיו מדברים עברית בזמן המשנה, מצא לו מקום הבדל זה, שהמשנה השגיחה בו בהלכה. וכן הדבר בנוגע להוספת אות ה"א בסוף המלה לסימן ההקטנה שהזכרתי, שעל־פיה דג—גדול ודגה—קטנה. בעלי הגמרא החליטו מן המקראות: „והדגה אשר ביאור", „ממעי הדגה", שבלשון־המקרא אין שום הבדל בין שתי המלות. ואך בלשון העברית המדוברת אז בתקופת־המשנה, נעשתה ה"א הנוספת סימן ההקטנה. בעלי־הגמרא הודו, לפי זה, בהתפתחות הלשון במשנה וראו, שלא רק מלים חדשות ומושגים חדשים על יסוד הרחבת הלשון העתיקה אנו מוצאים בה, אלא גם כללי־לשון שמושיים חדשים.

בכלל יצאו האמוראים בחקירת הלשון בעקבותם שתל הנאים, כרבי עקיבא שלמד באור המלה „קשיטה" מלשון־אפריקי, וכרבי יהודה הנשיא, שלמד באור המלה „כריתי" מיושבי כרכי־הים, כך למד ר' שמעון בן־לקיש פירוש המלה „שכוי" מיושבי תחום קן־נשרייא, תלמידי רבי — מפי שפחתו של רבי, ורבה בר בר חנא את המלה „יהבך" — משיחת ערבי אחד[85]. ר' חייא ור"ש בן חלפתא נסעו אל סוחר ערבי למטרה זו ללמוד ממנו באור מלים עבריות שנשכחו מהם, ושם נודעו להם פירושי המלות: „יהבך", „ועַסותם", „לויתן", „גלמודה", „מטאטא"[86]. לוי למד מלים הרבה מלשון־הערביים[87]. גם דקדוק־הלשון היה אחד מן המקצועות, שלקח את לבם, שהרי בו תלויים פרטי הלכה, כמו שכתבתי למעלה. שמוש וי"ו החבור או ההפוך וחלוף־הוראותיהן נעשה להם יסוד לכמה הלכות[88]; מהוראת בנין נפעל, שהוא דבר הנעשה מאליו, הוציאו משפט להלכה[89]. כך שמו לב להוראת הבנין הִפעִל וההבדל בין הנקוד בקמץ או בקובץ — יסוד דקדוקי חשוב[90]. כמו כן חקרו ופלפלו על יסוד מקראות בדבר המלה „המוציא". אם הוראתה בעבר או בינוני, כמו שהזכרתי. לא נעלם מחכמינו גם הכלל, שאות בי"ת נוספת בראש המלה מורה על חלק הדבר ולא על כולו — „ביצחק ולא כל יצחק"[91]. יש להזכיר גם את השנוי,

---

[85]) ראש־השנה, כ"ו ע"א.

[86]) בראשית־רבה, פע"ם.

[87]) שם, פכ"ה; שמ"ר, פמ"ב; ויק"ר, פ"א; רות־רבה, פ"ה; ירושלמי, ברכות, פ"א, ה"ם.

[88]) „ועבר עליו רוח קנאה" סוטה, ג'; ו„עמד ואמר" כיבם, פו"ק, כ'; ו„בא השמש ומהר", ברכות, כ'.

[89]) „דמו יִמָּצה", זבחים, פ"ד.

[90]) „אשר הִגלה" — שגלה מעצמו (מגילה, י"ב ע"א). על ההבדל שבין קמץ לקובץ דבר כפרשות ר' יוסף סַלַקלש ב„בכירו העתים", תקצ"א.

שהרגישו חכמינו בין לשון־המקרא ובין זו של המשנה: בראשונה ברבים „רחלים", ובשניה — „רחלות". ועל זה הניח ר' יוחנן את הכלל: „לשון־תורה לעצמה ולשון־חכמים לעצמן"[92]), כלומר: יש להשגיח בהתפתחות הלשון ובהשתנותה. לא הבאתי כאן את כל החומר, שיש בענין זה, מפני שאף מה שהבאתי יש בו די להוכיח, שהאמוראים היו בקיאים בחקירת הלשון העברית, ולחנם אומר עליהם יה"ש ב„החלוץ", ח"א, שלא ידעו בטיב הלשון ודקדוקה. גם בלשון־המשנה הבחינו האמוראים בין לשונם של בני־יהודה ובין זו של בני־הגלילי, מפני שלשונם של הראשונים היתה יותר מדויקת[93]). בהרגשה דקה הבדילו בנוגע לצחות הלשון בין חכמי־בבל וחכמי־ארץ־ישראל. התנאים, ילידי־ארץ־ישראל — מחליט ר ב א — היו יותר קרובים אל רוחה של הלשון העברית מן התנאים ילידי־בבל[94]).

הגמרא נסדרה בלשון המדוברת בין השדרות הרחבות של העם ובסגנונם של האמוראים כפי שנהגו בשיחותיהם הפרטיות, שיחות־חול. אבל בדרשותיהם בעניני הלכה ומוסר היו משתמשים בלשון־הקודש אף בבבל. רב מתנה דרש בפפוניא: „אשה לא תלוש במים שלנו" — ובא כל העם בכדיו לבקש ממנו מים ללוש את המצות בהם, כי הבינו את המלה „שלנו" — שיהיו המים שלו. אך רב מתנה אמר להם: לא, כוונתי במלה „שלנו" היתה — שיעבור הלילה עליהם אחרי שנשאבו מן הבור[95]). זוהי אחת מן הראיות הברורות, שדרשות־החכמים לפני העם היו בעברית.

מקורות הלשון העברית בטהרתה, התקופה הקדומה ביותר — כתבי־הקודש, אינם נותנים לנו אפשרות לעשות את הלשון העברית ללשון מדוברת בחיי יום־יום. הספרים האלה לא נבראו להיות ספרי למוד־הלשון לעם: הם ספרי־דת, ספרי־היסטוריה, ספרי־נבואה — העושר הקולטורי של עמנו. להכשיר את הלשון העברית ולסגל אותה לשמוש תמידי ולהמציא בה גם טרמינים טכניים לפי דרישת הזמן אפשר רק על־ידי הכנסת מלות זרות לתוך לשוננו — מה שעושים מרחיבי־הלשון זה דורות אחדים. אבל המלים החדשות, השאולות מלשונות אחרות, שאולות הן ולא לנו הן. אף הצורה העברית שנותנים להן, היא רק גיור מלאכותי. במלים כאלו חסר הרוח העברי — הצלצול המיוחד ללשון עם ועם, הצלצול המיוחד, אופן ההברה המיוחדת — כל זה הוא תולדת התפתחותו של העם ותוצאת חנוכו המיוחד. חייבים אנו לחפש מלים באוצרותינו, לשאוב מה שדרוש לנו ממקורות שלנו, מספרים ילידי־ביתנו: המשנה, התלמודים והמדרשים. באוצר הספרים האלה שמורות מלים הרבה, שחדשות הן בעינינו, אבל חדשות רק ביחס — מפני שלא הורגלנו בהן. הרי ראינו, שלשון־המשנה היא הלשון העברית בצורתה

[91]) נדרים, ל"א. משמיט אני את החקירה על המלה „דרך" (בראש מסכת קדושין), אם היא לשון־זכר או לשון־נקבה; סוגיא זו היא, לפי עדותו של רב שרירא גאון, הוספה אחרונה, שנקבעה בגמרא על־ידי הסבוראים.

[92]) חולין, קל"ז ע"ב.

[93]) עירובין, נ"ג ע"ב. [94]) גיטין ס"ה. [95]) פסחים, מ"ב.

החדשה. אמת הדבר, גם המקורות האלה לא נתכוונו בעצם וראשונה לשם למוד הלשון, גם להם יש תכלית מיוחדת — להורות הלכה לעם או לחנך את רוחו באגדות מושכות את הלב, שרוח־הדת חופף עליהן. אך מפני שרבו הענינים שבספרים אלה ולהרבה מהם יש יחס ישר אל חפצי־יום־יום ומעשי האדם בחייו הרגילים, והם מצויים הן בחלק־ההלכה, המקיף את כל חייו של היהודי, והן בחלק־ההגדה, שהוא מוקדש על־פי־רוב להמון־העם ונוגע בחיי כל אדם ואדם, — על־כן יש למצוא בהם כר נרחב למלא את החסר לנו באוצר הלשון העברית. אם נבראו במקורות אלה מלים חדשות תחת השפעתם של לשון ומקום אחרים, לשון המקום, שבו נתחבר ספר זה או אחר או מקום מגורי מחברו או מחבריו, אין דבר. גם בשאר הלשונות יש מלות וצורות לשוניות, שהשתמשו בהן חכמים ידועים, אף אם אלה הושפעו מלשון אחרת או הקולטורה אחרת. סופרי־המופת הרוסים היו לפנים תחת השפעתן של לשונות צרפת ואשכנז, ואף־על־פי־כן נעשו דבריהם מופת לחוקרי הלשון הרוסית. וכבר אמר ש ד "ל: „גם אם נאמר, שישנן (מלות) רבות לקוחות מלשונות אחרים, מדוע נקבל אייר, ניסן וסיון, פתגם ....., שהן כולן מלות זרות, ואנחנו מקבלים אותן אחרי שקבלון קדמונינו בעלי הלשון, כן ראוי לנו שנקבל כל שאר המלות שקבלו אותן חכמי המשנה, שהיו יושבים בארץ, והם בעלי הלשון, והם שמסרו לנו כל שידענו ממנה" [96]). אין אני אומר, שיש לקבל את כל המלים הזרות, שהן מפוזרות בספרים עתיקים אלה. ואולם דבר מדעי או עיוני יכול למצוא לו מהלכים בעם רק אם הוא שומע אותו בלשון הרגילה, והחכם, שמטרתו לא טהרת־הלשון, אלא ההוראה לעם, כמובן, לא יהיה מן הפוריסטים ולא יכביד את ההבנה בשביל טהרת־הלשון. ואף חכמינו השתמשו במלים זרות לרוחה של לשוננו בהתאם למטרתם. אך יש במשנה ובתלמוד הרבה מלות, שאך נחשבו בעינינו לזרות, ובאמת לנו הן וברוח הלשון העברית נבראו. כשאני לעצמי לא הייתי מתנגד גם לזה, שנקבל את המלים הזרות, שנתאזרחו בספרותנו, הדרת־השיבה חופפת על הגרים, שנספחו אלינו. סוף־סוף אף המלות הזרות הן חלק מלשוננו, שהרי הן מצאו להן מקום בספרותנו, שנבלעה בעורקינו; ובדמינו, ששפכנו על התורה המסורה, קנינו גם המלים האלו: „יש חליפין נקנים בתורת דמים". ואולם המלים העבריות, שאך אינן בכתבי־הקודש, לא רק הן עצמן ראויות להתקבל בלשוננו, אלא הן גם יכולות להורות לנו את הדרך הנכונה בחדוש מלים – דרך הרחבת הלשון החדשה על יסודה המוצק של הלשון העתיקה [97]).

*

[96]) עיין במאמרו „באור קצת לשונות מלשון חכמים", „בכורי העתים", תקפ"ט. ועיין גם הקדמתו לספר־הדקדוק שלו.

[97]) עיין גם: „שפת־ענר החדשה" לי"ח ט א ב י ו ב („השלח", כרך י', עמ' 12 — 25, 136 — 146, 202 — 213). (המערכת).

הַהַקְטָנָה שֶׁל שֵׁמוֹת פְּרָטִיִּים

מאת מ׳ ב׳ לַזֶבְנִיק

העדר שמות־ההקטנה־והחִבה של שמות־העצם הפרטיים [1]) היא בלי ספק תוצאה של תפסוקת־ההתפתחות עוד בתקופות־הלשון הקדומות.

בתקופות הראשונות של כל ספרות יש מקום רק ליצירות „חשובות", „נשגבות", שמדברות על חיי השבט או העם, על חיי הגבורים והמחוקקים והנביאים של השבט או העם. ביצירות כאלו אין מקום לשמות־הקטנה־וחבה, שמות, שהם שגורים רק על שפתיו של ה„יחיד", בשעה שהוא מסור אל חייו הפרטיים — אל רגשות העדנה והרוך, רגשות החבה והגעגועים שבחייו הפרטיים.

גם העדר שמות־ההקטנה־והחבה בלשון העברית היא בלי ספק תוצאה של תפסוקת חייה הנורמאליים בזמן קדום, בשעה שלתיאור חייו של ה„יחיד" לא היה עוד מקום בספרות. אבל הלשון העברית שואפת עתה לחיים נורמאליים; סופריה — גם על דעתם לא יעלה לשים אי־אלו עבותות על ידיהם, לגדור בעד עצמם אפילו רק פנה אחת בחיים; „דובריה־לוחמיה" — על אחת כמה וכמה שאי־אפשר להם לכלוא בקרבם את רגשי החבה, שהם מרגישים לילדיהם או לנפשות האחרות, האהובות עליהם. צריכים אנו, איפוא, לשים לב גם להקטנתם של השמות הפרטיים, שהיא מצויה כמעט בכל הלשונות שבעולם.

בתקופה הראשונה של הלשון העברית, התקופה המקראית אנו יכולים למצוא בה, מפני הסבה האמורה, רק דוגמאות מועטות מאד של שמות־ההקטנה; אבל גם בתקופה זו כבר מסתמנות שתי נטיות ראשיות באופן הקטנת השמות; נטיות, שהוסיפו להתפתח בתקופות הבאות, כפי שיבואר למטה.

הנטיה הראשונה היא: לקצר את השם בראשיתו ולשנות ביחד עם זה גם את סדר אותיותיו ותנועותיו, כמו „פְּנִיָּהוּ" (ירמיה, כ״ב, כ״ד), גם „יְכָנְיָה" (אסתר ב׳ ו׳) מן „יְהוֹיָכִין".

הנטיה השניה היא: לקצר את השם בסופו ולגמור אותו ביו״ד נחה אחר חירק, כמו „פַּלְטִי בן ליש" (שמואל ב׳, ג׳, ט״ו) מ„פַּלְטִיאֵל בן ליש" (שמואל

[1]) בשמות־עצם כלליים — אין רע, אם לא יהיו לנו שמות־ההקטנה במספר מרובה. הרי גם בצרפתית ובאנגלית אין ההקטנה נוהגת אלא מעט.

א', כ"ד, מ"ד). על סוג השמות האלה אולי יש לנו יסוד לחַשֵּב גם שמות כמו „שִׁמְעִי", שם־הקטנה מ„שִׁמְעוֹן", גַּדִּי", שם־הקטנה מ„גָּד", זִכְרִי", שם־הקטנה מ„זִכְרִיָּה" ועוד, אף־על־פי שלא באו במקרא בשתי התמונות גם יחד, כמו שיש בו „פלטיאל" ו„פלטי".

כמו־כן יש לנו יסוד לחשב את „אַחְיוֹ" (דברי־הימים א', ה', י"ד) שם־הקטנה מן „אֲחִיָּה", וזה שייך על־פי צורתו לשמות־ההקטנה מן הנטיה הראשונה.

על־דבר „עזריה בן אמציה" ב„מלכים", שנקרא גם ב„מלכים", גם ב„דברי־הימים", גם בכל ספרי הנביאים „עוזיהו" — קשה להחליט, אם יש כאן סימן של הקטנה.

הוראתה של ההקטנה, לכל הפחות, במשל זה של „פלטיאל" ו„פלטי" היא בלי שום ספק הבעת חבה או כבוד של חבה. בשעה ששאול המלך נתן לאדם זה את מיכל בתו לאשה, אחרי שלקח אותה מעם דוד, נקרא „פלטי בן ליש"; לא כן בשעה שאיש־בושת לקח אותה מעמו על־פי פקודתו של דוד, — אז נקרא כבר פשוט: „פלטיאל בן ליש". ובדבר „כניהו" — אמנם, מתחלה כתוב שם: „כי אם יהיה כניהו בן יהוקים מלך יהודה חותם על־יד ימיני": אבל אחר־כך כתוב: „כי משם אתקנך".

יש עוד אופן של שנוי בשם־עצם פרטי, שנוי על־ידי הגדלת מספר תנועותיו, כמו „אֲמִינוֹן" (שמואל א' י"ג, ב') מן „אַמְנוֹן"; אבל שנוי זה מורה על הבעת בוז, ואין מקומו בין שמות־ההקטנה [2]).

בתקופת המשנה והתלמוד כבר אנו מוצאים דוגמאות יותר מרובות לשמות־הקטנה, אף־על־פי שגם אלו באות יותר לשם הבעת כבוד של חבה משהן באות לשם הבעת חבה פשוטה.

שתי הנטיות שבתקופת המקרא מוסיפות להתפתח גם בתקופה שלאחריה; אך השניה שבהן מקבלת שנוי גדול תחת השפעתה של הלשון הארמית, ששלטה אז בין ההמונים היהודיים בצורת ז'ארגון מיוחד.

דוגמה להנטיה הראשונה — לקצר את השם בראשיתו ולשנות עם זה גם את סדר אותיותיו ותנועותיו, אנו מוצאים בשמם של כמה מן הכהנים הגדולים שקודם תקופת החשמונאים — בשם „חוניו". שם זה הוא בלי שום ספק שם־הקטנה מן השם הרגיל בתקופה ההיא בין הכהנים הגדולים „יוחנן". אגב, שם זה קבל בתקופה ההיא עוד תמונה אחרת של הקטנה: „חוֹנִי" („חוֹנִי המעגל"); צורה לשונית זו היא מעין תערובת של הנטיה הראשונה והנטיה השניה; ובתקופת החורבן היתה הקטנתו של שם זה רק על־פי הנטיה השניה: „יוחאי" או „יוחי".

---

[2]) בכל אופן כדאי לשים לב לתמונה זו של הבעת־בוז. בדומה ל„מינון" אנו יכולים להגיד, למשל: „אבירם" מן „אברם"; „שמעיון" מן „שמעון"; „שימואל" מן „שמואל" וכדומה.

בנטיה ראשונה זו אנו מוצאים עוד צורה אחרת של הקטנת־השם: קצור־השם בראשיתו אך בלי שנוי סדר אותיותיו ותנועותיו. תמונה זו אנו מוצאים בהתלמוד הירושלמי בשמות, שראשיהם אל"ף או ה"א, כמו: „בָּא" במקום „אַבָּא"; „בון" במקום „אבון"; „לעזר" במקום „אלעזר" (תמונה זו מצויה גם באיוואנגליון ונשתמרה גם בז'ארגון שבימינו: „לְעָזָר" גם „לֵיעָזָר"); „לֵל" במקום „הלל".

דוגמאות להנטיה השניה אנו מוצאים בהשמות „יוסי" שהוא בלי שום ספק שם־הקטנה מן „יוסף"; „חונִי", הנזכר למעלה, מן „יוחנן"; „אָשִׁי" (רב אשי) מן „אשר", „אַמִי", מקוצר כנראה מן „אמנון" או „עמרם" [3]; „אָסִי" או אַסִי (רב אַסי) מן „איסר" [4]; „מָנִי" (רב מָנִי בר פטיש) כנראה, שם־הקטנה מן „מנחם"; „מָרִי" — אפשר מן „מרדכי"; „שִׁמִי" (רב שימי) מן „שמעון", ועוד כאלה.

אבל תמונה זו של הקטנת־השמות קבלה נטיה גדולה לצד הלשון הארמית וקבלה בסופה „פתח" ויו"ד נחה־נראית ביחד עם שנוי בתנועות השם, כמו „יַנַאי" מן „יונתן", „שַׁמַאי" מן „שמעיה", „טַבַּאי" מן „טוביה", „עַזַאי" מן „עזריה", ועוד כאלו [5].

ועתה יש לנו לבחור מכל צורות־ההקטנה הנזכרות אותן שיש בהן עוד לחלוחית של חיים, צורות, שתוכלנה לשוב לתחיה ולהתפתחות נורמאלית בפי דוברי־עברית החדשים.

והנה בנוגע להנטיה הראשונה, להקטנת השם בראשיתו ביחד עם שנוי סדר אותיותיו ותנועותיו — אנו רואים, שצורה זו קשה היא ביותר: היא דורשת חוש

---

[3]) אחרי שהתקצר השם „עמרם", נתחלפה העי"ן באל"ף. דבר זה רגיל מאד בתלמוד „אדהכי" במקום „עד הכא"; „אנב", „אנבי" במקום „על גב", „על גבי" ועוד כאלה.

[4]) הקריאה השגורה היא: רב אַסי; אכל בכבא־מציעא (פ"ג ע"ב) אנו מוצאים גם „איסי בן יהודה", ביו"ד אחר האל"ף. והשם התלמודי „איסר" („איסר ניורא") מקוצר לדעת הפוסקים מן „ישראל" (עיין, למשל, בהספר „אהלי שם" לר' שלמה גאנצפריד, אונגוואר תרל"א, דף ע"ה עמ' א'), וכל איש ששמו „איסר" קוראים אותו לתורה „ישראל איסר".

[5]) אני מביא בזה את דברי החכם דרנבורג („משא ארץ־ישראל" ליוסף דרנבורג, תרגם מ ב ש"ץ, פטרוגראד תרנ"ו, עמ' 45, הערה 2), שבהם נעזרתי הרבה.

אחרי שהוא מביא את הדעה, ש„ינאי" הוא קצור מ„יונתן", הוא אומר: „וכינאי ויונתן בן זכאי הוא זכריה (בכהני הנוצרים הראשונים, אשר היו בירושלים, היה כהן אחד, אשר נקרא פעם זכאי ופעם זכריה), וכן נתאי הוא נתן, נתניה או נתנאל; גדאי (כתובות, ק"ה ע"א) הוא נדליה; אלעאי או אלעי הוא אלעזר או אליעזר; יחאי או יוחי הוא יוחנן; שמאי או שמי הוא שמעיה. אושמריה; סבאי או סבי (בירושלמי) הוא סוביה או סוביאל; יוסי הוא יוסף; עזאי־עזריה או עזיאל, וכאלה. בכל השמות המקוצרים האלה השתמרו שתי האותיות הראשונות לבד בהיות האות הראשונה א', למשל: בא־אבא; סם־אסם; לעזר־אלעזר; בון־אבון, או ה': לֵל־הלל".

לשוני חי ומפותח במדה גדולה, ועל־כן, כנראה, גם לא התפתחה בה במדה שהתפתחו צורות־ההקטנה של הנטיה השניה. מובן אין לוותר גם על תמונה זו, בין כשהיא לעצמה ובין כשהיא מתחברת עם צורות הנטיה השניה, ואם יצא לנו לפעמים שם־הקטנה מוצלח על־פי תמונה זו, בודאי נשתמש בו ונשתדל לחקות אותו: אבל את עיקר תשומת־לבנו חייבים אנו להסב אל צורותיה של הנטיה השניה, כי אלו קלות הן ביותר, וגם הנטיה בעצמה יש בה עוד לחלוחית של חיים: יש לה יסוד בחוש הלשוני של ההמונים העבריים, כמו שיתבאר למטה.

רק מדבר אחר עלינו להתרחק, לפי דעתי, כצורות אלו: מן הסיום ־ִי. סיום זה ארמי הוא. צלצולו זר להאוזן העברית, והוא יכול רק להקהות את החוש הלשוני שבנו [6]). ראיה לדבר — כשפסקה הלשון הארמית מלהיות לשון מדוברה בישראל, התחילו גם שמות מסתיימים בסיום ־ִי להיות נקראים בסיום ־ִי. מלבד השמות „שַׁמַאי", „זַכַּאי", „עֲזַאי" ועוד מועטים, שנשארו שגורים בפי העם באופן קריאתם הנכונה, הנה רוב השמות האחרים, ביחוד המאוחרים, כבר הם נקראים בפי העם בתמונת ההקטנה העברית: „יוֹחָאי", „אַחָאי", „נְהוֹרָאי", „כַּפְנָאי" וכדומה. כאן פעל את פעולתו הנסתרת החוש הלשוני העברי, שבתנאי הגלות והנדודים רק נחלש במדה גדולה, אבל לא מת לגמרו.

בכלל אפשר לומר, שצורת־הקטנה זו בסיום ־ִי נתקבלה בין ההמונם הרחבים של העם, ונהיה קרובים אל האמת, אם נחליט, שנטיה זו של הקטנת־השמות נשתמרה בעם העברי בשדרותיו הרחבות גם בשמות־ההקטנה העבריים שבלשון המדוברת הראשית שלו — בז'ארגון האשכנזי.

בלשון יְהוּדית־אשכנזית נשתמרו, כידוע, הרבה גרעינים בריאים של הלשון העברית, צורת־הקטנה ידועה של השמות העבריים בלשון יהודית־אשכנזית באה לה מן הלשון העברית, ויש אך להחזיר אבדה לבעליה.

אנו מביאים בזה פֶּרֶט של שמות־הקטנה מוצעים על־פי צורתם, שנשתמרה בלשון יהודית־אשכנזית, וכמתכונתם גם שמות־הקטנה אחרים, מוצעים על ידינו מחדש.

---

[6]) אמנם, במקרא אנו מוצאים גם שמות בסוף ־י: יִשַׁי, אֲבִישַׁי, חוּשַׁי, ועוד. אבל, ראשית, אפשר שצורה זו היא רק צורה קדומה של סימן־הרבים, כמו: שָׂדַי, חֲלוֹנַי, כמו השמות: מִפְּנַי, חֻפַּיִם ודומיהם (כנגד „חוּשַׁי" אנו מוצאים גם הוּשִׁים"); ושנית, גם בתקופה ההיא קבלו העברים שמות מן העמים והשבטים, שבתוכם או בקרבתם יָשְׁבו. ואמנם, רוב השמות האלה שוברם בצדם: „תַּלְמַי בן עמיהוד מלך גשור" (שמואל ב', י"ג, ל"ז), „אִתַּי הַגִּתִּי" (שם, ט"ו, י"ט); ובין נכורי דוד, שהיו בהם הרבה מבני הנכר, אנו מוצאים קבוצה שלמה של שמות בתמונה זו: „מִבְּנַי התושתי", „מַהְרַי הנטופתי", „אִתַּי בן רִבַּי מנבעת בני בנימין". „הֶדַי מנחלי נעש" „אליפלט בן אחסבַּי בן המעכתי", „חצרי הכרמלי", „סַעְרַי הָאַרְבִּי", „נַהְרַי הבאורתי" (שם, כ"ג, כ"ו—ל"ה).

מצורות־ההקטנה שבלשון המדוברת אנו מביאים רק אלו, שבהן נשתמרה לפי דעתנו, צורת־ההקטנה של הלשון העברית. למשל, מן „אברהם" אנו מביאים בלשון המדוברת רק „אברעמיל"[7], שהרי בהשמטת הלמ"ד ובכתיב עברי מתגלית כאן לפנינו צורת־ההקטנה העברית: „אַבְרָמִי". רק באותם השמות, שאחת מצורות־ההקטנה ידועה בהם רק במדה מועטת, אנו מביאים גם צורה אחרת, עוזרת לה.

בנוגע להקטנת שמות־העצם חייבים אנו לזכור תמיד, שלא האותיות השרשיות שמהם השם בנוי, הן העיקר: העיקר הוא — הצלצול של השם, וכל זמן ששם־ההקטנה מזכיר לנו בצלצולו את שם־העצם היסודי שלו, שם־הקטנה כדין הוא. כך למשל, חסרה בשם „יוסי" הפ"א השרשית, בשם „פלטי" — מחצית השם, ובשם „חוניו" באה מהפכה שלמה; אבל בכולן עוד נשאר צלצול, שמזכיר את השם היסוד, ובזה די בשבילנו.

השוא־הנע שבראש השמות נשמט על־פי רוב, ולפעמים נשמטת גם ההברה הראשונה. שמות־ההקטנה בכלל נוטים תמיד להיות מוקלים במבטא ולקבל תמונה של שמות מלעיליים. הנגינה, לפי דעתי, צריכה תמיד להיות בשמות־ההקטנה מלעיל. בפעלים העבריים, בשמות־הגוף ובשמות, שה"א בסופן תמורת למ"ד בתחלתן, הלא אפשרית נגינה מלעילית גם אם שוא־נח, שוא־מרכב (חטף) או דגש חזק אחריה, כמו: קָמְנוּ, סַבּוּ, אֲנַחְנוּ, הָאֲהֲלָה, הַבַּיְתָה, — ולמה זה לא נוכל לעשותה אפשרית בתנאים אלה גם צורות־ההקטנה? אנו המחדשים צורה זו ואנו נקבע גם את חוקיה. אמת, זו תהיה השפעה חוזרת של הלשון המדוברת. אבל אנו צריכים לקבל השפעה זו ברצון בשביל הכח החיוני שבה; בשביל שהיא תקל בדור הראשון על המונים גדולים, שיבואו לדבר עברית, לעבור אל צורות־הקטנה אלו — ובדור השני כבר יפעל חוש לשוני חי ומפותח, שיעכל את הכל.

*

שמות־הקטנה לגברים.

אברהם — אַבְרָמִי (רָמִי);	בלשון המדוברת:		אברעמיל.
אהרן — אַהֲרִי (אָרִי);	"	"	אַרַע גם אָרָע.
אלחנן — חָנִי;	"	"	חאַנע (חנא).
אליהו — אֲלִי;	"	"	אָלְיָע.
אלקנה — קָנִי;	"	"	קאָנע.
איסר — אִיסִי;			

[7]) „אברעמיל", „אברעמעלע", מ„אברעמליין" — תחת השפעתה של הלשון האשכנזית; „אברעמצ'ע", „אברעמצ'יק", „אברהמ'קע" — תחת השפעתה של הלשונות הפולנית והרוסית; „אברוש" — תחת השפעתה של הלשון הפולנית.

אפרים — פְּרָאִי [8]) (רָאִי);	בלשון המדוברת:		פּראָיקע.
אשר — אָשִׁי;			
בנימין — נְיָמִי (יָמִי) ובֶנְי;	〃	〃	ניאָמע, ניאָמקע.
בנציון — בֶּנְי;	〃		בענְיע.
ברוך — בָּרִי;	〃	〃	בּאָרע.
בצלאל — צַלִי;	〃	〃	צאַלע, צאַלקע.
גד — גַּדִי;			
גדליהו — גְּדַלְיָ (דַלְיָ);	〃	〃	גדאַליע.
דוד — דָּדִי;	〃	〃	דאָדיע, דאָדיל.
הלל — הִלִי, לִילִי;	〃	〃	הילְיע.
זכריה — זְכַרִי (זַכִי);			
חיים — חַאִי;			
טוביה — טָבִי;	〃	〃	טעבְיע.
יהודה — יוּדִי;	〃	〃	יוּדע.
יהושוע (הושע) — הֶשִׁי;	〃	〃	העשיל.
יחיאל — חִיִי (חַיְלִי);	〃	〃	חייע.
יחזקאל — חִזְקִי (חִזִי [9]);	〃	〃	חאַסקיל, חאַצקיל.
יוסף — יוֹסִי;	〃		יאָסיע, יאָסיל.
יונתן — יָנִי (יַנְי);			
יעקב — יַעֲקִי (יַקִי);	〃	〃	יעקיל, יאַנקיל.
ירחמיאל — רַחְמִי;			
ירמיהו — יִרְמִי;	〃	〃	ירמע.
ישעיה — שַׁעְי;	〃	〃	שַׁעְיָע.
ישראל — שְׂרָאלִי (רָאלִי);	〃	〃	סראָליק.
יצחק — יְצִי;	〃	〃	איצ'ע.
מאיר — אִירִי [10]);			
מנחם — מֶנִי [11]);	〃	〃	מענְיע, מענדיל.

[8]) סְרָאִי באל"ף לשם הקמץ. וה„ס"א" הרפויה בראש השם אין לה להרגיז ביותר את בעלי־הדקדוק; החיים הרגילונו זה כבר לומר: פּיבוש, פּיזיקה, וכדומה.

[9]) הקטנה מעין זו („חיז") מובאה בהספר „אהלי שם", דף פ"ד ע"א.

[10]) אני מציע „אירי", כי הקטנה אחרת לא תהא נעימה לאוזן.

[11]) „מנדיל" קוראים תמיד לתורה „מנחם־מנדיל". בהקטנה „מנדיל" יש באמת רק „למ־ד" נוספת על צורת־הקטנה „מֶני", כרגיל; אבל אין למ"ד באה אתר „נו"ן" בלי „דל"ת" לפניה, כמו מן „מאננע"—„מַענדעל", „קאַננע"—„קענדעל" וכדומה (על־פי י ש ר א ל ה ל ו י ט ָל ר בספרו: „כן אוני", יפו, תרע"ד, עמ' 46 בהערה).

משה — מֹשִׁי; בלשון המדוברת:
מתתיהו — מַתִּי [12]); " " מאַטעס.
מרדכי — מָדִי (מָרִי); " " מאָטיע, מאָטיל.
ניסן — נִיסִי; " " ניסיע.
נחמן — נַחְמִי;
נתן — נַתִּי; " " נאָטע.
פסח — פֶּסִי; " " פּייסיע.
פינחס — פִּינִי; " " פּיניע.
ראובן — רְאוּבִי (רוּבִי); " " רובע, רובקע.
שמעון — שִׁמְעִי (שִׁימִי)
שמואל — מוּלִי; " " מוליע, מוניע.
שמעיה — שַׁמִי;
שמריה — שְׁמָרִי (מָרִי); " " שמעריל.

וכדומה לאלו גם שאר השמות.

שמות־הקטנה לנשים [13]).

ברכה — רָכִי; בלשון המדוברת: רעכיל, רייכיל [14]).
בתיה — בָּתִי (לא בָּטִי);
דינה — דִּינִי;
הדסה — הַדִּי; " " האַדעס, האַדיל.
חוה — חַוִי;

---

[12]) גם בפרקי אבות (ד', כ') אנו מוצאים „מַתְיָא בן חרש" (כאל"ף נוספת, להבדיל מן „מַתַּי"). אבל בהשמטת הש"ם למסכת סנהדרין נכתב שם זה גם „מתי" גם „מתיא".

[13]) כדי שיהיו מובנים לנו השנויים החלים בצורות־ההקטנה של השמות העבריים לנשים בלשון המדוברת, אביא בזה את דברי הספר „אהלי שם" (כלל עשירי, דף ס"נ ע"ב): „במקום בי"ת רפויה כותבין שני וי"ן — — — כשיכולין לכתוב חי"ת או כ"ף רפויה כותבין כ"ף ולא חי"ת. כשיכולין לכתוב טי"ת או תי"ו דגושה כותבין טי"ת, שלא ימעו לקרות התי"ו רפויה. כשיכולין לכתוב כ"ף דגושה או קו"ף כותבין קו"ף, שלא ימעו לקרות הכ"ף רפויה. כשיכולין לכתוב סמ"ך או שי"ן שמאלית כותבין סמ"ך, שלא ימעו לקרות השי"ן ימנית". כללים אלה, שבעיקרם נאמרו רק בנוגע לכתיבת כנוי השמות בניתין, נתקבלו גם בחיי יום־יום. ובזה מובן לנו, מפני־מה כותבים בלשון המדוברת מן „תמר"—„מעמע", מן „נחמה"—„נעכע" מן „שרה"—„סעריל", ובשמות הגברים מן „ישראל"—„סראליק", מן „נתן"—„נמע" וכדומה.

[14]) אמנם, שמות אלה נחשבים, לפי דעת הסופקים, לשפות־יסודיים בנוגע לדיני כתיבת ניתין; אבל קרוב לוודאי, שאלה היו מקודם כנויים לשם „ברכה", וברבות הימים נשתכחה שייכותם של אלה לזה האחרון.

חנה — חֲנִי ;	בלשון המדוברת:		חיענע, וגם העני.
יהודית — דיתי[16]) ;			(בחילוף "חית" ב"ה"א) [15]
לאה — לֵאִי ;			
מרים — מֵרִי ;	〃	〃	מערע.
נחמה — נֶחֱמִי ;	〃	〃	נעכע.
נעמי — עֶמִי ;	〃	〃	
צביה — צִיבִי ;			
צפורה — צִפִּי ;			ציפע.
רבקה — רִיבִי ;	〃	〃	ריבע.
רחל — רָחִי ;	〃	〃	ראָחע, ראָחטשע.
שרה — שָׂרִי ;	〃	〃	סערילי.
תמר — תָּמִי ;	〃	〃	טעמע.

ועל דרך זו אפשר להקטין גם את שאר השמות. בשמות־הנשים מעטתי להביע משלים, מפני ששמות־הנשים הנהוגים לעת־עתה בעמנו, — רובם מסורסים וחסרי־טעם כל כך, שבודאי יוחלפו במרוצת־הזמן בטובים ונאים מהם.

מובן, אין אנו קובעים מסמרות בכל מה שהצענו בפרט־השמות. זוהי רק התחלה, רק הטיה של המדברים עברית לדרך חדשה ורצויה, לפי דעתנו. את המלה האחרונה בוודאי יגידו ההמונים הרחבים של העם העברי, אם רק נזכה לראותם מדברים עברית בסביבה שלהם, בסביבה, שכל החיים יהיו שם מלאים ונורמאלים־עבריים.

---

[15]) „הנה", הנלה כנויין לחנה. במדינות אלו שיש חילוק בקריאה בין חי"ת לה"א — — — כותבים חנה, המכונה הנה" („אהלי שם", דף ק"ב ע"ב).

[16]) כהשמטת ההברה הראשונה, להבדיל מ„יהודה"—„יודי".

*

חֹסֶר הַפְּרֶפִיכְסִים בַּלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

מאת יעקב זלוטניק.

I.

תמוה הוא הדבר לכאורה, שאין בלשון העברית העשירה והגמישה אותם הפרפיכסים, שיש בכל הלשונות האירופיות. הרי על־ידי הפרפיכסים אפשר לקמץ בהרבה שרשים מיוחדים. ברוסית יש לבנות מן הפועל бѣжать על־ידי הפרפיכסים את הפעלים המרובים והנצרכים הללו: бѣжать, выбѣжать, подбѣжать, добѣжать, перебѣжать, пробѣжать, отбѣжать ועוד. וברוסית מבדילים בין הפרפיכס, שנגזר ממלת־היחס ובין מלת־היחס הבאה אחר השורש, למשל: добѣжать до ... — בפועל הראשון בא היחס אחר השורש, ובפועל השני בא היחס קודם השורש בתור פרפיכס. בכתיבה, כמובן, בא הפרפיכס מחובר לשורש, בשעה שמלת־היחס היא פרודה; אבל בדבור יכולים אנו לחשוב את הפרפיכס גם־כן למלת־היחס. הדבר דומה, למשל, למלת־היחס „въ" שבלשון הרוסית היא באה תמיד בתור מלה מיוחדת, בעוד שבלשון העברית באה אות־היחס „ב" תמיד מחוברת להמלה הבאה, אף־על־פי שאות־יחס זו מתאמת היא למלת־היחס שבלשון הרוסית. ופעמים שמלת־היחס והפרפיכס שונים הם זו מזו בצורתם לגמרי, ואף־על־פי־כן מובנם אחד הוא. למשל: перешелъ — шелъ черезъ; פירושם של черезъ, пере — אחד הוא. ויש שמלת־היחס באה, גם קודם השורש וגם אחר השורש. למשל: дошелъ до, шелъ до.

מתוך הדברים האלה יש להחליט, שכל הפרפיכסים השונים שׂוים הם למלות־היחס הבאות אחריהם וכל פרפיכס יכולים אנו לחשוב למלת־יחס הבאה קודם השורש, — ובכן, איפוא, יכולים אנו לכנות בעברית את הפרפיכסים בשם „סניף־היחס". ואמנם, בז'אַרגון באים סניפי־יחס ידועים בתור מלות־יחס פרודות קודם השורש, למשל: „איבער גיין, גיין איבער". ולפיכך יש חושבים, שתמיד אפשר להביע בעברית את מושגי־הפעלים שבסניפי־היחס רק על־ידי מלות־היחס ואותיות־היחס בלבד, למשל: רץ מן — выбѣжалъ. אבל זוהי טעות גמורה: בסניפי־היחס משתנה המושג לגמרי. למשל, בלשון הרוסית יש להבדיל בין שני הבטויים дошелъ — шелъ до, ждалъ до — дождался, כאמור. והוא הדבר גם

בז'אַרגון: „ער איז גילאָפֿן צו מיר — ער איז צוגילאָפֿן צו מיר: לויף צו מיר, לויף־צו צו מיר". את שני המושגים האחרונים לא יתכן כלל לתרגם עברית: „רוץ־אלי". היתכן, שהעברים הראשונים לא דייקו בכל אלה, בשעה שדייקו במושגים יותר מופשטים מאלה?

על־ידי חוסר־הפרפיכסים יש הרבה מושגים פשוטים ביותר, שקשה להביעם בלשון עברית אפילו בדוחק. למשל:

Я ждалъ, ждалъ и не дождался.

מושגים כאלה, שמורים על התנועה ממקום למקום ועל התנועה מעת לעת כלומר, על ההמשך וההדרגה, מרובים הם. וכמה קשה לו להרגיל, למשל, בז'אַרגון או ברוסית, כשהוא בא להביע עברית מושגים אלה בעברית ברורה ומדויקת, בלא גמגום ובלא רמיזות של דחק!

ואם הגדולים יכולים עוד לכתוב או לדבר ברמיזות ובחצאי־דבורים, הנה הקטנים הרגילים בלשונות בעלות־פרפיכסים מתקשים, מאד כשהם באים להביע עברית את מושגי־הפרפיכסים. לא פעם אחת נזדמן לי לשמוע אפילו בארץ־ישראל את הילדים אומרים: „עשיתי איבערגיוואָרפן", וכדומה לזה.

ויש חושבים שהמושגים של הפעלים בעלי הסניפים היו להם לפנים שרשים מיוחדים. למשל, לעומת жать — выжимать היו הפעלים: דחק־סחט. וכך יש אף לנו לנהוג: למצוא לכל פועל לועזי בעל־פרפיכס פועל עברי חדש. אבל דרך זו אינה מוליכה אל תחית־הלשון. מלבד מה שלא יתכן כלל, שלא תהא בלשון העברית המפותחת ביותר דרך מיוחדת להמושגים הפשוטים ההם, אין להביא ראיה ממלות בודדות, שהלשון העברית יש לה שרשים מיוחדים לצורך כל הפרפיכסים כולם. סבת הדבר, שבשביל המושגים „דחק" ו„סחט", למשל, נמצאו בעברית שני פעלים מיוחדים, היא — מה שהיו מצויים ביותר והכרחיים ביותר. הרכיבה על גבי בהמה — על חמור ועל גמל — היתה נפרצה מאד בארץ־העברים, ולפיכך נקבע למושג זה שורש מיוחד „רכב". ברוסיה, להפך, לא היתה הרכיבה על גבי בהמה מצויה כל־כך בזמן קדום, לפיכך אין למושג זה שורש מיוחד, — והרוסים אומרים במקום „רכוב" — ѣздить верхомъ. לעומת זה היתה מצויה ברוסיה ההובלה בעגלה רתומה לסוס. ולפיכך המציאו לה שורש מיוחד: катать-ся, возить. אבל בארץ־העברים לא היתה הרכיבה בעגלה מצויה לפנים כלל וכלל. כי סוסים לא היו בארץ־ישראל והיו מובאים מערב, ואם היו — היו משמשים עדיין לצרכי־מלחמה ולא לצרכי־ההדיוטות. ולפיכך אין בלשון העברית שורש מיוחד למושג הנסיעה בעגלה, וכשמספרת התורה, ששלח יוסף ליעקב העברי סוסים ורכב, היא משתמשת בפועל „נשא": „וירא את העגלות, אשר שלח יוסף לשאת אותו" (בראשית, מ"ה, כ"ז); „וישאו בני־ישראל את יעקב אביהם ואת

טפם בעגלות" (שם, מ"ו, ה'). „נשא ינשאו, כי לא יצעדו" (ירמיה, י', ד') [1]. והנה סחיטת־הענבים לשם יין היתה מצויה מאד וחשובה ביותר בארץ־העברים ולפיכך זכה המושג выжимать לשורש מיוחד „סחט", ולא הסתפקו לצרכו בדרך הכוללת, שנוהגים בשאר המושגים הפשוטים. ברוסיה לא היתה סחיטת־הענבים ידועה לפנים, ועל־כן לא זכה מושג זה לשורש מיוחד בלשון הרוסית. ומן הדוגמאות האלו אפשר להקיש על שאר המושגים, שזכו לשרשים מיוחדים בלשון אחת, בשעה שבשניה משתמשים לצורך זה בתחבולות שונות, שהן משותפות גם לשאר המושגים. מטעם זה זכו, למשל, בכתב־היתדות מושגים ידועים לאידיאוגראמות כלומר, לאותיות מורות על מושגים שלמים ולא קולות בודדים.

II.

מלבד סניפי־היחס יש עוד מין סניף, שהוא ראוי להקרא „סניף של תואר־הפועל", מפני שהוא נגזר מתואר־הפועל. זהו הסניף — Re שבלשון הצרפתית, שנחלה אותה מן הרומית יולדתה. למשל: מן voir אומרים: revoir; מן venir אומרים revenir. מושג הפרפיכס "re„ הוא זה של תואר־הפועל: „שנית", „עוד פעם" (ראה שנית, בוא עוד הפעם). ברוסית מביעים לפעמים מושג זה, מלבד ע"י המלות עוד על־ידי סניפי־יחס שונים, למשל: опять, снова

Couper — Recouper = кроить — перекроить

Chauffer — Réchauffer = грѣть — разгорѣть.

סניפי־היחס משמשים כאן למושג־התואר רק באופן עראי, בהשאלה, כמו שהסניף „под" משמש בהשאלה בהפעלים: подсказать, подкупить. ולפיכך אין אפשר לתרגם לעברית את הפעלים подкупить, подсказать—„קנה מ ת ח ת", „אמור מ ת ח ת". אם מושגים כאלה מצויים הם וחשובים ביותר, ראוי באמת לקבוע להם שורש מיוחד בפני עצמם מפני חשיבותם, כמו שנתבאר למעלה בדבר השורש „סחט". ואם אינם מצויים וחשובים ביותר, ראוי להביע את מושגם לא בסניף הגורם רק בלבול, אלא בבטוי מיוחד, למשל: запѣлъ — התחיל לשיר, וכדומה. בלשון עברית ראוי להביע את המושג: подсказать בבנין הגורם: „הַאֲמֵר" או „הַעֲנֵה", בצורת: „הַכְתֵּב", „הַרְאֵה" ודומיהן, אבל בכל אופן לא במלת־היחס, שאין לה שום שייכות אל מושג זה בלא השאלה.

מכל האמור עד כאן יוצא, ששני מיני־סניפים הם:

[1]) „נסע" לא הורה לפנים על הנסיעה בעגלה והיה רק ההפך מן „תנה". והראיה: „עלה אריה מסובכו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו" (ירמיה). רק בזמן האחרון, כשהוצרכו ביותר למושג ѣхать, הכניסו כוונה חדשה לאחת מן המלות שאינה מצויה ביותר ושמושה קרוב להמושג הנדרש.

א) סניף נגזר ממלת־היחס,

וב) סניף נגזר מתואר־הפועל.

באמת אפשר לנו לחשוב את כל הסניפים השונים למיני תארי־פועל מחוברים או פרודים, שהרי היחס בא בלשון עברית כשהוא מחובר, אף־על־פי שבשאר הלשונות הוא פרוד, למשל: „בעיר" — въ городѣ, אין דער שטאָדט, ברוסית, למשל יכולה מלת־היחס לשמש לפעמים גם לתואר־הפועל, אם אנו מדברים ביחס בלא שייכות אל הנפעל. למשל:

ходилъ вокругъ (תואר־הפועל)

ходилъ вокругъ дома (מלת־היחס)

והוא הדבר גם בסניף. הוא חשוב בנידון זה כתואר־הפועל, אף־על־פי שהוא מחובר.

ואם נעיין במהותו של „תואר־הפועל" בלשון עברית, נראה, שהוא בא בצורות אלו:

א) בצורת פועל כפול, שהאחד מהם כאילו נעשה פועל־עוזר לחברו: „העמיקו שחתו", „אל תרבו תדברו", „השפילו שבו", „ומהרתם והורדתם", „מהרו עשו", „לא יוסיף יבוא", „וימהרו ויציתו".

ב) בצורת פועל מופשט, שהוא ממלא אחר שם־הפועל עם ל' התכלית, למשל: „העמיקו לשבת", „הרבה להשיב", „היטבת לראות". ולפעמים נעדרת כאן ל' התכלית, למשל: „יגביהו עוף", „מהרתן בוא", „אל תוסף דבר".

ג) בתור פועל בדרך ההחלטה, ולאחריו פועל בדרך המקור עם ל' התכלית או בלעדיה, למשל: „עשה להפליא", „יעבדנו הרבה", „סרו מהר".

ד) או בצורת פועל גמור, שאחריו בא שם־עצם בחבור ב' בתחלתו או בלעדיה, למשל: „תרבו תפלה", „מאריך בתפלה".

כל האופנים האלה אינם בכדי, ובכל אחד יש דיוק מיוחד. ההבדל שבין האופנים האמורים יובן לנו ביותר בשעה שנערוך שני פעלים פשוטים זה לעומת זה. נקח־נא למשל, את הפעלים הפשוטים רכב, ראה, קרא ונערכם כתבנית הרכבתם האפשרית בעברית:

1) רָכַב וְרָאָה, ראה ורכב.

2) היה רוכב ורואה וקורא.

3) היה רוכב ורואה וקרא.

4) היה רוכב וְרָאָה וקרא.

5) היה רוכב לראות וקרא.

6) רכב לראות וקרא.

בכל אופן ואופן משׁשת אפני־הדבור הללו יש דיוק מיוחד, שהדובר מטעים אותו ביותר. למשל: „היה רוכב ורואה" — כל הזמן שרכב היה רואה, משעה

שהתחיל לרכוב. אבל „היה רוכב על גבי בהמה וראה" מורה, שהראיה חלה א ח ר התחלת הרכיבה. וכן: „היה רוכב ורואה וקורא" — כל הפעולות האלו נעשות בשעה אחת. אבל: „היה רוכב ורואה וקָרָא" מורה, שהקריאה חָלָה אחר התחלת הפעולות: רכב וראה, שהיה בשעה אחת. כן יש הבדל בין „רכב וראה" ובין „רכב לראות". שם־הפועל עם ל' מורה על התכלית, שלא הגיעה עדיין, זאת אומרת, על השאיפה לפעולה.

III.

עתה נסתכל בטיב הפעלים המורכבים מסניפים. נקח־נא לדוגמה את הפעלים האלה

המושג המשותף = אריין

- אריין גיין
- אריין שווימען
- אריין לויפען
- אריין פאָהרען
- אריין שפרינגען
- אריין דרעהען

הצד השוה שבפעלים אלה הוא, איפוא, המושג המשותף „אַ ר י י ן", כמו שהמושג המשותף, הצד־השוה של הפעלים הבאים, הוא הפועל „עשה":

המושג המשותף = ע ש ה

- חפר
- תפר
- רכב
- כתב

וכשם שלפעמים אנו נזקקים ביותר להמושג המשותף „עשה", בלי שים לב לגוף העשיה מהו: תפירה, חפירה, רכיבה, כתיבה, וכדומה, כך לפעמים נזקקים אנו לדעת אך את המושג „אַ ר י י ן" כשהוא לעצמו, בלי שים לב לדעת את איכותו של מושג זה.

המושג „אַריין", הנלוה אל פועל־העזר „זיין", נהפך בהפשטה לפועל מיוחד, כשם שאנו יכולים לומר: „איך וועל גיין", כך אנו יכולים לומר: „איך וועל אַריין".

נמצא, שהסניף הוא ה„צד־השוה" שבפעלים רבים ויכול הוא, איפוא, להיות לפועל שבהפשטה, להורות רק על הצד־השוה, למשל, כשאדם רוצה להביע, שהאויב כבר „איז אַריבער" את הנהר. כמובן, שעיקר החדוש כאן הוא במושג „אַריבער", ואחת היא לנו בכלל, באיזה אופן היתה זאת: בסוס, ברגל במרכבה, בעגלה [2]) באַבטומוביל, בספינת־האויר, בסיחוי, בספינה, בגשר או ברפסודות, וכדומה.

---

[2]) ראוי להבדיל בין „מרכבה" ובין „עגלה". על המרכבה רוכבים, כעל־גבי סוס, בפשוק־רגלים, אבל על העגלה יושבים כעל כסא.

וכי יש בעברית אפשרות לבנות פעלי־הפשטה כאלה?

לדעתנו, יש בעברית פעלים מופשטים, שהם מתאימים לפעלים הנגזרים מן הסניפים במה שהם מסוגלים להורות בהפשטה על הצד־השוה שבסניפים. גדולה מזו: יש בלשון עברית פעלים מיוחדים, שהם מתאימים אפילו לאותם מושגי־הסניפים, שאינם מוכשרים להיות לפעלים מיוחדים. למשל: „בוא" — פרושו הוא „אַריין", ולא דוקא „אַריין גיין", „אַריין לויפען", „אַריין פליהען", וכדומה. בפעלים אלה מתגלית תועלתו של בנין־הגורם ונחיצותו. מן „בוא" העומד אפשר לנו לגזור „הָבֵא", שהוא יוצא לשני ומורה גם־כן, כמובן, על הפשטת הצד־השוה, בלי שים לב למהות־ההבאה, אם היא נעשית על־ידי סבוב, דחיקה, שימה־ביד, וכדומה. למשל: „הבא ידך אל חיקך" (שמות). בז'אַרגון, למשל, לא יתכן כלל להביע את מושג־ההבאה שבהפשטת הצד־השוה על־ידי הפועל „אַריין", ולצורך זה כבר צריך לנהוג בז'אַרגון — וכמו־כן בלשון רוסית — בצרוף של אחד מן הפעלים למשל: „אַריין לייגען", „אַריין מאַכען". נמצא שנעלה היא הלשון העברית במרץ־דיוקה אפילו על הז'אַרגון והלשון האשכנזית, שהם עדיפים בנידון ההפשטה מן הלשון הרוסית. נקח־נא לדוגמה את הפועל שבהפשטת הצד־השוה „קוממען". אנו יכולים לגזור ממנו את הפעלים המורכבים האלה: „קוממען" (— при), „קוממען צו געהען" (прійти), „קוממען צו לויפען" (прибѣжать), „קוממען צו פליהען" (прилетѣть). הפועל הפשוט, הנצרך והנפרץ „קוממען" נעדר הוא, איפוא, בלשון הרוסית, ובמקומו יש להשתמש בהפעלים прибѣжать או прійти בהשאלה. בלשון עברית מתאים הפועל „אתא" (בוא) אל הפועל „קוממען". אמנם, אין סניפים בלשון עברית; אבל לעומת מיני הסניפים יש בה מיני פעלים שבהפשטה, שהם דומים להפועל „בוא":

יצא, הוצא	הפלג
בוא, הבא	קָפַף, הֶקֵף [3])
הִכְנֵס, הַכְנֵס	פנה, הִפְנֵה
אתא, הַאֲתֵה	סור, הָסֵר
עבר, העבר	עתק, העתק
חלף, החלף	נגע, הגיע

[3]) „הֶקֵף כ' ידיו" (סנהדרין, פ"ו, פ"ד), אלא „אם כן הקף" (תוספתא, תרומות, פ"נ, מ"ח). ממה שבא „הקף" בלא יו"ד אחר הקו"ף מוכח, שאינו משורש יקף, נקף אלא מן „קפף", שממנו נגזר השם „קֵפָה". ובכן ראוי, שהמלות הבאות תבואנה בפ"א דנושה ואין להשניח בקריאה השנורה, כמו שאין להשניח בקריאת „עטוף לבנים", „עד שדרשה בן זומא", ודומיהם: „ומקיפית להם אשכלות ענבים מבחוץ" (תוספתא, תרומות, פ"ד); אין מַקִיפין שתי חביות לשפות עליהן הקדרה" (ביצה, ל"ב), וכך צריך לקרוא: „וְהַקִיף להן ראשי אנפים" (נגעים, פ"ד, מ"א).

עלה, העלה	פרש, הפרש
ירד, הורד	שעה, השעה
שוב, השב	צמד, הצמד
חזר, החזר	הפך, הפֵך
נגש, הגש	(הַקְדַּח)[4]
הלך, הוליך	רחק, הרחק
נטה, הטה	(הִנְעַר)
קרב, הקרב	(הוֹאל)
כלה, כִּלָּה	בדל, הבדל
	יָחִד, יחֵד
פוץ, הפץ	קדם, הקדם.

כנודע, מתהוית כל הפשטה ממושג גס, מושג שבממש. מתחלה משמש עדיין המושג הראשון הגס בערבוביה עם ההפשטה. אבל מעט־מעט משתכח המושג הראשון, מפני שנמצאה בשבילו מלה נרדפת מופנה — והמלה המשמשת להפשטה נתיחדה רק להפשטה בלבד. למשל: רבים מדמים, שהפועל „בדה" היה מורה תמיד רק על מושג „אויסקלערען", выдумывать, אבל באמת אין הדבר כן: לפנים היה לו עוד מושג קדמון גס, שרשומו נשאר פעם אחת בלשון־המשנה: „בודה להן מתוכן ומחמצן" (מנחות, כ"ב). כך, למשל, היה לפנים מושג גס להפועל „היה", ומעט־מעט נשכח המושג הקדמון ונשארה אך ההפשטה בלבד. יש לשונות, שגם עתה נעדר בהן הפועל „היה". וכבר הוכיח אדם סמית, שהראשונים לא היה להם עדיין הפועל המופשט „היה". כך, למשל, היה בוודאי מובן גס יותר להפועל המופשט „הלך", שהיה מורה בוודאי על ההליכה ברגל. אבל מעט־מעט סר ממנו המושג הגס ונתיחד הפועל „צעד" להמושג הצר של ההליכה ו„הלך" נעשה פועל מופשט גמור, ההפך מן „שוב", כלומר, פועל מורה על תנועה סתם. ולפיכך אומרים: „על גחונך תלך", „הולך וגדול", וכדומה. וכך בוודאי קרה גם לשאר הפעלים המופשטים, שנזכרו למעלה.

בפעלים המופשטים האמורים ראוי להשתמש בבנין הקל לצורך פעולה עומדת, אבל לצורך פעולה יוצאת צריך להשתמש בהם בבנין הפעיל.

בכלל ראוי להעיר, שכל משפטיהם של שני הפעלים הקרובים זה לזה נוהגים גם בהפעלים המופשטים האלה. למשל, משפט־הַהִתְמַצעות („זרק אברהם וכתב",

---

[4]) „הקדח" מורה לפעמים על קלקול דבר בפעולה יותר מדי, למשל: „הקדיחתי בסלח" (עירובין, נ"ב ע"ב); „נחתום מודד חבלין לקדירתו, שלא להקדיח תבשילו" (ביצה, כ"ט ע"א); „נתן צמר לצבע והקדיחתו יורה" (כ"ק, צ"ו).

ולא „זרק וכתב אברהם"; „דחק סומכוס ונכנס", ולא „דחק ונכנס סומכוס"), ומשפט־התכלית ושאר הדיוקים, שנערכו למעלה ושצריך לדייק בהם.

והנה, אם נעיין במשפטם של הסניפים, שהפעלים מוכשרים להגזר מהם, נמצא, שלהוראת פעולה מופשטת שלא נגמרה, בא הפועל־הסניף בתור פועל־תכליתי. למשל: „אַרויס גיין", „שרייבען גיין", — „גיין אַרויס", „גיין שרייבען". הרי כבר נתבאר למעלה, ש„אַרויס" הוא פועל גמור ואפשר לומר: „איך וועל גיין" — „איך וועל אַרויס", וכשם שהפועל „גיין" הוא לתכלית בהמשפט: „איך גרייט זיך גיין", כך הוא לתכלית גם הסניף־הפועל „אַרויס" בהמשפט: „איך גיי אַרויס". וכך ראוי לדייק גם בלשון עברית:

היה זורק ומעביר, זָרק להעביר — וואַרפען אַריבער, перебросить.

זָרוֹק וְהַעֲבֵר — איבער וואַרפען, перебросить.

העביר בזריקה; בזריקה העביר. וכן הלאה.

וכך יתכן לומר:

סבב והוציא; סבב להוציא; היה מסבב ומוציא, היה מסבב להוציא, הוציא בסבוב, היה מוציא בסבוב, היה מסבב בהוצאה.

בלשון רוסית אין עיקר הכוונה — ההוצאה — יכולה להיות מובעת בסניף־פועל, ועל־כן אנוסים הרוסים לומר: выкрути (огонь). אבל בלשון העברית ראוי לומר לעיקר הכוונה: „הוצא את האור" (זהו עיקר הרצון, ואחת היא לנו באיזה אופן נוציא אותו), ולא: „סבב והוצא את האור".

בפעלים המופשטים יכולים אנו להביע את כל המושגים של הסניפים בדיוק נמרץ. למשל:

חכה והגיע — дождаться
חכה להגיע — дожидаться
חכה עד — ждать до

ומענין הדבר, שדוקא שני הפעלים, ש ה כ ל מתקשים בהם: перебросить, дождаться, נמצאים הם כבר מפורשים בתנ"ך:

והוא ירה החצי להעבירו (ש"א, כ, ל"ו)
אשרי המחכה ויגיע (בסוף דניאל).

ובזה אני מנסה להביא דוגמאות לדברי מן הספרות העתיקה שלנו — עד כמה שהעליתי בזכרוני ובעיוני:

הַגִּיעַ
אשרי המחכה ויגיע (בסוף דניאל),
שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (בתפלות).

הִפְנִיס, הִכְנִיס

דחק סומכוס ונכנס (נזיר, מ״ט).

ואני דחקתי ונכנסתי (סנהדרין, ע׳).

דחק ונכנס אצל המלך (ברכות, ל״א).

בוא, הבא

קפץ ובא מארץ כנען (ב״ר, פצ״ג; ילקוט איוב, רמז תתצ״ז).

רץ ובא (תמיד, ל״ג).

שאני מרקד ובא לפניהם (ברכות, כ״א).

ויתגנב העם ביום ההוא לבוא (ש״ב, י״ט, ד׳).

טסות ובאות עלי כעוף (מדרש תהלים, י״ח).

מתגלגלות ובאות עלי כאופן (שם).

הצד הגבין — אם היו מקלחות ובאות פטור (שבת, ק״ן)

להשיט דבר ולהביאו אצלו (ירושלמי ביצה).

וגלגלו הקב״ה והביאו בימי דוד (ב״ר, פמ״ג).

וישאוהו ויביאוהו (מלכים ב׳, ד׳, כ׳).

וישאו ויביאו אל דוד (ש״ב, ט״ז).

הבא ידך בחיקך (שמות, ד׳, ו׳).

עבר, העבר

וירץ — ויעבר את הכושי (ש״ב, י״ח, כ״ג).

שטף ועבר (ישעיהו, ח׳, ח׳).

יעבירנו בסיחוי (יומא, ע״ז).

והוא ירה החצי להעבירו (שמואל א׳, כ׳, ל״ו).

צָלַח, הצליח

צלח רכב (תהלים, מ״ה, ה׳).

וצלחו הירדן (שמואל ב׳, י״ט, י״ח).

חלף, החלף

מחצה וחלפה רקתו (שופטים, ה׳).

וקשתי בידי תחליף (איוב, כ״ט, כ׳).

צדד

מצדד ורואה (בראשית־רבה פכ״ד).

שוב, השב

וישב ויעשהו כלי אחר (ירמיהו, י״ח, ד׳).

וישאוהו וישיבוהו למקומו (דה״ב, כ״ד, י״א).

הָלַך, הולך

הולך וגדל (בראשית).
להשיט דבר ולהוליכו מאצלו (ירושלמי ביצה).

חזר, החזר

וחוזר ואוגדה (תוספתא, מכשירין, פ"ג, מ"ד).
חוזר ומחללם (מעשר שני).
אינו חוזר ומגיד.

הַפְלֵג

יצא לדבר עם חברו ומפליג (תוספתא, יומא, פ"א, מי"ב).
יצא לרצות את חברו והפליג (תוספתא, ברכות, ד', פ"ט).
אין מפליגין בספינה — בזמן שהוא רוצה להלוך במקום רחוק.
אם מבקש לפרש מצור לצידון מותר לו לפרש (תנחומא, הוצ' בובר, שלח).

עלה, העלה

מטפס ועולה (ערובין, כ"א).
מקפץ ועולה (בראשית רבה, פי"ט).
והיו רצין ועולין בכבש (יומא, כ"ג).
בוקעת ועולה (אהלות, פ"ו, מ"ו).
מפסג ועולה (ב"ק, קי"ט).
מגדשין ועולין (תוספתא, סוטה, פ"ח).
וגודשין ועולין (תוספתא, סוכה, פ"ג, מ"ב).
וימשכו ויעלו את יוסף (בראשית, ל"ז, כ"ה).
ויעלו עפר על ראשם (יהושע, ז', ו').
והעלו עליך קהל גדול (יחזקאל, י"ד, ג').

ירד, הורד

מטפס ויורד (ערובין, כ"א).
רוכבת על החמור ויורדת (שמואל ב', כ"ה, י"ז).
מתגלגל ויורד מן ההר (יומא, פ"ו, מ"ו).
וקפץ וירד לתוך הנחלה (ב"מ, ל"א).
מחלחל ויורד (סוטה, ז').
בוקעת ויורדת (אהלות, פ"ו, מ"ו).
שיתין מחוללים ויורדים עד התהום (סוכה, מ"ט).

י צ א, ה ו צ א

והיה חמץ מבצבץ בו ויוצא (פסחים, י"ג).

שמפכפכין ויוצאין (תוספתא, סוכה, פ"ג, מ"ב).

מקטעין ויוצאין מבין ההרים (ב"ר, פ"ג).

ומשחית גוים נסע יצא ממקומו (ירמיה, ד', ז').

והיתה מבצבצת ויוצאת מתחת דופני הספינה (יומא ל"א).

מַשְׁקְרִים שבהם נבראים הצפרדעים [5]) ונקלפים ויוצאים ונקראים אל צד"ף [6]) (תשובת הגאונים, הוצ' הרכבי, סימן מ"ז).

מפרכס לצאת (ב"ר, פס"ג).

נדחף לצאת (דה"ב, כ"ו, כ').

היה מבקע כרסה ויוצא (ילקוט שמעוני, איוב, רמז תתק"ה).

היה חוטט בני מעיה ויוצא (שם, רמז כ"ז).

וְנִתָּר ויוצא (סנהדרין, פ"ט).

וגעש [7]) האב והוציא מחט (ויק"ר, פ"ג).

ודחפו מביתו והוציאו לחוץ (שם, פ"ב).

דְּחָפָה והוציאה (איכה רבה, ג', ג').

וּדְחָפָן והוציאן (שם, ב', נ').

טָרְדוּ והוציאו (ב"ר, פט"ו).

הואיל ויכול לגוררו [8]) ולהוציאו (פסחים, ס"ד).

וגררום והוציאום מתחת האבנים (תוספתא, סוכה, פ"ג, מ"א).

ומחטטים ומוציאים את הבכורים (מכלתא, בוא י"ג).

י ת ר, ה ו ת ר

עד שנתמלאו המעינות והותירו (אבות דר"ן, הוצאת שֶׁכְּטֶר).

פחז כמים אל תותר (בראשית, מ"ט, ד').

והותירך ה' לטובה בפרי בטנך (דברים, כ"ח, י"א).

---

[5]) גם עתה סובר כך ההמון היהודי והרוסי. היהודים שבליטה קוראים למַשְׁקְרִים „עריבות הצפרדעים" (זשאבְּעשע מולטעֶרלאך).

[6]) ובכן אין לנו צורך לשאול מעם הערבים את השם „צרף", שהרי יש לנו שם לזה בתלמוד. „משקר" הוא בצורת „עכבר".

[7]) נעש–נָגַת. וכמו שיש „ותנעש ותרעש", כך יש „נָגַח גוהא" (ברכות מ"ט).

[8]) הקריאה: „לגוררו" אינה נְכוֹחָה. הקריאה הנכוחה היא „לגוררו" כי בלשון־המשנה בא שורוק או קובוץ תחת קמץ קטן. כמו הִשְׁבִּיעַ–הָשְׁבַּע, גִּדְּלוֹ–גִּדַּלוֹ. וכן בא שם־הפועל גם במקרא בשני המשקלים, למשל: „וּבְקִצְרְכֶם".

כלה, כָּלָה

ואכלוהו ויכלוהו (ירמיהו, י', כ"ה).

עד אם כלו הגמלים לשתות (בראשית, כ"ד, כ"ב).

טרם אכלה לדבר (שם, שם מ"ה).

מָלֵא (— = —, ha אָן —)

לא תמלא אוזן משמוע (קהלת א', ח').

*

וכמשפט המשותף לכל הפעלים־הנלוים ראוי להיות גם בפעלים שבהפשטת־הסניף. למשל:

סִבֵּב והוציא.

סבב להוציא.

היה מסבב ומוציא וראה.

היה מסבב להוציא וראה.

היה מסבב ומוציא ורואה.

היה מסבב להוציא ורואה.

הוציא בְּסִבּוּב.

סבב בהוצאה.

עתה נראה, כמה נוח הוא להשתמש בדיוק נמרץ בפעלים שבהפשטת־הסניף בתור פעלים עוזרים לצרכיהם של מושגי הסניפים:

סִבֵּב מן

סבב והוציא,	הוציא בסבוב,	סבב מן.
סבב והביא,	הביא בסבוב,	סבב אל.
סבב והעביר,	העביר בסבוב,	סבב בין, דרך.
סבב והחליף,	החליף בסבוב,	סבב על.
סבב ופרק,	פרק בסבוב,	סבב זה מזה.
סבב והפנה,	הפנה בסבוב,	סבב לפני.
סבב והשעה[9],	השעה בסבוב,	סבב אל.

[9]) „פנה" הוא להסב את הפנים לדבר, אבל „שעה" הוא להקריב את העינים, שמרחוק אינן רואות בדיוק, כמו שעושה קצר־הראיה וכך יהיה פרוש הכתוב: „ולא תשעינה עיני רואים" (ישעיהו) — לא יצמרכו לפנות קרוב לדבר בכדי לראות אותו היטב, כי לא יהיו קצרי־ראיה, אבל בפירוש: שעה — отвернуться, אין ממש, כי מצאנו: „וישע ה' אל הבל".

סבב והקריב,	הקריב בסבוב,	סבב מרחוק.
סבב והרחיק,	הרחיק בסבוב,	סבב מקרוב.
סבב והפליג,	הפליג בסבוב.	
סבב והעלה,	העלה בסבוב,	סבב למעלה.
סבב והוריד,	הוריד בסבוב,	סבב למטה.
סבב והעתיק,	העתיק בסבוב,	סבב מן אל.
סבב והשיב,	השיב בסבוב,	סבב אל.
סבב והגיש,	הגיש בסבוב,	סבב אל.
סבב והקף,	הקף בסבוב,	סבב זה לזה.
סבב והגיע,	הגיע בסבוב,	סבב עד.
סבב והוליך,	הוליך בסבוב,	סבב אצל.
סבב והפך,	הפך בסבוב.	
סבב והבדיל,	הבדיל בסבוב,	סבב מן.
סבב ויחד,	יחד בסבוב,	סבב יחדיו.
סבב והפריש,	הפריש בסבוב,	סבב מן.
סבב והטה,	הטה בסבוב,	סבב אל.
סבב והרבה,	הרבה בסבוב,	סבב הרבה.

וכך יכולים אנו להביע בפעלים־העזרים האלה את הגבלת התנועה בפעלים המורים על התנועה. ומן הדוגמה האמורה יש להקיש על השאר, כמה אפשר על־ידי כך להביע בדיוק נמרץ את המושג ואת הרעיון הדרושים בפשטות מרובה, בלא שום גמגום ועקיפין ובלא שום השאָלה שאינה מדויקת. וכלל זה יהא בידינו: אין לתרגם את צורתו של הפרפיכס, אלא את כוונתו. למשל, הסניף מן -пере шелъ מתאים להפועל „עבר", אבל אותו סניף בפועל передѣлалъ מתאים לפועל שוב. כך ראוי לדייק בכל הסניפים ולא לתרגם אותם כצורתם.

*

הַפְּרוֹזָה הָעִבְרִית

מאמר ראשון

מאת יעקב פיכמאן.

I.

הפרוזה העברית החדשה, שעם יצירת־מ נ ד ל י התחילה מתפתחת והולכת באה בשנים האחרונות לידי מצב משונה מאד — מצב מעורר הרהורים נוגים בלב כל אחד, אשר יָקרה לו המלה העברית. על־פי מצב זה אין, אמנם, בשום פנים להוציא משפט, שפסקה התפתחותה של הפרוזה שלנו. ביצירותיהם של כמה ממספרינו הצעירים היא גם הולכת ומתעמקת, רוכשת מוטיבים חדשים ומתעשרת בצבעים וקולות. הצורה נעשית משוכללת, הסגנון — מלוטש, קבוע ומצומצם, תקופת־הכבוש של הפרוזה העברית לא נגמרה עוד בכל אופן.

ובכל־זאת כולנו מכירים ומודים, שהמצב אינו מהודר כלל וכלל. איזה קול לוחש על אזנינו שהולכים וקרֵבים אנו אל משבר. ולא רק מפני שהשנים האחרונות היו כמעט שני בצורת גמורה לפרוזה שלנו. המבוכה תפסה את מספרינו זה כמה. מלבד ש ו פ מ א ן, האמן עם „גרמי־הברזל" היחידי בין צעירינו, ההולך לו איתן בשביל־יצירתו הבודד, אין אף אחד, אשר סימני ליאות והעדר־בטחון לא יהיו נכרים ביצירתו. דומה, כאילו לאחר כל כבושיהם נתקלו פתאם באיזו אבני־נגף, שאין להגות אותן מן המסלה. מהם תועים ומבקשים אפני־ציור ואפני־סגנון חדשים: ב ר ד י צ ׳ ב ס ק י, ג נ ס י ן, ע ג נ ו ן. אחדים, כש. ב ן־צ י ו ן, התחילו נוטים מדרכם הכבושה, ועוד לא כבשו להם דרך חדשה. ויש מהם שנשתתקו כמעט לגמרם (ב ר ק ו ב י ץ, נ ו מ ב ר ג, ובימים האחרונים — גם ב ר ֶנ ר). והמעט שיש לנו אין בו כדי להשביע. כל הפרוזה הצעירה שלנו אינה אלא מין קנוח־סעודה. קנוח־סעודה נאה, אמנם, אך בלי סעודה קודמת לו...

לא זה, שאין לנו דפי פרוזה, שיש בה כדי להניח את דעתו של חובב האמנות הדקה. גן־ספרותנו הצעיר פותח לנו כמה שבילים נאים, מלאי אור וצל. ריחות דקים מַלוים אותנו בלכתנו. אך מרחבים גדולים אין מסביב לנו. אין מעמקי־יער, אשר בהם נַחבא, אשר בהם ננוח. אין ספרים, אשר מתוכם נשמע קול־המונם של החיים הרחבים, הגדולים. יש איזה חוג, אשר מחוץ לגבוליו אין

אנו יוצאים. אותם האנשים, אותם מצבי־הנפש, הידועים לנו כל־כך מתמול ושלשום, הולכים וחוזרים בכל אשר נפנה. יש שכלול־צורה. יש, כאמור, גם התעמקות. אך אין אנו נגשים אל החיים ישר; אין אנו מספרים עוד את האמת של החיים בלי כרכורי אמנות ושירה, למרות כל ה„ריאַליסמוס" שלנו. יד־האמן הזהירה מוליכה אותנו. אין המומנטים הגדולים של החיים עולים בערבוביה עם הרגעים הטפלים, באופן שאלו יאירו את אלו ואנו נראה את עצמנו נשאים על גלי האוקינוס הנצחי, נעקרים מתוך חוגנו הצר. אין תנועה גדולה. הכל כמו קפוא כמו דבֵק אל מקומו. זהו הקפאון של האמנות, באין סער־החיים אִתה. הספרות העברית החדשה, עם כל עניותה, כאלו נתבגרה בבת־אחת. הבלטריסטים העבריים סגרו את עצמם יותר מדי בהיכל־האמנות. הם מסתכלים יותר מדי וחיים פחות מן המדה. הם יותר מדי אמנים. האחד הוא ב ר נ ר, המשליך את עצמו אל גלי־החיים ישר — החי וכואב ושותת דם. שאר המספרים הצעירים — קול החיים מגיע אליהם ממרחקים. עקבות החיים החמים נמחקים עד מהרה. העולם ה ר א ש ו ן נעלם; את מקומו תפס רק ה ש נ י, עולמו של האמן. אין עוד אותו שווי־המשקל שבין המציאות והשירה, אשר בו כל כחה של האמנות.

חושש אני, שהתקדמותנו האמנותית עלתה לה לספרותנו ביוקר יותר מדי. שלמנו במחירה את שאֵרית נעוריו, נעורי־השירה היקרים. החרבנו את מעינות־התום, אשר היו מפכים בה בחזקה לפני דור אחד. היא נעשתה ספרות רק לגדולים. ואיני יודע, אם סימן יפה הוא לה... אשרי הספרות, שהגדולים והקטנים יחד טועמים טעם בה במדה אחת. רק זה הוא סימן מובהק, שהגיעה לידי הרמוניה גמורה. סימן הוא, שהדם והמוח משתתפים בה השתתפות שוה.

לא אמנות אנו חסרים בספרותנו, כי אם את קול הנפש המתודה — זה שנשמע כבר לפעמים בשירתנו. מלאך־האמנות עומד תמיד על גבינו ומזהיר אותנו, פן נִטֶה א ח ר י ל ב נ ו. מתביישים אנו לגלות מעט ילדות. זהירים אנו על קורטוב של חמימות פנימית. הן אמנים אנו! הן נזירי החיים הרוגשים אנו! חלילה לנו לסַפר גלוי וישר את אשר יכאב לנו, את אשר נרגיש באמת בהתעטף עלינו הלב. הן חלל נחלל את הקודש בהתפרץ החיים האמתיים שלנו לתוך גבולות־האמנות. בשירה הלירית כבר התירו את הדבר. אך בפרוזה האסור בתקפו עומד. בשבתך לכתוב את הציור או את הנובלה סגור תסגור אחריך את חדרי־לבבך. כאן היה זהיר וכובש את רגשותיך. אַל־נא ידע איש את מסתריך.

הוי, הזהירות האמנותית הזאת! כמה חללים היא מפילה יום־יום! זהירותו של האמן מצילה אותו, אמנם, מקלקול־הטעם, מקלקול־היופי החיצוני, אך היא היא החונקת את רוחו, היא היא המשחיתה את ההוד העליון אשר ביצירתו. היא שמה כבלים על דמיונו. היא גוזלת את חירותו. כל ימי־חייו הוא הולך סחור־סחור

לנפשו ואת אשר ישא בקרבו מימי־ילדותו לא ישא על שפתיו. — איני יודע: אולי יפה לה לאמנות שתיקת־היוצר. יותר נכון: אולי יש אמנים, שזהו התנאי ההכרחי ליצירתם. אמנים כפלובֶר, למשל, מ מ י ת י ם את עצמם באהלה של האמנות. העולם נתן להם רק בתור אובייקט ליצירה. מחוץ לגבולות־ה„יש" אין כלום; לא נתן דבר להשתנות. אין לו לאמן אלא מה שעיניו רואות. אך אמנים כאלה הם יחידים בכל ספרות. סוף־סוף מתפרצת הרוח ועוברת את גבול המציאות העלובה. אין אנו מסתפקים במה שיש. יש איזה דבר מעֵבר למציאות הזאת, ורק בשבילו עוד כדאי כל העסק. עָוֶל נעשה לאדם, אם נראה בו רק את אשר יֵרָאֶה במעשיו יום־יום. לא אלפי־הימים הם העיקר בחיים, אלא היום ה א ח ד, הגדול — הרגע האחד, אשר רוח־האדם תשתחרר בו מכבליה, או גם רק תשאף להשתחרר. לא על־פי המעשים הרבים אשר יֵעָשו נשפוט על יפי־החיים וכיעור־החיים, אלא על־פי המעשים הבודדים, אשר נאמר עליהם, כי ארעיים הם. בהם עצם החיים בהם זוהר־הנצח. האדם גדול הרבה יותר מכפי שאנו רואים אותו יום־יום.

זה ימים רבים אני חוזר על זה: הריאַליסמום הקיצוני זר לרוחנו, זר לכל התפתחותנו ההיסטורית, זר אפילו ללשוננו ולכל בנינה. זמורת־זר הוא כולו בספרותנו. אנו צמֵאים לזוהר אלוהי, כי יתגלה באדם, לשערי השמים, כי יִפָּתחו לפנינו רגע. זה עשרות בשנים, אשר יחניקו את רוחנו במראות חיים עלובים וקטנים, זה ימי דור שלם, אשר יעבירו לפנינו המונים המונים של בני־אדם דַלי־רוח ונגועי־רוח, אשר ישאו אתם אל כל אשר יבואו שעמום־חייהם הקטן, ואין אנו יודעים לשם מי ולשם מה העמידו אותם על הבמה. הפֶּסימיסמוס העמוק, החַי, יש בו כדי להפרות את רוחנו, יש בו כדי לעורר; אך בקראך את רוב יצירותינו הבלטריסטיות של השנים האחרונות, ונחה עליך רק הרוח הכבֵדה והכֹּהה והרגשת פתאם, כי נתרוקנו מסביבך אוצרות־החיים, כי נתדלדלה נשמתך, וריקניות זו אין לה במה להתמלא. החיים כולם הם כל־כך מחוסרי־ענין ומחוסרי־טעם. אל מה תשאף ולאָן תלך? — הן בכל אשר תפנה ימצאך השממון, אשר אין מנוס ומפלט ממנו.

ושוב אני אומר: לא על חסרון־אמנות וקלקול־אמנות אני קובל. אמנם, גם בזה לא רבה הברכה. אך סימני־ההתקדמות ניכרים בכל. לא קשה גם להראות על יצירות של פרוזה קלַאסיות בצורתן ובסגנונן, שנכתבו דוקא בשנים האחרונות. לא על חסרון־טעם אני קובל, איפוא. אלא על מה אני קובל — על דלדול־הרוח, על „גבהות־אדם" כי שחה, על חסרון תום ואהבה. קובל אני על זה, ש„חכמנו" כל־כך בבת־אחת, על שהמַתנו בנו את ציצי כל חלום וכל ילדות, על שסתמנו כל פתח לאוירם של עולמות אחרים והעמדנו את סכום החיים רק על הדלות אשר מסביב.

כשמש רחוקה עוד מזהיר לנו מימי ילדותו קלסתר־פניו של משורר גדול אחד — של א ב ר ה ם מַאַפּוּ. כמעין־בוקר היתה טהורה שירתו. כחלום האירה את מחשַׁפֵי־החיים אשר מסביב, וכריח־שדה קראה, ואמונה נתנה בלב, ואהבה אל החיים הרחוקים זרעה בכל אשר נפל קו־אורה. אל מעמקי־הנפש אולי לא הביט, אך עינו הביטה למרחוק, את כתלי־הטחב הפיל בשרביט־הזהב אשר בידו, ורוחות־מרחק באו ויעברו עלינו עָבור וטַהר, עבור ונַחם. קריאת „אהבת־ציון" ו„אשמת־שומרון" — זה היה מ א ו ר ע, מעין מעשה־נס בחייהם של שנים־שלשה דורות. קריאת הפואימות האלה הפכה כבכח־קסמים את הקורא ותעשהו פתאם לאיש אחר. עד היום הזה לא עמדנו עוד דַּינו על ערכם של ספרי־מַאַפּוּ, על תפקידם החנוכי הגדול בתנועת־התחיה. בין משורר כמַאַפּוּ ובין קוראיו היו נמשכים חוטי חסד ואהבה כל ימי־חייהם. אמנים כאלו חותרים חתירה עמוקה תחת כל החיים מפַלגים להם שטף אחר, ואיש לא יֵדע ולא ירגיש, כי בשלהם באה כל המהפכה הגדולה. משוררים כאלה יוצרים קוראים נאמנים לספרות, קוראים, אשר לא יעזבוה עוד לעולם.

מַאַפּוּ היה היחיד בדורו, היחיד אולי עד היום. אך גם אלה שאלהים מנע מהם את מתנת השירה הגדולה אשר לו היו לכוכבי בני־דורם. גם אם נקבל בחשבון את כל פגימותיה האמנותיות הגדולות של יצירת ס מ ו ל נ ס ק י ן, אין אנו יכולים לבלתי הכיר, כי קסמים היו בידה, אשר משכו אליה את כל הלבבות. אולי לא היה סמולנסקין אמן גדול (אף כי טרם בדקנו את יצירתו למדי גם מצד זה); עינו הבהירה והטובה של מַאַפּוּ לא היתה לו בכל אופן. חסר היה אותו השקט הנבון, אשר יהיה רק לבחירי־השירה. אל החיים נגש בצעדים כבדים יותר מדי, ברעש יותר מדי, ואת פתרונם דרש ביד חזקה. ולשון היתה לו, אשר לא היה לה מעצור, לשון אשר מפני שטפה הרב ברחו בנות־השיר ותמַלטנה על נפשן. אך גם הוא נתן לנו את „קבורת־חמור" — אֶפּוֹס מלא עוז ופחד, אשר לאורו המבהיל יעברו לפנינו, בין מחנה־אנשים בהיר וחי, „גבורים" מעין הטפוס הקודר של ה„מלשין", טפוס נוצר בכח הדמיון העממי, ביחד עם תמונה ענוגה ונאוה של בת־ישראל אוהבת עם כל בלהות־חייה העמוקות, — טפוס נוגע עד הלב ביפיו ויגונו. „התועה בדרכי החיים" פגום הרבה יותר מ„קבורת־חמור"; אך גם מתוך דַּפיו נשקף אלינו דור שלם עם כל תקוות־חייו אשר נכזבו. כשאנו קוראים גם היום את הספר הזה, אנו עומדים ב ע צ ם התקופה, במרכזי־חייה. תאמרו: אובייקטיביות של אמן ואיזה חוש של מדה. אך „חסרונות" אלה לגבי אמן אחר הם אולי מעלותיו היותר גדולות של סמולנסקין, אולי בהם צפון לפעמים כל כחה של ספרות שלמה. אולי זה הוא, שיוצר את האטמוספירה של חייה, זה שטובע את חותם פניה המיוחדים. האמנות הקיצונית מַישרת יותר מדי את „עקמומיותיה" של השירה

הלאומית. ומי יודע: אולי נחוץ קורטוב של „אי־אמנות" לכל ספרות בכדי שתָּסול לה דרך אל לב־העם: ואולם זוהי אותה „אי־אמנות", אשר בה תתגלם נפשה החיה של כל ספרות אשר בגללה היא רוכשת לה את זכות־קיומה. אלה הן אותן הפגימות האמנותיות, אשר הן הן המוציאות לפעמים את האמן מחוץ לגבולות־אמנותו, למען העביר אותו אל עולמות של יופי יותר נעלה מכל אמנות...

II.

כשאנחנו עוברים מן המוטיבים של הבלטריסטיקה החדשה אל סגנונה, סגנון־הפרוזה החדש, שהוא קשור בהם כל־כך, אנו רואים, עד כמה מתנגדת הלשון העברית אל הריאַליסמוס החיצוני, — הדֶסקריפטיבי. תיאורי החיים והטבע הרחבים והמפורטים אינם ברוחה של שפתנו, וכמדומני, שאינם ברוחה של לשון שֵמית בכלל. בשביל התיאור ה ח י צ ו נ י לשוננו כל־כך עניה במלים, ביחוד בתארים, שגם אם נרחיב את לשוננו שבעתים, אין לנו שום תקוה, שנעשה אותה פלאַסטית, כאחת מלשונות־אירופה. השירה העברית לא היתה תֵּאורית מעולם, ואם אמנם אי־אפשר לנו, ספוגי הרוח האירופית, לעמוד עכשיו על מצבי־נפש בלי תאור־הסביבה; אך את היסוד הדֶסקריפטיבי יש להכניס לשירתנו בזהירות גדולה. התאור החיצוני המפורט סוף־סוף היה גם באירופה רק חזיון עובר. השאיפה להתקרב אל טפוס הספור העממי, שאינו סובל כל פרטות מיגַעת, גרם לכך, שגדולי־המספרים בימינו שבו אל צורת הנובילה של ימי־הבינים, שהצמצום ושטף־הספור המהיר שבה אינם נותנים מקום לתאורי־חול יתירים.

וגם בנידון זה אין להוציא מסקנה קיצונית מדברי. אין אנכי מתנגד כלל לשרטוט האימפרֶסיוניסטי, זה שמוסר לנו את רושם־הסביבה בקַוים בודדים. רוצה הייתי רק זה, שנשוב מעט אל אותה ה ב ה י ר ו ת ה אֶפּ י ת, שהפרוטוטיפוס שלה הם כתבי־הקודש שלנו. והבהירות האֶפית תושג דוקא על־ידי צמצום־הלשון, על־ידי העדר ה ס בֶּר ה יתירה והטעמה יתירה של הדברים. הספור הביבלי אינו מוסר לנו כלל את השתלשלות־המאורעות הארוכה. להפך: סופם של הדברים מוכיח תמיד על תחלתם. הפעולה מובנת מ ת ו כ ה, מתוך עצמה. אַל־נא נאמין, שאנו מיטיבים להאיר את הדברים בזה, שאנו מוליכים את הקורא דרך כל הלאַבירינתים הנפשיים האפלים. פ ע ו ל ה אחת טובה בנידון זה מאלף חיטוטים פסיכולוגיים, ביחוד אצלנו, שרוב ה„פסיכולוגים" אינם אלא בעלי־מוח, שמאמינים להשיג את הכל על־פי השכל או על־פי ידיעת־החיים הזולה. הפסיכולוגיה מתרוממת למדרגה של שירה נעלה רק אצל גאונים יחידים. המשורר מוסר לנו מצב־נפש ולא חקירת־נפש. ה„סטודיה הפסיכולוגית" היא ענין של מדע, שהמספר מסתייע בו לפעמים, אך הבלטת היסוד הפסיכולוגי מוכיחה תמיד על לקוי אמנותי. רוב הפסיכולוגים

שלנו מסבירים את ספוריהם. ההארה העליונה, שאינה פרי חידוד ומוח, היא בספרותנו היפה נחלת יחידיה, משורריה הנאמנים.

ואולם זהו דרך־אגב. רוצה הייתי להטעים כאן, שהריאַליסמוס החיצוני לא רק לא נתן לספור הלאומי שלנו, שיוצרו הראשון היה מאַפו, להתפתח, אלא הטה גם את דרך־התפתחותו של הסגנון העברי לצד אחד יותר מדי. כולנו מבינים את סבת־החזיון. הלשון העברית, ביחוד לאחר תקופת־המליצה, היתה זקוקה ביותר לחומר ממשי. שמחים היינו על כל מלה „גשמית" כעל שלל רב. חפצנו להוריד אותה מן „הספירות העליונות" עד כמה שאפשר, לראותה גסה ביותר וולגאַרית ביותר. מלבושי־החג הצבעונים שלה, שהיתה יוצאת בהם גם בחול וגם במועד, היו לנו לזרא. אך כל שירה היא סוף־סוף מומנט של חג, וזקוקה היא, ביחוד בעברית, גם ללשון של חג. ואנו, ביחד עם המוטיבים היבשים, שהכנסנו לבלטריסטיקה שלנו יותר מדי, התאמצנו להפוך גם את לשוננו עם הרעננות הנצחית שלה ללשון של חול יבשה וחסרת־לֵח. הלשון העברית, בתור לשון של דבור, ודאי שהיא צריכה לשאוף לכך. אך בין לשון־הדבור ולשון־השירה ההבדל יהיה, גם בלשונות החיות, תמיד גדול ועמוק, אם גם הריאַליסמוס יכבוש את כל הרוחות.

הפרוזה העברית, שנתעשרה בכמה יסודות חדשים ובריאים, נעשתה יחד עם זה כבדה ביותר. המיכניסמוס הקל שלה התחיל משמיע קול ביותר. לא היתה לה עוד תנועתה המהירה. הצלצול הנעים אשר לה אבד בתוך רעש גלגליה החדשים. הרבה מן הגראַציה המזרחית המיוחדת שלה הפסידה על־ידי שאיפתה היתירה למלה בת־משקל, לבטוי המקיף של הלשונות המערביות, שאין בנינה הפשוט והפרימיטיבי סובל אותו. הפרוזה העברית נתרחקה על־ידי־זה יותר מדי מעצמה, מיסודותיה ההיסטוריים. בשאיפתה אל המון־החיים פרקה בתנועת־יד אחת את עֲדיה העתיק, פשטה מחלצותיה. ואולם כל שלל צבעי־החיים לא יכול לתקן את הפגם המוסיקאַלי, את טשטוש מקוריותה העתיקה.

מובן, שרחוק אני מאד לקרוא לסופרינו, שישובו אל סגנון־המליצה — אפילו לזה של מאַפו. אך בסגנונה של תקופת־המליצה היתה לחלוחית מיוחדת, היו איזה חן ותום, איזה ריח עתיק של יערות־קדומים עלה ממנו, אשר לקח שבי את כל לב, אשר העיר צמאון. בעד ערפלי־ניבו קם ויחי לעינינו עולם רחוק וקרוב בבת־אחת. לא תמיד האיר את מחשבתנו, אך תמיד הֵלך על הלב הוד של חזון. כשאנו עוברים מאותו הסגנון אל הפרוזה החדשה שלנו, איזו רוחות קרות נוגעות בנו. אין בסגנון זה הוד־נעורים. זקנה קפצה עליו. ערפלי־האביב נמוגו, והעולם הקר והריק סובב אותנו מכל עבר. הסגנון כאילו לא יכול נשא את משא־החיים הכבד, אשר שמו עליו. תאורי העולם החיצוני אשר לא נסה בהם, שללו ממנו את הריטמוס הפנימי, את הקלות הביבלית, שהם מיטב־סגולותיו. הלשון באה

בכבלי ריטמוס חדש, כבד־תנועה וכבד־צלצול, הזר לרוחה. המאמר הביבלי הנוח עם חוליות־החבור הקלות שבין חלקיו נעשה קשה ומורכב ביותר. לקתה ההאַרמוניה שלו, נחנקה המוסיקה האוירית שלו. רק למתי־מספר מן ההולכים בעקבות־אַברמוביץ עלה להביא את סגנונם לידי סינתיזה גמורה. הרוב אבד פתאם את היכולת לאַחד את האֶלימנטים הנפרדים של הלשון, אשר פור התפוררו תחת ידיו. סגנון המשנה והאגדה הכניס, אמנם, הרבה רעננות לתוך הלשון, אך זה היה בכל זאת סגנון ספיציאַלי יותר מדי, ולא היה בו כדי לאַחד את פזורי־הלשון ונדחיה. הסגנון העברי הפרוזי של התקופה האחרונה שוב התחיל מסתובב בחוג צר, או נעשה כמו מקובץ ומאוחה מקרעים שונים, בלי אחדות פנימית, בלי צבע כללי, בלי אופי. אלה שנשארו נאמנים לסגנון התנ"כי—כ פ ר י ש מ אַן, ב ו ק י־ב ן־י ג ל י, ז ל מ ן ע פ ש ט י י ן—ורק שחררוהו מיסודותיו המליציים המיותרים, יצרו סגנון מלא עוז ופשטות, מיסודה הבהיר של האֶפיקה הביבלית. גם זה לא היה עוד סגנון החיים המלאים. אין לו עוד חוט־השדרה החזק, אשר לא יכוף תחת כובד־המציאות. אך תנועות־החן הענוגות שלו לא היו משוללות גם טבעיות ידועה. זה היה סגנון ה א י ד י ל י ה ברוחם של כתבי הקודש. ואין פלא, אם בספור האידילי „שירת־הזמיר" עם מראות־הטבע הבהירים שלו, המתקרבים בפשטותם וברוח הליריות השקופה הנסוכה על פניהם לציורי־התנ"ך, מצא לו הסגנון הביבלי הטהור את התוכן היותר מתאים לתכונותיו העצמיות. ואפילו ב ר ו ד ס, שהיה ריאַלי מבוקי־בן־יגלי עוד הצליח לחבר במסגרת הסגנון התנ"כי את הרומאַן היותר טוב שלו — את „שתי הקצוות". בידי אמן אמתי אין איפוא הסגנון הביבלי מליצי כלל. ספר כהתנ"ך, שבו נשתמרה לחלוטין־החיים במשך אלפי־שנים, גם סגנונו אינו יכול להיות בלתי־טבעי. מי שרואה בסגנון־התנ"ך חוסר פשטות וטבעיות, לא עמד על רוח־התנ"ך בכלל. ספר כל־כך עממי, גם כל ניב שלו הריהו בהכרח עממי עד היסוד בו.

III.

וכי צריך אני להסביר, שאיני מתכוון בדברי להרים על נס את „טהרת־הלשון"? — עם כל מעלותיו של סגנון פרישמאַן ובוקי־בן־יגלי, אני יודע ומכיר, שאין זה בשום אופן סגנון־העתיד. על הסגנון הזה, שהגיע לידי שלימות הרמונית מצוינת, עוד נשוב נתפלא לא פעם, אך למופת לא יהיה עוד. הסגנון הזה הוא יותר מדי „רוחני" בכדי שישמש בטוי מלא לנגינות־החיים. רקמת־עור לו דקה ונפלאה, אך עצמות בריאות הוא חסר, ועליו אין להשען. זהו סגנון של גביר „יורד", החי על שארית נחלתו, ולא של כובשי־החיים בהקפם הרחב. רוצה הייתי לצרף למעלותיו הגדולות של סגנון זה, שהוא בכל אופן מצוין ויחיד־במינו, גם את מעלות הסגנון המערבי — את הבטוי הקבוע והמצומצם, את המלה היחידה בשביל

תכנה היחידי. הלשון העברית לא תהיה לעולם בית־קבול למחשבה המודרנית כל זמן שתהיה לשון זו מרפרפת באויר, נוגעת ואינו נוגעת — כל־זמן שנוכל להביע בה את הכל רק „בקירוב". וגם זאת: זה אלפי־שנה אנו חיים באירופה, ובשום פנים לא נהפך יום אחד לבני המזרח העתיק עם הקף־עולמם המוגבל. הלשון העברית תקבל בהכרח אל תוכה את היסודות ההכרחיים של לשונות־אירופה, אם תחפוץ להכניס לתוכה את התרבות האירופית. ויודע אני, שהאופי העתיק שלה לא ישתמר ביפיו ושלימותו. הן גם אנו בעצמנו לא נשתמרנו... אך אל כל תכונותיהן של לשונות־אירופה לא תסתגל לשוננו. לשון שמית היא עם אורגאַניסמוס מיוחד ודרכי־התפתחות מיוחדים. הבנין המסובך והמורכב של המאמר, למשל, אינו כלל ממעלותיו גם של הסגנון האירופי, ובעברית יש להשתמש בו בזהירות מרובה ובאופן יוצא מן הכלל. כמו־כן אין הרבוי בתארים ממדות־האמנות היקרות, ובעברית אין כלל מן ההכרח להשתמש בהם תכופות יותר מדאי. הפראַזה העברית המוסיקאַלית אינה סובלת כל „בלַסט" מיותר; היא נגשת ישרה ומהירה אל מטרתה. אל־נא נטיל על שכמה העָנוג את כל הכובד של קולטורות זרות, — אותו כובד, שאינה זקוקה לו כלל.

לא להרחבת־הלשון הייתי מתכוון עד כה, אלא לבנינה, לצירופיה. שיש צורך להרחיב את לשוננו — בזה אנו מודים כולנו. כל אורגאַניסמוס חי הולך ומתפתח, פושט צורה ולובש צורה. רק המתים נחים בשלום על משכבותם. החי מתנועע וסובל שנוי. שומרים על הלשון דוקא על־ידי כך, שמרכיבים בה ענפים רעננים ובריאים וקוצצים בנטיעותיה הנובלות. מי שיִרא את נשימת־החיים החזקה, המכַלה ומפרה באחת, כבר חי הוא רק על חשבון־העבר; סערות־השירה הרעננות לא יעברו על שדה־שירתו. אך גם הרחבת־הלשון צריכה להיות נעשית ברוח־הלשון, וביחוד — ב כ ח־הלשון, בכח־רכושה, בכח יצירתה הטבעית. הרחבת־הלשון יכולה להיות רק מתוך ה כ ר ח אמתי, יצירי. הלשון נתבעת ונותנת לכל מי שזועק אליה מתוך מועקה פנימית. וגם זה: היא נותנת רק כשהגיעה השעה ו א י ן ל ד ח ו ת ע ו ד. בהרחבת־הלשון יש מוקדם ומאוחר. כל־זמן שלא הגיע הרגע האחרון אין המלה, כפרי זה שעל האילן, מתבשלת ונופלת. רק בעלי־המלאכה, המומחים ליצירת־מלים, קוטפים את הבוסר ומכניסים לתוך הלשון מלים קודם זמנן. ביצירת כל מלה הולך וחוזר אותו הפרוצֶס של יצירת־הלשון שאצל האדם הקדמוני: המלה החדשה נבראת ומתפרצת בכח ה ר ו ש ם, שאנו מקבלים מבחוץ, או בכח ההתעוררות הבאה מבפנים. המלה היא תאור הרושם. ככל שיגדל הרושם החי כן יגדל כח־היצירה של המלה, המוסרת את מושגו. כל יצירת־מלה באה בכח איזו מהפכה פנימית, התפרצות פנימית. הן גם הלשון, השגורה בפינו, תגבר חילים רק בשעת־התרגשות; רק גלי־הסער מרימים למעלה שפונֵי טמוני תהום. ומה יעלה כשאנו באים לברוא „יש מאין".

לא פה המקום לציין את כל חוסר הטעם וחוסר החוש הסגנוני, שהכניסו ללשוננו „מרחיבים" ידועים. כשבאתי לפני שנים אחדות לארץ־ישראל והתחלתי קורא את העתונים הירושלמיים, ביחוד את „הצבי", ממש חשכו עיני מן האנדרלמוסיה הלשונית. לא הבינותי אפילו את הכרוניקה הפשוטה. ומה שהבינותי היה מחוסר־טעם. נתנדפה רוח־הלשון, פגה לחלוחיתה. הרעיון, שעתון כזה מחנך את בני הישוב החדש, היה נורא. ומי יודע, איזו סכנה איומה היתה נשקפת ללשוננו, לולא אחדים מסופרינו המובהקים, שהתישבו בשנים האחרונות בארץ־ישראל וערכו מלחמה עם אַוואַנטוריסטי־הלשון האלה. גם ועד־הלשון שבירושלים, שנכנסו לתוכו כמה חברים בעלי ידיעות פילולוגיות מציונות ובעלי חוש סגנוני, הועיל הרבה לעקור את הקוצים, שעלו בשדה לשוננו[1]). אך הרבה יש עוד לתקן. הסגנון הירושלמי כבר התחיל מתקרב אל סגנון „אץ קוצץ", ואת השפעתו המזיקה יודעים רק אלה, שהיו בארץ־ישראל. מה שהיה אצלנו לצחוק ושִמש פַארודיה ללצים, נתקבל שם בלי טענות ומענות. הרבה תקוות אני תולה בועד־הלשון אשר בירושלים, שחבריו, כנראה מתוך החוברות שהוציא קודם המלחמה, מתיחסים בכובד־ראש אל תפקידם; ואולם כל־זמן שבעבודות־הועד לא ישתתפו גם אחדים מטובי משורריו ומספרינו, לא תושג המטרה. חדושי הועד שברשימת הצמחים[2]), למשל, אינם מעידים על חוש אֶסתֶטי מפותח ביותר ליצירת מלים חדשות. מה שנבחר מתוך ספרותנו העתיקה וכו', נבחר פחות או יותר בטעם; ואולם שמות הצמחים החדשים, ביחוד אלה שלוקחו מן הלשון הערבית, מובטחני שלשוננו לא תעַכֵּל אותם בשום אופן. הם יהיו תמיד כאֵברים מדולדלים בה. למרות מה שהלשון הערבית היא אחות ללשוננו במשפחת הלשונות השמיות, אין לה שום יסוד ושורש בפסיכיקה שלנו, ובצדק העיר אחד מחברי־הועד[3]), שהלשון הערבית היא דוקא הרחוקה לרוחנו ביותר, וחידושי התיבונים מערבית, שעברו עליהם כבר כמה מאות שנה ולא נתמזגו עוד בלשוננו — ברובם, — יוכיחו, עד־כמה לשוננו אינה נוחה לקבל השפעה מן הערבית. אני לוקח את הדוגמא הראשונה, הבאה לידי, מחדושי הועד הלקוחים מן הלשון הערבית — את המלה „קַחְוָן" להוראת שם הפרח „גאֶנזעבלימכען", ואיני מבין בשום פנים, למה לנו מלה זרה זו בצורתה ובצירוף־אותיותיה, בשעה שאפשר היה לקרוא לפרח „ציץ־האַוז", שאיש לא היה מרגיש, אמנם, בחידושו, אך שלא היה מ כ ב י ד ללא־צורך כמשא כבד על לשוננו. כמו־כן איני מבין, למה לנו לחדש מלים, שנתקבלו ברוב לשונות־אירופה, כ„קונסטיטוציה",

---

[1]) מלאים ענין בנידון זה הם „זכרונות וער־הלשון" (א'—ד'), שבאו בהם וכוחים חשובים מאד בשאלות הרחבת־הלשון.

[2]) שם, חלק ג'.

[3]) א. ס. ליפשיץ.

„ריפובליקה", „טלפון" וכיוצא באלה — אותו הרכוש האנושי־הכללי, שיש להוקיר אותו כל כך! — ולהכניס בזה ערב־רב של מלים מגוחכות, אשר יהפכו את לשוננו לז'אַרגון מסובך וקשה ויכביד רק על אלה, שבאים ללמוד אותה, בהמון מלים וצירופים זרים, והועיל לא יועילו לה? בכל אופן מעידים יוצרי ה„חידושים" האלה על עצמם, עד כמה אינם יודעים ומרגישים, מה נחוץ לנו באמת, היכן אנו נחנקים מחוסר בטוי למושגים ומאין תבוא רוּחה ללשוננו.

הרחבת־הלשון — גם באמצעים שאין אנו מודים בהם עכשיו — אולי הועילה בזמנה ליצור את המהפכה בלשון, שהיינו זקוקים לה. גם בהריסה יש לפעמים מפני צורך־השעה. אך כבר הגיעה השעה להעביר תחת הבקורת את אשר נעשה בשנים האחרונות אצלנו במקצוע זה. ואז אולי נוֹכח, שפעמים רבות הרחַקנו ללכת ולבקש את אשר היה קרוב לנו כל־כך, והרבה ממה שהיינו צריכים להוקיר מכל יְקָר השלַכנו אחרי גוֵנו.

שעת־המהפכה בלשון עברה. הגיעה השעה לשוב ולבנות. הגיעה השעה להשיב את זרם־לשוננו לאֲפִיקָהּ הנצחיים.

(מאמר שני יבוא).

*

שְׁמוֹת הַצְּמָחִים[1]

מאת שאול טשרניחובסקי.

„ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה" (בראש' ב' כ').

את שמות הפרחים המציאה בודאי חוה, כשקטפה מן המבריקים ביותר לקשט בהם את עצמה.

מכל מקום, אנו רואים בשמותיהם של החיות העופות והצמחים יצירה רעננה, כח פועל חפשי, בורא יש מאין, מעין יצירה שמבראשית שם הרחק על גבול עולמות ועדנים, שמעטה מסטורין פרוש עליהם.

בסקרנות מיוחדה ובעיני אהבה מתבונן האדם בטבע, מסתכל בכל פרח ופרח וקורא להם שמות.

את האמת לא אכחד. מוסר כליות אני חש ולבי נוקפני בכל פעם, שאני מוצא שם פרח מחודש או שאמרתי אני לחדש. איזה חלול הקדש אני מוצא בזה, והשמות נדמו לי חסרי ליח החיים, יתומים, שאבות חורגים מטפלים בהם. כך היו בעיני אלה היצירות שנבראו בתוך ד' אמות של הלכה — בוטַנית.

ומתעמק הייתי בשרש נשמתם, לדעת סוד שמותיהם. אמרתי אתבונן בפרחים היותר קרובים לנו, הידועים לנו, באלה המופיעים ראשונה כעבור הסתו בארץ והמקסימים אותנו מבלי משים על אם הדרכים, על כל גל אשפה, אצל גדר דחויה ובסופי חרשות, בשלהי — חמה ובאפלולי חריצים.

הם יותר קרובים אלינו ויותר ידועים לנו, ובהם מתגלה סוד כנוייהם ביתר בהירות; אלך ואסתכל בהם. וכך עשיתי.

בראשית האביב במלא רחבי רוסיה, אך נמס השלג ושלכת כמושה ומתנונה מכסה את הארץ, והנה אנו פוגשים בעמקי החורשה ובעבי יערי — מַצַל שפע עלים מוריקים, וחיש קל גם פרחים צצים שם.

העלים היפים והמבריקים כעין ירק כהה, עולים צפופים איש בצד רעהו ומכסים לפעמים את הארץ על שטח גדול. ומראה להם כעין עקבות פַּרְסָה קטנה. ואוהב הצמח הלז ביותר את צלה של הָאֱגוֹזה המאפילה על סביבה. ריח העלים כריח הַכַּמפור. וכשנכרסם את שרשו של הצמח, נמצא בו מטעם הַסְקִיפְדַר.

---

1) מאמר זה היה מודפס בקובץ „בין הזמנים" שיצאה לאור בתרקוב בשנת תרע"ט.

אם נשאל את פי העם למה יצלח הצמח, יענו לנו, כי הוא משמש סגולה כנגד כאב הראש וכנגד תולעי המעים; תרופה הוא כנגד הקדחת, ויש על ידו להביא לידי הקאה. יפה לטבול במשרתו את הילדים שנבהלו והחולים חולי נופלים. גם תרופה בדוקה ומנוסה הוא לשכורים כדי שימאס עליהם היין.

שמו הסיסטמטי של הצמח הזה, כלומר השם שנקרא בו בלשון החכמים: הוא, Asarum europaeum, Lin. דיאוסקור קרא לו Nardus agria כלומר נרד הבר. שמו בפרמצייה Asarum vulgago, S. nardus rusticanus

עתה נראה כיצד הוא נקרא בפי העם.

שמו היותר מקובל בשפה הרוסית: Копытень

ומעין זה גם שמו בשפה האוקראינית: Копітень, Коптикъ, Капитнякъ

פולנית — Kopytnik

צ׳כית — Kopytnik

סרבית — Коньско копыто

כלם מרמזים על צורת העלים שלו.

Земляной ладанъ, Ладанка, Дикій перецъ, Haselwurz, Kampher, Weihrauchskraut. כל השמות הללו מורים לנו, כי מי שנתן לו את השם, שם לבו ביותר אל ריחו הנודף ממנו.

לא כן מי שהתבונן ביותר למקום שהוא צץ עליו; זה קרא לו:

Подлѣсникъ, Подъорѣшникъ, Подъорѣшная трава.

היה מי שהתפעל ביותר מטעמו שבו וקרא לו:

Скипидарникъ, Скипидарная трава.

מי שבדק אותו ומצא בו תרופה לחלאים כנהו:

Лихорадочная трава, Рвотный корень.

בגרמנית: Nierenkraut

צרפתית: Panacée des fièvres puatres

על פי סגולותיו להבאיש את היין בעיני אוהביו נקרא:

Винный корень, Racine de cabaret (צרפתית).

ויש לו עוד שמות שעל פי הסקירה הראשונה אנו מכירים בהם, שהם שאולים משפה נכריה, שאינם אלא תרגומים.

גרמנית: Wilder Nardus

צרפתית: נרד הבר Nard sauvage

על פי תארו ותכונותיו, כתארם וכתכונותם של צמחים אחרים, קראו לו:
Плющъ подземный, Чилибуха, Блякетникъ.

ולבלי להאריך ביותר אפרט עוד אחדים משמותיו, מבלי להשתדל לבאר מה שמש חמר לבנינם:
Водолей, Волоснякъ, Вороній глазъ, Епанча, Заячій корень, Зимнякъ, Коса трава, Охватка, Ягодный пролѣсникъ, Расходникъ, Сердечная וכו'.

בסה"כ נמצא לערך ששים שמות בשפה הרוסית לצמח האחד.

מאין בא רבוי השמות הזה? הבא נתבונן.

יכולים אנו לצייר לנו איזה גבור ציד ההולך בעקבות איזה חיה בעלת פרסה, מסתכל בארץ ומוצא את הצמח אשר עלים לו כעין עקבות אותן הפרסות והוא בורא לו שם:
Копытень, Копытнякъ, מן השם Копыто כלומר פרסה. ואולי לאחר שאכל ממנו והקיא, קרא לו Корень рвотный. אבל כדי לברא את השם Weihrauchskraut או Ладанка צריך כבר לדעת תחלה את הלבונה, שמוצאה מארץ אחרת. מי שכנה אותה Скипидарникъ הרי ידע כבר מטיבו של השמן, השם — „שרשי בית היין" (Racine de cabaret) יכול להברא אך בשעה שיש היין, ולא רק היין כי גם בית היין כבר נכון. צריכים כבר לבוא במשא ומתן עם עמים נכרים כדי לקחת את השם Wilder Nardus, Nard sauvage.

ביחוד רבים שמותיו של צמח אחד אם שמש רפואה, או אם באמת יש בו תכונות רבות או יוצאות מן הכלל. אבל הנתנו להגלות כל התכונות וכל הסגולות בבת אחת?

אין מי שיאמר, כי השמות Шпорникъ, Шлемникъ נבראו תחלה, ואחרי כן עשה לו האדם כצלמם וכדמותם את הדרבן ואת הקובע.

טרם שבאו יהודים במגע ומשא עם שבטי הַסְלַבִים כיצד נבראו שמות הצמחים כפה יהודית Jidowa brada, Жидикъ, — זקן יהודי? Жидивска шапка עשב יהודי, Жидовникъ, Жидовская трава. ענבי יהודה Жидовскія ягоды כסא יהודי Жидовское кресло עם יהודי Жидовское племя.

עד שלא התפשט השם Марья, השם היוני, האמנם לא היה כל שם לצמחים:
Марьинъ корень, Марьинъ шипъ, Марьина трава, Марьины ягоды, Адріянъ и Марья?

כמובן, רק לאחר שקבלו הסלבים עליהם את הדת הנוצרית, מצאו להם מהלכים השמות: Хрестъ трава, Хрестики, Хрещатикъ Крестъ-трава Крестовъ терн: „הללויה" Аллилуія

וביחד עם הנצרות הכירו גם בחמר לקוח מכתבי הקדש:

„ראש אדם" Адамова голова „עצו של אדם" Адамово дерево „תפוחו של אדם" Адамово яблоко

אנו יודעים בדיוק את התקופה אשר בה קבלו הסלבים את הנצרות, ובכן אנו יודעים בקירוב מתי נבראו השמות הללו. אנו רואים בעליל כי השמות לא נבראו בתקופה אחת, כי יש גם להם תולדות, כי קדמותם של רבים מהם מוטלת בספק, בריאת השמות ויצירתם לא פסקה גם עד היום. עד שלא באו הטטרים לא היו במציאות גם השמות Татаринъ, Татарка, Татарникъ, Татарское зелье, (Acarus calamus).

הצמח האחרון (Acarus calamus) Татарское зелье. כלומר „הצמח הטטרי", יש לו עוד שמותיו הרוסים: Аиръ, Гаиръ, Аэръ. בטטרית: Иръ. הצמח היפה Arum maculosum זכה לכמה שמות: Козья борода, Jidowa brada. זקן אהרן: Aaronowa broda. Aronowa brada: צִיכִית: פולנית: Ааронова борода מטה אהרן: Aronsstab, Аронникъ

אבל פה אנו רואים כבר גלגולו של שם צמח, שעל פי מראהו הוא דומה לזקן, הולך וכובש לו שמות, הולך ועולה בקדושה.

פרח קטן מצוי מאד ביערות רוסיה הצפונית והתיכונה, באוקראינה וסיביריה שמו הסיסטמטי Frientalis-Europaea, L. צרפתית—Frientale אנגלית Wintergreen גרמנית Siebenstern. רוסית Семичникъ, Седмичникъ

הפרח הזה מלא ענין מיוחד בשביל הבוטני, כי יסוד בנינו — שבע, מה שאין כך בשאר הפרחים והוא האחד היוצא מן הכלל. כוסו גזורה לשבע, כותרתו בת שבע עלים, כשבשלה כוס פריו היא מתפרדת לשבע, ועליו מסביב לקנה על פי רוב שבעה. כמובן אפשר היה למצא בזה סמך לשמו: Семичникъ, Siebenstern לא כך דעתו של הבוטני קיגורודוב. לפי דעתו הוא נגזר אמנם שמו מ„שבע", אבל בכדי להבחין בסמנים שמנינו לעיל צריך להיות בוטני.

לא כן המון העם שכנה אותו שם משום שהוא פורח על פי רוב קרוב לחג השבועות, שבעה שבועות אחר הפסח, שאז הוא חג את החג Троица.

פה אנו מוצאים שוב גלגולו של שם פרח. קודם היה Семичникъ, Седмичникъ וכעת Троичница, Троечница

ולפיכך אני אומר: אין אנו יודעים חותמו של מי היה טבוע קודם על הפרח Polygonatum officinale, All, עתה טבוע עליו חותמו של שלמה המלך, על כן יקרא: אנגלית: Salomon's Piel צרפתית: Sceau de Salomon גרמנית: Salomons Siegel. רוסית: Соломонова печать.

היוצא לנו מכל אלה, כי שמותיהם של הפרחים, אינם כלל וכלל מקדמת דנא, עלולים הם להשתנות, כי ישנם שמות המתהווים כעת לעינינו ממש, יש פרחים שאין להם כעת כל שם בפי העם ועוד עומדים הם לקבל שם, וישנם שמות של פרחים, שנשארו לנו לזכרון בתוך כתבי יד הידעונים (знахари) ובשפה החיה בפי העם אין להם כבר כל זכר. ומזה אנו מבינים רבוי גם על רבוי שמותיהם של פרח אחד. יש שהשם הקדום נשכח בפלך אחד וחי בפלך שני, ויש שקוראים לו שם חדש לאחר שנתגלתה בו תכונה שלא ידעוה קודם; שמו לב לפרח הזה ונתנו לו גם שם, כי קודם לא היה לו שם כלל, או להיפך, חדלו מהאמין בסגולותיו ובמשך הזמן לא התעסקו בו כלל ונשכח גם שמו.

ועוד זאת. הצמחים גם הם הולכים ומתפשטים וכובשים להם קרקע חדש, וכשבא הפרח אל מדינה אשר לא ידעוהו שם לפנים, יש שהוא זוכה לשם. כמובן, במדינות שונות ובפלכים שונים יוכל לקבל גם שמות שונים. זה קורא לו על שם צמח הדומה לו, וזה — על תכונתו המיוחדה לו שמצא בו. כגון הפרח Chrysanthemum Suaveolens Aschars שנתגלגל, לרוסיה מאמריקה הצפונית דרך קַמְצַ׳טְקָה ונתפשט ברוסיה במשך ששים או שבעים שנה.

ובכן, ברור לנו כי שמות הפרחים אינם עומדים וקַיָמִים, אך הללו צצים והללו נובלים, כפרחים עצמם.

אם נשאל למוצאם של השמות בשפות החיות, למשל בשפה הרוסית, יענה לנו אַנִינקוב על זאת:

א) יש אשר שמותיהם כשמות אשר הניחו בעלי הסיסְטֶמַטִיקה, כגון: Акація Анисъ, Жасминъ.

ב) יש שהם תרגום מדויק מהשם היוני או הרומי שנכנס בסיסְטֶמַטִיקה, למשל: Козья нога, Лисій хвостъ

ג) יש שהם תרגום השם הרומי או היוני: Бычачій языкъ, Медвѣжьи ягоды (uvae ursi).

ד) תרגום השם הַפרמַצבטי, כלומר השם שנתקבל עוד בימי הבינים Тысячелистникъ; Волкобой

ה) יש ששמותיהם נגזרו משם המחלות, אשר העם האמין כי בהם הוא מרפא אותן: Выпадочная трава, Змѣевикъ, Волосатикъ, Почечуйная трава

ו) יש שאמונות תפלות, דברי אגדה וכדומה שמשו חומר ליצירת שם: Любимъ трава, Адамова голова, Плакунъ трава, Приворотъ трава, Разрывъ трава

ז) לפעמים שמם שהביאו מארץ מכורתם נקרא עליהם:

ח) תרגומים והשאלות משפות אחרות, כגון האנגלית, הצרפתית, הגרמנית.

ובדרך כבושה זו גם עלינו ללכת כשנגש אל עבודתנו — יצירת סיסטמטיקה בוטַנית בעברית. מאמין אני, כי יותר נקל מאשר דמיתי מראש לעשות את הדבר. כעת אינני אומר, כי נחוץ לנו סיוע מרובה מצד השפות הקרבות לנו ברוחן ועל פי מחצבתן: להיפך, אם אך צדק משוררנו יעקב פיכמאן (עיין שפתנו א') הרי אך נפסיד אם נפריז על מדת האהבה לשפה הערבית.

ועד קטן, כזה שהצעתי כבר פעם ב„השלח" יעשה ויצליח. אמנם, התרגומים יהיו מרבים על השמות המקוריים. ולו גם זאת. הפסדנו יצא בשכָרנו — השמות — הסיסטַמַטִיים יהיו גם השמות המקובלים אצלנו.

*

מן החוזר הראשון אל הסופרים והבלשנים העבריים.

„הלשון העברית, שהיתה מונחת מימי גלות עמנו מארצו חתומה וצרורה בספרים ושהמשיכה כל הימים האלה את קיומה בתור לשון־הספר בלבד, הולכת וכובשת לה בדורנו מקום בחיים בתור לשון־החנוך בבתי־ספרנו הלאומיים ובתור לשון־הדבור והמחשבה של טובי בני עמנו בארץ־ישראל ובגלות. היא נעשית לשון תרבותית חיה, שהקף־שמושה הולך ומתרחב עד כדי תפיסת כל הצרכים והענינים האנושיים של זמננו, ואין היא מסתפקת עוד במלים ובמונחי־לשון, שנקבעו לה בזמנים שונים על־ידי אבותינו, אלא היא מבקשת להרחיב את אוצרה המלולי בהתאם לדרכי־המחשבה ולצרכים השמושיים של היהדות בימינו.

בתקופה חשובה זו של תחית לשוננו והרחבתה משתנה תפקידה של חקירת־הלשון. במקום שהיתה חקירה זו מטפלת עד עכשיו באוצרה הבלום של הלשון, מתכוונת למטרות דקדוקיות ומליציות בלבד ואינה עוסקת בשאלות של שמוש הלשון החיה, קמה לפניה עכשיו תעודה יותר נעלה וחיונית: להוציא מתוך לשון־הספר את הניבים, שהיו חיים בפי־העם, ליצור בצלמם ובדמותם ולשמור על הלשון החוזרת לתחיה, שלא תשתבש ותסתרס תחת השפעת התרבויות הזרות, שאנו מובלעים בתוכן.

הלשון העברית זקוקה עכשיו לכנוס לשוני ולחדוש לשוני. אבל ביחד עם דרכי־הרחבה אלו צריכה היא גם לדרכי־צמצום. היא צריכה שמירה מן החדושים ההפקריים, שכל אחד בא לחדש בה לצורך ושלא לצורך ושאינם אלא דעת־יחיד; שמירה מפני סרוס־טבעה של הלשון, הבא בכתבם ודבורם של אלה, שלא עמדו על מקורותיה כראוי. כל חדוש הפקרי גורם שתעשה לשוננו שטופה במלים מלאכותיות מרובות ושונות למושג אחד, שישתרשו בה נטיות מוזרות ושתשלוט יד־המקרה בכל יצירותיה.

ומשום כך יש בימינו צורך הכרחי ביסוד אקדימיה של הלשון העברית — בית־ועד לחכמי־הלשון שבארץ־ישראל ובכל תפוצות־הגולה, סנהדריה קטנה בת כ״ג חברים נבחרים על־ידי המוסדות הצבוריים, שתתאסף לפחות פעם לשלוש שנים, שתקבע תחום לחדושי־יחידים, תחתוך קצבה לכל מבטא ותתן מהלכים בספרות ובחיים, בבתי־הספר ובחברות התרבותיות רק לאותן צורות־הלשון המחודשות, שסמכה אקדימיה זו את ידה עליהן. לחבר־אקדימיה זו ימנה כל

בלשן וסופר, שקנה לו שם בעבודתו המדעית במקצוע־הלשון, והיה לו מינוי זה לכבוד ולתפארת ולסימן של הכרה לאומית בעד עבודתו.

בכדי להוציא לפועל את הדבר נוסד על־ידי מר ש״י וליקובסקי מוסד בלשני בשם „שפתנו״.

הוצאת־הספרים „שפתנו״ מוציאה ספרים ומחברות, שעל־ידם מתמלאים החסרונות והפגימות, שלקתה בהם הלשון העברית בתור לשון, שהיתה בלתי־מדוברת במשך כמה מאות שנה. ואלה הם:

א) מלונים טכניים, שתכליתם לתת לפני מחברי ספרי־מדע עבריים את הטרמינולוגיה המדעית העברית, שהם צריכים לה.

ב) פרטי מלים, שהן משמשות בדבור החי לצרכים הממשיים השונים של חיי־יום־יום ושהלשון העברית לא קבעה אותן בבירור עד עתה מפני שעסקה יותר בענינים מופשטים משעסקה בענינים ממשיים.

ג) פרטי בטויים עתיקים, שיש בהם צורך גדול בדבור ושנשתקעו בספרותנו העתיקה ולא נתפרסמו ברבים.

ד) ספרים מקוריים, שיקלו את הדבור העברי ואת ההוראה בעברית.

ה) תרגומי־ספרים מן הספרות המדעית, שיש בהם בעיקר הדבר משום חדושים לשוניים.

ו) תקוני טעויות ושגיאות בדבור ובכתיבה העבריים (ז׳ארגוניסמים, רוסיציסמים, גרמניסמים, ועוד; שמוש משובש של בטויים מקראיים ותלמודיים, וכיוצא באלה).

המלונים הטכניים ופרטי־המלים מסתדרים על־ידי מומחים למקצעות־המדע השונים, שהמלונים עוסקים בהם. ואחרי שהעורך הראשי ישים עינו עליהם ויתקנם, יהיו נשלחים בתור רשימות בודדות, בתרגום לועזי מתאים בצדן, אל ראשי־הבלשנים שבכל תפוצות־הגולה ובארץ־ישראל, כדי שיחוו דעתם עליהן, ועל־פי־רוב־דעות יקום דבר. הבלשנים האלה נבחרים על־ידי ועידה כללית של יחידים ומוסדות ראויים לכך. וכך יונח היסוד לאקדימיה של הלשון העברית״.

המוסד „שפתנו״ רכש לו במשך זמן קיומו ספריה בעלת 3000 ספר במקצעות מחקר הלשון העברית ושאר מדעי ישראל.

מטעם המוסד „שפתנו״ נמסר בשעתו תרגום המלון הגדול של יסטרוב לידי מר י. ח. טביוב, והמנוח לא זכה לתרגם אלא כדי שליש המלון.

*

שפתנו, קובץ ב' (סיון תרפ"ג)

תוכן

א) כיצד בוראים טרמינולוגיה עברית? ד"ר שאול טשרניחובסקי

ב) שמות המחלות (פרטי־מלים). ד"ר א. מזיא

ג) גנזי הלשון של בן־סירא העברי. ד"ר יוסף קלוזנר

ד) שם התואר. יעקב זלוטניק.

ה) להרחבת הלשון ותקנתה. מ. ב. לאזבניק

ו) לתקנת שמות התואר. י. אלשריף

ז) השם המופשט. פינחס שיפמן

ח) השם המופשט מבנין נפעל. ד"ר יוסף קלוזנר

ט) השמוש במלים לועזיות. ד"ר מ. גליקסון

י) מונחים למשא ומתן באספות ובפרלמנט. על פי מדרש הלשון

יא) מגנזי התלמוד והמדרש (לקט מלים). ישראל ווינשטין

יב) מונחים כימיים (פרטי־מלים). דוד קלימקר

יג) מלים שמיות. שבנא

יד) לעקור נטוע. דוד ילין

טו) העולם החיצון (פרטי־מלים). נ. מ. נובוסליצקי

טז) שבושים שנשתרשו. ד"ר יוסף קלוזנר

יז) מן הספרות הלשונית (רשימה של בקורת). איש עברי

*

כתבי האוניברסיטה ובית הספרים בירושלם

יוצאים לאור על־ידי הקרן מיסודו של שמעון וליקובסקי, תל־אביב

מתמטיקה ופיסיקה, כרך א'

א. פרופ' יחזקאל (אדמונד) לַנְדַאוּ, גטינגן
„עַל אַפְּרוֹקְסִימַצְיוֹת דִיוֹפַנְטִיוֹת"
תרגם פר־דוצ' יִשְׂרָאֵל וְלִפְסוֹן, חרקוב

*

ב. פרופ' הַרלד בּוֹהר, קופנהגן
„על משפט אחד של אדמונד לנדאו"
תרגם ד"ר בנימין אמירה, תל־אביב

*

ג. פרופ' גינו לוֹרְיָה, גינוא
„הסתכלויות על דבר ההצגה האנאליטית של השטות
האלמנטרית של חֲרוּטְיוֹת וּרְבוּעְיוֹת"
תרגם נתן שלם, פירנצי

*

ד. פרופ' י. הדמר, פריס
„מושג הדיפרנציאל בהוראה"
תרגם פר־דוצ' ישראל ולפסון, חרקוב

*

ה. פרופ' אלפרד לוי, פריבורג
„על משואות מקבלות פתרון אלגבראי"
תרגם פר־דוצ' ישראל ולפסון, חרקוב

*

ו. פרופ' אברהם (אדולף) פרנקל, מרבורג
„האכסיומות של תורת הקבוצים"
תרגם ד"ר בנימין אמירה, תל־אביב (בעריכתו של פרופ' פרנקל)

*

ז. פרופ' א. אינשטין וד"ר י. גרומר, ברלין
„ראיה שלפי תורת־חשדה של מר פ. קַלוּזָה שדה מרכזי־
סימטרי ורגולרי בכל מקום הוא מן הנמנעות"
תרגם ד"ר י. גרומר, ברלין

ח. פרופ׳ אריה שלמה אוּרְנְשְׁטֵין, אוטרכט, הולנד
„שיטה חדשה למדידת העצמה בספקטרום״
תרגם ד״ר א. ברוך רוזנשטין, תל־אביב

*

ט. פרופ׳ ט. לוי־טשיויטה, רומא
„מהירות ההובלה בתנועה גלית תמידית״
תרגם נ. שלם, פירנצי

*

י. פרופ׳ ת. פון קַרְמַן, אאכן
„על תורת־הקורות ויסודותיה״
תרגם ד״ר יעקב גרינברג, הידלברג

*

יא. פרופ׳ ז. ברודצקי, לידס
„תנועת נגול הנפגע במעצורים עגולים״
תרגם ד״ר א. ד. רוזנשטין, תל־אביב

*

יב. יוסף פופר-לינקויס, וינא
„סכימה יסודית למעופף של בורג״
תרגם ד״ר יעקב גרינברג, הידלברג

*

קדם ויהדות. כרך א׳.

א. ד״ר רב שמואל קליין, נובה־צמקי
„דרך חוף הים״

*

ב. פרופ׳ אויגן טוּבְלֶר, ציריך
„הארץ כדי והעם גוים״
תרגם ד״ר י. שמחני, לודז

*

ג. פרופ׳ אדמונד מַהְלֶר, בודאפסט
„למחקר השנים בתקופת אל עמרנה״
תרגם ד״ר א. ש. קמנצקי, ורשה

*

ד. רב פרופ׳ י. שפטלוביץ, קלן
„ערכן של התעודות הארמיות של סְוֵנֵה ואלפנטינה
להיסטוריה היהודית והאירנית״
תרגם סוקניק, ירשלם

ה. פרופ׳ א. אפטוביצר, וינא
„מָשָׁל ישראל בספרי המשפט הסוריים״
תרגם דוצ׳ א. א. קפלן, ברלין

*

ו. פרופ׳ יוסף הורוביץ, פרנקפורט ע״נ מין
„גן־העדן בקוראן״
תרגם דוצ׳ נ. קדמוני, ברלין

*

ז. פרופ׳ ישראל דַּוִדזון, ניו־יורק
„פרקי־תפלה מתוך ה„גניזה״
תרגם ש. רבידוביץ, ברלין

*

ח. רב ראשי פרופ׳ ש. צ. מרגוליות, ז״ל, פירינצי
„שירת החרב של יחזקאל״
תרגם ד״ר מ. וילנסקי, ברלין

*

ט. פרופ׳ א. שְׁוַרץ, וינא
„עקרי־מסקנותיו של המחקר המדעי־ההירמינויטי״
תרגם ש. רבידוביץ, ברלין

*

י. פרופ׳ שמואל קרויס, וינא
„חקירה בדבר ה„גלוסי סקרי״

*

יא. יוסף קלוזנר, ירושלם
„מוצאה של לשון המשנה״

*

יב. פרופ׳ א. מיטווך, ברלין
„מחקרים באתימולוגיה עברית״
תרגם בן־חנה, ברלין

*

יג. רב ראשי, ד״ר עמנואל לָעף, סָגֵד
„בולבסין וחרצנים״
תרגם ד״ר ד. אינהרן, ורשה

*

יד. אפרים רובינוביץ, ירושלם
„מצמחי ספרותנו העתיקה״

*

שְׂפָתֵנוּ

קובץ

מוקדש לשאלות הרחבתה ותחיתה של הלשון העברית

המיסד והמוציא: ש.י. ליליקובסקי א"י

העורך: ד"ר יוסף קלוזנר א"י

קובץ שני

ה ת ר פ"ג

שפתנו, קובץ שני

שְׁפָתֵנוּ

קובץ

מוקדש לשאלות הרחבתה ותחיתה
של הלשון העברית

המיסד והמוציא: ש. י. וליקובסקי א"י
העורך: ד"ר יוסף קלוזנר א"י

קובץ שני

ה ת ר פ"ג

תוכן

א) שמות המחלות (פרטי־מלים). ד"ר א. מזיא . . . . . 1—6

ב) כיצד בוראים טרמינולוגיה עברית? ד"ר שאול טשרניחובסקי . 7—16

ג) על השמוש במלים לועזיות. ד"ר מ. גליקסון . . . . . 17—23

ד) גנזי הלשון של בן־סירא העברי. ד"ר יוסף קלוזנר . . . . 24—44

ה) מגנזי התלמוד והמדרש (לקט מלים). ישראל ווינשטיין . . 45—50

ו) לתקנת שמות־התואר. י. אלשריף . . . . . 51—52

ז) שם־התואר. יעקב זלוטניק . . . . . 53—63

ח) להרחבת הלשון ותקנתה. מ. ב. לאזבניק . . . . . 64—66

ט) העולם החיצון (פרטי־מלים). נ. מ. נובוסליצקי . . . . . 67—75

י) השם המופשט. פנחס שיפמאן. . . . . 76—80

יא) שם־מופשט מבנין־נפעל. ד"ר יוסף קלוזנר . . . . . 81—83

יב) מונחים כימיים (פרטי־מלים). דוב קלימקר . . . . . 84—88

יג) לעקר נטוע. דוד ילין . . . . . 89—91

יד) שבושים שנשתרשו. ד"ר יוסף קלוזנר . . . . . 92—95

טו) מלים שמיות. שבנא . . . . . 96—98

טז) מונחים למתימטיקה ולפיסיקה (פרטי־מלים) . . . . . 99—109

*

שְׁמוֹת־מַחֲלוֹת [1]

מאת ד"ר א. מזיא.

אֶבְבִית, Exanthema, éruption, Hautausschlag

אַבַּעְבּוּעוֹת, Variola, small pox, petite vérole, Pocken

אַדֶּמֶת, Rubeola, rubeole, Röteln

אַסְכָּרָה, Diphtherie, croup, angine diphterique, Halsbräune

אַרְקָה (או עַרְקָה), Taenia, tape worm, ver solitaire, Bandwurm

בֹּהַק, Vitiligo, Ausschlag

בֶּהָקֶת, Leucodermia

בֶּהֶרֶת, Macula, spot on the skin, heller Fleck

בּוֹרְדֹם, Dysenterie, Ruhr

בַּעֲבוּעִיוֹת, Variocella, chicken pox, varicelle, Windpocken

בַּרְקִית, Glaucoma, glaucome, Grüner Star

גֶּדֶמֶת, Lepra mutilans

גָּהוּק, Pandiculatio, pandiculation, étirement, Gliederstrecken

גָּהַק [2], To strech one's self, s'étirer, sich recken

גַּחֶלֶת, Charbon, Karbunkel

גָּזֶזֶת, Herpens tonsurans, trichophytie, scheerende Flechte

גֶּמֶמִית, סְטִיפָה (הגומות הקטנות, הנשארות אחר האבעבועות) — (שטופלען) Pockennarbe

גָּסָה, Ructare, to belch, roter, rulpsen, aufstoßen

גִּסּוּי, Ructus, eructation, renvoi, das Aufstoßen

גָּרָב, Eczema, nässende Flechte

גָּרָבֶת, Scabies, scab, gale, Krätze

גַּרְעֶנֶת, Trachoma, conjunctivitis granulosa, granulation, Körnerkrankheit

דָּלִיּוֹת, Varix, varices, Krampfadern

---

[1]) פרט מחבורי בכ"י: „ספר־המונחים למדעי־הטבע", שבו יבואו מראי־מקומות ובאורים למונחים ישנים והוכחות נחוצות לחדשים.

[2]) עיין הערה בסוף הרשימה.

דְּלֶדוֹל, סַפַּחַת, Excroissance, Auswuchs

דַּלֶּקֶת, Inflammatio, inflammation, Entzündung

דַּלֶּקֶת־הָרֵאָה, Pneumonia, pneumonie, Lungenentzündung

דַּלֶּקֶת־הַכְּלָיוֹת, Nephritis, inflammation of kidney, néphrite, Nierenentzündung

הִלּוּךְ־מֵעַיִם, Défécation, Stuhlgang

הַפָּלָה, Abortus, abortion, fausse couche, Fehlgeburt

הַקָּאָה, Vomitus, vomissement, Erbrechen

הִתְנַוְנוּת, Degeneratio, dégénération, Degeneration

הִתְעַבּוּת־הָעוֹרְקִים, Arteriosclerosis, arterio-sclerose, Arteriosklerose

זְאֵבִית, Lupus, Wolf

זִיבָה, Blennorrhoea, gonorrhée, Fluß

זְפֶקֶת, Struma, goître, Kropf

חֲבוּרָה, Boil, bouton, Beule

חֲבָלָה, Trauma, traumatisme, Verletzung

חֲזָזִית, Acne, akne, couperose, Hautfinne

חֲזִירִית, Scrophulosis, scrofule, Skrofeln

חֲטָטָ, Furunculus, furuncle, furoncle, Blutschwär

חֲטָטֶת, Furunculosis, Furunkulose

חֲלִי־נַפִּילָה (נַכְפָּה), Epilepsia

חֲלִי־רָע, Cholera

חֲכוּךְ, Eczema tropicum, prickly heat, gale bédoine, Roter Hund

חֲסַפְנִית, Pityriasis, Kleiengrind

חֲפָפִית, Prurigo, Juckflechte

חֲצָבֶת, (חַצֶּבֶת), Morbilli, measles, rougeole, Masern

חֲצָצָת, Lithiasis, lithiase, Steinkrankheit

חוֹשֶׁלֶת, Atheroma, athérome, Grützbeutel

חֲרְדָלִית, Cataracta, cataracte, Grauer Star

חֲרְחָר, Gangraena, gangrène, Brand

טְחוֹרִים, Haemorrhoides, piles, hémorrhoïdes, Goldene Ader

טִיפוּס אֲבָבִי, טִיפוּס בְּהֶרוֹת, Typhus exanthematicus, typhus exanthématique, spotted typhus, Flecktyphus

טִיפוּס הַמֵּעַיִם, טִיפוּס הַבֶּטֶן, Typhus abdominalis, typhoid fever, fièvre typhoïde, Abdominaltyphus

טִיפוּס חוֹזֵר, Typhus recurrens, relapsing fever, fièvre récurrente, Rückfallfieber

יַבֶּלֶת (גְּדוּל), Tumor, tumeur, Geschwulst

יַלֶּפֶת, Lichen, dartre, Flechte

יַעֶרֶת (יַעֲרָה), Favus, teigne, Erbgrind

כְּוִיָּה, Combustio, burn, brûlure, Brandwunde

כַּוָּצֶת, Eclampsia, eclampsia, Eclampsie

כְּוִיצָה, Contractura,

כִּיב, Ulcus, ulcer, ulcère, Geschwür

כַּלֶּבֶת, Lyssa, hydrophobie, rage, Hundswut

כְּלוּי, Atrophia

כֶּלֶף, Lentigo

כִּנָּמֶת, Pediculosis, pediculation, phtiriase

כַּרְכֶּשׁ (כְּרָצִים), Ascaris lumbric., Spulwurm

לַחֲמֶת (דַּלֶּקֶת הַלַּחְמִית), Conjunctivitis

לַקְוָה, Paralysis nervi facialis, paralysie faciale, Facialislähmung

מְגֻמָּם, סָטוּף (מי שנשארו גומיות בפניו אחר האבעבועות), Grêlé, pock-marked, pockennarbig

מְכֻלֶּה, Atrophié, atrophiert

מַקְדַּחַת, Trypanosomiasis, Trypanosis

מָתְנַת, Lumbago, Hexenschuß

נַזֶּלֶת, Catarrhus, catarrh, rhume (de cerveau), Schnupfen

נֶמֶק, Necrosis, necrose, Gewebstod

נְמָשִׁים, Ephelides, ephelis, Sommerfleck

נָצוּר, Fistula, fistule, Fistel

נְקִיעָה, Luxatio, Ausrenkung

נֶקֶף, Contusio, bruise, Quetschung

נְשִׁית (כְּאֵב בְּגִיד־הַנָּשֶׁה), Ischias, sciatique, Hüftweh

סָטוּף, עַיִן מְגֻמָּם

סְלִידָה, Pyrosis, heart-burn, Sodbrennen

סַפַּחַת (עַיִן גַּם „דַּלְדּוֹל"), Psoriasis, Schuppenflechte

סְפִיחַ, הִשְׁנוּת, Recidiv, rechute, Rückfall

סַרְטָן, Carcinoma, cancer, Krebs

סַרְפָּדַת (חַרְלַת), Urticaria, nettlerash, urticaire, Nesselausschlag

עַגֶּבֶת, Lues, Syphilis, Lustseuche

עַוִיתַ, Spasmus, convulsion, Krampf

עִוָרוֹן, Caecitas, blindness, cécité, Blindheit

עִטוּשׁ, Sternutatio, sneezing, éternuement, Nießen

עִלּוּף (הִתְעַלְּפוּת), Syncope, synkope, fainting, Ohnmacht

עִפּוּל, Tenesmus, ténesme, Stuhldrang, Stuhlzwang

פִּהוּק, Oscitatio, jawning, baîllement, Gähnen

פִּהֵק, To yawn (to gape), baîller, gähnen

פִּטֶרֶת, Mycosis, mycose, Pilzkrankheit

פִּטֶרֶת קְרָנִית, Actinomycosis, actinomycoses, Strahlenpilz

פִּצַע, Vulnus, wound, blessure, Wunde

פִּרְפּוּר, Trépidation, Zuckung

צַלֶקֶת, Cicatrix, cicatrice, Narbe

צְמַרְמוֹרֶת, Rigor, shivering, frisson, Schüttelfrost

צַפְדִינָה, Scorbutus, scurvy, Scharbock

צַפֶּדֶת, Tetanus, tétanos, Starrkrampf

צַפֶּקֶת, Peritonitis, péritonite, Bauchfellentzündung

צָרֶבֶת, Crusta, crust, croûte, Kruste

צָרֶדֶת, Aphonia, hoarseness, enrouement, Heiserkeit

קֶבֶס, Nausea, nausée, Übelkeit

קַדַּחַת, Febris, fever, fièvre, Fieber

קַדַּחַת בְּצָיִת, Malaria, marsh-poison, fièvre paludéenne, Sumpffieber

קַדַּחַת סְרוּגִית, Febris intermittens, intermittent fever, fièvre intermittente, Wechselfieber

קַדַּחַת יוֹמִית, Febris quotidiana, quotidian ague, fièvre quotidiènne tägliches Fieber

קַדַּחַת שְׁלִישִׁית (שְׁלֹשִׁית), Febris tertiana

קַדַּחַת רְבִיעִית (רְבָעִית), Febris quartana

קַדַּחַת מַתְמֶדֶת, Febris continua

קַדַּחַת מִתְחַסֶּרֶת, Febris remittens, fièvre rémittente

קַדַּחַת־לֵדָה, Febris puerperalis, fièvre puerpérale, Wochenbettfieber

קֻצֶרֶת (מְצוּקַת־נְשִׁימָה), Asthma, asthma, asthme, Kurzatmigkeit

קֻצַר־רְאִיָה, Myopie, purblidness, Kurzsichtigkeit

רַחֶמֶת, Metritis, metritis, métrite, Gebärmutterentzündung

רְעִידָה, Tremor, trembling, tremblement, Zittern

שַׁבָּץ, Apoplexia, apoplexy, Schlagfluß

שַׁבְתָּה, Meningitis, méningite, Hirnhautentzündung

שִׁגָּעוֹן, Mania, insanity, aliénation mentale, Geistesstörung

שִׁגְרוֹנָה, Rheumatismus, rheumatism, rheumatisme

שְׁהוֹק, Singultus, hiccough, hoquet, Schluchzen

שׁוֹשָׁנָה, Erysipelas, erysipèle, Rotlauf, Rose

שַׁחֶלֶת, Otitis, otite, Ohrenfluß

שַׁחֶפֶת, Phthisis, consumption, phtisie, Schwindsucht

שִׁנְהָבֶת, Elephantiasis arabum, elephantiasis, Knotenbein

שָׁנִית, Scarlatina, scarlet fever, scarlatine, Scharlach

שֵׁעוֹל, Tussis, cough, toux, Husten

שֵׁעוֹל מַכְוִיץ, Tussis convulsiva, pertussis, wooping cough, coqueluche, Keuchhusten

שַׁפַּעַת, Influenza, Grippe

שִׁרְפָּה, Metrorrhagia, Gebärmutterblutung

שִׁתּוּק, Paralysis, paralysis, Lähmung

תַּבְלוּל, Pannus

תִּלְתּוֹל, Verruca, wart, verrue, Warze

תְּעוּרָה, Insomnia, Sleepessness, insomnie, Schlaflosigkeit

תְּפִיחָה, Tumefactio, swelling, tumefaction, Anschwellung

תְּשִׁישׁוּת, Marasmus, marasme, Siechtum

תְּקִיפָה, Accessus, accès, Anfall

ה ע ר ה. אף־על־פי שלא כאן המקום להערות מדעיות, מוכרח אני לתת באור לתרגומי, שתרגמתי את הפועל „גהק", מפני השבוש, שנשתרש בתרגומו ובשמושו בדבור: ructare, to betch, roter. בברכות (כ"ד, ע"א) נמצא הבטוי: „ראיתי את רבי, שגיהק ופיהק ונתעטש" וכו'. והביא רש"י שם שני פירושים: „גיהק — רוטייר בלע"ז (roter), פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה וריחה כריח המאכל שאכל, וכו', ויש דורשים ג י ה ק נוטריקון: גו הקים — שטרילייר (s'étirer)". והנה הפירוש השני לא נתפשט, מפני שלא הרגישו הרבה מן הלומדים בהפרש שבינו ובין הפירוש הראשון (עיין „מעדני יום טוב" שם). ואולם הגאון בעל „ספר האשכול" (הלכות תפלה, י"ב) הביא רק את הפירוש השני: „גיהק — פ ש ט ע צ מ ו ת י ו, ודיוקו: גו הקים". ופירוש זה הוא הנכון גם על־פי תורת־החיים, שהרי פתיחת הפה לרוחה („פהק") ומתיחת־האברים באות כמעט תמיד ביחד ומסבה אחת. ואמנם, במלת Pandiculatio, שהונחה לכתחלה

על מתיחת־האברים, משתמשים גם על הפיהוק (עיין, למשל: Dorland, Med. Dictionary, 1920, s. v. Pandiculatio: The Act of Stretching and Jawning) ומאחר שהפועל „גהק" בא בתלמוד ביחד עם הפועל „פהק" ומשמעותו של „פהק" היא, לכל הדעות, פתיחת־הפה לרוָחה, כמו שכתוב בברכות (שם, ראש ע"ב): „וכשהוא מפהק מניח ידו על סנטרו". הרי אין ספק בדבר, ש„גהק" היא מתיחת־האברים.

ויש לזה גם ראיה מן הגמרא (ברכות, שם, ע"ב), שהקשו על רבי מן המאמר: „מגהק ומפהק הרי זה מגסי־הרוח", ותירצו: „כאן לאונסו, כאן לרצונו". ואולם יכול אדם למתוח אבריו לרצונו, אבל אינו יכול בשום אופן להוציא ל ר צ ו נ ו „נפיחה מגופו לפיו וריחה כריח המאכל שאכל". הרי שהתלמוד כוַן ב„גהק" רק למתיחת־האברים.

*

כֵּיצַד בּוֹרְאִים טֶרְמִינוֹלוֹגְיָה עִבְרִית?

מאת ד"ר שאול טשרניחובסקי.

כשבאים עלינו בטרוניה: כיצד אתם אומרים לעשות את הלשון העברית לשפת־ההוראה באוניברסיטה? — מראים לנו תיכף־ומיד על חוסר טרמינולוגיה בשפתנו.

לפי דעתי, בין כמה וכמה טעמים, אמנם, יש לו לטעם זה ערך מיוחד, שיש לשים אליו לב ביותר.

והנה, כמובן, הכל יודעים, שהטרמינים בכלל, בשאר הלשונות החיות, גם הם נוצרו בשעתם, והולכים ונוצרים עד היום, הכל לפי מה שהאדם הולך ומכיר בטבע ומתפתח בכלל. וכל הטרמינים האלה אינם נוצרים אלא מאותו מספר המלים, שכבר הן מצויות בידיו של כל אדם פשוט. המלים האלו שמשו יסוד לכל הטרמינולוגיה בכל ענפי הדעת. ואם כן, חייבים היינו לומר: מכיון שיש לנו היסודות האלה, הלא אין לנו אלא לבנות על־פי חוקי הדקדוק וההגיון — ותהיינה לנו טרמינולוגיות לכל מדע ומדע. ואפשר, שאמנם, מפני טעם זה, כשבאים וקובלים עלינו, מרבים לדבר בפרט על העדר הטרמינים ביחוד בחכמת־הטבע. הכל יודעים, שיש לנו מימי־הבינים סכום כל־שהוא של ידיעות בפלוסופיה ובחכמת־השיעור ויכולות הן לשמש לנו יסוד של בנין חדש; לא כן חכמת־הטבע הצעירה לערך, שאין לה שום שרשים בספרותנו העתיקה, מוכרחים אנו להתחיל בה את הכל מראש, — מה שאי־אפשר, לפי דבריהם של הטוענים על לשוננו, עד שתהא הלשון מדוברת בפי העם. ואמנם, אנוסים אנו להתחיל את הכל מראש, ואני לא באתי אלא להעיר על היכולת לגשת אל יצירתה של הטרמינולוגיה גם בימינו — תיכף־ומיד. רק אחת אני דורש: אל תשכחו, שכל טרמינולוגיה אינה אלא יצירתם של „מניחי־לשון" ממש, כלומר, של חכמים יושבי־בית, שאין להם אלא ד' אמות של חכמה. רק מספר של ענפי־דעת יש להם חלק חשוב בלשונו המדוברת של העם, כגון הזואולוגיה, הבוטַאניקה, ביחוד בחלקיה אלה: המורפולוגיה והסִיסטֶמַאטִיקָה.

מנקודת־מבט ידועה יש להבדיל בין חכמה וחכמה ביחסה לטרמינולוגיה. יש חכמות מסוג אחד, והן הקודמות בזמן, שכבר יש להן קבלה, מסורת־אבות, שבאה להן בירושה, ואנוסה החכמה להתחשב עמה, בין שהיא עשירה ובין שהיא

עניה, באופן שכל העבר של החכמה פעולתו נראית כעת אך ורק על הטרמינולוגיה.

החכמות מן הסוג השני, שהן יותר צעירות, שצמיחתן וגידולן היו בימינו אלה, הטרמינולוגיה שלהן נעשתה בשיטה ידועה ומסוימת, נעשית במחשבה תחלה. בין שעלתה יפה ובין שלא עלתה יפה, — מכל מקום שום סרח־עודף אין לה. כך, למשל, אם נסתכל בטרמינים של הפיסיאולוגיה, ההיסטולוגיה והאמבריאולוגיה, שאין מסורת־אבות תופסת בהן מקום, נראה מיד, שכל טרמין וטרמין משלהן הריהו משמש בטוי — בין שעלה יפה בין שלא עלה יפה — למושג חדש, שכל תכנו ועיקרו מתבטא על־ידי המלה הקשורה אליו קשר הגיוני. אלא שכלום יכולים אנו לשפוט על תכונתם, פעולתם ויחוסם לשאר האברים של termini technici, כגון: Psalterium Davidis (כנור־דוד), Collare Helvetii, dura mater, pia mater, vena saphena, Lyra (נשיכתו של השטן), Pomum Adami, Morsus Diaboli (תפוחו של אדם)? או מה ענין המוח אצל „שמות שלא מן הנימוס" כאלה: Anus (פי־הטבעת), Testes, (ביצים), Mammae (דדים) ועוד, שאמנם לא באו השמות הללו אלא כדי לבדח את דעתם של בני־הנעורים:

Magis grata reddatur

Ut turpis scientia juvenibus?

מַרְבִּית הטרמינים האחרונים כבר פסקה מספרי־הלמוד בימינו אלה; אבל כמה וכמה עוד נשתיירו, שאינם אומרים כלום!

כל הטרמינים שהזכרתי למעלה לקוחים בשורה הראשונה מן האנאטומיה של עכשו, בשעה שחכמה זו נכנסת בגדר החכמות מן הסוג הראשון, ואיני מסופק אף רגע, שיצירתה של טרמינולוגיה בחכמה מן הסוג השני יותר קלה משהיא בסוג הראשון. החכם הינלי (Henle) היה אומר, שלשונם של האנאטומים מחוסרת כל יסוד (פרינציפיון) והטרמינולוגיה של חכמת־הנתוח הרי היא: „תערובת משונה של מספר מלים מגבילות, ורוב־בנינה — מלים משונות, תפלות ומחוסרות־טעם, ובטויים שלא עלו יפה".

כמובן, הטביעו את חותמם על הטרמינולוגיה של האירופיים הלך־נפשם ותרבותם. ימי־הבינים הנחילום מן המסתורין שלהם ותגבורת הרגש הדתי בזמן ההוא והכניסו לתוך גופו של האדם יצירות מעין Morsus Diaboli (נשיכתו של השטן), Memento mori (זכור את המות), Musculus religiosus, (שריר דתי), ועוד. היתה בה גם יד אלילי יון ורומא וגבוריהם: Cornu Ammonis, Mons Veneris, Os Priapi, Nymphae, Iris, Hymen, Tendo Achillis ועוד.

ורואה אני את האירופי, והוא מוצא דמיון בין חלקי־גופו ובין ראשו של דג ידוע, רגלו של סוס־הים, ראשה של צפור זו, ועוד, ואני שואל את נפשי:

האמנם היה גם היהודי בא ומוצא אותו דמיון דַּוְקָא? — וכך נמצא עוד קושי נוסף על קשי תרגומה של טרמינולוגיה, שהרי בין כך ובין כך אין אנו עושים, אלא מתרגמים את הטרמינולוגיה. ולפיכך אני בוחר לי דוקא בטרמינולוגיה קשה־לקבעה כזו של האנאטומיה.

קודם כל אני שואל: האמנם צריכים תרגום כל הטרמינים? — רואה אני חובה לעצמי לומר: לא. הנה, למשל, ההיסטולוגיה של שטֵיהר (Stöhr) בתרגום הרוסי; אם נעיין בפֶּרט־הדברים ושמות־הפרטים הנטפל אל גוף הספר, נמצא בשמות המתחילים באות A בין 49 המלים — 17 מהן, שנדפסו באותיות רומיות, ובין שאר השמות, שהם בסקירה ראשונה רוסיים, אני מוצא מלים, שהן מובנות גם לאדם, שאין לו שום מגע ומשא עם חכמת הרפואה והאנאטומיה. הרי, למשל, השמות: аорта, алькоголь, азото-кислое серебро, артерія, анатомія микроскопическая, שמוצאם הרוסי חשוד מאד. שמות מתחילים באות Г רוסית (G, H) יש לערך 94, מהן נדפסו באותיות רומיות 27, והמלים, שאין עליהן חותמה של יצירה באוהל־חכמים ושלא טפלו בהן ידי „מניחי־הלשון", הן אך אלה: глазное яблоко, головной мозгъ, глотка, грудная железа, губы, грудной сосокъ,

וכך הדבר נוהג גם בשאר הלשונות, אף היותר עשירות במלים, כלשון הגרמנית. למשל, בפרט הנספח אל ספרו של שמוים (Schmaus) Grundriß der Pathologie יש מלים מתחילות באות B לערך 80, ומהן אך 40 גרמניות, ובין 117 המלים המתחילות באות A יש אך 9, שהן גרמניות. בטרמינולוגיה של עכשו, כלומר בטרמינולוגיה הבזילאית, אנו פוגשים בכל עמוד ועמוד בבטויים: caudal, ventral, dorsal, proximal, distal, לשנוייהם, לפי רוח הלשון ברוסית, גרמנית, צרפתית, בולגארית, ועוד.

עובדה היא, שבלי ספק רבים עמדו עליה: אלה, שבאו ללמוד לשון זרה ולמדו איזו חכמה שהיא בלשון זו, הכירו, שקריאתה של ספרות מדעית באיזה ענף מדעי שיהיה יותר קלה בלשון זרה, וקריאתה של הספרות היפה קשה היא בה הרבה יותר. כי, למרות הרבוי המסמא את העין, אין הטרמינולוגיה רַבְגוֹנִית כל־כך, כמו שהדבר נראה בסקירה ראשונה.

בפרט הנטפל אל ספרו של גֶּגֶנבויר: (Gegenbaur) Lehrbuch der Anatomie des Menschen (Leipzig 1899), אנו מוצאים לערך 3960 שמות. כמובן, בהשתוות אל שפת־המקרא, שאין לה אלא לערך 15 000 מלים, מספר טרמינים של לערך 4000 לאנאטומיה בלבד לאו „מילתא זוטרתא" היא; ואולם אם נסתכל היטב בפרט זה של טרמינים אנאטומיים, נראה, שלטרמינולוגיה זו נכנסו, למשל, וְרידים לערך 28 (Gegenbaur), עצבים — 220 (Gegenbaur), שרירים — 360 (Merkel, Osteologie),

רצועות — 96 (על־פי Rauber-Kopsch) או 145 (על־פי Merkel), זיזים — 62 (Rauber), נְקָבִים — foramina — 78 (Rauber) — facies, 44 (Rauber-Kopsch), מעניות (sulci) — (Rauber) 50, צינורות וביבים — canali et canaliculi — 43 (על־פי — Rauber-Kopsch) או 27 (על־פי Gegenbaur).

כיצד יכונה חֵיל עצום כזה? — כדי שיבין הקורא, האיך נבראו שמות לכל אלה, אסתפק אך בדוגמה אחת. הנה לפנינו שתי עצמות: האחת — עצם־הלחי העליונה (os maxillare) והשניה — עצם־החֵך (os palatinum). על אותה העצם הראשונה עוברת מענית (sulcus) אחת בנטיה ידועה; מענית זו קרויה Sulcus pterygopalatinus, מענית כזו יש גם על העצם השניה, ואף היא קרויה Sulcus pterygopalatinus, ומענית זו נוגעת במענית האחרת ונוצר על ידי זה צינור קרוי Canalis pterygopalatinus majus. דרך אותו צינור עוברים ורידים, עורקים ועצבים, שאף הם קרויים שם בצרוף Pterygopalatinus, וענפיהם של אלה, שעוברים דרך ביבים — Canales palatini פורצים להם דרך נקבים־נקבים — Foramina palatini minora. והנה — שורה שלמה של שמות לנו, ומשמשים להם יסוד אך מספר שמות עיקריים; וכל השמות לא נבראו אלא על סמך שמות, שהיו לנו מכבר.

שוב נסתכל בשמותיהם של ש״ס השרירים (Musculi) שהזכרתי למעלה ולאחר שנִתְחֵם לא נמצא אלא חלופיהם של שמות, שביסודם מונח שם איזה איבר מן החי, שאליו נטפל שם־תואר או פועל או זה וזה. ובאמת צריכים אנו אך לתשעה־עשר פעלים, ולא יותר. הפעלים הנחוצים לנו אלה הם לפי מספר השרירים: 6 — abductor, 1 — arrector, 1 — attrahens, 1 — attolens, 6 — adductor, 1—Curvator, Cremastor, 1—Corrugator, Compressor, 17—flexor, 15—extensor, 1 — detrusor, 5 — depressor, 5 — opponens, 2 — obturator, 13 — levator, 1 — indicator, 3 — tensor, 9 — sphyncter.

קצתם יכונו על־ידי תוספת תואר־הפועל, תואר־פועל אחד מתארי־פועל אלה: הרחב, המרובע, האלכסוני, ועוד. רובם שמותיהם מורים על המקום, שעליו פעולתם. צרופי שמות ממין זה טפוסיים הם לסוג שני של שמות — והוא הסוג היותר עשיר: — סוג הורידים והעצבים. ותמיד אנו מוצאים, שהשם יש לו שייכות למקום ולאיבר, שעליהם הוא משפיע, או שהוא מסמן את הפעולה או מורה על טבע־הפעולה, ועוד. נקח, למשל, את השריר הקרוי: Musculus flexor hallucis longus, ברוסית: сгибающая большой палецъ мышца, או את השריר הנקרא: — Musculus crico-arytaenoideus posticus ברוסית: перстне-черпаловидная задняя мышца, ונוכח, כי, למרות כל אריכותם של השמות וגבוב הקולות, אין כאן שום חומר חדש ואין בזה אלא צירוף מיסודות נודעים מכבר.

ויש לנו עוד סוג של שמות, סוג שאינו מרובה — ורוב בנינו שמות של צנורות ודלתות, שעליהם נטפלים שמות של מנתחים גדולים ומאורות־החכמה, וכמובן, אין שום קושי ליצירתם של שמות כאלה. בין 17 דלתות (valvulae), שהן מנויות בספרו של גֶגֶנבויר, יש לנו ממין זה — 6, שהן נקראות על שם חכמים אלה: valvula Vienssenii, Thebesii, Heisteri, Eustachii, Bauhini, Kerkringi ובין 43 צנורות — 8 מעין זה: Hunteri Cloqueti, Fontanae, Fallopii, Vidiani, Schlemmii, Petiti, Nuckii. ובין 25 ductores — 4 מכונים באופן זה. וכלום חסרים השמות העבריים את הדיוק הדרוש, את היופי ואת הצלצול הנחוץ אם נעמיד אותם מערכה מול מערכה עם שמותיהם בשאר הלשונות: клювовидный отростокъ, tuberculum Chassaignac canalis Vidii, das Schoppartsche Gelenk, the antrum of Highmor, צנורו של וִידִי, גבושיתו של שאַסיניאַק, חרטום העורב (בתרגומו של אבן־סינה), מַעֲרַת־הַיְמוֹר, פרקו של שופארט?

ועוד יש לנו סוג של טרמינים, שהם ידועים רק לספיציאליסטים: שמות כגון: Homo pithecantropus erectus, Homo primigeniusSchwalbe,aurignacentis Hansozi ועוד כיוצא בהם מגבורי האנתרופולוגיה והפאליאונטולוגיה, וכבודם יהא מונח במקומו אם לא יבואו בקהל־אדוני ושם עברי לא יקרא עליהם.

ובכן, כמדומני, יש רשות להבדיל בין טרמינים, שהם „יסודיים" — והם המעט — ובין הרוב, שאינם אלא שמות „נגזרים". ואין לנו, אם כן, אלא למצוא ולהניח יסוד לעיקרים באותו חלק־האנאטומיה, שהוא קדום והוא קשור במסורת. אלה היסודות היכן נמצאם?

כמובן, רק את המעט מן המעט מהם נמצא בספרי־הקודש; שהרי אין לנו שום רשות לדרוש מספרים שכמותם, שיתנו לנו יותר מראשי־פרקים בחלוק אבריו של אדם. עוד זמן מרובה אחר חתימתם של הספרים האלה לא הגיעו גם העמים הנאורים לידי השלמות הרצויה בנתוח.

יזכור־נא הקורא מה שהזכרתי, שמספר הטרמינים הוא לערך 4000.

עולה על מה שיש בכתבי־הקודש הוא מספר השמות הנמצא בספרות התלמודית. המנוח ד"ר י"ל קאצנלסון כבר עבד במקצוע זה. ביחוד צריך לשים לב לספרו „רמ"ח איברים" (ס"ט פטרבורג, תרמ"ז). וגם ספרו מרובה הכמות והאיכות של הד"ר יוליוס פרייס: (Preuss) Biblisch-Talmudische Medizin, Beiträge zur Geschichte der Heilkunde und der Kultur überhaupt (1911) שבו נכלל כל מה שנתחדש באותו מקצוע, יַמְצִיא לנו הרבה. איני בא להעיר על המקורות האלה, שהם ידועים לכל. אבל רוצה אני להראות, שיש עוד מקום להתגדר בו. אלה הם השמות הנרדפים שבאנאטומיה האירופית, שהם מצויים

בכל מילוני־הרפואה, וביחוד השמות, שכבר נתישנו (nomina absoleta) ושאין להם עתה מהלכים בחיים. כי גם עתה, לאחר שעברו כמה וכמה מאות שנים, עדיין נכרים רשומיו של הרוח הערבי־השמי בטרמינולוגיה לעתים קרובות באופן בולט מאד. הרי, למשל, השמות vena saphena, vena cephalica; או רוח־הבטוי, שהוא מתאים לרוח השמי ולא לרוח האירופי, למשל dura mater, שבו המלה mater (אֵם) משמשת לבטוי „נרתיק". שמות ערביים הכניסו מנתחים הרבה ללשונות־אירופה, כגון המנתח Mundinus, שהכניס את המלים Myrach (בטן) Syphac, (peritoneum) Caib, (talus). והרופאים היהודיים מימי הבינים, שהיו רבותיהם של המתרגמים, הכניסו גם משלהם לאותה הלשון הרומית־הברברית, שאין תלמידי־חכמים עתה מזדקקים לה (למשל, vena alheame, או Locus inter alcheel et alchaddam vocatur nocra quae phlehotamentur, infra Zeudech (supra leporem nasi, או).

המנתח הידוע הירטל (Hyrtl) הראה בספרו: Das Arabische und Hebräische in der Anatomie (1879) על כמה וכמה שמות, שמוצאם עברי. נמצא, למשל, שאותו השם vena saphena, שהוא זר כל כך לאזניו של האירופי, לנו אינו מוזר כלל, ומורה בדיוק על אותו העורק, שמקורו היה „צפון" למנתחי־זמנו. מאד מעניין לדעת, שאותן העצמות, שהגרמני קורא להן Knöchel, הרוסי: лодыжки, ועתה הן קרויות Malleoli, היו קרויות אז Karsol כלומר, קרסולים; שתי העצמות Canna: היו קרויות (берцовыя кости, большая и малая) Tibia et Fibula major et minor ויש להן יחס להשמות העבריים ה„קנה הגדול" ו„הקנה הקטן"; בין סוגי השנים היו מונים: Kalbiim, Malteot, Tochanot, Hamechatchim. נכתוב אותם השמות עברית ונמצאו לנו: כַּלְבִיים (canina), מלתעות, טוחנות (molares), המחתכים (incisivi); עצם ידועה, שהיתה קרויה Machteb. קוראים לה עתה ברומית ובגרמנית (לאחר שתרגמו טרמין זה): Griffelfortsatz, os styloideum ואין באותו שם לנו אלא מַכְתֵּב (החכם הירטל טעה, כנראה, ויקרא „מִכְתָּב").

כמובן, קשה לאירופי לדעת עתה, מפני־מה קראו להעצם os pubis (лобковая кость) בשם: Gaf haerva haelhona. או על שם מה תכונה העצם Ezem pi גם בשם Kreuzbein = העצה = крестцовая кость = os sacrum hatabaat; אנו נכתוב את השמות הללו עברית ויצא לנו: „גב הערוה העליונה" ו„עצם פי הטבעת". ואז לא יִפָּלא בעינינו, אם שמו הנפרד של השם ברומית הוא os vetula, os ani; שהרי זה תרגום מעברית. וכן הדבר גם בשמות Bet Bela (בית־בלע) = œsophagus (пищеводъ) = Acheb, = Calcaneus = עקב; = Ketef = כתף = Scapula. Schulterblatt. המנתח הפרופ' הירטל משער, שגם המלה Galea aponeurotica היא מלה עברית משובשת „קרקפתא". בקובץ חבוריו של

המנתח הגדול ווּיזאָל (Vesal — נולד בשנת 1514), Opera omnia (1723), אנו מוצאים (עיין בעמודים 141—143) פרט שלם של שמות נרדפים, שמוצאם עברי או ערבי. בהיות משפט־הבכורה ללשון הערבית לא נמצא בו הרבה מעברית; אבל יקרים לנו הדברים הנמצאים שם מאד. הירטל משער, שאֶת השמות הללו הכניסו הרופאים כשתרגמו את אבן־סינה מעברית, כי מעברית, ולא ממקורו הערבי, תרגמו אותו. נשוב, איפוא, אל הפנים העברי, שהתרגום נעשה על פיו, — והרבה מאבדותינו נמצא שם; או, אפשר, המלה הערבית תהיה קרובה כל־כך אל הלשון העברית, עד שנוכל להשתמש בה לצרכנו.

ואחר שהזכרתי את אבן־סינה צריך אני להעיר על אותו העושר השמור בו ועל המקורות, ששכחנו לשים אליהם לב זה כמה; הלא הם ספרי־הרפואה, שירשנו מימי הבינים; בידינו שני התרגומים של ספרו המצוין בספרות הרפואה של אִבְן סִינָה (930—1037), שתרגמו יוסף הלורקי (נדפס בשנת 1491 בנאפולי) ומלך המתרגמים, ר' נתן בן אליעזר הַמַּאתִי, הלא הוא "ספר הקאנון" הגדול. תרגומו של הַמַּאתִי קודם ונעשה בסוף המאה ה־XIII למספרם. אין לשכוח, כמה השפיע אבן־סינה זה (בשמו המפורט: אבו עלי אל־חוסין אבן עבד־אללה אבן סינה, וברומית Avicenna) על זמנו. די לנו להזכיר, שספריו נתרגמו כמה וכמה פעמים, וחמש מאות שנה אחר פטירתו עדיין היו מדפיסים אותם מחדש. בספר זה נאסף כל מה שידע הרופא אז, כל מה ששייך לחכמת־הרפואה: נתוח, פיסיאולוגיה, פתולוגיה, פארמאציה, פארמאקולוגיה, ועוד. ה"קאנון" הגדול שמש ספר־למוד לכמה וכמה דורות של רופאים מבני־ברית ושלא מבני־ברית. ספר גדל־כמות, שאינו ממין האנאטומיה הפופולארית של ברידל, שלא היתה לה אלא מחברת אחת קטנה בת ששה־עשר עמודים (וילנה, תר"ס); וללמוד מתוך "מסכת הניתוח" או מתוך "ששה סדרי מדע" של הד"ר שָׁרְשֶׁבסקי לא נבוא. ה"קאנון הגדול" היה ספר־למוד קלאסי בשעתו במלוא מובן המלה. אמנם, הרבה מן הטרמינים, שנכללו בו, זרים יהיו לנו עתה ומבטוייו נודף ריחה של הלשון הערבית, כגון הבטויים: "מתפעל אל הנגיעות" (реагировать на прикосновеніе), "שני החלימה" (зубы мудрости), "מוקדם" במושג „передній", „שני זנבות העין אשר בקצה החוטם", „גומת התחתית שבפנים היד" (vola manus); „עמוקים מבפנים וגבונים מבחוץ" (concavus et convexus), „תוֹשבת = inseratio = мѣсто прикрѣпленія, או בטוי זה: „השדרה שמירה והגנה אל איברים הנכבדים לפניה, ועל־כן נבראו לה קוצים וסנסנים, שיהיה לקומת האדם יכולת וממשות לעמוד בו"; או „עצלים שימתחו", „עצלים שיקבצו" = musculi flexores, m. extensores, разгибающіе сгибающіе мускулы. על הבטויים והמלים האלו עבר זמנם. אבל אין לשכוח, כי דפקם של החיים אנו שומעים כאן, ויש למלים והבטויים הללו זכות של כמה

מאות שנים. ולעומת זה, כמה מן החיות, מרוחה של הלשון ומן האמת הבלשנית חבויות בהרבה מן הבטויים והטרמינים, ובפרט אם נַשְוֶה אותם אל אלה הבטויים שחדשו באַנאַטומיה בימינו אלה. למשל, שֶלֶב = Naht = шовъ = Sutura (בעצמות); = Sutura sagittalia; вѣнечный шовъ = (1) השֶלֶב הכְּלִילִי = Sutura coronaria; стрѣловидный шовъ = השֶלֶב החִצִּי = Sutura lambdoidea; ламбдовидный шовъ („מפני שהוא דומה ללמדא יונית"). את השינים קוראים שם: חותכות (incisivi), כַּלְבִיוֹת = Canina, טוחנות = molares; роговица = Cornea קוראים „קרומה קַרְנִיִּית". העצם הקרויה = клиновидная кость = os sphenoideum Vespiforme, os alatum = Keilbein קרויה בעברית „מושב המח" או „הַיְתֵדִי". השם הראשון והשם השני עולים, לפי דעתי, על השמות, שקרא לה הד"ר שֶרשבסקי — „עצם האגפים" — או הד"ר קאצנלסון — „עצם החגב" או „עצם הכנפים" ובריל — „עצם היסודים". להמושג = Processus = Fortsatz „גבנונית", = Crista משמשת שם המלה „תוספת", = отростокъ суставъ „פרק", = кости сезамовидныя „עצמות שומשמָנִיות" = Ossa Sesamoidea

הרי לנו שורה של מלים, שיש לצָרפן למילון תיכף־ומיד: „ספוגיות", „נחתַּבָּן", „מגוּבָּן", „מתדקק", „שחוּסיות", „בְּשָׂרִיות", „קרומיות", „המסך המוחיי", ה„מפעל והסגולה", „כסות־המציצה", „חבור פַּרקיי", „קערורית הרגל", ועוד. כל אלו לקוחות מתוך תורת־העצמות שבספר, כלומר, מתוך החלק היותר עני שבו, כי את האנאטומיה לא הכירו אז עוד במדה שהכירו במחלות. ומה רב העושר, שיש למצוא בו בכל שאר ענפי החכמה המדויקת!

ואל־נא נתפלא על הטרמינים, שהם קרובים כל־כך אל הטֶרמינים הרומיים ואל אלה שבידינו עתה. אל־נא נשכח, שהטֶרמינים האירופיים רובם באו בירושה לנו מן הערבית: תרגומים פשוטים הם — ולא יותר, ולא תמיד תרגומים שעלו יפה. וביונית יש לאיברים שמות אחרים לגמרם. „כל שאר המנתחים החזיקו בנומֶנקלאַטורה הערבית, שהתגנבה לתוכה פה ושם גם מלה עברית מן התרגום העברי של אבן־סינה או מן התלמוד" (Alle übrigen Anatomen hielten an der arabischen Nomenclatur fest, in welche sich hie und da, aus der hebräischen Übersetzung des Avicenna oder aus dem Talmud, auch ein hebräisches Wort einzuschleichen wusste). אומר חכם אחד.

בכלל, יש ללמוד הרבה והרבה מתוך ספר זה ומתוך תרגומו של ספר־רַאזי (מוחמד בן זכריה אל־רַאזי), שחי בשנות 850—923 למספרם. ועוד יש למצוא כמה דברים יפים בשבילנו בספרו של אסף הרופא: „זה הספר רפואות

[1]) הקורא בעצמו יעמוד על הסעיות בתרגומיהם של הדר' קצנלסון ושרשבסקי: תפירת העטרה או תפר העטרה.

העתיקו החכמים מספר בן־נח, אשר נמסר לנח בהררי אררט אחרי המבול". הספר עתיק הוא מאד ו„אסף היהודי" נזכר עוד בכתבים מן המאה התשיעית למספר הנוצרים[2]. ובספר זה יש למצוא דברים מעניינים; למשל, אנו מוצאים בו בטוי כזה: „כאבי הילדים במעי הנקרא קולום" (?Colon). „אצבעות מפורפרות". „בליחה מפורפרת". „אם צואת הילדים טוחנה בתוך הקרב". „החלאים מצד פולמנייא או כשיכאבו צלעותיו". „ובצד טחול יהיה קדחת תדירה (febris continua) ושחפת ושלשול, שנקרא טיפוס". ש„ינשום נשימות קטנות". מרדימות — Hypnotica ועוד כמה מלים לסמן בהן את איכותיו של הדפֶּך — נפלאות באמת!

ובכלל, אם נפנה אל המקור, שממנו שאבו האירופיים, נמצא בו הרבה משלנו. אמנם, הרבה נשתבש עד שקשה להכיר בו, מנין לקחו אותו: קשה לעמוד על השם Achib, Ezem haoreth (עקב?), ועוד. אבל כמה וכמה דברים אפשר עוד לברר — ולהחזיר אבדה לבעלה.

ובכן אנו נמצא וגם נברא לכתחלה מספר טרמינים יסודיים, וחלק מהם נתרגם ברוחה של הטרמינולוגיה המתוקנת־הַבַּזֵילָאִית. ואולם de facto אין לך טרמינולוגיה, שאינה תרגום. כל המלים האלו ודומיהן: Rute, Schlagader, Kehldeckel, Gaumenvorhang, Stirnritze, Hirnbalken ועוד, אינן אלא תרגום של המלים velum palatinum, rima glottidis, Trabes, virga, vena pulsatilis — coperculum laryngis, etc וכך גם בגרמנית, כך אף ברוסית ובשאר הלשונות החיות.

כמובן, יהיו בימים הראשונים הרבה מן התרגומים זרים לאזנינו, מהם יהיו שלא עלו יפה ויעשו עלינו אותו הרושם המוזר, שעושים ה„וויקונטים" וה„מַארקיזים", שמופיעים מארצות־הפראים — ה„אָקזוטיים" — או שבאים מַיפאן; אבל סוף־כל־סוף יש גם לבני־הסַמוראים אותה זכות־הקיום, שיש לבני־בניהם של הבויַארים, שהלבישום בזמנם בגדי גראַפים והושיבום עם הבארונים מבני־טיוטון.

יותר קשה תהיה לנו הטרמינולוגיה בתורת־הצמחים; כמובן, בחלקים הקרויים מורפולוגיה וסיסטימַאטיקה. אבל גם במקצוע זה כבר הונח היסוד. (עיין מאמרי „שמות הצמחים".)

אחת היא לנו, איך יִקָרא מעל הקתדרא הצמח Козлебродникъ), Löwenzahn (одуванчикъ)—„שֶן־האריה" או „מְרִירִית." בלי ספק אנוס יהיה הסטודנט לדעת גם את השם הרומי, שנתנו לו הבוטַאנים: Taraxacum officinale, והדבר לא ישפיע בשום

---

[2] הקונטרס, ובו כתב־יד של אסף הרופא, שראיתי בהמוזיאום האַסיאטי בפטרוגראד, היה שייך ל ד. חוולסון והיה רשום עליו:
Agograf aus einer alten Pergamenthandschrift (12. Jahrh.) des Dr. A. Jellinek in Wien.

אופן על עבודתו של הרופא; הדבר יוכל להשפיע על בחירת הלשון בלבד, שבה יִכָּתבו סמי־הרפואה ביהודה, וכדי שלא נבוא לידי טעות, נכתוב את הסמים רומית, כמו שעושים בגרמניה ורוסיה. בזואולוגיה כבר נעשה הרבה. ד"ר עמנואל ליב (Löw), בעל הספר: Die aramäischen Pflanzennamen נתן לנו גם מאמרים על הצמחים אצל רש"י, על "שמות הדגים", על "שמות הנחשים", על ה"צפרדעים" ועל ה"לטאות". י. ל. לֶוויזון פרסם את הספר "Zoologie des Talmuds". שני אלה כבר פִּנו את הדרך בפני יצירת טרמינולוגיה בוטַנית וזואולוגית.

מכירים אנו את כל הקושי שבדבר, ואף־על־פי־כן מודים אנו באפשרותה של יצירה זו. המתרגם, או יוצר הטרמינולוגיה העברית, צריך: לבדוק את כל החומר, שיש למצוא בשיטה זו או זו, לבור את כל השמות הנרדפים שבלשונות האירופיות, ביחוד את השמות שנִתְיַשְּׁנוּ (Nomina obsoleta), להשוות את השמות הנרדפים העבריים זה לזה, שלא לשכוח את הצד האֶסתֵיטי שבדבר, לשמור על רוח־השפה, על נפשה של המלה והקשר שבינה ובין הלשון ועל הצלצול היפה.

אותן המלים, שיש להן מובן משותף, יֵצא משפטן על־פי גזרת היופי שבהן. למשל: הפֶּרק הקרוי על שמו של החכם שופַארט, יש לקרוא לו ה"קוֹפֶּץ של שופַארט", ה"חוליה של שופַארט", "הַרְכָּבת שופַארט", ועוד (Шопартовское сочленение), אלא שאפשר שאוזן, ששמעה בילדותה בטויים מעין "פרקי דרבי אליעזר", "פרקי דבי אליהו", "פרק שירה", תבחן את השם האירופי ותבור לה את השם העברי: "פִּרקו של שופַארט".

פטרוגראד 1914.

*

עַל הַשִּׁמּוּשׁ בְּמִלִּים לוֹעֲזִיּוֹת

מאת ד"ר מ. גליקסון.

על שני עיקרים עומד כל ענינה של תחית הלשון והתפתחותה הטבעית: על הטהרה ועל הדיוק. השמירה על אָפיה העצמי של הלשון, על רוחה הפנימית, והרחבת אוצר־מליה עד כדי מתן בטוי מדויק לצרכי חיים ותרבות מפותחים — שתי אלה הן תנאים הכרחיים לגידולה הטבעי של הלשון בצורה ובתוכן. ואולם שני העיקרים האלה יש בהם ביחסיהם זה לזה מיסוד־הנגוד, המגיע לפעמים עד כדי מדה של „דילמא" קשה. מי שינהג חומרה וקפידה ברוחה העצמית של לשון, שנולדה וגדלה לפני אלפי שנים, בתחומי ענינים וצרכים מצומצמים של חיים פרימיטיביים, — יתקשה בעל־כרחו בהרחבת גבולותיה וילאה למצוא דמות כשרה ובטוי מדויק למושגים וגוני־מושגים, שגדלו „מעבר לגבולין". והוא הדין להפך.

פרובלימה זו של עצמות פרושה ודיוק מחוור, של פוריסמוס קפדני והרחבה נוחה, מתבלטת בבהירות מיוחדת בשאלת השמוש במלים לועזיות. וכי ניתנה רשות, ועד היכן ניתנה, לקחת מלים ומונחים מן המוכן, מלשון נכריה, במקום שאין להם בלשוננו מותאמים, השווים או הדומים להם בערכם? על שאלה זו אני אומר לעמוד כאן. ולא מבחינה מדעית־פילולוגית, אלא מבחינה ספרותית־תרבותית.

שאלה זו לא לנו לבד היא. בכמה מן הלשונות והספרויות שבעולם אתה מוצא מחלוקת — עתים, בימי התעוררות מיוחדת של הרגש הלאומי, נלהבה וסוערת, ועתים, כשהשנים כתקונן, בלי רעש והתלהבות, — בין פוריסטים ומרחיבים. אף בקרב העמים בעלי התרבות הלאומית המפותחת, שלכאורה כבר נגאלו מחבלי לשון ובטוי, אתה שומע לפעמים קרובות את נקיי הדעת והצורה קובלים על משחיתי־הלשון מן העתונאים ומבעלי ההשכלה השטחית, שמגבבים מלים מלשונות זרות שלא לצורך ומשחיתים את רוחה וטעמה העצמי של הלשון הלאומית. ויש מקצעות־חיים שלמים, שכבר התפרסמו לגנאי בנידון זה. ה„ז'אַרגון" של העתונים הוא למשל ולשנינה לא רק בתחומינו שלנו. לשון המשרדים והלשכות משמשת או שמשה בכל ארץ ומדינה דוגמה־מפלצת של קלקול הלשון על־ידי מלים זרות, שלא עוכלו, אף בל שורשו, אף בל נטעו בקרקעה [1]). ומה דמות נערוך ללשון

[1]) Caveant consules! — גם אצלנו, ב„פלשתינה א"י", לשון־המשרדים הולכת ונעשית צרה וסכנה ללשון.

המשונה של מכתבי־המסחר, ללשון המופלאה של פרטי צרופים ודקדוקים שבהלכות־מאכלות, שאתה נתקל בה בכרטיסי־המזון שבכל „ריסטוראן" הגון שבעולם? ומה טיבה של אותה לשון מגוונת ומנומרת, שמשמשת לצרכי „טואליטה" של כל גברת הגונה בימינו? — כל אלה כבר נעשו „מכת־מדינה" בכל ארץ שבעולם, מין צרה אינטרנאציונאלית, שהכל שותפים בה ברב או במעט. לאלה יש לצרף את מכת־הסנוביסמוס של משכילים למחצה ושל הדיוטות הזוכים לעשירות, אלה מרדפי־האמרים המשונים, שמתרחקים ל ד ע ת מן המלה הפשוטה והטבעית המצויה להם בלשון אמם ומביאים את תמורתה ממרחקים.

קלקולים ממין זה, כל מיני הבלילה הלשונית, שמקורם בהדיוטות ובעם־ארצות פשוטה, אינם מעניני כאן. אין צורך לאבד אף מלה אחת, כדי להזהיר מפניהם. ודאי, שחובה על כל מי שיש בידו לנַכֵּש את גידולי־הבר האלה משדנו. אלא ששאלת המלים הלועזיות היא, כמובן, הרבה יותר חשובה ועמוקה. חשובה היא בכל לשון וספרות שבעולם, ואצלנו על אחת כמה וכמה. הנגוד שבין טבעה המזרחי של לשוננו לצרכי־הבטוי המערביים שלנו מיַחד חריפות מיוחדת לשאלה זו בעולמנו ונותן לה פנים חדשות שלא כרגיל. אם כל לשון אירופית מעמדת במדת־מה ומצד־שהוא כח נגוד ועכוב כנגד מלים ובטויים, שבאו מן הלשונות ההודו־גרמניות חברותיה, — הרי בלשוננו העברית מגיע הנגוד הפנימי לגבי מלים בנות הגוע הנכרי עד כדי מדה של התנגדות־לחבור כימאית, אם מותר לומר כך. בלשונותיהם אתה קורא מה שקורא או שומע מה ששומע, ואזנך אינה נכוית, ואפילו אינה נתקלת כלל במלה הלועזית, שבאה לידך דרך־אגב, והיא נבלעת במסכת הכללית, בבחינת „ולא נודע, כי באה אל קרבה". ואלו אצלנו המלה הזרה, כמה שתנהג בה מדת הכנסת־אורחים, לא תֵעָשה לעולם עצם מעצמה של הלשון; תמיד תעמוד בעינה הראשון, הזר, ולעולם לא תְנַכֵּר את מקור־מחצבתה. אם נהיה פנים עם לבבנו, נודה בפה מלא: עיקר השמירה על אפיה העצמי של הלשון, על רוחה הפנימית, מחייב, ב מ ס ק נ ו ת י ו ה ג מ ו ר ו ת, שירחיקו את המלים הלועזיות כל־עיקר משמוש־לשוננו. ואמנם, מסקנה קיצונית זו מסיקים קצת מן הפוריסטים שלנו.

ואף־על־פי־כן הם טועים טעות, שיש בה סכנה ושראוי להלחם בה בכל תוקף. אני מקדים ומודה, שחייבים אנו „לתפוס את הרע במעוטו", שצריכים אנו להשתדל ולהעמיד שמוש זה במלים לועזיות על מדת הצמצום האפשרי. חייבים אנו לבדוק בכל פעם בדיקה מעולה, אם באמת יש הכרח להכניס „חולין לעזרה" ואם אין למצוא באוצרות־לשוננו הסמויים מן העין את הבטוי המתאים, או שאפשר להכשירו, למושג, שאנו מבקשים. ואולם האסור ה ג מ ו ר על המלה הלועזית ברוחם של ב נ י־ י ה ו ד ה וחבריו תקלה היא לנו והפסד תרבותי גמור.

קודם כל, יש להרחיק מבירור הלכה זו גורם פסיכולוגי אחד, שהפוריסטים המחמירים נתפסו לו שלא מדעת. זהו — „רגש הכבוד הלאומי". נראה לי, שהאנשים האלה מושפעים במקצת מהלך־הרוח של „אתה בחרתנו": לשוננו, שהיתה הראשונה וכו', וכו', יש לה, ברוך־השם, די משלה ואינה זקוקה לשל אחרים. אני איני מבין נמוק זה. אם יאמר לי אדם, שהכרתו הלאומית נפגעת ממה שאנו אופים את לחמנו מקמח הבא מאוסטראליה, במקום להוציאו בעמל־ידינו משדות־ארצנו, אסכים לו. אבל אם יאמר לי, שרגש הכבוד הלאומי אוסר לו להשתמש במלה „היסטוריה" ובמונחי הפילוסופיה הגרמנית — לא אובה ולא אשמע לו. שאלה זו יש לברר ולפתור רק מבחינת תולדות־הלשון וצרכי־חיינו התרבותיים בלבד.

הלשון אינה צריכה להעשות גברת עריצה למחשבתנו, להתעמר בה ולמעט את דמותה. זכות ואף חובה יסודית היא לאדם לתת בטוי מדויק למחשבתו, ואם אין לו די מלים בלשונו שלו, הוא רשאי וחייב לקחת מלים משל אחרים, ובלבד שלא יטשטש את צורת מחשבתו ולא יפגום בתכנה. אם יש בנו קצת ממדת האנושיות האוניוורסאלית, שאנו מתפארים בה, אין לנו להתבייש על שאנו מוכרחים לשתף את עצמנו בחיי רוחם של אחרים, לקחת ערכי מחשבה ובטוי משלהם, וחלילה לנו לתת בהם טעם לפגם, להטיל מום בתכנם ובצורתם — ובלבד שנקנם בשנוי. יש אוצרות של ערכי־רוח משותפים לכל אנשי־התרבות שבעולם, אוצרות של מחשבה וצורות של מחשבה, של הרגשה וגוני־הרגשה, של מושגים וציורים ומונחים, שבלעדיהם אין מקום כלל לעבודת־תרבות משותפת של המין האנושי. את אלה אי־אפשר כלל להוציא מרשות־הרבים וליחד להם רשות לאומית מיוחדת. אי־אפשר ואף אסור. נ נ י ח, שהיום יעלה בידינו לתת ברשותנו המיוחדת את ה„שתפנות" במקום „הסוציאליסמוס" וליחד ל„שתפנות" שלנו את כל האַטמוספירה הרוחנית, שנתהוותה במשך דורות מסביב „לסוציאליסמוס" שלהם, להבליע בה את כל גוני־המחשבה, הציורים והיחסים, הם וצרופיהם וצרופי־צרופיהם, שגדלו גידול אורגאני עם אותו „סוציאליסמוס": הכל עלה יפה, ואין ה„שתפנות" שלנו חסרה כיום כחוט השערה מן ה„סוציאליסמוס" שלהם. ואולם מה יעלה לשני אלה מ ח ר? — מ ע כ ש ו דרכיהם יפרדו, כל אחד מהם יגדל גידול פנימי שלו, על־פי ההגיון האימאַננטי שלו, ויוסיף רכוש רוחני משלו, ונמצא שלימים נעמוד סוף־סוף מחוץ לרשותו של אותו הסוציאליסמוס העולמי ונקפח את הרכוש הרוחני, שהוסיף לאחר שנפרדה ממנו השתפנות.

„נניח" — ואולם מי יַעֲז להניח הנחה זו? — דבר זה יכולה רק התמימות שבשטחיות.

מלים ובטויים אין מספר, שהם משותפים לכל לשונות התרבות, לא ניתנו להתרגם, לפי שהם קשורים מתחלת יצירתם קשר, שהנשמה תלויה בו, בספירות תרבות מסוימות, ואין להם קיום מחוץ לספירות אלו. מי חכם־חרשים וילביש לבוש עברי את ה„קוסמוס" היווני ואת ה„הרמוניה" היוונית, בלא לפגום לא בתכנם ולא בצורתם? — כלום מושגים כאלה, שנולדו מתוך הרגשת־חיים אחרת, מתוך יחסי־חיים ואמתות־חיים אחרים, ימצאו את תקונם השלם בספירת לשוננו שלנו, שהיא טבועה ברוח אחרת ונושמת אויר אחר? — נקוה לאלהי־אומתנו, שגם אנו ניצור לעתיד, עם חדוש יסודותינו הפנימיים, צורות חדשות למחשבה ולחיים, ניצרן בצלמנו ובדמותנו, ואטמוספירה רוחנית מקורית משלנו תלפף את היצירות הללו, ואז נכריח את כל מי שיזדקק להן, שיזדקק גם ללבושן המקורי, ללשון העברית. נקוה גם־כן, שהיצירות הללו תהיינה גדולות ומרובות־ערך עד כדי להצטרף לעולם מלא בפני עצמו ולספק ספוק גמור את צרכינו התרבותיים. ואולם בשעה שנבוא להזדקק לעולמם שלהם ולאטמוספירה הרוחנית המיוחדת לעולם זה, בעל־כרחנו נזדקק ללבושיו העצמיים, לצורותיו הלשוניות המקובלות, כמו שהאדם האירופי, שיש לו עולם תרבותי רב־הפנים ורב־הגונים משלו, נזקק למלה „נירוואנה", בשעה שהוא מזדקק למושג „נירוואנה".

בכל כגון זה אנו יכולים אולי ליצור סורוגאטים קלושים ורופפים, המחגירים אחר מקורותיהם האיתנים ללא חוסן וללא קביעות, ובשום אופן אין בידינו לצוּר צורה עברית, שתהא הולמת את המושג הזר לכל פרטיו וצרופיו. יש שנראה לנו, שמצאנו את המלה העברית המתאמת הראויה לבוא במקום המלה הזרה; אבל כשנעיין היטב בדבר נמצא, שאין אנו מוסרים מלה על־ידי מלה, אלא מלה על־ידי הגדרה או על־ידי פֵּרוש עניני. ואולם המלה לא באה „לכתוב" את הדבר, אלא היא משמשת שֵם וסימן לדבר־מה, שתכונותיו מצטרפות לאחדות בציור־הנפש שלנו. ויש שאנו מוצאים תקון עברי למלה כשהיא לעצמה, אבל קצרה ידנו מלהשיג את צַרופיה וצרופי־צַרופיה, מִלְּתת אותה חוליה אחת בתור שלשלת רצופה של מושגים, ושוב אנו מוכרחים להחזיר את גרושתנו הלועזית. לא קשה למצוא מלה עברית ל„אובייקט", אבל בשעה שאנו צריכים להבחין בין „אובייקטיביסמוס" ל„אובייקטיביטט" — הדברים יגעים. „תורת־הנפש" היא מלה נאה ל„פסיכולוגיה", אבל כשיש לנו צורך ב„פסיכולוגי" או ב„פסיכולוגיסמוס", לא נִבְּנה ממנה אלא בקושי גדול.

יש שאנו מתרגמים מלה כצורתה ודעתנו מתישבת עלינו, ואין אנו מרגישים כלל, כי לפי דרכנו טשטשנו כמה גונים ובני־גונים, שאין להם תקנה אלא במקור הלועזי. אנו כותבים „ענין" במקום „אינטרס", „שיטה" — ולא „סיסטימה", „רגע" — להוציא „מומנט" (אף במקום שאין בו כלום מן המושג הזמני!), „סמל" — שלא

לאמר „סימבול", „יסוד",—כשאנו זקוקים ל„אַלמנט" (והוא ה„יסוד" משמש גם „מסד" ו„טעם" ו„עֵלה" !), ובכמה מקרים הדבר מותר בלי־ספק ; אבל במקרים אחרים הדיוק לוקה, הרעיון מתרושש, ואנו פותחים פתח לשגיאות ולשטחיות. אנו הולכים סחור־סחור, מגמגמים על „קפדנות" ועל „דקדוקי־עניות" ועל „קטנות־המוחין" וכיוצא בזה, בשעה שאנו צריכים למושג הפשוט והברור של „פידאנטיסמוס". ומה נאמר על אניני־הדעת, המתעבים את ה„מיתודה" ואת ה„אורגאן" ואת ה„קפיטאל" ואת ה„הומור" — כאילו יש שלומים לכל אלה, כאילו לא חיו הללו את חייהם המיוחדים להם ולא נעשו אישיות רוחניות בפני עצמן, שאין לפשוט מעליהן את עורן ולתת להן עור אחר. — אילו מפי אניני־הדעת האלה היינו חיים, היינו צריכים להסתלק מלשמוע וללמוד דבר־מה בכל סוגי האמנות, ואף מן האֶסתֶטיקה בכללה היינו צריכים להנזר. מה תעשה תורת־השירה בלא „ליריקה" ו„דראמה", בלא „רִיתמוס" ו„אידיליה" ?

אני מודה בהתגלות לב: אני לא הייתי דן לחובה אדם הרוצה דוקא ב„טַלַנט" ואינו מוצא ספוק ב„כשרון" הסתום, שאינו מוכשר לתת לו תמורתו. אני מצטער מאד על שאין לנו „לוגיקה" ואנו מוכרחים להסתפק ב„הגיון", אף כי מסופקני, אם די בו לשם הדיוק המדעי. ואולם אני נכנע אל ההכרח ומקבל את מרותם של ה„כשרון" וה„הגיון", שנעשו כבר אזרחים בעולמנו. אבל על ה„היסטוריה" לא אוותר בשום אופן.

עם התפתחות־לשוננו והתייחדות־תרבותנו יקטן, ודאי, מצד־מה הצורך במלים לועזיות. ואולם מצד אחר אין לי ספק בדבר, שבמדה שספרותנו תרבה לספק את צרכינו האנושיים הכלליים, בה במדה תרבה לפתוח את שעריה למלים ובטויים מלשונות אחרות. יש מלים ומושגים משותפים לכל לשונות־אירופה, ששֶרשם בקרקע תרבותי מסוים, ושאי־אפשר להשכלה כללית בלעדיהם. מיום שהותר לנו עולמו של יוון הכרנו לדעת את „עקב־אכילס" ואת „חוט אריאדנה", את „יסורי־טאנטאלוס", ואת „אורוות־אבגיאס", את „עבודת־סיזיפוס" ואת „מתנות־הדאנאים". ומובטחני, שאנו עתידים עוד לפתוח את שערינו לפני ה„גראציות" וה„מוזות" (במקום „בנות־השיר", שאיש אינו יודע מה טיבן), לפני ה„אולימפוס" וה„טיטאַנים" (ולא „ענקים", או „נפילים" סתם). לא יארכו הימים, ואף ה„דיקטאַטור", ה„טריבון", ה„פאטריציים" וחבריהם יותרו לבוא בקהל לנו, מפני שאין להם ממלאי־מקום הגונים. אי ה„נזיר", אשר יתן לנו את תמורתו של ה„דרוויש" ? אי ה„מושל", אשר יתן לנו שלומים ל„מאנדארין" ? — מי שמסתפק במועט, מי שאינו מבחין בגונים דקים ואינו מקפיד עליהם, רשאי להרחיק כרצונו את המלים הלועזיות ולתת מין „פירושים" סתומים במקומם, כמו שהוא רשאי ללבוש שק במקום מלבוש אירופי. ואולם אין לו לחשוב, שהשק הוא הוא המלבוש האירופי... דייקנים

ועמקנים במדה גדולה מן ה„מטהרים" שלנו נסו לשחרר את לשונות־הגויים (לשונות גמישות ועשירות הרבה מזו שלנו!) מעול־זרים — ולא עלתה בידם. בימיו של הֶגל עמד בגרמניה פילוסוף מצוין, קראוזה שמו, ופילוסוף זה נסה לטהר את הפילוסופיה הגרמנית ממונחים זרים — ולא הצליח. מי יודע כיום, כי eigenleblich פירושו — „אינדיווידואלי", כי gliedbauig משמעו — „אורגאני", כי ל„קטיגוריות" יש לאמר Grundwesenheiten ו„לאידיאות" — Teilwesenschauungen ?[1])

על מחדשים־מטהרים ממין זה אמר יעקב גרים, מומחה ובן־סמך בעניני־לשון, שמועטים דוגמתו, את הדברים האלה: „גרמניה מגדלת המון שוקק של מטהרי־לשון, הבאים ויושבים כזבובים הללו על קצות לשוננו וממשמשים בה בקרני־המשוש שלהם. אילו היינו שומעים לאנשים האלה, שלא למדו כלום מן הלשון ושיודעים פחות מכל את הכח ואת הצניעות שבדרך גדול־מליה העתיקה, מיד היה דבורנו שורץ הרכבות־מפלצות במקום מלים לועזיות פשוטות וטבעיות". —

תקלה אחת אנו מוצאים לפעמים בתרגום מושגים מקובלים מלועזית, אף אם התרגום, לכאורה, עולה הוא יפה. יש שהמושג הלועזי הקפו מצומצם ותכנו מרובה, ותרגומו — הקפו מרובה ותכנו מצומצם. ולפיכך אי־אפשר בשום אופן להרחיק את המלה הלועזית לגמרה. לעולם ישאר גון מיוחד למלה הזרה, וכשנבוא לדקדק בגון זה — בעל כרחנו נשוב ונשתמש בה. דוגמה לדבר: „נסיון" ו„אֶכספֶרימנט", „השערה" ו„היפותֵיזה", „אנאלוגיה" ו„דמיון" (או „הֶקש"), „עיקר" ו„פרינציפיון". לא כל נסיון הוא אֶכספרימנט, לא כל השערה היא היפותיזה, וכיוצא בזה, זאת אומרת: הקף ה„נסיון" וה„השערה" גדול מזה של ה„אֶכספרימנט" וה„היפותיזה", ויש ב„אֶכספרימנט" מה שאין ב„נסיון" וב„היפותיזה" מה שאין ב„השערה"; זאת אומרת: תכנם של ה„אכספרימנט" וה„היפותיזה" מרובה מזה של ה„נסיון" וה„השערה". יש גון מיוחד ל„תיאוריה", שאינו ב„תורה", ל„סיטואציה" — שאינו ב„מצב", ל„מודרני" — שאינו ב„חדש" (ויסלחו לי חטאת־שפתי: אף ה„חדיש" לא יושיעני), ל„אקטיבי" ול„פאסיבי" — שאינו ב„פועל" וב„נפעל". וכלום נוותר על הגונים האלה?

בואו ונלמד תורה מתולדות־הלשון, מרבותינו הקדמונים, שהיו יוצרים ומרחיבים את הלשון לתומם. „אפיטרופוס" נעשה מלה עברית לא פחות מחדושיהם של התיבונים.

„ובכן — הותרה הרצועה?"

חלילה וחלילה!

הקדמתי ואמרתי: צריכים אנו לתפוס את הרע במעוטו. שֶכן „רע" ודאי יש כאן. כשם שאסור לנו לוותר על הדיוק שבתוכן ולמעט את דמותה של המחשבה, כך

[1]) עיין: G. Rühmelin, Kanzlerreden, Tübingen, 1907, S. 421

אסור לנו לעשות את לשוננו „כעיר פרוצה, אין חומה". יש צורך ויש מקום לעכוב ולצמצום. קודם כל — הכל לפי המקצוע. אם בדברי עיון ומחשבה אסור לשעבד את התוכן אל הלשון, הרי בדברי־שירה, למשל, ודאי יש לשמור מכל משמר את רוח הלשון ומהותה העצמית. ושנית: הכל תלוי בטעם הטוב וברגש־הטאַקט של הסופר. אין לקבוע כללים מסוימים לדבר, אבל הסופר בעל־הטעם יחוקק לעצמו את חוקיו. סופר בעל־טעם יתרחק מ„מאַסקאַראַדה" של מלים ולא ירבה במלים זרות במשפט אחד, ואף אם כל מלה ומלה לעצמה היא כשרה לשמוש. כיוצא בזה יש להשתמש בתרגומים־סורוגאַטיים במקום שאין חשש של טעות, והכוונה ברורה לפי המשך־הדברים. מכיון שפתחנו, למשל, ב„אָמפּיריסמוס", שוב אנו רשאים לדבר על „בעלי־הנסיון" ועל „תורת־הנסיונות", וכדומה, אבל אל יתנשא אדם להרצות כל עיקריה של תורה זו בלי להוציא את המלה הלועזית מפיו. הפתרון הראדיקאלי ברוחם של המטהרים הוא מן הנמנע. הרבה מלים ומושגים לועזיים, ששורש־נשמתם הוא בעולם אחר ובספירת־תרבות אחרת, יִשָּׂארו לעולם בעינם ובדמותם; הללו הם אזרחים גמורים בלשוננו, ואסור לנו לקפח את זכותם. אחרים — א ו ר ח י ם הם בקרבנו, אורחים לזמן מרובה — מבחינת חיי־אנוש, לזמן מועט — מבחינת הנצח. לימים תבוא שעתם להטרד ולצאת מרשותנו, אבל לפי־שעה עלינו לנהוג בהם מנהג הכנסת־אורחים, ואל נדחק את הקץ קודם זמנו.

השואל בשעת־הדחק, לשם הדיוק והבהירות, מלים ומושגים מלשונות אחרות — למי הוא דומה? — לאדם הלווה כסף מחברו בשעת־דחקו לספוק־צרכיו. הנותן תרגומים וחדושים סתומים ומטושטשים, במקום המלה הלועזית המדויקת והברורה, למי הוא דומה? — לאדם המשתמש לספוק־צרכיו במטבעות מזויפות.

על שני עיקרים עומד כל ענינה של תחית־הלשון והתפתחותה הטבעית: על הטהרה ועל הדיוק. בואו ונשמור על אָפיה העצמי של הלשון, בואו ונדאג לרוחה הפנימית ולמהותה האורגאנית. אבל אל תעבירנו דאגה זו על דעתנו; אל נוותר בשבילה על הדיוק, על התוכן, על המחשבה.

בואו ונלמד תורה מפי גדול שבגדולים, שכל סודות הלשון והיצירה נגלו לו:

„לנקות ולהעשיר כאחד את לשון־אמנו" — אנו היינו גורסים: לשון־עמנו — „הוא ענינם של המעולים באנשי־המות. נקוי בלי רבוי הוא לעתים קרובות נטול־רוח; כי אין לך דבר נוח מלוותר על התוכן ולהקפיד על הבטוי. האדם עָשיר־הרוח לָש לו את חומר־מליו בלא לחשוש ליסודותיו; עָני־הרוח יכול לדבר בלשון ט ה ו ר ה, שכן אין לו מה לומר. מהיכן תבוא אליו ההרגשה, כמה עלוב הסורוגאַט, שהוא נותן במקום המלה בת־החשיבות — ואותה מלה לא היתה חיה לו לעולם, לפי שלא נצטרפה לה מחשבה?" (גיטה).

*

גְּנָזֵי הַלָּשׁוֹן שֶׁל בֶּן־סִירָא הָעִבְרִי

(הרצאה בסדרש הלשון העברית בירושלם, שהורצתה בי"ז סיון, תר"ם)

מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

I.

ספר בן־סירא, שנזכר בתלמוד ובמדרש כמה פעמים; בן־סירא, שפסוקיו מובאים בתלמוד ובמדרש בלשון „שנאמר"[1] ו„דכתיב"[2], ופעם אחת מובא פסוק ממנו בלשון ו„משולש בכתובים"[3]; בן־סירא, שהובא ממנו בספרות העתיקה, מן התלמוד עד ספרי ר' סעדיה גאון ורבינו נסים מקירואן ועד „מבחר הפנינים" המיוחס לר' שלמה אבן גבירול, לא פחות משמונים ושנים פסוקים; בן־סירא, שר' סעדיה גאון מזכיר את מקורו העברי כספר מצוי בימיו, — בן־סירא זה היה ידוע לנו במקורו העברי, בתור ספר שלם, עד שנת תרנ"ו רק בשני תרגומים עתיקים, יווני וסורי (פשיטא), שמהם באו התרגומים העתיקים בלשון רומית (וולגאטה), כושית, קופטית (סַאחידית), ארמנית וערבית, ותרגומים חדשים — בכל לשונות־אירופה, והלשון העברית אף ביניהן (תרגומו של י"ל בן־זאב נתרגם מסורית ונדפס בצרוף הפשיטא ותרגום גרמני באותיות עבריות, בריסלוי תקנ"ח).

מקרה מוצלח החזיר לנו שני שלישים של המקור העברי.

בשנת תרנ"ו קנו שתי נשים אנגליות במזרח קלף אחד, שהמנוח הפרופ' שלמה שכטר הכיר עליו את בן־סירא מפרשה ל"ט, ט"ו עד מ"ו, ז'. כמעט באותו זמן עצמו הכירו החכם העברי נ ייבויאֶר והחכם האנגלי קוילי בספריה הבודליַאנית עוד תשעה דפים מספר זה. לאחר החקירה נתגלה, שכל הדפים הללו באו מן ה„גניזה" של פוסטאַט הסמוכה לקאהירה. ולפיכך מהר שֶׁכטר לקאהירה. ואמנם, הוא מצא ב„גניזה" עוד דפים הרבה. וכך יש לנו כיום מן 1616 הפסוקים שבתרגום היוני — 1064 פסוקים עבריים. מהם ט"ו פסוקים מובאים בספרות העתיקה שלנו, שמתאימים אל פסוקים ידועים לנו לעת־עתה אך מן התרגום היוני, בעוד שס"ו פסוקים מפ"ב הפסוקים, שהיו ידועים לנו קודם לכן מתוך הספרות

---

[1] עירובין, ס"ה ע"א, לדעת התוספת, שם, וי"ל בן־זאב בהקדמתו לתרגום בן־סירא.

[2] נידה, ט"ו, ע"א.

[3] בבא קמא, צ"ב, ע"ב.

העתיקה, מצויים גם במקור העברי שמצאנו; וכ"ו פסוקים מן הידועים לנו בעברית חסרים בתרגום היווני. הרבה פסוקים נשתמרו בשני כתבי־יד עבריים, ואחדים — אף בשלשה כ"י עם שנויי־נוסח בגוף־הספר ובשוליו־הגליון, מה שמוכיח, שלפני המעתיקים כבר היו נוסחאות שונים של ספר זה.

השמחה היתה גדולה במחנה החכמים והחוקרים, מישראל ומאומות־העולם, נמצא ספר עברי מימי בית־שני, מן התקופה שקודם מלכי בית־חשמונאי, שנחשב לאָבוד. והרי הספרים, שנתחברו בתקופה זו — לדעת החוקרים — ונכנסו לתוך כתבי־הקודש שנויים במחלוקת: קביעת־זמנם מיוסדת, קודם־כל, על לשונם המאוחרת, ויש מערערים על זה ואומרים, שלשון זו אינה מאוחרת כלל, אלא היא דיאָלֶקט מיוחד של מחוזות ידועים בארץ־ישראל. והנה נמצא ספר עברי, שזמנו קבוע פחות או יותר, ועל כל פנים אין מחלוקת בדבר, שהוא מימי שלטון התלמיים (לדעת החושבים, שבן־סירא מדבר על שמעון הראשון) או הסילקיים (לדעתם של החושבים, שהוא מדבר על שמעון השני)[4]. ובכן יכולה לשונו העברית להפיץ אור גדול על כל השאלה בדבר כתבי־הקודש המאוחרים.

ואולם שני חוקרים נסו להוכיח, שבן־סירא העברי, שנמצא ב„גניזה", אינו מקור, אלא תרגום עברי מן התרגום היווני או הסורי, או מתרגום ארמי שאבד אף הוא וגם ממנו באו בתלמוד[5] כמה וכמה בטויים בארמית. שני החכמים האלה הם ד"ר ג. מרגליות[6] והרב ד"ר צבי פרץ חיות[7]. דעתם זו מיוסדת, קודם כל, על המספר העצום של מלות ובטויים מן המשנה והברייתות וגם של מלות בנויות משרשים ארמיים וערביים, שיש בבן־סירא העברי שלפנינו. חוץ מזה, הם מוכיחים, שכמה פעמים אין לבאר את השנוי שבין הנוסח העברי ובין הנוסח היווני או הסורי אלא אם נאמר, שהנוסח העברי נשתבש מפני שנתרגם מנוסח ארמי, שלא הובן להמתרגם כל צרכו. ולסוף, שנויי־הנוסח אינם באים, לדעתם, אלא מתוך שלפנינו נסיונות שונים ומשונים של מתרגמים מיוונית, סורית וארמית לעברית.

ואולם כל ההוכחות הללו אינן מכריעות. הנוסחאות השונים של בן־סירא העברי, שיש בהם מחוסרי כל מובן ויש בהם שאינם צריכים לשם תרגום כלל וכלל, מוכיחים, להפך, שלפני המעתיק הנאמן (ולא המתרגם!) היו שנים (או אף שלשה) נוסחאות עבריים עתיקים, וכל מה שמצא בנוסח אחד ולא מצא בשני העתיק לתוך גוף העתקתו או בשולי־הגליון כמו שהוא, כמעט שלא מדעת, מעשה־

---

[4]) עיין „היסטוריה ישראלית" ליוסף קלוזנר, ח"א, הוצאה ג', עמ' 214—216, 244—245.

[5]) סנהדרין, ק' ע"ב.

[6]) G. Margoliuth, The origin of the original hebrew of the Ecclesiasticus. London, 1899.

[7]) מחקרים לבן־סירא („הקדם", תרס"ז, I, 109—115).

מכונה. וזה מוכיח, שלפנינו לא תרגום מלשון אל לשון, אלא העתקה מכתב־יד לכתב־יד. ומה שנוגע לשנויים שבין הנוסח העברי ובין הנוסחאות היווני והסורי, יש לנו גם־כן ראיות, שהם ההפך הגמור מדעותיהם של מרגליות וחיות. הרבה מלים, שהן מצויות בנוסח העברי ושנתרגמו ליוונית וסורית לא באופן אחד, מראות על הנוסח העברי כעל המקור, שהיה לפני שני המתרגמים, היווני והסורי, אלא שהבין אותו כל אחד מהם באופן אחר. משל אחד מהרבה: במקום מלת „ובאחריתך" (ל"ב, כ"א, או, על־פי סדר־פרשיות אחר, ל"ה, כ"ב) יש בתרגום הסורי: „אורחך", ובתרגום היווני: τῶν τέκνων σου (בניך). הדבר ברור, שהסורי ערבב כאן מלת „אחריתך" במלת „אורחותיך" הדומה לה באותיות, והיווני תפס מלת „אחריתך" במובן בנים הבאים אחר האדם, כמו שבאמת כך הוא פירושה של מלה זו במקומות אחדים במקרא, למשל: „ואחריתם בחרב אהרוג"[8], או „אחריתך בחרב תפול"[9], שמקבלת אל „בניך ובנותיך יקחו", שבאו אחריה; „יהי אחריתו להכרית — בדור אחד ימח שמם"[10]; „ויש תקוה לאחריתך — ושבו בנים לגבולם"[11]. אילו היה הנוסח העברי, שנמצא בגניזה, רק תרגום מיוונית, סורית או ארמית, לא היה מובן לנו בשום אופן, כיצד מצא המתרגם העברי את המלה „אחרית" דוקא, שהיא מבארת את שני התרגומים המשובשים כאחד.

ומה שנוגע להמלים מן המשנה ומן הברייתות ולהמלים הארמיות (מציאותן של מלים ערביות בנוסח העברי מוטלת בספק), הרי יש לבאר את מציאותן בספר בן־סירא העברי על־ידי זמן־חבורו של ספר זה. זמן זה, תקופת התלמיים או הסיליקיים, הוא דור־המעבר ללשון העברית, שאז הלכה ונשתנתה מעט־מעט. לשון־המקרא, שעדיין נחמיה שולט בה, הולכת ועוברת, ולשון־המשנה, שכבר יש להכיר את ראשיתה במשניות היותר עתיקות בעלות הסגנון החד והקצר והקרוב עוד לעברית מקראית (למשל: „כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו"[12], ולא „שחוייבתי" או „שנתחייבתי"), — עדיין לא באה. הלשון הארמית, שחדרה יותר ויותר אל חייהן של כמעט כל השדרות בעם־ישראל, נדחקה ונכנסה גם אל תוך הלשון העברית, שעדיין היתה מדוברת ביהודה, אבל לא היתה עוד שלטת יחידה בשום שדרה שבאומה. והרי קוהלת, אסתר ודניאל, שנכתבו בזמן קרוב לתקופה זו, מלאים אף הם מלים ושרשים ארמיים

8) עמוס, ט', א'.

9) יחזקאל, כ"ב, כ"ה.

10) תהלים, ק"ט, י"ג.

11) ירמיה, ל"א, ט"ז.

12) משנה, בבא קמא, פ"א, מ"ב.

ועבריים־חדשים. ואף בהם, כמו בספר בן־סירא, משמשות לשון המקרא ולשון־המשנה בערבוביה. ולא עוד, שאפילו בברייתא הקדומה ביותר, שיש לנו בתלמוד: „מעשה בינאי המלך, שהלך לכוחלית שבמדבר" וכו', שבה מסופרת המחלוקת של „ינאי המלך" והפרושים, באו מלים וצורות מקראיות ומשנתיות גמורות אלו בצד אלו. למשל: „אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית־המקדש" וכיוצא בזה, בא בצד: „והיה שם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר" וכו', „ויבדלו חכמי־ישראל בזעם", „ותוצץ הרעה על־ידי אלעזר בן פועירה", ועוד[13]). בן־סירא, שהיה חי בתקופה של מעבר מלשון־המקרא אל לשון־המשנה, היה משתמש גם במלים ובטויים מקראיים וגם במלים ובטויים, שחדרו בזמנו לתוך לשון־הדבור העברית מן הלשון הארמית או שנשתלשלו מלשון־העם, שהרבה ממלותיה ובטוייה לא מצאו מקום במקרא המלא שירה ומליצה.

במלים ובבטויים ה ח ד ש י ם היה בן־סירא משתמש שלא מדעת ושלא בכוונה. ואולם מלים ובטויים מקראיים, מיושנים, שהמדברים כבר פסקו מלהשתמש בהם, אפשר, היה מביא בהכרה ובכוונה. והדבר מובן. רוב כתבי הקודש, כמעט כולם, כבר היו קדושים ומקודשים בימיו. מתוך „שבח אבות־העולם" שלו (מ"ח, כ"ד—כ"ה) נראה ברור, שבזמנו כבר האמינו, ש י ש ע י ה שבימי חזקיה כתב את כל חלקי ספר־ישעיה, אף את הפרשיות ממ' ואילך:

בְּרוּחַ גְּבוּרָה חָזָה אַחֲרִית, וַיְנַחֵם אֲבֵלֵי־צִיּוֹן,
עַד עוֹלָם הִגִּיד נִהְיוֹת, וְנִסְתָּרוֹת לִפְנֵי בוֹאָן

ומאליו מובן, שאף הלשון של הספרים הקדושים נעשתה קדושה ומקודשת, והסופרים וחשובי האומה היו מחקים לשון עדינה ונשגבה זו ומחבבים אותה, כהמשוררים בימינו את האַרכאַיסמים הלשוניים, שלא המדברים ואף לא הכותבים על ענינים פשוטים שוב אינם משתמשים בהם. ראיה לדבר — לשונו של כתב־היד, שמצא הפרופ' ש כ ט ר ב„גניזה" וקרא לו בשם „כתב־יד צדוקי" ומוציאו בעברית, ד"ר מ. צ. ס ג ל, — בשם „ספר ברית דמשק"[14]). ספר זה, שבלא שום ספק הוא מן המאה שלפני חורבן בית שני[15]), אף הוא מלא וממולא מלים מאוחרות מעין „פרוש", „חבו", „סרך", „מדרש־התורה", „ממון", „יטול", „יתקדם",

[13]) קידושין, ס"ו, ע"א.

[14]) „השלח", כרך כ"ו, עמ' 390—406, 483—506.

[15]) אדוארד מאיר, בספרו Ursprung und Anfänge des Christentums, 1921, II, 172—174. וכן גם במחברתו המיוחדת בשם:
Die Gemeinde des neuen Bundes im Lande Damaskus. Abhandlungen der Berliner Akademie 1919, 49—47.
מקדים אותג לימי־יאוון, קודם רדיפות־אנטיוכוס, ובכן לשנות 174—171 קודם ספה"נ.

„יתאחר", ואפילו מלה נראית כמאוחרת ביותר מעין „נאמנות", שמשמשת רק ביהודית־אשכנזית[16]; ולמרות כל אלה הוא בכללו „מיוסד על מליצות כתבי־הקודש", מליצות אלו באות מתוך חקוי מובן לספרים הקדושים והמקודשים באומה, שבהם נתחנכו כותבי החבורים החדשים באמצע בית שני ובסופו. מובטחני, שאילו היו בידינו המקורות העבריים של „ספר־חנוך", „ספר־היובלים", „עלית־משה" ושאר הספרים הגנוזים והחיצוניים הארצישראליים, אף לשונם היתה כך. ממש כלשונו של בן־סירא.

ולפיכך אין לקבל לא רק את דעתם של מרגליות וחיות, שכל בן־סירא העברי מתורגם מסורית, מיוונית או מארמית, אלא אף לא את דעתו של החכם ישראל לוי, שחלקים ידועים מספר בן־סירא העברי, וביחוד ההימנון שבסופו (נ"א, י"ג — כ"ט), הם מתורגמים מן התרגום הסורי[17]. דבר זה בלבד, שיש בנוסח העברי, מיד אחר ההימנון, י"ד פסוקים, שאינם בשום תרגום, פסוקים שמתחילים ב„הודו" ומסיימים ב„כי לעולם חסדו", וביניהם יש כמעט כל הברכות שבין קריאת־שמע ושמונה־עשרה ורוב ברכות שמונה־עשרה, זולת — ברכת „מחיה המתים", ולעומת זה יש בהם „הודו לבוחר בבני־צדוק לכהן, כי לעולם חסדו" (נ"א, י"ב — ט'), — דבר זה בלבד מעיד כמאה עדים, שהנוסח העברי הוא המקורי. כי, בזמן מאוחר, לְמִי היתה פְּנִיָּה בדבר להזכיר בהודיה את הכהנים מבני־צדוק, שהקדיחו תבשילם בימי החשמונאים וירדו מעל הבמה מאז ועד היום? — אין זאת, כי לפנינו המקור העברי הקדום. ובנוגע להההימנון, שמצא בו לוי עקבות אלפביתא בראשי החרוזים בנוסח העברי והסורי, בעוד שהנוסח היווני שונה משניהם וברור משניהם, — הנה כבר הוכיח נ. סְמֶנְד, שחצאי־הפסוקים כ"ו, ב', וכ"ט, א' הם יותר מקוריים בנוסח העברי מבתרגום היווני וגם מבתרגום הסורי[18]. ובכלל, בכל לשונו העברית של ההימנון אין שום סימנים ארמיים מיוחדים, שיַבדילוהו מלשונם של פרקי הספר העברי. ולפיכך יותר קרוב לשער, שהנוסח העברי של הימנון זה, שנקבע בסוף הספר, נשתבש במשך הזמן, שעבר בין התרגום היווני ובין התרגום הסורי, וזה התרגום האחרון נעשה על־פי הנוסח העברי שלנו ולא להפך.

וכך אנו באים לידי מסקנה אחרונה, שהנוסח הנמצא של ספר בן־סירא הוא הוא המקור העברי של ספר זה. אמנם, הוא נשתבש גם נתנסח בנוסחאות

---

[16]) עיין מבוא ל„ספר ברית דמשק" לסגל, „השלח", שם עמ' 391—392.

[17]) עיין בספרו Isarél Lévy: L'Ecclésiastique, Texte original hébreu, édité, traduit et commenté, I, II parties, Paris, 1898-1901; ועיין גם מאמרו Jew.Enc.) Sirach כרך י"א, עמ' 388—397).

[18]) עיין ספרו החשוב והמפורט של R. Smend, Die Weisheit des Jesus Sirach, erklärt, Berlin, 1906, SS. 503 — 504.

שונים על־ידי מעתיקים שונים עוד בזמן קדום[19]), מפני שלא נתקדש בקדושתם של כתבי־הקודש ולא נשתמר על־ידי המסורה (והרי למרות הקדושה והמסורה יש שנויי נוסחאות גם בכתבי־הקודש, והם נעשו בלתי־מובנים בהרבה מקומות); אבל בעיקרו וברובו המכריע הריהו לפנינו כמו שיצא מידי מחברו הירושלמי לערך בשנות 190 — 175, כלומר זמן מועט קודם תקופת־החשמונאים. ואת חשיבות־לשונו של ספר עברי מתקופה קדומה כזו קשה להעריך כערכה העצום.

II.

אנו נגשים אל עצם החדושים הלשוניים שבספר בן־סירא. לא אעמוד בזה לא על המליצות המקראיות המרובות שבו ולא על המלים והבטויים התלמודיים הרגילים, שאנו מוצאים בתוכו כמעט בכל פרשה ופרשה. ולא אדבר בזה גם על הצורות הדקדוקיות המיוחדות לו, שראוי להקדיש להן מאמר מיוחד לרוב חשיבותן המדעית, אך ערך שמושי אין להן. שהרי אין זו תכליתי ומגמתי במאמר הנוכחי. כאן רוצה אני להוציא מתוכו רק מה שיכול להעשיר את הלשון העברית החיה של זמננו. אלה הם גנזי הלשון העברית, שהם נסתרים מעיניהם של רוב יודעי עברית ואפילו מהרבה חכמים וחוקרים עבריים, ועל־כן אין שום אדם נהנה מהם. אכן, עליהם יש להמליץ את דבריו של בן־סירא עצמו (כ, ל; מ״א, י״ד):

חָכְמָה טְמוּנָה וְאוֹצָר מוּסְתָּר — מַה תּוֹעֶלֶת בִּשְׁנֵיהֶם? ואת גנזי־הלשון הללו אני מְחַלֵק לארבע מחלקות: א) שמות־עצם ותואר ומלות; ב) פעלים; ג) צורות־דקדוק, וד) בטויים. מובן, שיש בכל המחלקות הללו מלים ובטויים מיושנים לגמרי, שהלשון הספרותית של כמה מאות שנים והדבור החי המיוסד עליה דחו אותם וקבלו במקומם מלים ובטויים יותר מתאימים לאופן־המחשבה של ימינו. אבל אף לאחר הנפיון של כל האַרכאַיסמים הללו תמצא לשוננו השבה לתחיה בבן־סירא העברי שלל רב ויקר.

א) שמות, תארים ומלות

בַּעַל־שְׁתַּיִם (ד, כ״ח; ה, י״ד — ט״ו) — מדבר אחת בפה ואחת בלב, doppelzüngig, двуличный.

גַּבְהָן בַּלָּשׁוֹן (ד, כ״ט) — מתהלל ומדבר גבוהה גבוהה (שמואל א, ב, ג׳) — хвастунъ Prahler, Aufschneider.

---

[19]) ראיה לדבר: „כתוב בספר בן־סירא: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי: שר־הנרגל בבית־המשתאות, ואמרי לה שר הנרגן, ואמרי לה שר הנרגז״ (נידה, ט״ז, ע״ב); הרי שעוד בימי־התלמוד כבר היו שלשה נוסחאות בפסוק אחד של בן־סירא.

רָשִׁישׁ („רָפוי וְרָשִׁישׁ", ד׳, כ״ט, וגם „רוֹשֵׁשׁ", י״א, י״ב) — מרושל, בטלן, מה שהגרמנים קוראים Struwelpeter, והרוסים: Стёпка-растрёпка.

חֲבֵר־שֻׁלְחָן (ל׳, י׳) — ממש כמו Tischgenosse בגרמנית, — fellow-boarder באנגלית, Compagnon de table בצרפתית, застольникъ, собутыльникъ ברוסית.

חִדּוּשִׁים (ז׳, ג׳) — במובן שאנו משתמשים בו ל„חדשות", nouvelles, Neues בהבדל מן Neuigkeiten, nouveautés.

עֶבְרוֹן (ז׳, ט״ז) — מזג רע, מקרה רע, (קרוב למובנה של מלת „עכר" במשנה: „הלח נעכר והיבש אינו נעכר", מנחות, פ״ט מ״ה, אבל זהו גם מובן „וכאבי נעכר", תהלים, ל״ט, ג׳, ו„בתבואת רשע נעפרת", משלי, ט״ו, ו׳). ואולם במקום „עֶבְרוֹן" יש נ״א: „עֶבְרוֹן" — עברה וזעם, гнѣвъ, Zorn.

אוּמָנָה (ז׳, כ״ב) — מוכשרת לעבודה או מלומדת ומסוגלת למלאכה ידועה, dressiert, fähig: „בְּהֵמָה לְךָ — רְאֵה עֵינֶיךָ (השגח עליה היטב) וְאִם אוּמָנָה הִיא הַעֲמִידָהּ", כלומר, אם היא מלומדת למלאכתה ומוכשרת לה ביותר, השאירה לעצמך ואַל תמכרנה. והרוחנו מלה במקום „בעל־כשרון" או מלה כדי לתרגם בה dressiert, שהרי „אֻמָּן" („אָמַן את ידו") משמש בתלמוד להוראת לָמַד וחָנַך למלאכה ידועה, dressieren (עיין: שבת, ק״ג, ע״ב: „המכה בקורנס על הסדן — מפני שמְאַמֵּן את ידיו").

עֶסֶק (ז׳, כ״ה) — ממש במובן הרגיל בדבור היהודי־האשכנזי: טִפול מיותר ומטריד, Scherererei בגרמנית, וברוסית: возня: „הוֹצֵא בַת וְיֵצֵא עֶסֶק", וכן „עֶסֶק גָּדוֹל חֵלֶק אֵל" (מ׳, א׳). בטוי זה דומה להבטוי המשנתי: „כדי שיהיה (העומר) נקצר בעסק גדול" (מנחות, פ״י, מ״ג). ועדיין קוראים הפולנים ליהודים המתרברבים, שהגרמנים קוראים להם Protzjuden בשם Groszeyszek (עיין מאמרי „מגנזי הלשון שבתלמוד בבלי", בקובץ „שפתנו" ח״א).

בַּעַל־אַף (ח׳, ט״ז) — מהיר־חמה, вспыльчивый, jähzornig.

זָדוֹן (ט׳, י״ב; י״ג, כ״ד) — הרחבה מן „זד" במובן, eigenmächtig, самодуръ, arbitraire, (ובמקרא בא רק בתור שֵׁם־התואר ורק ברבים: „המים הזידונים", תהלים, קכ״ד, ה׳).

בִּיטָה (ט׳, י״ח) — נאום, מן „בטא", „בטוי", рѣчь, sermo, Rede.

כִּנִּים (י׳, י״א) — שם־מופשט או שם־הקבוץ מן „כִּנָּה", Vermine, Ungeziefer (בצורת „אוֹתִיוֹם", משנה, נידה, פ״ב, מ״ב, וכן כריתות, י״ז ע״ב; והערוך גורס „אוותיאוס" ומפרש מלשון יוונית „לאלתר ומיד", וכן פירש רש״י ביומא, ו׳ ע״א, ד״ה כמאן: „אותיום מיד בלשון יווני", ואף־על־פי־כן רש״י לא גרס „אוותיאוס" בשתי וי״ן ובסמ״ך).

מוּעָז (י׳, י״ב) — חָצוּף, unverschämt, unverfroren, frech, нахальный, ומזה „העזה" בלשוננו.

אֱלִיל (י״א, ג׳) — במובן חדש של „לא־כלום", דבר מועט, קטנות, ein Nichts ובורסית ничтожество: „אֱלִיל בָּעוֹף דְּבוֹרָה — וְרֹב תְּנוּבוֹת פְּרִיָה", כלומר, הדבורה היא הקטנה והבלתי־חשובה בגדלה שבמעופפים, ופריה — הדבש — יש לו ערך מרובה. אגב: פתגם שנון זה מֵעִיד כמאה עדים, שלפנינו מקור עברי ולא תרגום מארמית או מסורית ויוונית.

עֲצֻבָּה (י״א, ט׳) — לדעתי, עבודה הכרחית, экстренная работа, dringende Arbeit, מעין urgency באנגלית, urgence בצרפתית, מלשון „וכל עֲצֻבֵיכֶם תנגושו" (ישעיה, נ״ח, ג׳), כלומר, כל פועליכם היוצאים מן הכלל, שאתם שוכרים לעבודות התכופות והמהירות. ונורברט פטרס (N. Peters, Liber Jesu filii Sirach, sive Ecclesiasticus, hebraice, Freiburg i. Br., 1905, pp. 32 — 33 et 159) נִקֵּד עֲצִיבָה בחטף־פתח וחיריק ותרגם necessitas (צורך, הכרח).

אוֹנֶשׁ (י״א, י״ב) — חולשה, מן „מכתי אנושה" ירמיה (ט״ו, י״ח) ו„אנוש מכאובך" (שם, ל׳, ט״ו) — Schwäche, Unpäßlichkeit, indisposition, нездоровье.

חַיַּת־שֶׁן (י״ב, י״ג) — חיה טורפת, Raubtier, хищный звѣрь.

מְיֻפֶּה (י״ח, כ״ב) — נעשה יפה, beschönigt, охорашиваться: „וְדִבְרֵיו מְכוֹעָרִין מְיוּפִּין" (בכ״י כתוב „מְהוּפִּין", ואפשר, זהו הפעל מן „יָפֶה". אבל אפשר גם־כן, שצריך להיות „מחופין" — מכוסים).

גַּע גַּע! (י״ג, כ״ב) מלת־קריאה לשם גירוש: fort, вонъ: „דַּל נָמוּט — גַּע גַּע וְשָׁא — וְדַבֵּר מַשְׂכִּיל וְאֵין לוֹ מָקוֹם"; ואפשר, קצור מן „הַגַּע", שפירושו: הגע למקומך ושָׂא מה שיש לך עמך, כי אין לנו חפץ בך ובדבריך. וסמֶנד תרגם pfui! (תוף!), ולא ידעתי על איזה יסוד. פטרס מתרגם: Caede!

פָּנִים אוֹרִים (י״ג, כ״ו) — פנים מאירות. כאן לפנינו „אור" בצורת תואר־השם, ממש כמו licht באשכנזית. ואפשר, כך הוא גם „הַבּוֹקֵר אוֹר" (בראשית, מ״ד, ג׳), ולא בתור פועל, עבר.

תְּשֻׁלוֹמֶת (י״ד, ו׳ ועיין גם י״ב, ב; ל״ה, י״ג, ומ״ח, ח׳) — שלומים, גמול, вознагражденіе, Entgelt.

הַשִּׂיגַת־יָד (י״ד, י״ג, ול״ה, י״ב) — עד כמה שידך משגת, מלה מתאמת להמלה הרוסית достатокъ, וראויה היא לתשומת־לב מצד צורתה (לא „הַשָּׂגַת־יָד", אלא „הַשִּׂיגַת־יָד").

חֲמוּד (י"ד, י"ד) — חמדה, דבר שאדם חומד אותו ביחוד, вождѣлѣніе, Begierde: „וְחָמוּד־רַע אַל תַּחְמֹד".

שְׁכֵן (י"ד, כ"ה) — משכן, обиталище, Wohnung.

חוֹתֵף (ט"ו, י"ד) — מתנפל, нападающій, атакующій, attaquant, Angreifer.

חֲתָף (ל"ב, כ"א; נ', ד') — התנפלות, атака, attaque, Angriff (ולא „התקפה", שהנהיג האדון בן־יהודה על יסוד בטוי ארמי: „מתקיף ליה ר' זירא").

מְעוּטִים (י"ט, א') — קטנות, мелочь, Kleines: „ובוזה מעוטים".

תּוֹעֲלָה או תּוֹעֶלָה (כ' ל'; מ"א, י"ז, ול' כ"ג) — תועלת.

נוּחַת־עוֹלָם (ל', י"ז) — מָוֶת.

גְּלוּל (ל', י"ח) — אליל (במקרא יש רק לשון־רבים, וכן במשנה ובתלמוד).

דָּוֹן (ל', כ"א וכ"ג; ל"ז, ב'; ל"ח, י"ח) — צער, דאגה, печаль, Kummer, מן „לֵב דָּוֵי" (ישעיה, א', ה'; ירמיה, ח', י"ח; איכה, א', כ"ב). בגוף כתבי היד יש תמיד רק „דין".

קֶצֶף (ל', כ"ג) — קצף, כעס, Zorn. ועל משקל זה אנו מוצאים בספרות ימי־הבינים (למשל, ב„חובות־הלבבות", שער הבחינה, פרק ג', הוצאת יְלִינֶק־בֶּן־יַעֲקֹב, סוף עמ' 101): שִׁטָּפוֹן במובן: Überschwemmung, inondation, наводненіе.

סְפוּק (ל"א או ל"ד, י"ב) — גודש, רבוי, שפע, изобиліе, Fülle, abondance, ויש קוראים „סִפּוּק" — מלא וגדוש.

תַּשְׁנִיק (ל"א או ל"ד, כ') — נשימה קצרה, אויר מחניק, אסכרה, Atemnot, астма, Asthma: „צַעַר וְתַשְׁנִיק". ובמדרש: „שהם מתים בתשנוק" (ב"ר פל"ז).

מַצּוּת (ל"א או ל"ד, כ"ו) — ריב, הכאה, драка, querelle, Händel: „מַצּוּת־לַצִּים", וקרוב לזה במקרא: „אנשי מַצּוּתֶךָ" (ישעיה, מ"א, י"ב), שמַקְבֶּלֶת אל „אנשי־מלחמתך".

עֲדוֹן (ל"א או ל"ד, כ"ח) — עונג (Wonne, לפי סָמָנד), בריאות (Sanitas, לפי פֶּטרס).

תַּחֲרָה (שם, כ"ט) — התרגשות, Aufregung, ולפי פטרס — ריב ומַצה (rix, lis).

נִסּוּי (ל"ג או ל"ו, א'; מ"ד, כ) — נסיון במובן התלמודי — פתוי („אל תביאנו לידי נסיון", ברכות, ס' ע"ב; סנהדרין, ק"ז ע"א) — Versuchung, соблазнъ, искушеніе.

אִישׁ וָתִיק (ל"ג או ל"ו, כ"ה) — זריז ופקח, ловкій, gescheit.

תַּגָּר, מְתָגָּר (במקום „תתגר" שבכתב־יד בטעות, ל"ז, י"א) — קניה מן הַתְגָּרִים, Kauf, купля; מלת „מְתָגָּר" יכולה לשמש גם להורות עמידה

על המקח, торговаться, Feilschen, שעדיין אין לנו בשבילה מלה אחת בעברית. ועיין גם מ"ב, ה', שבא שם: „מחיר מִמְכָּר — תִּגָּר".

שִׂיחָה (ל"ז, י"ד; ל"ח, כ"ה) — שיחה (Unterhaltung, סְמָנד), ספור, נאום (sermo, narratio, relationes, פְּטָרס), ולדעתי, פניה (Interesse). שהאדם שׂוֹעֶה ופונה אליה („ואל קין ואל מנחתו לֹא שָׁעָה", בראשית, ז', ה').

עִקָּר (ל"ז, י"ז) — עיקר, главное, Hauptsache: „עִקָּרַת תַּחְבּוּלוֹת־לֵבָב".

זָן (ל"ז, כ"ח) — מזון, пища, Speise (ואולי זָן — מין, видъ, Art?): „לֹא כל נֶפֶשׁ כָּל זָן תִּבְחָר".

זָרָא (ל"ז, ל') — בבן־סירא במובן מחלה: שלשול של הקאה (Brechruhr, סְמָנד), חולירע (פְּטָרס), כי „זרא" מקביל שם אל „חולי" (ועיין גם ל"ט, כ"ז, ששם בא בנ"א „לזרא" במקום „לרעה"). ואפשר, שכך פירוש „לזרא" גם במקרא (במדבר, י"א, כ'), כי תרגום־השבעים תרגם שם „והיה לכם לזרא": καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς χολέραν.

גְּפָה (מ', ט"ז) — שפת־החוף, Uferrand: גְּפַת־נַחַל. ולדעתי, מלה זו היא היא זו שבמשנה: „מצא אחר הגפה או אחר הגדר" (משנה, בבא מציעא, פ"ב, מ"ג), שהיא, לפי פירוש רש"י, מה שקורין הצרפתים palissade. ור' דוד כהנא, „חכמת שמעון בן סירא", הוצאת „תושיה", ווארשה, תרע"ב, עמ' 68, מעיד, שראה בצלום כתב־היד „מטעי־נחל" (מה שיתאים ל„קרדומות" שלפניו). אבל התרגום היווני מדבר על „שפות־נחל" — χείλους ποταμοῦ.

מְגַעֵל (מ', כ"ט) — גועל־נפש: „מְגַעֵל־נֶפֶשׁ". והרוחנו עוד צורה עברית נאה אחת.

סוֹרָב (מ"א, ג') — אוהב להכות, Raufbold, драчунъ (מן „סרבים וסלונים", שהם הקוצים הדוקרים והפוצעים, крапива, Brennessel).

פְּשָׁרָה (ל"ח, י"ד) — קביעת המחלה על־ידי הרופא, діагнозъ, Diagnose.

עָצְבָּה (ל"ח, י"ח) — עצבון, עצבת; והרוחנו צורה שלישית לשם זה.

תַּמְחוּת (מ"ב, ד') — стираніе, Abreibung: „תַּמְחוּת אֵיפָה וְאֶבֶן" (ומתאים „לְשַׂחֵק מֹאזְנֵי מִרְמָה", שקדם לו, עיין דוד כהנא, „חכמת שמעון בן־סירא", עמ' 73). והצורה של השם היא יקרת־מציאות (תַּ־מְחֻ־ות, מן „מָחָה").

מַטְמוֹנָה, מַטְמוֹנֶת (מ"ב, ט') — מטמון, אוצר; בתנ"ך רק „מטמון" ו„מטמונים" ובתלמוד ובמדרש „מטמוניות" (בכורות, ראש ל"א, וב"ר, פי"ז, פכ"ג, ופנ"ב, ועוד).

נוֹשֶׁבֶת (מ"ג, ד') — העולם, במובן היבשה הנושבת, ומכאן באה המלה היונית המאוחרת οἰκουμένη (ה„נושבת") והרומית Universum, וברוסית

вселенная. כי כל מקום, שאתה מוצא בלשונות־העמים מושגים מופשטים, שיש להם נגיעה בדת, בְּדוֹק בספרות העברית, וראיה לדבר: בפיוט קדום למוסף יום א' של ראש־השנה („תפן במכון לכס שבת") אנו מוצאים: „קול שופר שעות מ נ וֹ שָׁ ב ת". זוהי בודאי אותה המלה שבבן־סירא, והרוחנו מלה עברית עתיקה ומקורית להוראת Universum.

זְ הִ יר ָה (מ"ג, ח') — זוהר, זיו, глянецъ, Glanz, vernis — מלה, שציירים צריכים לה הרבה.

עַ לְ עוּ ל (מ"ג, י"ז) — סערה בסורית (עלעולא), буря, Sturmwind; ואולם בעברית היה לו, כנראה, גון אחר, שהרי כתוב כאן (בנ"א במקום: „זלעפות צפון, סופה וסערה"): „עַלְעוּל סוּפָה וְסַעֲרָה", ובכן „עלעול" אינו הסערה עצמה, אלא ה מ י ת הסערה ו ר ג ש ת ה. ובמשנה בא הפועל: „הרוח, ש ע ל ע ל ָה את הגפנים על גבי תבואה" (כלאים, פ"ז, מ"ז).

רָ שָׁ ף (מ"ג, שם) — עוף, птица, Vögel, ולא כמקובל אצלנו, שזהו ניצוץ. גם „ובני־רשף יגביהו עוף" (איוב, ה', ז') הם צפרים ולא ניצוצות־אש. ואולם „ומקניהם לרשפים" (תהלים, ע"ח, מ"ח) — פירושו: לברקים, וכן פירושה של מלה זו בפסוקים: „ויצא ר ש ף לרגליו" (חבקוק, ג', ה') ו„רשפי־קשת" (תהלים, ע"ו, ד'), ועוד. כי „רשף" היה אלהי־הברק אצל הכנענים. אבל „רשף" הוא גם בכנענית עוף; וכך הוא אף כאן: „כְּרָשָׁף יָנִיף שַׁלְגּוֹ" — כצפרים מתעופפות פתי־השלג.

מִ סְ פָּ רֶ ת (מ"ד, ד') — ספרות, Buchgelehrsamkeit, סמָנד), ובכן — Schrifttum, письменность: „חכמי־שִׂיחַ בְּמִסְפָּרְתָּם" (נ"א „בְּסִפְרָתָם"). ובכן הרוחנו מלה עתיקה להוראת ס פ ר ו ת.

תַּ חֲ לִ יף (מ"ד, י"ז; מ"ו, י"ב ומ"ח, ח') — מה שבא כחליפים במקומו של אחר, преемникъ, замѣна, Nachfolger, Surrogat, Ersatz: „הַמּוֹשֵׁחַ מֶלֶךְ־תַּשְׁלוּמוֹת (ולא „מלא", ככתוב) — וְנִבְיא־תַּחֲלִיף תַּחְתֶּיךָ", כלומר, את ח ז א ל המלך, שיתן נקמתו („תשלומות") בישראל, ואת א ל י ש ע, שיהא חליפים במקום א ל י ה ו. בתלמוד מצוי השם: ר' ת ח ל י פ א.

נְ עִ ימָ ה (מ"ה, ט') — קול נעים, צליל נעים: „וַיַּקִּיפֵהוּ פַּעֲמוֹנִים — וְרִמּוֹנִים הָמוֹן סָבִיב — לָתֵת נְ עִ ימָ ה בְּצַעֲדָיו", כלומר, שצעדיו יהיו ערבים לאוזן בצלצולם הנעים. ובמשנה: „כדי ליתן תֵּבל בְּ נ ע י מ ה" (משנה, ערכין, פ"ב, מ"ו).

אֲ כֻ פָּ ה (מ"ו, ה', וט"ז) — מועקה וצרה, гнетъ, Bedrängnis.

פֶּ קַ ע (מ"ו, י"ז) — רעש גדול, трескъ, Gedröhn: „בְּפֶקַע אַדִּיר נִשְׁמַע קוֹלוֹ".

מְיוּאָשׁ (מ"ז, כ"ג) — נואש, verzweifelt (כך קורא סְמֶנד; פֶּטרס קורא „מְיוּשָׁשׁ" in hohem Alter).

נְהִיוֹת (מ"ב, י"ט; מ"ח, כ"ה) — לא במובן מה שנהיה, אלא דוקא במובן הבאות והעתידות, Zukünftiges.

זָן (מ"ט, ח') — גון, окраска, Färbung: „וַיִּגַּד זְנֵי מֻרְכָּבָה" — המראה והגון (לא „גוון", כי בסורית „גונא", וכן „יום" מן „יוֹמָא" בסורית, וכיוצא בזה).

אֲשִׁיחַ, אַשְׁוָח (נ', ג') — כעין בְּרֵכָה, Teich, прудъ, ואולי צנורות-מים, Aqueduc, водопроводъ: וכן במצבת משע מלך-מואב, שורה ט': „ואבן את בעל מען ואעש בה האשוח", ושורה כ"ג: „ואנכי עשתי (ואנכי עשיתי) כלאי האש[וח]ין" (ועיין ההשואה האחרונה: D. Sidersky, La Stéle de Mésa, Paris, 1920 ובקורת על מחברת זו: י. קלוזנר „לחקר עתיקות הארץ" (ב„קובץ החברה העברית לחקירת א"י", ירושלים, תרפ"א, I, 74).

נָאטִיל (נ', ט') — צפוי של זגוג (Emaillierung, כך מתרגם סְמֶנד, שקורא „אטיל" עם סימן השאלה) או גביע (Calix, פֶּטרס). בתלמוד: „אנטל — זהו רביעית של תורה" (בבא בתרא, נ"ח, ע"ב). ור' דוד כהנא (חכמת שמעון בן-סירא, עמ' 94) קורא „אַנטיל" ומביא סמוכים לכאן מן המדרש (ויק"ר, פל"ד, ורות רבה, עה"כ: ותאמר לה חמותה): „אהן עלמא דמי לגלגלא דאנטילה" (ועיין ערוך השלם, I, 151—152, ערך „אנטל"). שמביא, ש„נאַטל" — ממש כמו בבן-סירא — הוא בערבית כלי למדת-יין, וביוונית ἄντλος — דלי. ואולם המלה שאולה ביוונית מארמית, S. Fränkel, (Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen, Leyden 1886, S.S. 65–67. והפוסקים משתמשים ב„אנטיל" ל„נטלא" או צפיחית, שנוטלים בה את הידים.

מוֹשְׁלֵי-אֲפֻנִּים (נ', כ"ז) — משלים שקולים (סְמֶנד מתרגם metrische Form עם סימן-השאלה); ופֶּטרס תרגם: „משלים נאותים" (proverbia opportuna). על כל פנים יש לנו כאן איזה חדוש בכנויי-המליצה.

מַעֲרָף (מ"ג, כ"ב) — נזילה, das Träufeln, капанie, découlement: „מַעֲרַף-עָנָן".

מָגוּר (ט"ז, ח') — שכן, Nachbar, сосѣдъ: „וְלֹא חָמַל עַל מְגוּרֵי-לוֹט, הַמִּתְעַבְּרִים בְּגַאוּתָם".

מְסַעֲרָ (ל"ג, ב') — סערה על הים, Sturm, штормъ: „וּמִתְמוֹטֵט כְּמִסַּעַר-אֲנִיָּה", כלומר, מתמוטט כהספינה, שהיא נסערת כולה על-ידי הגלים הסוערים סביבה[20].

[20] אנב, מצאתי ב„תפלת-הים", שנדפסה בכמה סדורים עתיקים, שמות לא רק לנחשולים, אלא אף להשקטת-הים: „ולא יעכבנו (כדרך הים) לא מַשְׁבִּיחַ ולא טבריח", כלומר לא Windstille, calm, штиль ולא Sturm, storm, штормъ.

ב) פְּעָלִים:

שַׂיִם־סַיִם (ו׳, ל״ב) — סַגֵּל, קָרֵב: „ואם תְּשַׂיִם לִבְּךָ תַּעֲרִים״, כלומר, אם תאמץ כל תשומת־לבך — תחכים.

סוֹד (סִיד, ז׳, י״ד) — היות סודי, מלא־סודות, geheimtun בגרמנית, шушукаться ברוסית; בהתפעל הרבה פעמים: „הִסְתַּיֵּיד״ (ח׳, י״ז; ט׳, ג׳, וי״ד; מ״ב, י״ב) — התלחש בדבר סודות, ממש כמו „זיך סוד׳ען״ ביהודית־אשכנזית.

הַפְחִיז (ח׳, ב׳; י״ט, ב׳) — עשה קל בדעת, leichtsinnig machen, развращать: „יַיִן וְנָשִׁים יַפְחִיזוּ לֵב״.

הִתְרַטֵּשׁ (ח׳, ח׳) — היות חדור מאיזה דבר, עד שהדבר יְרַטֵּשׁ את הלב ויכנס לתוכו. בגרמנית durchdrungen sein, ברוסית проникаться: „וּבְחִידּוֹתֵיהֶם (של החכמים) הִתְרַטֵּשׁ״. ואפשר להשתמש בזה גם לפועל זה: היות מהיר וזריז, ברוסית flink sein, באשכנזית наловчиться.

דָּמַךְ (ט׳, ד׳) — יָשֵׁן בארמית, ובעברית של בן־סירא יש לזה גון מְלותי מיוחד: התגלגל, sich herumtreiben, валандаться, או ישן יותר מדי ובלא מטרה, (בז׳ארגון: „שלאָפן״ ו„פאָפן״). дрыхать

הַצְהִיב (י׳, י׳) — עשה פנים צהובות, הצהיל פנים, lächeln machen, erheitern, развеселить.

הַזִּיף (י״א, ז׳) — נזוף וגעור באדם, rügen, порицать.

נָכַח (י״א, כ״א) — היות ראוי, נאות, ישר, geziemen: „כִּי נָכַח בְּעֵינֵי ה׳ בְּפֶתַע פִּתְאֹם לְהַ[עֲשִׁיר דָּל]״ — ישר וראוי.

הַחֲלִיא (י״ב, א׳) — העלות חלודה (מן חֶלְאָה), verrosten, заржаветь: „אַל תַּאֲמִין בְּשׂוֹנֵא לָעַד, כִּי כִנְחוֹשֶׁת רוֹעוֹ (הרוע שלו, רעתו) יַחֲלִיא״.

הַדְמִיעַ (י״ב, ט״ז) — דמוע, הזיל דמעה, tränen, слезиться.

הִסְכִּית (י״ג, כ״ג) — שָׁתוֹק, schweigen, молчать, כמו „הַסְכֵּת ושמע״ (דברים, כ״ז, ט׳) — שמע בדומיה; אלא שבמקרא בא ההפעיל ובבן־סירא — הנפעל: „עשיר דובר — הַכֹּל נִסְכָּתוֹ״ — נִשְׁתַּתְּקוּ.

הִתְקַל (י״ג, כ״ג; ל״ב או ל״ה, כ׳) — הפשל, כמו בתלמוד; ובהפעיל: הַתְקִיל (ט״ו, י״ב) — הִכְשִׁיל.

הִתְבַּעְבַּע (י״ד, ד׳) — שמוח וצהל, jauchzen, ликовать, כמו בארמית.

עִיט (י״ד, י׳; ל״א או ל״ד, ט״ו) — התנפל, sich hinwerfen, наброситься: „עַיִן רַע־עַיִן תָּעִיט עַל הַלֶּחֶם״. ובא במקרא רק בעתיד עם ו׳ המהפכת: „ויעט העם אל השלל״ (שמואל א׳, י״ד, ל״ב, ט״ו, י״ט); „וַיַּעַט בהם״ (שם, כ״ה, י״ד) — התנפל עליהם. ומזה — עִיט, עוף שמתנפל על טרפו.

רָצַד (י"ד, כ"ב) — ארוב, בארמית (סמנד), „לְצַאת אַחֲרֶיהָ בְּחֶקֶר — וְכָל מְבוֹאֶיהָ יִרְצֹד". ולא כתרגום הרגיל של „למה תִּרְצְדוּן הרים גבנונים" (תהלים, ס"ח, י"ז) — במובן „תרקדו".

צוֹתֵת (י"ד, כ"ג) — התאסף לחבורה, скопляться, s'assembler, מן „צוותא" בארמית: „וְעַל פִּתְחֶיהָ יְצוֹתֵת". ולדעת סמנד, הִשָּׁמַע, gehorchen, מן „ציית לדינא"; אבל אין זה מתאים לתוכן.

אַגֵּה (ט"ו, י"ג) — פְּעַל מן „לא תְאַגֶּה אליך רעה" (תהלים, צ"א, י') — תקוע לתוך היד, подсовывать, unterschieben.

סָפַק (ט"ו, י"ח) — היות מספיק, genügend sein: „סְפָקָה חָכְמַת־ה'". ובהפעיל: „מַסְפִּיק פְּצָעַי" (ל"א או ל"ד, ל') — מרבה. עיין „ספוק" בסעיף הקודם.

הֶחֱלִים (ט"ו, י"ט; מ"ט, י') — לדעת סמנד, בשני הפסוקים הפירוש: הבריא, כמו „וַתַּחֲלִימֵנִי וְתַחֲיֵנִי" (ישעיה, ל"ח, ט"ז), וזהו בוודאי פירוש: אֲשֶׁר הֶחֱלִימוּ אֶת יַעֲקֹב וַיּוֹשִׁיעוּהוּ בְּתִקְוַת־אֱמֶת". ואולם לדעת פטרס, בפסוק הראשון: „לֹא צִוָּה אֱנוֹשׁ לַחֲטוֹא וְלֹא הֶחֱלִים אַנְשֵׁי־כָזָב", פירושו של „החלים" הוא facere somniare — הפעיל מן „חֲלוֹם", כרגיל אצל הראב"ע ורבנו בחיי (עיין „מלון הלשון העברית" לבן־יהודה כרך ג', עמ' 1584).

תָּלַע (ל', י"ג) — התקומם בחוצפה, übermütig auftreten (סמנד): „פֶּן בְּאוֹלָתוֹ יִתְלַעֲבֵךְ" (כתוב בתור מלה אחת, וקוראים רוב החוקרים בשתי מלים. „יִתְלַע בָּךְ"). ולדעת פ. פרלס (הקדם, 74, II גם 139 בחלק האשכנזי), מן „תלעב" בתרגומים במובן „עלב" ולגלג. ואפשר שלפנינו טעות־סופר, וצריך להיות „ילעיבך", מן „ויהיו מַלְעִיבִים במלאכי־האלהים" (דברי הימים ב', ל"ו, ט"ז).

הַפְרִיג (ל"א או ל"ד, א') — הפריח והפריע וגרש, ומזה במדרש פועל עומד — כמוש ונבול: „ומוצא אותה (גינה) שהפריגה" (ומד"ר, פ"ז). ובבן־סירא יש שני נוסחאות: „דאגת־מחיה תַּפְרִיג נוּמָה" ו„דאגת־מחיה תַּפְרִיעַ נוּמָה" (עיין פטרס, עמ' 62). על־כל־פנים, מלה, שראויה לתשומת־לב, שהרי יש ממנה שם עוף „פרג" — הפורח — Fink, вяблик, „פַּרְגִּית" (ב"מ, כ"ד ע"ב) — אפרוח של תרנגולת (וכבר שערתי במאמרי „החיים הכלכליים בימי בית שני", „השלח" כרך ל"ז, עמ' 60, שהשם העתיק של התרנגולת בעברית הוא „פרגיה"). ואפשר, מזה גם „פַּרְגִּים" — Mohn, макъ, pavot, מפני שזרעוניהם פורחים ומתפזרים לאחר שהם מתבשלים יותר מדי (עיין „פרג, הפרג" ב„מלון הלשון העברית" לְיֶלִין וגראזובסקי, יפו תרע"ט, עמ' 365).

לוּעַ (ל"א או ל"ד, י"ז) — בלוע מלוא הלוּעַ, проглотать, herunterschlucken.

נָצַח (ל"ב או ל"ה, י') — מהר. eilen: „לִפְנֵי בְרַד יִנְצַח בָּרָק וְלִפְנֵי בּוּשׁ (מתבייש ועניו) יִנְצַח חֵן"; ובפיעל „וְדִבְּרוּ יְנַצֵּחַ אֲבִירָיו" (מ"ג, ה') — יחיש אותם לעבור. dahineilen lassen; וכן „וּתְנַצֵּחַ זִיקוּת" (מ"ג, י"ג) — תחישם להתראות. ולדעת אחרים, „נצח" הוא התנוצץ ו„נַצַּח" ו„הַנְצִיחַ" הוא הבריק ועשה ברקים ורעמים.

הִתְעַבֵּר (ל"ח, ט') — התמהמה. мѣшкать, zaudern (סַמָּנד): „בְּנֵי, בְּחוֹלִי אַל תִּתְעַבָּר"; ובמובן זה: „זְכוֹר, עָפָרוֹן (או עֲפָרוֹן, עיין הסעיף הקודם) לֹא יִתְעַבָּר" (ז', ט"ז). „התעבר" שבמקרא הוא מלשון „עברה" — התקצף, אבל: „חכם ירא וסר מרע וכסיל מִתְעַבֵּר ובוטח" (משלי, י"ד, ט"ז) פירושו גם־כן: מתמהמה ובוטח.

נָבַע, הַבִּיעַ (מ"ג, ב') — נַדֵּף על־ידי קרני־השמש. ausstrahlen, rayonner: „שֶׁמֶשׁ מַבִּיעַ בְּצֵאתוֹ חַמָּה". כלומר, מנַדֵּף חוֹם (כמו „ואין נסתר מחַמתו", תהלים, י"ט, ז'). והנפעל: „נִבַּע בְּפִתּוֹר לִבּוֹ" (נ', כ"ז) — לבו התנדף והשתפך בפתרונים (פִּתּוֹר — Deutung, толкованіе).

הַצְהִיר (מ"ג, ג') — עשה דבר בצהרים: „בְּהַצְהִירוֹ יִרְתִּיחַ תֵּבֵל", ואפשר, גם „בין שורותם יַצְהִירוּ" (איוב, כ"ד, י"א) — פירושו: בין שורותם יעבדו כל שעת הצהרים (עיין יהושע שטיינברג, „משפט האורים", ווילנה, תרנ"ז, עמ' 693).

הִתְכַּלְכֵּל (מ"ג, ג') — עמוד והתקיים. устоять, sich halten, מלשון: „השמים לא יְכַלְכְּלוּהוּ" (מלכים א', ח', כ"ז).

גַּמֵּר (מ"ג, ד') — שרוף לגחלים („גומרא" — גחלת בארמית). ומזה בתלמוד „מוּגמר" — קטורת של בשמים: „מניחין מוּגְמַר תחת הכלים ומִתְגַּמְרִין והולכין כל היום כולו" (שבת, י"ח, ע"א).

רָצַף (מ"ג, ח') — האיר והבהיק. освѣщать, erleuchten (סַמָּנד). ולדעת פְּטרס: הבעיר (inflammare). מן „רִצָּפָה במלקחים" (ישעיה, ו', ו'): „מְרַצֵּף רָקִיעַ מִזְּהִירָתוֹ".

פָּרַע (ל"ח, כ'; מ"ג, כ"ב) — הפריח. עזוב. fahren lassen, verlassen: „פָּרַע זִכְרוֹ"; וכן „טַל פּוֹרֵעַ לְדַשֵּׁן שָׂרָב" (נ"א ו'טב); כלומר, הטל פורח ובא כדי למַזֵּג את השרב (או לעַנֵּג בשעת שרב, ולפי נ"א — לעַנֵּג על־ידי רטיבות ולחות, שבני־האדם צמאים להם בארץ־ישראל בקיץ הלוהט).

הַקְרִים (מ"ג, כ') — העלות קרום על־ידי הקרח, או הגליד (את הפצע). зарубцовать, обледенить, mit einer Kruste überziehen: „עַל כָּל מַעֲמַד מַיִם יִקְרִים וְכַשְׁרִיוֹן יַלְבִּישׁ מְקֻוֶּה". ציור נחמד מפעולת הקור של הצפון, שהיתה משונה בעיניהם של בני ארץ־ישראל.

הַשְׁרִיק, שָׁקַר (נ', ז) — הזהיר והציץ לתוך איזה דבר, hineinleuchten: „כְּשֶׁמֶשׁ מַשְׁרֶקֶת אֶל הֵיכַל־הַמֶּלֶךְ", מלשון: „סוסים אדומים, שְׂרֻקִים ולבנים" (זכריה, א', ח'). ואלם ר' ד. כהנא (חכמת שמעון בן־סירא, עמ' 94) קורא „כשמש מְשַׁקֶּרֶת", בשי"ן שמאלית, מלשון: „ומשקרות עינים" (ישעיה, ג', ט"ז), והוא מן „סקר" שבתלמוד.

פָּטַר (ל"ב, י"א) — עזוב, השתחרר: „פַּטֵּר לְבֵיתְךָ וְשַׁלֵּם רָצוֹן". בתלמוד תמיד בנפעל: „נפטרו לבתיהם לשלום". ואפשר: „ושלם רצון", שאחר „פטר לביתך", הוא מן „שלום", כלומר, עשה בשלום מה שברצונך.

ג) צורות־דקדוק.

חוץ מהמון המשקלים והבנינים המשונים, שראינום בשני הסעיפים הקודמים, יש בבן־סירא עוד כמה וכמה צורות דקדוקיות, שראויות הן לתשומת־לב, ואחדות מהן קובעות ברכה לעצמן. אני נותן בזה רק את אלו, שאינן מצויות כל־כך לא במקרא ולא בתלמוד ובמדרש:

אוֹהֵב־אֱמוּנָה (ו', י"ד, ט"ז) = אוהב נאמן.

יוֹדֵי־גוֹרָל (י"ד, ט"ו) — ובכן „יָדָה" בקל ולא „יִדָּה" בפיעל: „לְיַדּוֹת את קרנות הגויים" (זכריה, ב', ד') וגם „וַיִּדּוּ אבן בי" (איכה, ג', נ"ג) — במקום „וַיְיַדּוּ".

תְּמָהִים (מ"ג, כ"ה; מ"ח, י"ד) — רבים מן תֵּמַהּ (ט"ו, י"א): „פְּלָאוֹת תְּמַהֵי־מַעֲשֵׂהוּ" ו„תְּמַהֵי־מעשה".

כָּאַף, הַכְאֵף (י"ד, ז') — כפה, הרכין ראש: „ולשלטון עוד (עיר ז) הַכְאֵף ראש". ובפיעל: „כִּייֵף רֹאשׁוֹ בִּנְעוּרוֹתָיו" (ל', י"ב).

הַאֲהֵב (ד', ז') — חִבֵּב עצמו על אחרים: „הַאֲהֵב נַפְשְׁךָ לְעֲדָהּ".

פַּת (ל', כ"ג) — צווי מן פָּתַח: פַּת נַפְשְׁךָ; וכן: „נַס נַפְשְׁךָ" (ל"ז, כ"ז) — צווי מן נָסַה, כמו „צַו" מן „צָוָה". ולפי דרכנו למדנו דבר חדש: צורה זו מצויה במקרא עוד בפועל אחד, שלא עמדו עליו החוקרים. בפסוק: „שמע, ה', קול יהודה ואל עמו תביאנו, ידיו רָב לו ועזר מִצָּרָיו תהיה" (דברים, ל"ג, ז'), מתאימות „רב" אל „שמע" ו„תביאנו" אל „תהיה", וכשם ש„שמע" הוא צווי, אף „רָב" הוא צווי מן „רַבָּה", כמו „צַו" מן „צָוָה", „פת" מן „פָּתַח" ו„נס" מן „נסה". והראיה: „רַבָּה צבאך וצאה" (שופטים, ט', כ"ט). ובא „רָב" ולא „רַב" מפני הדגש שבבית. ופירוש „ידיו לו רב" — רַבָּה לו את כחותיו, כמו „ולא מצאו כל אנשי חיל י ד י ה ם" (תהלים, ע"ו, ו'), כלומר, כחותיהם.

פַּיֵּיג (ל', כ"ג) — הפיג, השקיט: „וּפַיֵּיג לְבָבְךָ".

קָוָה (ל"א או ל"ד, כ"א) — הקיא, vomieren, изрыгать: "וגם אם נָאנַסְתָּה בְמַטְעַמִּים — קְוֵה, קְוֵה וְינַוַּח לָךְ". ויש בזה כעין מלת־הקריאה.

טַע (מ', ו') — טעה: "מַעַט טַע מֵחֲזִיוֹן לְבוֹ". כאן לפנינו השמטת ההא בעבר, שנהוגה במקרא רק בעתיד: "וַיִּפֶן, וַיֵּט". "תַּט". וצורות כאלו מצויות בפיוטיהם של ר' ינאי והקליר תלמידו, ולא הם שחדשו אותן, אלא מצאו אותן בבן־סירא העברי ובספרים עבריים להמונים שאבדו.

הַחְמִיד (מ', כ"ב) — הקסים, הרהיב, прельщать, reizen, charmer: "יֹפִי וְתוֹאַר יַחְמִידוּ עָיִן".

הַצִיץ — (מ"ג, י"ט) — הצמיח, произрасти, hervorsprießen lassen: וְגַם כְּפוֹר כְּמַלַּח יִשְׁפּוֹךְ וַיַּצִיץ כְּסַפִּיר צִיצִים" — כמה יפה הוא ציור זה מן הציצים והפרחים, שהכפור עושה על החלונות!

אִשּׁוֹת (מ"ח, ג')—רבים מן "אֵשׁ", ולא "אִשִּׁים", כמו שנהוג בספרותנו: "וַיּוֹרֶד (אליהו) שֶׁלֶשׁ אִשּׁוֹת".

הֵאָדֵר (מ"ט, י"ג) — היות נֶאְדָּר: "נַחֲמִיָּה יֵאָדֵר זְכָרוֹ".

עָבוּר, תְּמוּר (בכמה מקומות)—במקום "בעבור" ו"תמורת", מה שמוכיח, שאין אלו צורות משובשות בזמן המאוחר, כמו שחשבו המדקדקים מימי אבן־עזרא ואילך. וקשה לומר, שהן טעות המעתיקים: הם היו זהירים לציין שנוי כל־שהוא, שמצאו בכתבי־היד השונים, שהיו לפניהם.

ד) בטויים.

"אַל תַּלְוֶה חָזָק מִמֶּךָּ, וְאִם הִלְוִיתָ — כְּמְאַבֵּד"; "עַל תַּעֲרוֹב יוֹתֵר מִמֶּךָּ (יותר מכפי כחך), וְאִם עָרַבְתָּ — כְּמְשַׁלֵּם" (ח', י"ב — י"ג). הרי כאן לפנינו פעלים, שנעשו כמעט מלות־קריאה. הַשְׁוֵה בלשונות החדשות: verfallen! пропало!, או מלת־הקריאה אל המשרתים בבתי־המשתה: Zahlen! "יֵשׁ עָמֵל וְיָגֵעַ וָרָץ — וּכְדֵי כֵּן הוּא מִתְאַחֵר" (י"א, י"א); "קָרֵב (כך מנוקד בגוף כתב־היד) נָדִיב הֱיֵה רָחוֹק וּכְדֵי כֵּן יַגִּישֶׁךָּ"(י"ג, ט') — דוקא מפני כן הוא מתאחר, דוקא מפני כן יקריב (יגיש) אותך אליו.

"וְאַף כִּי אֶחָד מַקְשֶׁה עוֹרֶף — תֵּמַהּ זה אם יִנָּקֶה" (ט"ו, י"א). בטוי זה במובן "מסופקני" מצוי גם בספרות התלמודית והמדרשית, אם לא בבהירות כזו: "תמיהני אם יוציא זה שנתו" (עירובין, ס"ג, ע"א).

"מַאֲכָלוֹ יַעֲלֶה עָלָיו" (ל', כ"ה) — יהיה לו לתועלת, пойдетъ въ прокъ, "ואיהל בעקומען" ביהודית אשכנזית.

"הִנָּחֵם עִם צֵאת נַפְשׁוֹ" (ל"ח, כ"ג). בצורה זו השתמש ש. טשרניחובסקי בשירו "אגדות האביב": "עִם צֵאת נַפְשׁוֹ יַעֲקָרֵנוּ". (כל שיריו, הוצאת "מוריה", עמ' 69).

„וְלִמַּלְמַדַי אֶתֵּן הוֹדָאָה" (נ"א, י"ז). בטוי, שנראה כמאוחר. אבל כבר יש בבן־סירא העברי „כַּיּוֹצֵא בָהּ" (י', כ"ח), „וְכַיּוֹצֵא בּוֹ" (ל"ח, י"ז); „וּפָנוּ אֲלַי, סְכָלִים, וְלִינוּ בְּבֵית־מִדְרָשִׁי" (נ"א, כ"ג) וגם „תִּשְׂמַח נַפְשִׁי בִּישִׁיבָתִי" (נ"א, כ"ט) — אמנם, במקום זה קורא ר' ד. כ ה נ א (חכמת שמעון בן־סירא, עמ' 100) „בשיבתי", ובסורית מתורגם „בתיבותי" (בתשובתי) וביוונית „בטובתו" (של ה': ἐν ελέει αὐτοῦ). ואם ב„ספר ברית דמשק" יש המלה „נאמנות", יכול להיות בטוי „אתן הודאה" בספר מימי הסיליקיים.

„עַד מָתַי תַּחְסְרוּן מִן אֵילוּ וְאֵילוּ (נ"א, כ"ד) — ממש כמו בתלמוד.

וְנוֹתֵן נַפְשׁוֹ מוֹצֵא אוֹתָהּ (נ"א, כ"ו) — את החכמה, כלומר, מי שמוסר נפשו עליה. וכן בתלמוד.

ומן הראוי לשום לב גם לכך, שיש בבן־סירא הבטויים: „דּוֹרוֹת בָּשָׂר וָדָם" (י"ד, י"ח), „מֶלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים" (נ"א, י"ב או י"ד), „דְּמִיּוֹנוֹת" (ג', כ"ד) במובן воображение, Einbildungen, כמו ש א נ ו משתמשים במלה זו, אלא שהשתמש בה ברבים בלשון נקבה: „וְדִמְיוֹנוֹת רָעוֹת מַתְעוֹת", ועוד.

III.

ואולם יש לבן־סירא ערך לשוני עוד מצד חשוב אחד. יש פסקה חשובה אחת בספר בן־סירא (מ"ב, ט"ו עד מ"ג, ל"ג), שבה יש כעין צדוק האלהות, מה שהפילוסופים קוראים בשם Théodicée. פלייבניץ במאה הי"ח, משתדל בן־סירא להוכיח, כי

מַעֲשֵׂי־אֵל כֻּלָּם טוֹבִים — וְכָל צוֹרֶךְ בְּעִתּוֹ יִסָּפֵק — —

אֵין לֵ[א]מֹר: זֶה רַע מִזֶּה, כִּי הַכֹּל בְּעִתּוֹ יִגְבָּר (ל"ט, ט"ז וכ"א).

אפילו אש וברד ודבר, חית־שן, עקרב ופתן וחרב־נקמות — כל הדברים הרעים והמשחיתים האלה — יש בהם מן הטוב והנצרך: הם „נוצרו למשפט", ובלעדיהם לא היה הצדק התחתון יכול להתקיים, ובכן היה גם הצדק העליון לקוי. והפסוקים האלה (ביחוד מן מ"ב, ט"ו ואילך) שופעים מונחים פ י ל ו ס ו פ י י ם ד ק י ם, שבהם משתדל בן־סירא להגדיר את מהות־האלהות:

מְחוֹלֵל חֲלִיפוֹת נְהִיוֹת — וּמַגָּלֶה חֵקֶר נִסְתָּרוֹת;

לֹ[א] נֶעֱדַר מִמֶּנּוּ כָּל שֶׂכֶל — וְלֹא חָלְפוּ כָּל דָּבָר;

גְּבוּרַת חָכְמָתוֹ תִּכֵּן, — אֶחָד הוּא מֵעוֹלָם;

לֹ[א] נוֹסַ[ף] וְלֹא נֶאֱצָל — וְלֹא צָרִיךְ לְכָל מֵבִין;

הוּא חַ[י] וְעוֹמֵ[ד] לָעַד, — זֶה עַל זֶה חָלַף טוּבוֹ.

ועוד, ועוד. (מ"ב, י"ט—כ"א).

ולסוף:

עוֹד כָּאֵלֶּה לֹא נוֹסִיף — וְקֵץ דָּבָר הוּא—הַכֹּל
נְ[גִדְ]לָה עוֹד, כִּי לֹא נַחֲקוֹר — וְהוּא גָדוֹל מִכָּל מַעֲשָׂיו (מ"ג, כ"ז — כ"ח).

הגדרות פילוסופיות כאלו אין בספרות העברית העתיקה עד ימי הפילוסופים היהודיים מן התקופה הערבית, הבבלית־הספרדית. אפילו קוהלת אין בו הגדרות כאלו[1]). הגדרות דומות הרבה לאלו שבבן־סירא יש ב„שיר־היחוד", שהוא מיוחס לר' שמואל בר' קלונימוס, שנולד בשנת 1115 ומת בשנת 1217[2]); ובוודאי הוא מושפע מספר בן־סירא, שהרי כבר הזכרנו, שר' סעדיה גאון מזכיר את בן־סירא, ורבינו נסים מביא משלים ממנו.

אבל אפשר, שימצאו מסתייעים גם בדמיון זה שבין בן־סירא „ושיר־היחוד", כדי לחזק את דעתם של מרגליות וחיות, שבן־סירא העברי שלפנינו הוא תרגום מארמית, ועל־כן יש בו וב„שיר־היחוד" בטויים דומים הרבה. ואולם, חוץ מהמון הפתגמים והבטויים השנונים, שהבאתי עד עכשיו, פתגמים ובטויים, שמקוריותם ועבריותם בולטות ומנקרות את העינים, די שנביא שתי פיסקות מבן־סירא העברי, כדי שתסתתמנה כל הטענות.

האחת היא — התפלה של בן־סירא על עם־ישראל ועל ארצו.

הוֹשִׁיעֵנוּ, אֱלֹהֵי הַכֹּל, — וְ[הָרֵ]ים[3]) פַּחְדְּךָ עַל כָּל הַגּוֹיִם.
הָנֵף [יָדְ] עַל עַם־נֵכָר, — וְיִרְאוּ אֶת גְּבוּרוֹתֶיךָ.
כַּאֲשֶׁר נִקְדַּשְׁתָּ לְעֵינֵיהֶם בָּנוּ, — כֵּן לְעֵינֵינוּ הִכָּבֵד בָּם,
וְיֵדְעוּ כַּאֲשֶׁר יָדַעְנוּ, — כִּי אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ.
חַדֵּשׁ אוֹת וְשָׁנֶה מוֹפֵת, — הַאֲדֵר יָד וְאַמֶּץ זְרוֹעַ (וימין).
הָעֵר אַף וְשָׁפוֹךְ חֵימָה — וְהַכְנִיעַ [צָר] וְהַדוֹף אוֹיֵב;
הָחֵשׁ קֵץ וּפְקוֹד מוֹעֵד, — כִּי מִי יֹאמַר לְךָ: מַה תַּעֲשֶׂה?
הַשְׁבֵּת רֹאשׁ פֹּאֲתֵי אוֹיֵב, — הָאוֹמֵר: אֵין זוּלָתִי.
אֱסוֹף כָּל שִׁבְטֵי־יַעֲקֹב, — וְיִתְנַחֲלוּ כִּימֵי־קֶדֶם.
רַחֵם עַל עָם נִקְרָא בִשְׁמֶךָ, — יִשְׂרָאֵל — בְּכוֹר כִּינִיתָה.
רַחֵם עַל קִרְיַת־קָדְשֶׁךָ, — יְרוּשָׁלַיִם מְכוֹן־שָׁבְתֶּךָ.
מַלֵּא צִיּוֹן אֶת הוֹדֶךָ — וּמִכְבוֹדְךָ—אֶת הֵיכָלֶךָ.
תֵּן עֵדוּת לְמֻרְאָשׁ מַעֲשֶׂיךָ — וְהָקֵם חָזוֹן דָּבָר בִּשְׁמֶךָ.

---

[1]) עיין על זה ספרי „היסטוריה ישראלית", I, 248—249, וספרו של ר' ד. כ ה נ א „חכמת שמעון בן־סירא", מבוא, עמ' XIV-XIII.

[2]) עיין J. Elbogen. Der Jüdische Gottesdienst, Leipzig 1913-15. 382-3

[3]) משורר מאותר ודאי היה כותב: „ותן פחדך", כמו בתפלת „ימים נוראים".

תֵּן אֶת פְּעֻלַּת קוֹוֶיךָ, וּנְבִיאֶיךָ יֵאָמֵנוּ,
תִּשְׁמַע תְּפִלּוֹת־עֲבָדֶיךָ כִּרְצוֹנְךָ עַל עַמֶּךָ,
וְיֵדְעוּ כָל אַפְסֵי־אָרֶץ, כִּי אַתָּה אֵל־[עוֹלָם] (ל"ו, א'־כ"ב)

שום מתרגם שבעולם לא היה יכול לכַוון בתרגום של לשון אחרת, ותהא אפילו קרובה לעברית, את „הַקְבָּלַת־האברים" („parallelismus membrorum") הנפלאה שבתפלה זו ואת הבטויים החדים והרכים כאחד, שיש בהם מן המקרא ומן הלב בעת ובעונה אחת. יהודה ליב בן־זאב היה מליץ מצוין, והתרגום הסורי היה לפניו, ובמקומות אחדים אף כיוון לבן־סירא העברי שלפנינו; אבל רק במקומות אחדים, ועל־פי רוב יתרון להנוסח העברי, שנמצא בגניזה, על תרגומו של בן־זאב, כיתרון למקור על התרגום היותר טוב.

ומצוינת במקוריותה העברית היא גם כל אותה קבוצה גדולה של פרשיות (מ"ד, א' — נ', כ"ד), שנקראת בשם הכולל „שבח אבות־העולם". זוהי מחרוזת של מרגליות במובן הלשוני. את הציור הנהדר, שנתן בן־סירא משמעון בן יוחנן כהן גדול (הראשון או השני, נ', א' — כ"ד), כבר חקה אחד מן הפייטנים היותר קדומים בפיוטו הנפלא: „אמת מה נהדר היה כהן גדול", שנמצא „בעבודה" שבמוסף ליום־כפור (כמו שהעיר ש"ר עוד קודם שנתגלה המקור העברי של בן־סירא). ואולם די להביא את תאורו של אליהו הנביא, לפי בן־סירא, כדי לראות, כי זהב טהור לפנינו במובן הלשון ולא מליצות מכתבי הקודש בלבד, שהשתמש בהם מתרגם מאוחר:

עַד אֲשֶׁר קָם נָבִיא כָּאֵשׁ, וּדְבָרָיו כְּתַנּוּר בּוֹעֵר,
וַיְשַׁבּוֹר לָהֶם מַטֵּה־לָחֶם וּבְקִנְאָתוֹ הִמְעִיטָם.
בִּדְבַר־אֵל עָ[צַ]ר שָׁמַיִם [וַיּוֹרֶד שָׁ]ל[וֹשׁ] אֵשׁוֹת.
מַה־נּוֹרָא אַתָּה, אֵלִיָּהוּ, לַאֲשֶׁר כָּ[מו]ךָ יִתְפָּאָר,
הַמֵּקִים גּוֹוֵעַ מִמָּוֶת וּמִשְׁאוֹל כְּרָצוֹן־[יְהוָה],
הַמּוֹרִיד מְלָכִים עַל שְׁחַת וְנִכְבָּדִים מִמִּטָּתָם,
הַמּוֹשֵׁחַ מָלָךְ[1])־תְּשׁוּלּוֹמוֹת וְנָבִיא־תַּחֲלִיף תַּחְתָּיו,
וְהַשּׁוֹמֵעַ בְּסִינַי תּוֹכֵחוֹת וּבְחוֹרֵב — מִשְׁפְּטֵי־נָקָם,
הַנִּלְקָח בְּסַעֲרָה מַעְלָה וּבְגַדְוִדֵי־אֵשׁ — שָׁ[מַיְמָ]ה,
הַכָּתוּב נָכוֹן לָעֵת לְהָשִׁבִית אַף לִפְנֵי [חָרוֹן],
לְהָשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וּלְהָכִין שִׁבְ[טֵי יִשְׂרָא]ל.
אַשְׁרֵ[י] רָאֶיךָ וָמֵת, [כִּי גַם אֲנַחְנוּ חָיֹה נִחְ]יָה (מ"ח, א'—י').

[1]) עיין למעלה, פרק II, סעיף א', ערך „תשלומות".

לא! כך לא היה יכול לכתוב אחד מן הנמושות, בימי החורבן והגלות, שלשון זרה היתה לפניו ובפיו! כך היה יכול לכתוב רק יהודי מימי בית שני, קרוב לזמנם של החשמונאים, כשהלשון עדיין היתה חיה בפי חלק גדול מן האומה. בן־סירא העברי — עברי הוא במקורו ומקורי הוא בעבריותו. ואוצר כל יקר הוא בשביל הלשון העברית, הספרותית והחיה. צריך, איפוא, שלא יהא אוצר בלום: שנרבה לקרותו ונרבה להשתמש בו, כמו שהשתמשו בו קדמונינו מימי־התלמוד עד סוף ימי־הגאונים, למרות האסור ללמדו ולחקרו עד כדי „יגיעת־בשר". ואז יהא גם ספר יקר זה בשבילנו לא „סבל־ירושה", אלא נחלה נושאת־פירות ופיריי־פירות.

ירושלים, י"ז סיון תר"פ.

*

מִגְנְזֵי הַתַּלְמוּד וְהַמִּדְרָשׁ

(לקט מלים ובטויים מתוך „הירושלמי", „מדרש רבה" ו„תנחומא")

מאת ישראל ווינשטיין.

א) „ואם היה עני מְדוּקָדָק, יעשה מלאכה לאחר שלשה ימים לפרנסתו ולפרנסת אנשי־ביתו" (תנחומא, מקץ, ד׳; ב״ר, פ״ו).

ב) „מכאן אמרו: האש־של־מעלה מעלה לוּלָבִים ושורפת ואינה אוכלת ושחורה, והאש־של־מטה אינה מעלה לולבים והיא אדומה ואוכלת ואינה שורפת. לפיכך הסנה בוער באש והסנה איננו אוּכָל" (תנחומא, שמות, ט״ו). כמה דקות־ההבדל בלשון וכמה יפה הוא הבטוי „לולבי־אש"! עיין גם שמו״ר, פ״ב.

ג) „ר׳ מאיר אומר: השאור בּוּדָה לו מתוכו ומחמצה" (שם, פי״ב).

ד) „בשעה שעומד האדם על קומה שלו ויוצא לפרקמטיא" (וי״ר, פ״ד). עָמַד על קוֹמָה — selbständig werden.

ה) „אמר רשב״ג: כמה דיו משתפך, וכמה קולמוסין משתברין, וכמה עורות אבודין, וכמה תינוקות מִתְרַצְעִין ללמוד דבר, שלא היה בתורה" (תנחומא, צ״ו, ו׳).

ו) „אמר ר׳ יוסי בר חלפתא: גדולה זקנה, שאם זקנים הם — חביבים הם, ואם נערים הם — הקב״ה מקפץ להם את הזקנה" (שם, שמיני, י״א).

ז) „והתינוק הזה נתון במעי אמו ט׳ חדשים, ואין נפשו קָנֵיטָה עליו" (שם, תזריע, ג׳).

ח) „אמר ר׳ שמואל בר אמי: דברי־תורה צריכין הַשְׁחָרָה והַעֲרָבָה, שנאמר (איוב, ל״ד): ‚מי יכין לעורב צידו׳, למוד מאליהו: ע״י ש ה ש ח י ר והעריב בתורה" וכו׳ (שם, שם, י״ט).

ט) „האשה הזאת, כְּשֶׁמַּצָּמֶת שערה לאחורה, והוא תכשיטה" (שיהש״ר, ד׳).

י) „לפי שרפרפה בלבה, לפיכך תביא קרבן מרופרף: ב׳ תורים, ב׳ בני־יונה" (מ״ר, פ״כ).

יא) „עתיד הקב״ה לַעֲשׂות ר א ש־ח ו ל ה לצדיקים לעתיד לבוא" (תענית, ל״א, שיהש״ר, ז׳, ועיין גם ירושלמי מו״ק, פ״ג, ט״ו, ע״ב).

יב) „משל לבן־מלכים, שהיה לו פדגוג, כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נְרְדָה (לוֹקָה)" (תנחומא, וישלח ד', ב"ר, ל"א, ז').

יג) „מה התמרה הזו וארז אין בהם לא עקומים ולא סְקוֹסִים" (קשרים בתוך העץ; ב"ר, מ"א, א; שמו"ר, כ"ה, ח'). סְקוֹס — קשר בתוך העץ, Сукъ, וגם — מדה (עיין „ערוך השלם" לקוהוט, ערך „סקוס").

יד) „עבר דְּקְלִי אחד וראה אותה" וכו' (שם, שם; דקלי — אדם הבקי בנטיעת־דקלים).

טו) „אמר ר' הושעיא: בשעה שאמר יצחק ליעקב «גשה נא ואמושך, בני» — נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה" (שם, מ"ד, ג').

טז) „אף הגְּתִיּוֹת מאחורי הקורים היו סונטין בה" (שם, ע"א, ב'; גְּתִית — אשה העובדת בגת).

יז) „אמר ר' יוחנן: תרפים לא מצא, קִיתוֹנִיוֹת מצא" (שם, ע"ד, ט'; „קיתונית" — הקטנה מ„קיתון").

יח) „שהיה עושה מעשה נערות: ממשמש בעיניו, מְתַלֶּה בעקבו ומתקן בשערו" (ב"ר, פ' ד' — ז').

יט) „הנה בעל החלומות. רבנן אמרי: הַיְידִי ליה"! — מלת־קריאה, כמו: הנה הוא!

כ) „אמר ר' יודן: משל לבָּהֲמִי, שהיו לפניו שתים־עשרה בהמות" (ב"ר, פ"ו, ד').

כא) „אלו לובשי־כובעים ואלו (היונים) לובשי קִיסִים" (ב"ר, פל"ט, ב'). קיס — מין כובע בעל שולים רחבים, שמשמש מחסה מפני החמה בימות הקיץ (מן „קש"? — המערכת). מתאים לזה השם „פאנאמה" (עיין מלונו של לוי, ע' קיסים).

כב) „אמר ר' יוסי בר רבי בון: סכותה לראשי ביום נשק' — ביום שהקיץ נושק את החורף" (ירושלמי, יבמות, פט"ו, ה"ד). כלומר, ביום שהקיץ עובר והחורף בא. כמה יופי בבטוי זה!

כג) „אמר רב: מעשה בשנים שירדו לכְמוֹר מכמורת לירדן, ראה אחד מחילה של דגים" (שם, שם, פט"ו, ה"ד). כְּמוֹר — פרש מכמורת; מחילה — קן של דגים.

כד) „אמר ר' עקיבא: מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול" (שם, שם); „עשה מפרש" — התרחק בספינה מחוף הים.

כה) „תני: הניחה שִׁיפָה (כלומר חלקה ויפה) ובא ומצאה חלודה" (ירושלמי, גיטין, פ"ג, ה"ח).

כו) „אני ישנה — ממעשי העגל, ולבי עֵר — והקב"ה מַרְתִּיק עלי" (שמו"ר, פל"ג; הַרְתֵּק = דָּפַק).

כז) „רב הונא בשם בר קפרא אמר: מה העמודים הללו יש להם קוֹפָלְיוֹת מלמעלה ובסיסיות מלמטה, כך הן פרשותיה של תורה: נדרשות לפניהן ולאחריהן" (ויק"ר, פ"י, י"א).

כח) „חזקיה ב"ר חייא אמר: הגיגית הזו במה מכסין אותה? בכלי חרס מְמַהְיבה" (כלומר, ממה שהיא נעשית; במד"ר, פ"א, א').

כט) „ר' מאיר אומר: כולם היו משננין את ההלכה כחרב, שאם בא מעשה לתוך ידיהם, שלא תהא הלכה קוראה להם" (שם, פי"א, י"ג) — כלומר, שלא תמתין ההלכה לביאורה מפיהם, אלא יבררוה מיד. בטוי יפה!

ל) „וכך התורה: היום לומד מעט ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת (כלומר — אינה נגמרת) לא בשנה ולא בשתים" (שם, שם, פ"י, וגם פכ"א).

לא) „אמר ר' ינאי: משל למלך, שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים, והיה מחזר עליהם ואומר להם: יערב לכם! יְבַסֵּם לכם!" (שיהש"ר, עה"כ: באתי לגני).

לב) „לצרצור יין מונח אצלה" (ויק"ר, פל"ג; במד"ר, כ"ג) — בקבוק או מין כד, שנקרא כך על־שם הקול היוצא בעת השפיכה.

לג) „לשני בני־אדם, שהיו מתכסין בשמלה חדשה בימות הגשמים, והיה זה בוגֵד מכאן וזה בוגד מכאן עד שקרעו אותה" (פתיחתא דאיכה רבתי, י"ב). בָּגַד — התכסות בבגד!

לד) „האמהות של בצלים" (ירושלמי, פאה, פ"ב, ה"ג); כלומר — הבצלים הגדולים, שמניחים אותם לגדל זרע מהם.

לה) „מזהמין את הנטיעות" (משנה, שביעית, פ"ב, מ"ד) — עובדי האדמה דרכם למשוח את הנטיעות בשמן־זוהמה, כדי להבריח את התולעים מהן.

לו) „כ"ד פלטיות היו בירושלים, וכל פלטיה ופלטיה — כ"ד מבואות, וכל מבוי ומבוי — כ"ד שווקים, וכל שוק ושוק — כ"ד שקקים" (איכ"ר, פ"א, א') — שָׁקָק — שוק קטן (עפ"י הפרופ' לוי — מגרש, חצר בלתי מוקפת גדר).

לז) אינו מחוסר ערך לשוני מאמר זה שב„קהלת רבה" על הפסוק „ודברתי אני עם לבי":

הלב	רואה,	שנאמר:	ולבי ראה הרבה (קהלת)
"	שומע,	"	ונתת לעבדך לב שומע (מ"א, ג')
"	מדבר,	"	דברתי אני עם לבי (קהלת, א')
"	הולך,	"	לא לבי הלך (מ"ב, ה')
"	נופל,	"	אל יפול לב אדם עליו (ש"א, י"ז)
"	עומד,	"	היעמוד לבך (יחזקאל, כ"ב)
"	שמח,	"	לכן שמח לבי ויגל כבודי (תהלים, ט"ז)
"	צועק,	"	צעק לבם אל ה' (איכה, ב')
"	מתנחם,	"	דברו על לב ירושלים (ישעיה, מ')
"	מצטער,	"	ולא ירע לבבך (דברים, ט"ו)
"	מתחזק,	"	ויחזק ד' את לב פרעה (שמות, י"ט)
"	מתרכך,	"	אל ירך לבבכם (דברים, כ')
"	מתעצב,	"	ויתעצב אל לבו (בראשית, ו')
"	מתפחד,	"	מפחד לבבך (דברים, כ"ח)
"	משתבר,	"	לב נשבר ונדכה (תהלים, נ"א)
"	מתגאה,	"	ורם לבבך (דברים, ח')
"	מסרב,	"	ולעם הזה היה לב סורר (ירמיה, ח')
"	מתבדה,	"	בחודש אשר בדא מלבו (מ"א, י"ב)
"	מהרהר,	"	כי בשרירות לבו אלך (דברים, כ"ט)
"	מרחש,	"	רחש לבי דבר טוב (תהלים, מ"ה)
"	מתאוה,	"	תאות לבו נתתה לו (תהלים, כ"א)
"	סוטה,	"	אל יָשֵׂט אל דרכיה לבך (משלי, ז')
"	זונה,	"	ולא תתורו אחרי לבבכם (במדבר, ט"ו)
"	נסעד,	"	וסעדו לבבכם (בראשית, י"ח)
"	נגנב,	"	ויגנב יעקב את לב לבן (שם, ל"א)
"	נכנע,	"	או אז יכנע לבבם (ויקרא, כ"ו)
"	משתדל(מתפתה),	"	וידבר על לב הנערה (בראשית, ל"ד)
"	תועה,	"	תעה לבבי (ישעיה, כ"א)
"	חרד,	"	כי היה לבו חרד (ש"א, ד')
"	נָעוֹר,	"	אני ישנה ולבי עֵר (שה"ש, ה')
"	אוהב,	"	ואהבת וכו' בכל לבבך (דברים, ו')
"	שונא,	"	לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא, י"ט)
"	מקנא,	"	אל יקנא לבך (משלי, כ"ג)
"	נחקר,	"	אני, ה', חוקר לב (ירמיה, י"ז)

הלב	נקרע,	שנאמר:	וקרעו לבבכם ואל בגדיכם (יואל, ב')
„	הוגה,	„	והגות לבי תבונות (תהלים, מ"ט)
„	הוא כאש,	„	והיה בלבי כאש (ירמיה, כ')
„	כאבן,	„	והסירותי את לב האבן (יחזקאל, ל"ו)
„	שב בתשובה,	„	אשר שב אל ה' בכל לבבו (מ"ב, כ"ג)
„	חם,	„	כי יחם לבבו (דברים, י"ט)
„	מת,	„	וימת לבו בקרבו (ש"א, כ"ה)
„	נמס,	„	וימס לבב העם (יהושע, ז')
„	מקבל דברים,	„	והיו הדברים וכו' על לבבך (דברים, ו')
„	יָרֵא,	„	ואת יראתי אתן בלבבם (ירמיה, ל"ב)
„	מודה,	„	אודה ה' בכל לבב (תהלים, קי"א)
„	חומד,	„	אל תחמוד יפיה בלבבך (משלי, ו')
„	מתקשה,	„	ומקשה לבו (שם, כ"ח)
„	מיטיב,	„	ויהי כטוב לבם (שופטים, ט"ז)
„	עושה מרמה,	„	מרמה בלב חורשי־רע (משלי, י"ב)
„	מתוכו מדבר,	„	וחנה היא מדברת על לבה (ש"א, א')
„	אוהב שוחד,	„	כי אין עינך ולבך (ירמיה, כ"ב)
„	כותב דברים,	„	כתבם על לוח לבך (משלי, ג')
„	חורש,	„	תהפוכות בלבו חורש רע (שם, ו')
„	מקבל מצוות,	„	חכם לב יקח מצוות (שם, י')
„	עושה זדון,	„	זדון לבך השיאך (עובדיה, א')
„	עושה סדרים,	„	לאדם מערכי־לב (משלי, ט"ז)
„	מתגדל,	„	ונשאך לבך (דה"ב, כ"ה).

לח) „החופר, החורץ, הנועץ, המדייר, המזבל, המכבד, המרביץ, המפעפע גושים" וכו' (ירושלמי, שבת, פ"ז) — דַּיַּר—עשה דיר, וגם: הכנס צאן לדיר.

לט) „גמי כדי לעשות תְּלָאִי לנפה ולכברה" (שם, לב, ע"א) — אוזן לתלות בה כלי.

מ) „חרסית — כדי לעשות פי כור. מהו חרסית? חוורה" (ירושלמי, שבת, פ"ח, ה"ד), כלומר, עפר לבן מלבנה כתושה.

מא) „האומר לחברו: הילך איסר זה בעשרים תאנים, שאבור לי — בורר ואוכל; באשכול, שאבור לי — מגרגר ואוכל; ברמון, שאָבור לי — פורט ואוכל; באבטיח, שאבור לי — סופת ואוכל" (ירושלמי, מעשרות, פ"ב, ה"ד).

מב) „אמר ר' אימי: משום שאין ממעי המטה" (ירושלמי, סוכה, פ"ב, ה"ב) — כלומר, מאמצע המטה.

מג) „אמר ר' שמואל בר אמי: המטמוט הזה (בכתוב „לא ימוט לעולם") לא היינו יודעין מהו, ובא שלמה ופירש (משלי, כ"ד): ‚הצל לקוחים למות'" (ירושלמי, ב"מ, סוף פ"ה). כנראה, השתמשו בצורת הכפולים „מַטְמֵט" מן הפועל מוט, וממנה עשו שם־עצם „מִטְמוּט".

מד) „המוכר את בית־הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות" (ירושלמי, ב"ב, פ"ג, ה"ה). „ים" הוא הגיגית הגדולה (чанъ, Kufe), ו„בתולות" הן כלונסאות, שעליהם מניחים את הבריחים, נושאי הקורות הכבדות.

מה) „אחד המַמרה יונים ואחד הממרה שאר בהמה, חיה ועוף אין מקבלין אותן עד שישברו פְּגִימָיו" (ירושלמי, סנהד', פ"ג, ה"ה). מַמְרָה — מרגיז יונים, בהמות וחיות להלחם זו בזו; פְּגִים — דף, שמזרז אותן בו.

מו) „בשעה שהן זפותות, אלא שנתקלפה זיפתן" (ירושלמי, עבודה זרה, פ"ב, ה"ד).

מז) „פְּרָכִילֵי־ענבים" (שם, פ"ד, ה"ב) — הענבים הזמורים ביחד עם האשכולות.

*

לְתִקְנַת שְׁמוֹת־הַתּוֹאַר

מאת י. אלשריף.

גלוי וידוע לפני כל מי שבקי מעט או הרבה בלשוננו, שעניה היא מאד בשמות־תואר. לא די שאין לה משקלים במדה מספקת לתארים הנגזרים משמות (adjectiva denominativa), אלא אף בתארים נגזרים מפעלים (adjectiva verbalia) אין לה אותה חירות־הגזרה ועושר־הצורות, שיש בלשונות אחרות. ואולם מין אחד ממיני שמות־התואר חסר בעברית לגמרי. זהו מין התארים, שמראים על תכונות העצם וסגולותיו ועל היותו מוכשר ועלול לקבל פעולה זו או אחרת. בלשונות האירופיות יש לצורך זה סופיקסים מיוחדים וקבועים, כמו -abilis, -ibilis ברומית, -able, -ible בצרפתית, -bar, -sam בגרמנית, וברוסית -аемый, -имый. אבל בעברית אין כמו אלה. וחסרון זה מורגש לנו ביחוד, כשאנו באים לכתוב ספר בחכמת־הטבע, העוסקת ראשית־כל בבירור סגולותיהם של העצמים הטבעיים. אם רוצים אנו לציין, למשל, שעצם פלוני הוא נוח לעלות באש, אנו אומרים בלועזית: entzündbar, inflammable, воспламенямый, אבל בעברית צריכים אנו לגבב כמה וכמה מלים, כדי למסור סגולה זו בדיוק. כיוצא בו יקשה עלינו להביע עברית את המושג Unvertilgbarkeit des Stoffes; неуничтожаемость матерiи; אם נתרגם „נצחיות החומר" — אין זה מדויק, ואם נאמר: „אי־אפשרות החומר להבטל", הרי זה שרוע ומגומגם.

והנה לבדות לנו משקלים חדשים לתכלית זו אין אנו יכולים, גם אין בזה צורך, לפי דעתי. כי אפשר לנו להבנות מ ל ש ו נ נ ו ע צ מ ה, אם נשים עין על הבנין ה ש מ י נ י של הפועל העברי: „הִתְפַּעֵל" או „הִתְפַּעֲלוּת".

מבנין זה נמצאות במקרא ארבע דוגמאות: „הִתְפָּקְדוּ" (במדבר, ב', ל"ג), „הִכַּפֵּס" (ויקרא, י"ג, נ"ה), „הִטַּמֵּאתָ" (דברים, כ"ד, ד') ו„הִדַּשְּׁנָה" (ישעיה, ל"ד, י'), ולפי דעת הבלשנים הורכב מפועל והתפעל. ולפי שפועל מורה על פעולה נגרמת על־ידי אחר, והתפעל — על פעולה, שבה הפועל הוא בעצמו מקבל הפעולה, — על כן מפרשים הם, ש ה ת פ ע ל מראה על פעולה נגרמת על־ידי אחר בעצם הנותן לאחר זה לעשות בו את הפעולה. ובהסכם לזה מתרגמים הם: הִתְפָּקֵד — sich einzählen lassen, הִכַּבֵּס — sich waschen lassen, הִטַּמֵּא — נתון לאחר לגרום טומאה בעצמו, ועוד.

ומכיון שהתפעל זה מורה על הכנעות העצם אל פעולת זולתו, — על כן תהי הוראת הבינוני התארי, שהעצם עלול ונוח לקבל על עצמו פעולה ידועה, כעצם הוראת תארי־הסגולה הנזכרים למעלה.

ולפיכך יש לנו להשתמש בבנין התפעל או הותפעל [1]) גם בפועל וגם בבינוני. בפועל — להוראת קבלת העצם על עצמו את פעולת האחר, ובבינוני — לצורך תארי הסגולה והתכונה. באופן כזה תהיה תרגומו של inflammable — „מותלקח" ושל неуничтожаемость матеріи — „אי־הותבטלות החומר".

ואם יטען הטוען, שבנין הותפעל הוא ארעי ונמצא במקרא רק ארבע פעמים ועל־כן אסור להשתמש בו, נשיב לו: הרי אין זו טענה כלל. בימי המקרא והמשנה לא הצטרכו להגדרות דקות כמו אלה, ועל־כן לא השתמשו בהותפעל [2]), אבל אנו בזמננו זקוקים אנו אליו, מפני שמושגינו התרחבו והתעמקו, ומחסורנו בצורות־לשון חדשות מתרבה, וחייבים אנו איפוא להשתמש לצרכנו בכל צורת־לשון, שרק אפשר למצוא לה בספרותנו סמוכים כל שהם.

[1]) אפשר שמוטב להשתמש בהותפעל ביחוד, שהוא משונה יותר מהתפעל, כדי שלא לערבב את זה עם התפעל כשיבוא בלי נקוד.

[2]) עיין מאמרו של J. Eitan. Contribution à l'histoire du verbe Hebreu (Journal of Palestine Oriental Society, 1920, I, 42 — 48 ואותו מאמר גם באנגלית, JQR, XII, 1921 — 25, 32, שבו באו דוגמאות של בנין זה, שהמחבר קורא לו נפעל, במספר יותר מרובה. (המערכת).

*

שֵׁם־הַתּוֹאַר

מאת יעקב זלוטניק.

I.

המשוכללת שבמכונות היא זו, שחוליותיה מועטות ופשוטות. מכונה כזו פועלת יותר ממכונה דומה לה, שחוליותיה מרובות ומורכבות ביותר, מפני שחלק הגון של פעולת המכונה אוכל המיכַניסמוס המורכב שלה. וכך הדבר גם בלשון. קשה ביותר להבין על בָּריו אותו רעיון, שהוא מובָע באריכות יתרה ובמבנה של משפטים מסובכים; מפני שעצם הדבור אוכל אז חלק הגון מן הזמן והעיון, שעיקר הרעיון צריך להם. לְמַה הדבר דומה? — לאדם הקורא לועזית וצריך לעיין בכל רגע ורגע במלון.

התמונות המיותרות של הנטיות בדקדוק גורמות הן רק רעה ללשון. לשון, שנטיותיה מרובות, מכבדת על העיון, ועל־כן עלולה היא להעזב, אם מזדמנת כנגדה לשון פשוטה ממנה; שהרי הלשונות והמלות נלחמות הן מלחמת־הקיום, כבעלי־החיים. על־פי השפעתה של הלשון הארמית או הסורסית נשתנתה הלשון הערבית שבספרות, שיש בה הרבה בנינים וצורות, שאינם בלשון הפלחים, עד שבזמן הזה אין הערבי מבין בערבית שבספרות וצריך הוא „ללמוד" אותה. האַנגלי שבזמן הזה יכול להביע בדיוק נמרץ בלשונו הפשוטה את כל הרעיונות, שאפשר להביע אותם ביוונית וברומית, אף־על־פי שביוונית יש אלף ומאה ושלשים ושמונה צורות של פועל, וברומית יש ארבע מאות וארבעים וארבע צורות של פועל, שאין להן זֵכר באנגלית. הפשטות של הלשון האנגלית הכשירתה להיות רוַחת בעולם.

הלשון העברית קצרה היא מכל לשונות אירופה, ובכן היא עולה עליהן במַה שאפשר לחשוך על־ידה מן הזמן הדרוש להתבוננות בעצם הרעיון. בעברית, למשל, אפשר להביע משפט שלם במלה אחת של שתי הברות בלבד, ומלה זו כוללת את הנושא, הנשוא, הקשור וההשלמה בהגבלת הזמן, המין והמספר, למשל: „וַיְדַבֵּר". קצור־דבור שכזה מעיד הוא על מדרגה רמה בהתפתחותו של העברי הקדמון. בעברית, כמו באַנגלית, אין שמות־העצם משתנים לפי היְחָסִים (Casus). והוא הדין בשמות־התואר. בלשון יוונית מַטִים את שם־התואר לפי שלשה מינים, שלשה מספרים וחמשה יְחָסִים, וצריך לדעת את מין השם, את מספרו ואת יחסו

לכתחלה, כדי לתארו בתואר ההגון לו לפי מספרו, יחסו ומינו. ואולם גם באנגלית אין יְחָסִים; כי באמת מיותרים הם לגמרם בדבור, כחוליות מיותרות שבמכונה, ואפשר להתקיים גם בלעדיהם בלא אֲבַק־דוחק: הרי אוכלים הם משעור־הכח, שהוא דרוש לעיקר תכליתה של הפעולה בדבור — הרעיון. וגם בז׳אַרגון האשכנזי בטלו היחסים, אף־על־פי שהם מצויים בגרמנית, אם־הז׳ארגון, וברוסית, שכֵּנת־הז׳אַרגון, ואת כל אלה פעלה בלי ספק רק הלשון העברית ורוחה.

ואולם בעברית לא רק אין יחסים בשמות־עצם, אלא אף אין נטיות בשמות־התואר לא לפי המין ולא לפי המספר, כי באמת נטיתו של שם־התואר הוא דבר מיותר בלשון. וכדי להסביר דבר זה, ראוי לדעת תחלה את טִיבו של שם־התואר בכלל.

II

לפי טיבו, ראוי הוא שם־התואר להקרא „שם־לווי", כמו שהוא נקרא בלשון המשנה [1]), או, ביתר דיוק, „לווי־השם", מפני שהוא בא תמיד בלוית שם־העצם. שהרי אם הוא בא לבדו בלי שם־עצם, הוא גופו חשוב לשם־עצם בדקדוק, אף־על־פי שיש לו צורת שם־התואר, למשל: „עני המתפרנס מן הצדקה". על־פי דיני־הדקדוק נחשב השם „עני" לשם־עצם גמור, אף־על־פי שצורת־תואר לו; כי באמת לא נקרא שם־התואר כך מפני צורתו, אלא מצד הֲלָוּותו לשם־העצם. בדבר פשוט זה טועים כל המדקדקים, שמדברים על שם־התואר שבעברית וחושבים לשמות־תואר את השמות: עברי, מצרי, חכם, גדול, קטן, אדום, צדיק, זכר, סופר, בעל, שליש, סריס, נקבה, פלגש, שגל, אב, אֵם, אדון, גבירה, עבד, אמה, שפחה [2]); וכן כותב הרז״ה: „וכן צדיק בצדקתו, רשע ברשעתו, עשיר בעשרו, וכן קטן, גדול, מֶלֶךְ, עֶבֶד — כל אלה ודומיהם שמות־תואר הם" [3]). ואולם השמות: יָפֶה, לָבָן, חָכָם, רָשָׁע, שָׁחוֹר, אָדוֹם, קָדוֹשׁ, רָע, טוֹב — הם באמת בינוני פועל, שהרי יש להם עבר ועתיד, כמו שיש עבר ועתיד לבינונים „מלובן", „מאדם", „מקרין", „מפריס פרסה", „מזריע זרע", ודומיהם. ומלבב מאד, שבז׳אַרגון משתמשים תמיד בשם עברי לצורך שם־העצם, בשעה שרוצים להביע את ההבדל בין שם־הלואי ובין שם־העצם, למשל: „אַ קלוגער" ו„אַ חכם", „אַ טויטער" ו„אַ מת", „אַ שלעכטער" ו„אַ רשע".

השמות: „פנימי", „חיצון", „עליון", „תחתון" שמות־עצם הם ואינם שמות־לווי. העומד בפנים נקרא „פנימי", והנמצא בחוץ — „חיצון". והשמות האלה יכולים לבוא לבדם, בלא לוית שם־העצם; ובכן הם שמות, הם עצמם, שהרי זהו

---

1) „לא אווב־יון, ולא אווב כוחלי, ולא אווב רומי, ולא כל אזוב, שישלו שם־לווי" (פרה, פי״א, מ״ב).

2) עיין „תלמוד לשון עברי" לבן־זאב, סעיף קכ״ב.

3) „צוהר התיבה" לר׳ זלמן הָנָה, תיבת השמות, ה׳.

ההבדל בין שם־עצם ובין שם־לווי. ואין אנו צריכים לבקש תרגום מדויק, למשל, לשם „פנימי" בלועזית במקום שאינו. ואם לפעמים משמש שם־העצם לשם־התואר, גם־כן אין לחשוש. גם באנגלית ובז'ארגון כך הוא הדבר לעתים קרובות.

גם הסיום „־י", שהוא מיוחד לקריצת שם־עצם משם עצם, אינו מורה על שם־הלווי כלל וכלל. השמות: אשכנזי, צרפתי, יהודי, ירושלמי — שמות־עצם גמורים הם, ואין להם שום שייכות לשם־התואר, כמו שהדבר הוא גם בכמה וכמה לשונות לועזיות. ומוזר הוא מאד, שהמדקדקים מונים את „שם־היחס" בתוך „שמות־התואר".

גם השמות: „בֵּיתִי", מִדְּבָרִי", וכיוצא בהם, שמות־עצם הם, ואינם שייכים לשמות־הלווי, שהרי הם באים גם לבדם בלא לוית שם־העצם, למשל: „אין משקין ושוחטין את ה מ ד ב ר י ו ת, אבל משקין ושוחטין את ה ב י ת י ו ת. אלו הן ביתיות — הלנות בעיר; מדבריות — הלנות באֶפֶר"[4]). השם „בֵּיתִי", כְּשֵׁם „הָרִי", שם־עצם הוא ואין לו שום שייכות לשם־הלווי, ואין לנו להשגיח בזה כלל, שאין לו תרגום מדויק בלשון אחרת. יש דברים, שלשון אחרת אינה יודעת לתרגם מעברית. הסיום „־י" הוא סגולה יקרה בלשון לקרוץ בו שם־עצם משם־עצם, כלומר דבר שנקרא כך על־שם שייכותו מצד־מה לשם אחר. ומלבד הוראת היחס, מורה הוא על איש העוסק בעצם ההוא. למשל:

יְרוּשָׁלַיִם — יְרוּשַׁלְמִי,
מִצְרַיִם — מִצְרִי,
עֵת — עִתִּי,
שִׁלְחָן — שֻׁלְחָנִי
(ולא שֻׁלְחָנִי, כמו „בַּיִת — בֵּיתִי" ולא „בַּיְתִי"),
חָנוּת — חֲנוֹנִי (ולא חָנוּנִי),
פּוּנְדָּק — פּוּנְדָּקִי,
אַכְסַנְיָא — אַכְסַנְאִי,
פֶּחָם — פַּחָמִי,
כֶּסֶף — כַּסְפִּי,
גֵּר — גֵּרִי (הוא עצמו אינו גר,
אלא מזרע־גר),
מִמְזֵר — מַמְזֵרִי[5]) (הוא עצמו אינו
ממזר, אלא מזרע־ממזר),
זָהָב — זָהֳבִי,

4) משנה, ביצה, ס"ה, ט"ז (סוף המסכת).

5) „עשרה יוחסין עלו מבבל: כהני, לוי, ישראלי וחללי, ג ר י ו חרורי. מ מ ז ר י, נתיני, שתוקי ואפוסי" (משנה, קדושין, ס"ד, מ"א). ובכן ראוי להבדיל בין „אויל" וביו „אולי" וכיוצא בזה.

דָּקָל — דַּקְלִי [6]),
גָּרִיס — גַּרְסִי,
פִּשְׁתָּן — פִּשְׁתָּנִי,
רֶגֶל — רַגְלִי,
כָּר (כר־הגמל) — כָּרִי [7]),
אוֹהֶל — אוֹהֲלִי [8]),
אֶצְבַּע — אֶצְבְּעִי (ולא אֶצְבָּעִי) [9]).

וחבל מאד, שספרי־הדקדוק אינם עוסקים כלל בצורה זו של „פַּחְמִי", „דַּקְלִי", ודומיהן.

וסיום זה מורה גם על קריצת שֵׁם משֵׁם להוראת שם־עצם, שנמצא בקביעות בעצם אחר; ואף הוא נחשב לשם־עצם ולא לשם־תואר. למשל:

כְּפָר — כְּפָרִי,
עִיר — עִירוֹנִי,
מִדְבָּר — מִדְבָּרִי,
הָר — הָרָרִי,
בַּיִת — בַּיְתִי,
בּוּרְגָּן — בּוּרְגָּנִי [10]),
קִרְיָה — קִרְיָתִי,
עַל — עֶלְיִי,
תַּחַת — תַּחְתִּי.

אמנם, אנו מוצאים „איש־עתי"; אבל לעומתו הלא אנו מוצאים גם־כן: „אשה נביאה", „אנשים אחים", „אנשים מְדִינִים", „דברים נחומים [11])", „אנשים חכמים", „פרא אדם", ועוד כאלה, שפירושם הוא: אשה, ש ה י א נביאה, כמו אשה — רופאה (русская врачъ (женщина-врач)), וכ"ה. זהו, איפוא, שם מבאר.

וסיום זה לקריצת השמות מצוי הוא ביותר בלשון המשנה. ובאמת, נצרך הוא מאד, כי אין לנו תמורתו, וראוי להרחיב את השמוש בסיום זה ולחדש עוד שמות רבים מעין אלה. ומעתה נוכל להבין, עד כמה טועים אלה המשתמשים בסיום „־י" להוראת שם־התואר. למשל: „חומץ־הפחמי", שפירושו הוא באמת החומץ של העוסק בפחם, שכך הוא פירושה של מלת „פחמי" בלשון־המשנה.

6) בני בנשיעת דקלים (ב"ר, פמ"א).
7) „לכרי ולרצים" (מלכים ב', י"א, ד' ו"ט).
8) מוכר־אהלים (נדרים, צ"א ע"כ, ברש"י)
9) בכורות, מ"ה, ע"ב.
10) מדרש שוחר טוב, י', ב' (הוצאת ר"ש בובר, ראש דף מ"ז).
11) זכריה, א', י"ב.

המתרגמים, שלא ידעו לתרגם לעברית את שמות־התואר שבלועזית, החזיקו בסיום שם־היחס והפכוהו לסיום שם־התואר, ועל־ידי זה נשתנתה לשונם, וסר ממנה הֲדר לשון המקרא והמשנה, וכבדות־מה מעיקה עליה, באופן שכל הרגיל בלשון מיד הוא מרגיש, שאלה הם רק ברבריסמים בלבד. חדושים אלה נתחדשו לא מתוך הצורך, אלא, פשוט, מפני ההעלם, שנעלם מן המתרגמים כלל פשוט מן הדקדוק, כל קשי־לשונם של התיבונים תלוי רק בחדוש „־י" לשם־התואר, למשל: „גרמים שָׁמַיְמִיִּים", „הכחות הנפשיים", ועוד כאלה. בזמן האחרון מרבים להתנהג כמנהג התיבונים ולתרגם את שמות־התואר כצורתם מלועזית, למשל: „הטלגרף האל־חוטי". ואולם זהו דבר שאי־אפשר, מפני שבעברית אין נטיה לשם־התואר, כמו שאין נטיה לכנויי־הגוף „שלי", „שלך", „שלנו", שבלשונות אחרות נוטים אותם לפי המין והמספר והיחס.

וכשם שאין מבדילים בעברית בין זכר לנקבה בכנויי־הקנין, בשעה שבלשונות אחרות מבדילים (למשל moe, моя, мой, meine, mein, — בעברית רק „שלי"), כך אין מבדילים גם בכנוי־השאלה, והשם „מה" משמש גם ליחיד וגם לרבים בלא הבדלת המין למושגים welches, welche, welcher, какое, какая, какой — וברבים welche, какія, какіе לצורך התואר. למשל:

וּמָה־הָאָרֶץ: הַשְּׁמֵנָה הִיא אִם רָזָה?
מַה־קּוֹל בְּעָזְרָה?[13])
מַה־טֹּרַח טָרַח בַּעַל־בַּיִת זֶה?[13])
שְׁכִינָה מָה הַלָּשׁוֹן אוֹמֶרֶת?[14])
מָה־הַלָּשׁוֹן אוֹמְרִים?[15])
מָה־הַלָּשׁוֹן שְׁלָשִׁית?[16])
מַה־טַּעַם?[17])
מַה־חִדּוּשׁ הָיָה לָכֶם בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ?[18])

וכך רואים אנו בכל הדוגמאות הללו, שבעברית משתמשים לתואר לא בכנוי־השאלה „איזה", אלא בכנוי השאלה „מה". וכשם שאומרים: „מה שלומך" ולא „איך שלומך", „מה שמך" ולא „איך שמך", „מה־טוב" ולא „איך טוב", כך

12) משנה, מדות, פ"א, מ"ב.
13) ברכות, נ"ח ע"א.
14) משנה, סנהדרין, פ"ו, מ"ה.
15) נגעים, פ"י, מ"א.
16) סרה, פ"א, מ"א.
17) משנה, שבועות, פ"ד, ט"נ.
18) ידים, פ"ד, מ"נ.

צריך לאמר: „מה טעם" ולא „איזה טעם"[19], „מה חדוש" ולא „איזה חדוש". המלה „איזה" מיוחדת היא רק לשאלת המקום: „איזהו מקומן של זבחים" — ולא לתאר את הדבר. וטועים הם אלה האומרים: „איזה מין אדם אתה?" — השימוש במלה „איזה" לתואר, שהוא באמת רק חקוי ללועזית, אינו מתאים לרוחה של הלשון העברית כלל וכלל.

III.

מכל האמור עד עתה מוכח, שאין בעברית שם־תואר גמור, שישתנה לפי המין והמספר. ודבר זה הוא לא חסרון, אלא מעלה. כשם שאין להצטער על שאין יחסים בעברית, כך אין להצטער על שאין שם־תואר, או, ביתר־דיוק, שם־לווי בעברית, כי זהו, באמת, דבר מיותר.

ביוונית מַטים את שם־הלווי לפי שלשה מינים, שלשה מספרים וחמשה יחסים, ומתחלה ראוי לדעת את המין של שם־העצם, את מספרו ואת היחס שלו, כדי לתארו בתואר ההגון לו, כאמור. אבל באנגלית אין שם־הלוואי משתנה כלל לפי המין והמספר, ואין צורך לומר לפי היחסים, שהרי אין באנגלית יחסים כלל, כמו שאינם בעברית ובז'אַרגון. למשל, שמות־הלווי שבאנגלית: bad (רע), good (טוב) אינם משתנים לפי המין והמספר, כמו שכנויי־הקנין „שלי", „שלך" אינם משתנים בעברית לפי המין והמספר של הקנין. באנגלית מכירים את מין התואר רק מתוך שם־העצם, ששם־הלווי נלוה אליו, כי באנגלית מחויב תמיד שם־הלווי להיות סמוך לשם־העצם ושלא להפרד ממנו. בסקירה ראשונה נראית דרך זו גרועה מדרך שאר הלשונות, שבהן יכול התואר לעמוד לבדו ולהיות מובן על־ידי מה שיש לו סיום מיוחד למין, למספר ולערך; ואולם באמת מקלה דרך זו של סמיכות שם־התואר למתואר את ההבנה: אין צורך לדלג על המלות המַפסיקות שבינתים כדי לחבר בהגיון את התואר למתואר. והואיל ושם־הלווי ראוי הוא להיות סמוך לשם־העצם, שוב אין צורך בסיום מיוחד לתואר, שהרי הסימנים שלו כבר מצויים הם בשם־העצם. והלא בזה ב ל ב ד נבדל שם־העצם משם־התואר, ששם התואר אינו בא לבדו, אבל שם־העצם בא לבדו. והוא הדבר בעברית. בעברית אין כל שם־תואר מ י ו ח ד, כי שם־התואר מחויב הוא תמיד להיות סמוך לשם־העצם; ואז שוב אין שום צורך בסיום מיוחד; שהרי את המין והמספר של העצם כבר יודעים אנו משם־העצם גופו. לתואר משתמשים בעברית בסמיכות או בתמורות־הסמיכות. למשל: „כוס־זהב"; „כוס של כסף"; „כוס של ברכה"; „חוט של חסד"; „דבר שבקדושה". ויש, איפוא, הבדל בין „איש־ירושלים" ובין „ירושלמי". שם „ירושלמי" השם־עצם הוא, כמו ברוסית москвичъ, одесситъ, בעוד „שאיש־ירושלים" או „מירושלים" זהו שם־התואר,

19) ואולם יש במשנה גם: „מ א י ז ה ט ע ם אינו מביא", ביכורים, פ"א, מ"ב (המערכת).

כלומר שם־הלווי. כי במקום שם־התואר באה בעברית תמורתו: שם־הלווי, שם־הסמיכות. למשל:

הוֹרַאת־שָׁעָה [20]),	אִישׁ־חֶסֶד,
חַיֵּי־שָׁעָה [21]),	לְחֶם־חֹם [32]),
צְרוֹר־שָׁעָה [22]),	אַנְשֵׁי־רֶשַׁע,
מְנָחַת־שָׁעָה [23]),	יִלְדֵי־פֶּשַׁע,
חַיֵּי־עוֹלָם [24]),	אָדָם־הַמַּעֲלָה,
צְרוֹר־עוֹלָם [25]),	עָרֵי־חוֹרֶב,
בֵּית־הָאוֹפֶל [26]),	עֲצַת־רָע,
שׁוֹר־הַמִּדְבָּר [27]),	אַנְשֵׁי־יוֹשֶׁר,
שׁוֹר־הַהַקְדֵּשׁ [28]),	שַׁעַר־הַתָּוֶךְ,
כְּלֵי־חוֹל [29]),	רוּחַ־הַקֹּדֶשׁ,
כְּלֵי־קֹדֶשׁ [30]),	הַר־הַקֹּדֶשׁ,
לְשׁוֹן־הַקֹּדֶשׁ [31]),	מַקֵּל־עֵו,
קְדֵשֵׁי־חוּץ,	מַטֵּה־תִּפְאָרָה.

בכל המאמרים האלה יש מושג שם־הלווי הנסמך לשם־העצם ואין לו, איפוא, שום צורך בסיום מיוחד למין ולמספר, כמו שאין צורך בשם־התואר האנגלי לסיום מיוחד למין ולמספר.

תמורת הסמיכות נתחדשה המלה שֶׁל, למשל:

מִטָּתוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה,
בֵּית־דִּין שֶׁל־מַעֲלָה,
בֵּית־דִּין שֶׁל־מַטָּה,
דְּבָרִים שֶׁל־טַעַם,
כּוֹס שֶׁל־בְּרָכָה,
שֶׁל אֶמֶשׁ,
שֶׁל אַחַר,

20) ספרא, כ"ד, י"ב.
21) ביצה, ט"ו, ע"ב.
22) כלים, פכ"ו, מ"ד.
23) רש"י. שמיני, ד'.
24) ביצה, שם.
25) כלים, שם, שם.
26) נגעים, ב', נ'.
27) משנה, בבא קמא, פ"ד, מ"ו.
28) שם, שם.
29) משנה, זבחים, פ"נ, ט"ב.
30) שם, שם.
31) משנה, סוטה, פ"ט, מ"ו.
32) שמואל א', כ"א, ו'.

שֶׁל הַיּוֹם,
מְשָׁל יִשְׂרָאֵל עַל שֶׁל נָכְרִים [33],
מְשָׁל אָבִיו,
בֵּין מְשָׁלָה, בֵּין מְשָׁל חֲבֵרְתָּה,
מְשָׁל אַשְׁתַּקַד [34],
שֶׁלֹּא יִתֵּן שֶׁל מַעֲלָן שֶׁל מַטָּן [35],
אֶת שֶׁלְּפָנֶיהָם שְׁכֵחָה וְאֶת שֶׁלְּאַחֲרֶיהָם אֵינוֹ שְׁכֵחָה [36],
סוֹתֵר אֶת שֶׁלְּפָנָיו [37],

במקום „של" בא לפעמים, כדי לתאר את השיכות והתכלית, צרוף הלמ"ד, למשל: „דברי הימים ל־מלכי ישראל", „מומר ל־תיאבון" [38]. בלשון המשנה נתרחב השמוש בסניף „שב" להוראת התואר, למשל:

תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב,
תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה,
דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה,
דָּבָר שֶׁבְּמִדָּה, שֶׁבְּמִשְׁקָל וְשֶׁבְּמָנִין [39],
אֲבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם [40],
דְּבָרִים שֶׁבַּלֵּב,
מוּמִין שֶׁבַּסֵּתֶר [41],
מוּמִין שֶׁבִּגְלוּי [42],
עֲצָמוֹת חַיָּה שֶׁבִּים [43],
נַחְשׁוֹל שֶׁבִּים [44],
כַּרְפַּס שֶׁבִּנְהָרוֹת [45],
כְּסֵבֶר שֶׁבֶּהָרִים [46],
תְּמָרִים שֶׁבֶּהָרִים [47],
פֵּירוֹת שֶׁבָּעֲמָקִים [48],

33) דמאי, פ"ה, מ"מ.
34) משנה, בבא בתרא, פ"ו, מ"ג.
35) ירושלמי, שבת, פ"ב, ראש הל"נ.
36) פאה, פ"ו, מ"ד.
37) זבחים, פ"א, מ"ב.
38) ומעין זה נתחדש: „בית־ספר לבנות".
39) משנה, שבועות, פ"ו, מ"ו.
40) משנה, סוטה, פ"מ, מט"ו.
41) שם, כתובות, מ"ז, מ"ת.
42) שם, שם.
43) כלים, פ"י, מ"א.
44) יומא, ל"ח, ע"א.
45) שבועות, פ"ט, מ"א.
46) שם, שם.
47) בכורים, פ"א, מ"ג.
48) שם, שם.

תַּכְשִׁיטִין שֶׁבַּחוּץ [49]),
תַּכְשִׁיטִין שֶׁבִּפְנִים [50]),
הָאוֹרֶז שֶׁבְּחוּצָה־לָאָרֶץ [51]),
נַחַשׁ שֶׁבַּבַּיִת,
הַיְתוּשִׁים שֶׁבַּכְּלִיסִין [52]),
הַזִּיזִין שֶׁבָּעֲדָשִׁים [53]),
הַתּוֹלָעִים שֶׁבַּתְּמָרִים [54]),

עתה נדע, שהשמות: „עליון", „תחתון" הם לא שמות־תואר, אלא שמות־עצם. והרי לדוגמה שמות־התואר לעומת שמות־העצם:

שמות־עצם ובינונים.	שמות־לווי.
עֶלְיוֹן	בֵּית־דִּין שֶׁל מַעְלָה (ולא „עליון"),
תִּיכוֹן	שַׁעַר־הַתָּוֶךְ,
חִיצוֹן	קָדֶשׁ־חוּץ, תַּכְשִׁיטִין שֶׁבַּחוּץ,
קָדוֹשׁ	הַר־הַקּוֹדֶשׁ, רוּחַ־הַקּוֹדֶשׁ, לְשׁוֹן־הַקּוֹדֶשׁ, בְּשַׂר־קוֹדֶשׁ
פְּנִימִי	תַּכְשִׁיטִין שֶׁבִּפְנִים,
חַם	לְחֶם־חֹם,
יָשָׁר	אַנְשֵׁי־יוֹשֶׁר,
חָסִיד	אִישׁ־חֶסֶד.

נמצא, שהלשון העברית מצוינת היא בקצור שם־הלווי, כמו שהיא מצוינת בקצור נטיות־הפעלים והשמות, ועדיפה היא, איפוא, מיוונית ומרומית בנידון זה, ביוונית, למשל, משתנה שם־התואר לפי ארבעת יחסים ושלשה מספרים ושלשה מינים. ברומית משתנה שם־התואר רק לפי שלשה מינים ושני מספרים אבל קודם הַטָּיָתו של שם־התואר חייבים לדעת בתחלה את מין שם־העצם המתואר ואת מספרו ואת יחסיו וחייבים, איפוא, לדעת לצורך זה כשבעים צורות־יסוד של שם־העצם; ואם נוסיף על אלה את ערך־הדמיון ואת ערך־היתרון, שמַטִּים אותם גם־כן, הרי יגדל המספר יותר ויותר. בעברית, כמו באנגלית, אין כאלה, ובזה הוקלו שתי הלשונות האלו, ובזה הן עולות על לשון רומית ולשון יונית והלשונות האירופיות הדומות להן: תמיד טובה היא אותה המכונה, שאין לה צורך בחוליות מרובות ומיותרות, שהרי חוליות אלו בולעות חלק מן הכח, שזולתן

49) ברכות, כ"ד, ע"א.
50) שם, שם.
51) דמאי, פ"ב, ט"א.
52) חולין, פ"ן, ראש ע"ב.
53) שם, שם.
54) ספרא, י"ב, א'.

היתה המכונה מוציאתו על הפעולה העיקרית והתכליתית, כאמור למעלה. במקום „הגרמים השמימיים" צריך לומר: „הגרמים שבשמים", כמו „אבינו שבשמים", וכדומה; וכן ראוי להיות „החומץ של פחם" ולא „החומץ הפחמי", שיש לו באמת הוראה אחרת: „החומץ של העוסק בפחם".

ואולם ראוי להעיר על השמוש בסניף „שֶׁבְּ": בו משתמשים ביותר בנוגע לעצם, שנמצא עדיין בתוך עצם אחר, למשל: „השוקת שבסלע"[55]. הסלע גדול הוא מדפנותיה של השוקת. אבל „כוס של כסף" — אין הכוס קבועה בכסף, אלא היא נבדלת, והכסף הוא עצם הכוס, ולא יותר מן הכוס. ובכן ראוי להבדיל, למשל, בין „בית של קֶרח" ובין „בית שבקרח". וכן ראוי להבדיל בין „אנשי־ירושלים" (שהם נמצאים בירושלים) ובין „אנשים מירושלים" (שכבר יָצאו מירושלים והם בעיר אחרת): בשם האחרון משתמשים לתואר, לשם־לווי, ואינו משתנה לפי המין והמספר. כבר אמר הרמב"ן בספרו „האמונה והבטחון", שמפני רגילותנו בלשונות הגויים נעלמים ממנו הרבה דברים בעברית. הוא צדק לגמרי. הנה, למשל, שם־התואר, שמתהווה על־ידי „מ" (מ"ם חרוקה), על־ידי אות זו נבדל שם־היחס, שהוא באמת שם־עצם, מתואר־היחס, שיש לו דין שם־לווי, שלפיכך הוא בא תמיד בלוית שם־העצם. למשל:

„יְכַרְסֻמֶּנָּה חֲזִיר מִיַּעַר"[56);
„מְלַמֵּד שֶׁתִּינוֹק מִישְׂרָאֵל עָתִיד לְפַשּׁוֹט אֶת יָדוֹ לְתוֹךְ
עֵינוֹ שֶׁל צְפְעוֹנִי וּמוֹצִיא מֶרָה מִתּוֹךְ פִּיו"[57);
„אָדָם מִישְׂרָאֵל"[58);

וכן כבר הורגלנו להשתמש בשמות מעין:

הַגָּאוֹן מִוִּילְנָה,
הַמַּגִּיד מִדּוּבְנָה,
הַמַּגִּיד מִכֶּלְם, ועוד.

ובאמת נכוחה היא תמונה זו; כי השם „וילנאי", למשל, הוא שם־עצם, כמו שהשם москвичъ ברוסית הוא שם־עצם. וכן ראוי לומר: „הפועלים מארץ־ישראל", ולא „הפועלים הארצישראליים", שיש בזה טעות לדעת־הכל: הלא כל דרדק, שהתחיל ללמוד את הדקדוק, יודע, שבעברית משתנה בשם־היחס הכפול רק השם השני בלבד, ודרך זו נהוגה גם בלשון־המקרא וגם בלשון המשנה והגמרא, למשל:

55) מקוואות, פ"ד, מ"ה.

56) תהלים, פ', י"ד.

57) ספרא, כ"ו, ו'.

58) דברים רבה, פ"א ופי"א.

בֵּית־לֶחֶם — בֵּית־הַלַּחְמִי,
בֵּית־אֵל — בֵּית־הָאֵלִי.
נְהַר־פְּקוֹד — נְהַר־פְּקוּדִי („נהר־פקודאה")[59].

ואפילו שמות מורכבים כ„אביעזר" ו„בנימין" מתפרדים ליסודותיהם בשם־היחס, למשל:

אֲבִיעֶזֶר — אֲבִי־הָעֶזְרִי,
בִּנְיָמִין — בֶּן־יְמִינִי.

ועל אחת כמה וכמה, שאין להטות את השם הראשון בשמות הנבדלים מעין „ארץ־ישראל" ולומר: „אַרְצִי־שְׂרָאֵלִי", כאילו היה השם „ארץ־ישראל" שם פשוט ולא כפול.

בחדושים כאלה לא תוכל הלשון לְהתרחב כלל וכלל. הם דומים רק לבשר חי, שאסור לקיימו. כבר הגיעה השעה לחדל מלהשתמש בשם־היחס לצורך שם־התואר. כמה נאה וקל הוא סגנון לשון־המשנה: „מלמד שתינוק מישראל עתיד לפשוט את ידו", וכמה כבד הוא וזר הסגנון מעין: „מלמד שהתינוק הישראלי עתיד לפשוט את ידו". ולא עוד אלא שפירוש „תינוק ישראלי" הוא תינוק, שהוא ישראל, כמו „אנשים אחים", „אשה נביאה", „אשה חכמה", „אשה זונה", „עבד עברי". השם הכפול הזה הוא לא שם־התואר אלא שם־הביאור, כמו שאומרים ברוסית врачъ женщина, כאמור למעלה.

וכמו כן יש לנו שם־לווי, שהוא משמש תואר לתכלית. למשל: „היה בלן ל־רבים, סַפָּר ל־רבים, נחתום ל־רבים"[60]. אף כאן אנו רואים, ששם־התואר אינו צריך להיות דוקא שם, שיש לו נטיה במין ובמספר — כל זה בא לנו מ„רגילותנו בלשונות־הגויים", בלא שאנו שמים לב למה שיש גם גויים, שצורות לשונותיהם שונות ומשונות ואין נטיה לשם־התואר שלהם, למה שחוסר־נטיה מעלה היא ולא חסרון, והעיקר — שכך הוא רוחה של לשוננו הלאומית והמיוחדת במינה*).

59) חולין, קכ"ו, ע"א.

60) ספרא, כ"ה, ל"ה.

*) המחבר, שצרק בהרבה דברים, הולך בהשקפה זו לשיטתו, שיטת הרומנטיקה והאדיקות בצורת־הלשון הישנה. אולם שיטה זו עוצרת לפעמים בעד התקדמותה של השפה המתחדשת וקמה לתחיה (המערכת).

*

לְהַרְחָבַת הַלָּשׁוֹן וּתְקָנָתָהּ

מאת מ. ב. לַאזָבְּנִיק.

א

שמות־התואר [1].

שם־התואר בספרות העברית החדשה כמעט שנשאר קפוא על מדרגת־התפתחותו הראשונה בתקופת־המקרא. שמות־תואר חדשים אנו בונים לרוב רק בהוספת הסוף „־י“; אבל תמונה זו, מלבד מה שאינה נעימת־צלצול, יכולה לפעמים קרובות להיות מוחלפת בגוף־מדבר, שסופו גם כן „־י“. מן השם אֹפִי, למשל, אנו בונים תואר חדש „אֲפָיִי“ על משקל חָדָשׁ — חֲדָשִׁי, אבל „אֲפָיִי“ — הוראתו יכולה להיות גם „האפי שלי“. ואם נרצה לבנות מן השם „עָצָב“ (נערוו) שם־תואר על־ידי הוספת הסוף „־י“, תהא צורתו רק עָצָבִי — והשומע לא יעלה גם על דעתו, כי שם־תואר לפניו. ולפיכך אני מציע להרחיב את השמוש בהסוף — „ין“, שנמצא במשנה ובתלמוד: „חוּרִין“, „עֲבָרִין“, והיה לנו שם חדש מן „עָצָב“ — „עֲצָבִין“ (אדם, שעצביו נרגזים תמיד) ושם־תואר חדש „עֲצָבִיני“. כן נקבל שם־תואר חדש מן „אֹפִי“ — „אֲפִינִי“; מן „אָנֹכִי“ — שם־עצם „אֲנוֹכִין“ (איגואיסט) ושם־תואר „אֲנוֹכִינִי“. אז שוב לא יהא לנו צורך לדבר חצי־עברית וחצי־לועזית: „תכונה איגואיסטית“, נגיד פשוט: „תכונה אנוֹכִינִית“. גם השם „אנוכינוּת“ יותר עֶרֶב לאזננו מן השם „אנוֹכיוּת“; אך תמונה אחרונה זו כבר נתקבלה ונתאזרחה וקשה יהיה להוציאה.

הסוף — „ין“ יציין לנו רק תכונה קבועה בעצם, תכונה, שלא נפלה בו במקרה ושאינה עוברת; בשביל תכונות ארעיות נשתמש בהסוף „־ון“ „־וני“. מן הפועל „זכה“, למשל, אנו יכולים לבנות שם „זְכִיוֹן“ (דבר שזכו בו; לא „זכיה“, שהיא שם־הפעולה) ושם־תואר „זְכִיוֹנִי“, מן „שיר“ אפשר לבנות שם־תואר „שִׁירוֹנִי“, מן „ילד“ — „יַלְדוֹנִי“ ועוד הרבה אחרים [2].

מובן, אף כאן אין אנו קובעים מסמרות בדבר, „והתחומים יונקים זה מזה“. מן השם „אריה“, למשל, יותר נכון לבנות את התואר „אַרְיוֹנִי“ ולא „אַרְיֵנִי“; דברים אלו — החוש הלשוני צריך להבחין בהם.

---

[1] עיין שני המאמרים הקודמים, של יעקב זלוטניק ו. אלשריף (המערכת).

[2] עיין על כל זה „שפת עבר — שפה חיה“ לד"ר יוסף קלוזנר, עמ' 60—61.

על־ידי תמונות אלו תתעשר השפה עושר מרובה, וגם המדברים בה יתרגלו להבחין בין הגונים השונים של המלים. הלא יהיה הבדל רב בין האמרות: „אלה הם דברים ילדוניים" (דברים, שרק ילד יכול להגיד או לעשות אותם) — „אלה הם דברים ילדותיים" (דברים, שהיו או שיכולים להיות רק בימי הילדות), — ועד עתה משתמשים בהתואר „ילדותי" לשתי ההוראות גם יחד. גם השם „ילדונות" (מצב־נפש או הלך־נפש מתאים רק לילד) יהיה שונה בהוראתו מן השם „ילדות".

כן, אנו צריכים עוד ליהד את השמות הלועזיים המסתיימים בהסוף „יסט": „קאריריסט", „פילימוניסט" וכדומה. כל מי שהחוש הלשוני העברי לא לקה בו צריך יהיה להודות, כי זה הוא מעין טלאי על־גבי טלאי, שמקהה את חוש־השמע הלשוני ופוגם את הטעם היפה. והלא גם לזה אנו יכולים להשתמש בתמונה, שבאה במשנה ובתלמוד, ושעד עכשו לא שמו לב לה. תמונה זה מסתיימת בסוף — „תָן": רַעֲבָתָן, עֲנוּתָן, גַאוָתָן — ומציינת, כי תכונה ידועה, שהיא מצויה גם בשאר בני־אדם, מתגלית באדם ידוע במדה יותר מרובה; אפשר להרחיב הוראתה של תמונה זו ולציין בה אדם המסור יותר מאחרים לאיזו עבודה רוחנית או לאיזו תנועה חברותית — בכלל נשתמש בה בכל אותם המקרים, שבלועזית משתמשים בתמונה המסתיימת ב„יסט". וכך נאמר: פּוּבְּלִיצִיתָן, פּילימוניתָן, קרירתָן, גימנזיתָן, אידיאליתָן וכדומה. באופן זה יצאו לנו גם שמות־תואר חדשים: פּוּבְּלִיצִיתָנִי, אידיאַלִיתָנִי וכדומה.

תמונה זו תיהד לנו המון מלים לועזיות, שאי־אפשר לנו בלעדיהן ושעד הנה השתמשנו בהן כל אחד מתוך נקיפת־לב. הסבא מנדלי מוכר ספרים רצה להשמיט את ה„טית" הסופית מהתמונה הלועזית הנזכרת וכתב „מונופוליסים חדשים" (מן „מנפול" שבמשנה); הסופרים האחרונים התחילו כותבים „פילימוניסטן" — הלא כל זה רק סימן, שחוש־השמע הלשוני של הסופרים מחה בסתר כנגד התמונות הזרות, שפגמו את ההרמוניה הלשונית העברית ועמדו לשטן על דרך ההתפתחות הנורמאלית.

ב.

תואר־הפועל „לַגַמְרֵי".

גם תמונה זו חוש השמע העִבְרִיתָנִי מוחה כנגדה, ובארץ־ישראל וגם בחוץ־לארץ כבר התחילו משתמשים בנטית מלה זו ביחיד: לְגַמְרִי, לְגַמְרָךְ [3])

[3]) יש שרוצים לנקד מלים אלו בצורתם הארמית דוקא מן „גמר": „לְגַמְרֵי", „לְגַמְרָךְ" ועוד. אבל אף כזה אנו הולכים כנגד החוש הלשוני החי. כל העם קורא „לְגַמְרֵי", ואם בנסמכים „לְגַמְרֵי", צריכה נטית היחיד בעברית להיות „לְגַמְרִי". הקריאה העברית החיה והדקדוק הארמי המת והזר — הקריאה החיה קודמת!

ועוד. אבל יש עוד רבים, שמתעקשים להשתמש במלה זו בצורתה התלמודית ולהם אנו צריכים לברר את הזרות שבתמונה זו.

בארמית באים לפעמים ה„נסמכים" במקום ה„נפרדים". ובתלמוד אנו נתקלים בזה על כל צעד, כמו „גברי בעי חיי" (קידושין, ל"ד, ע"א), „תרי קלי מחד גברא לא משתמעי" (ר"ה, כ"ז, ע"א), „גיורא עד עסרא דרי" (סנהדרין צ"ד, ע"א), „מאה קרי בזוזא" (פסחים, קי"ג, ע"א), „מאה זוזי בעסקא" (יבמות, ס"ג, ע"א), כל „עבידי אנשי" ו„אמרי אנשי", והרבה כיוצא באלו. על־פי זה באו גם המלים הידועות: „כל נדרי ואסרי ושבועי וחרמי וכו" במקום „כל נדרים" וכו'; על־פי זה בא תואר־הפועל „בַּהֲדֵי הֲדָדֵי", ועל־פי זה בא גם „לְגַמְרֵי" במקום „לְגַמְרִין", כמו „לחלוטין", „לסירוגין" ועוד כאלה. אבל אנו — הלא עברית אנו כותבים ומדברים, ובעברית אין מקום לתמונות דקדוקיות ארמיות; אלו מכניסות רק ערבוביה, מקהות את חוש השמע הלשוני ופוגמות את הטעם. אם באמת לתחיה לשונית אנו שואפים, צריכים אנו להשליט הרמוניה גמורה בכל מה שאנו כותבים ומדברים; כי רק מתוך הרמוניה לשונית תוכל האוזן העברית, המתעוררת לתחיה, לשוב ולהגיע לאותה ההבחנה הדקה מן הדקה, שבלעדה אין מקום לשום התפתחות נורמאלית.

*

הָעוֹלָם הַחִיצוֹן

(פרטי-מלים)

מאת נ· מ· נובוסֶלִיצקי·

I· הַבַּיִת

א· הַבִּנְיָן

בִּנְיָן, Gebäude, bâtiment, édifice, зданіе,

אַגַּף-הַבִּנְיָן, Seitenbau, Flügel, aile de maison, флигель,

פְּנֵי-הַבַּיִת, חֲזִית (ז'), Vorderseite, façade, фасадъ,

קוֹמָה, דִּיוֹטָה, Stock, étage, этажъ,

סוֹרָג, חִפּוּי, Pfahlwerk, palissade, палисадникъ,

עֲלִיַּת-קִיר, מַעֲלָה, Obergemach, mansarde, мансарда, верхній этажъ.

גַּג (-וֹת), מִכְסֶה, Dach (das), toit, крыша, кровля,

מְזִחִילָה, דְּלֻפָּה, Dachröhre, gouttière, égout, водосточная труба,

אַרְבַּת-הָאָשְׁן, מַעֲשָׁנָה, Schornstein, cheminée, дымовая труба,

כַּרְפֵּב, פְּסִפָּס, Gesims (das), corniche (la), карнизъ,

מַעֲקֶה, גְּזֵרָה, Balkon, Erker, perron, balcon, porche (le), крыльцо, балконъ

מִרְפֶּסֶת, Terrasse, véranda, terrasse, веранда, терраса,

כֶּבֶשׁ (ז), מַעֲלָה, Stiege, escalier, лѣстница,

לוּל, Wendeltreppe, escalier tournant, escalier en limaçon, витая лѣстница,

מַדְרֵגָה, מַעֲלָה, Stiege, Treppe, marche (la), ступенька,

מְצִלָּה, פַּעֲמוֹן, זוּג (של דלת), Schelle, Glocke, sonnette, звонокъ,

בַּלְיָא-רַעַם, Blitzableiter, paratonnerre (le), громоотводъ,

סִיוּד, רְפָסוֹת, Stuck (der), Kalkbewurf, plâtre, crépi, crépissure, штукатурка

מָבוֹא (מְבוֹאוֹת), Eingang, entrée, входъ,

שִׁפְשֶׁפֶת, Windfahne, girouette, флюгеръ,

ב· הַמָּעוֹן

דִּירָה׳ מָדוֹר Wohnung, logement, domicile, appartement, жилище, квартира

חֶדֶר׳ מְחִיצָה׳ תָּא Zimmer, chambre, pièce, комната,

חֲדַר־הָאֹכֶל Eßzimmer, salle à manger, столовая,

חֲדַר־הָאוֹרְחִים׳ אוּלָם׳ טְרַקְלִין Saal, salon, гостиная, зала,

חֲדַר־הַיְלָדִים Kinderstube, chambre d'enfants, дѣтская,

חֲדַר־הַכְּתִיבָה׳ לִשְׁכָּה Kabinett, Arbeitsstube, bureau, кабинетъ,

חֲדַר־הַמִּטּוֹת׳ קִיטוֹן׳ קֻבָּה Schlafzimmer, chambre à coucher, спальная,

פְּרוֹזְדוֹר׳ בֵּית־חִיצוֹן Vorzimmer, Vorsaal, antichambre, передняя, прихожая

בֵּית־הַמִּבְשָׁלִים׳ מִטְבָּח׳ מִבְשָׁל[1] Küche, cuisine, кухня,

מִסְדְּרוֹן׳ אֻכְסֶדְרָה׳ מָבוֹא Korridor, corridor, корридоръ, сѣни,

עֲלִיָּה Dachkammer, grenier, combles (les), чердакъ,

מַרְתֵּף Keller, cave (la), caveau (le), погребъ,

תִּקְרָה׳ סִפּוּן Decke, plafond, потолокъ,

רִצְפָּה׳ קַרְקַע Diele, plancher, полъ,

קִיר׳ כֹּתֶל׳ (דּוֹפָן) Wand, mur, стѣна,

חַלּוֹן׳ צֹהַר Fenster, fenêtre, окно,

שְׁמִשָּׁה׳ זְכוּכִית Fensterscheibe, Fensterglas, vitre (la), оконное стекло,

צֹהַר־הַגָּג׳ חָרָךְ Dachfenster, lucarne (la), слуховое окно,

דֶּלֶת׳ פֶּתַח Tür, porte, дверь,

מְזָוָה (— ים)׳ בֵּית־כֵּלִים Vorratskammer, magasin, décharge, кладовая,

מַסְחִיט Griff, bouton de porte, дверная ручка,

צִיר־הַדֶּלֶת Türangel, penture, петля дверная,

צֶלַע־הַדֶּלֶת Türflügel, battant, створъ (двери),

מַשְׁקוֹף Oberschwelle, linteau, притолока,

מְזוּזָה׳ אַמָּה Türpfosten, chambranle (de porte), косякъ,

קוֹרָה (מָרִישׁ) Balken, poutre (la), балка,

סַף׳ מִפְתָּן׳ אַסְקֻפָּה Schwelle, seuil, порогъ,

חָרָךְ׳ חַרְכִּים Fensterrahmen, châssis (le), оконная рама,

[1]) בנוגע למלה „מבשל" מסתיע אני במר ה. ילין, עיין „השלח", חוברת היובל, עמ' 508, הערה ב'.

Fensterladen, volet, ставень, תְּרִיס

Luftfensterchen, vasistas, форточка, אֶשְׁנָב (פִּשְׁפֶּשׁ)

Fensterbank, Fensterbrett, ensuillement, подоконникъ, סַף־הַחַלּוֹן, בָּטָח

Winkel, coin, encoignure, уголъ, פִּנָּה, זָוִית

Tapete, tapisserie, обои, צִפּוּי־הַכְּתָלִים

Riegel, verrou, засовъ, בְּרִיחַ

ג. הַפְּרוֹזְדוֹר

Kleiderhaken, porte-manteau, patère (la), вѣшалка, קֹלֶב

Spiegel, glace, miroir, зеркало, מַרְאָה

Kleiderbürste, brosse à habits, щетка, מִבְרֶשֶׁת

Matte, natte, цыновка, рогожа, מַחְצֶלֶת, מַפָּץ

Spucknapf, crachoir, плевательница, רָקְקִית

ד. חֲדַר־הָאֹכֶל

Bufett, buffet, буфетъ, מִזְנוֹן

Glas, verre (un), стаканъ, כּוֹס (נ׳), צְנְצֶנֶת

Gläserbehälter, verrière, подстаканникъ, בֵּית־הַכּוֹס

Teller, assiette, тарелка, מֶגֶס, פִּנְכָּה, קְעָרִית

Schüsselchen, soucoupe, блюдце, טַס, קְעָרָה

Tasse, Kelch, Napf, tasse, coupe, чашка, чаша, סְפָל, אַגַּרְטָל, גָּבִיעַ

Teebrett, plateau, подносъ, טַס

Teemaschine, samovar, самоваръ, מִיחָם

Teebüchse, boîte á thé, чайница, קוּפְסַת־הַתֵּה

Teekessel, bouilloire, théière, чайникъ, טִיוֹן, קְמְקוּם

Spülnapf, bol, jatte, полоскательница, סְפָל־הַשְּׁטִיפָה

Suppenterrine, vase, ваза (суповая), קְעָרָה, אַגַּרְטָל

Löffel, cuiller, cuillière, ложка, כַּף (ר׳ כַּפּוֹת)

Vorlegelöffel, louche, разливная ложка, דַּחֲשָׁה

Messer, couteau, ножъ, סַכִּין (נ׳)

Schüssel, soupière, миска, קְעָרָה, פָּנָךְ

Messerträger, porte-couteau, подставка для ножей, בֵּן־הַסַּכִּין

מַזְלֵג Gabel, fourchette, вилка,

מַפָּה, צָפִית Tischdecke, nappe, скатерть,

מַפִּית, מִטְפַּחַת-פָּה Serviette, serviette, салфетка,

מִמְלָחָה Salzfaß, salière, солонка,

קַנְקַן Karaffe, carafe (une), carafon, графинъ,

פֶּקֶק, מְגוּפָה Korken (der), bouchon, пробка,

מַחֲלֵץ Korkenzieher, tire-bouchon, пробочникъ,

מַפְצֵעַ Nußknacker, casse-noisette, орѣшн. щипцы,

כּוֹס קְטַנָּה Spitzglas, petit verre, рюмка,

מְחַצֶּצֶת, קִיסֵם-הַשִּׁנַּיִם Zahnstocher, cure-dents (le), зубочистка,

קֻפְסַת-הַסֻּכָּר Zuckerdose, sucrier, сахарница,

מֶלְקָחַיִם, מֶלְקָחָה Zuckerzange, pinces à sucre, щипцы,

סַפֶּל-הַחֶמְאָה Butterdose, beurrier, маслянка,

צְבִיטָה Griff, Henkel, manche, ушко, ручка,

עֶרֶךְ-הַכֵּלִים Gedeck, couvert, приборъ,

כֵּלִים Tischgeschirr, vaisselle, посуда,

ה. הַמִּטְבָּח

טַבָּח Koch, cuisinier, coq, поваръ,

טַבָּחָה, מְבַשֶּׁלֶת Köchin, cuisinière, повариха, кухарка,

תַּנּוּר Ofen, poêle (le), four, печь,

כִּירָה Ofenherd, Feuerplatte, fourneau, плита,

כִּוּוֹן Kochbehältnis, devant de poêle, припечекъ,

צְמִיד-הַתַּנּוּר Ofentür, Feuerklappe, porte de poêle, заслонка,

עֵצִים, עֲצָה Holz, bois, дрова,

גֶּזֶר, גֵּזִיר Holzscheit, bûche, полѣно,

קִיסָם, בְּקִעַת Holzspan, copeau, щепка,

סֹאַר Holzstoß, amas de bois, куча дровъ,

לַהַב, שַׁלְהֶבֶת, לָשַׁח Flamme, flamme, пламя,

נִיצוֹץ (-וֹת), זִיק, שָׁבִיב, גֵּץ Funke, Funken, étincelle, искра,

עָשָׁן Rauch, Qualm, fumée, дымъ,

תִּמְרוֹת-עָשָׁן, מַשָּׁאוֹת Aufsteigender Rauch, tourbillon, клубы дыма,

פֶּחָם Kohle, charbon, уголь,

גֶּחֶלֶת (גֶּחָלִים), רִצְפָּה Glühfeuer, braise, горящій уголь,

גֶּחֶלֶת עוֹמֶמֶת (גחלים עוממות) Glimmende Kohle, charbon couvant, тлѣющій уголь,

אֹפֶר, דֶּשֶׁן Asche, cendre, зола,

רֶמֶץ Heiße Asche, cendre chaude, горячая зола,

נְפוּחַ, לִבּוּי Anfachen, souffle, раздуваніе огня,

מֶלְקָחָה Feuerzange, pincettes, щипцы для угля,

כְּנוֹן, מַחְתָּה Kohlenbecken, Kohlenpfanne, réchaud, жаровня,

אוּד Flammkohle, Feuerbrand, Rauchkohle, tison, fumeron, головня,

סִיר (זו"נ), ־ים, ־ות, קְדֵרָה, פָּרוּר, גָּרָף Topf, pot, горшокъ,

פַּחַר Irdener Topf, pot de terre, глиняный горшокъ,

דּוּד, יוֹרָה Kochkessel, marmite, chaudron, котелъ,

פַּטְפּוּט Dreifuß, Feuerbock, trepied, треножникъ, подставка для горшка,

קַלַּחַת, אַלְפָּס Kochpfanne, Kasserolle, casserole, кастрюля,

מַחֲבַת, טָגָן, מַשְׁרַת Bratpfanne, poêle (la), сковорода,

מַרְחֶשֶׁת Siedekessel, boilleur, кипятильникъ,

יְתוֹךְ Ofengabel, attrape, ухватъ,

קוֹלָס, אוּד Ofenkrücke, fourgon, attisoir, кочерга,

מַגְרָפָה, יָעָה (ז'), מִרְדֶּה Schaufel (die), pelle, лопата,

מַרְבֵּד Rührholz, brassoir, мѣшалка,

עֵץ-פָּרוּר, בַּחֲשָׁה Rührlöffel, écumoire, уполовникъ,

מְדוֹכָה, מַכְתֵּשׁ, כֹּתֶשׁ Mörser, mortier, ступка,

מָדוֹךְ, עֲלִי Mörserkeule, Stössel, pilon, пестъ,

כְּתִישָׁה Zerstoßen (das), pilage, толченіе,

מִגְרֶרֶת Reibe, Reibeisen, râpe, терка,

מַשְׁפֵּךְ, אַפַּרְכֶּסֶת Trichter, entonnoir, воронка,

מְסִנֶּנֶת, מַשְׁמֶרֶת Seihe, passoire, цѣдилка,

בַּקְבּוּק, פַּךְ (פַּכִּים), צְרָצוּר Flasche, bouteille, бутылка,

שְׁרַבְרוּב Wasserleitung, conduit d'eau, aqueduc, водопроводъ,

בֶּרֶז, דַּד Zapfen, robinet, кранъ,

מֶרְזֵב Abfluß, Rinne, égout, стокъ,

לָגִין (לְגִינִין), כַּד, צַפַּחַת Krug, Kruke, cruche, pot à l'eau, кувшинъ,

זְרֵבוּבִיָּה Schnauze, bec, носикъ кувшина,

חָצָב Irdener Krug, cruche de terre, глиняный кувшинъ,

Kufe, Wasserzuber, cuve, cuveau, чанъ, גִּגִּית, מַעֲטָן (של זיתים)

Holzkanne, Kanne, broc, жбанъ, טְפִיחַ

Krüglein, cruchon, cruchette, кружка, כּוּז, טְפִי

Eimer, seau, ведро, שָׁאוֹב, כַּד, דְּלִי (דְּלָיִים)

Wasserstrahl, courant, fil, струя воды, זֶרֶם, קֻלַּח, סִילוֹן, זִנּוּק

Siedendes Wasser, eau bouillante, кипятокъ, מֵי־גְּלָשִׁים, גָּלָשׁ, רוֹתְחִין

Kochendes Wasser, eau pétillante, шипучая вода, מַיִם זֵידוֹנִים

Warmes Wasser, eau chaude, теплая вода, חַמִּים, חַמִּין

Kaltes Wasser, eau froide, холодная вода, צוֹנֵן

Lauwarmes Wasser, eau tiède, тепловатая вода, פּוּשָׁרִין

Unbrauchbares Wasser, מֵי־שְׁפֵיכוּת, מַיִם מְפִים, מַיִם עֲכוּרִים

Schädliches Wasser, eau trouble, eau nuisible, негодная вода

Wasser, das während der Nacht gestanden, eau qui avait dormi durant la nuit, стоявшая ночь вода מַיִם שֶׁלָּנוּ,

Frisches Wasser, eau fraîche, свѣжая вода, מַיִם חַיִּים

Salzwasser, eau solée, соленая вода, מֵי־מֶלַח

Dampf, vapeur, паръ, אֵד, קִיטוֹר, (עָשָׁן)

Mist, immendices, ordures, мусоръ, אַשְׁפָּה

Kehrbesen, Kehrwisch, balai, вѣникъ, מַכְבֵּד, מַכְבֵּדוֹת

Besen, balai, метла, מַטְאֲטֵא

Korb, corbeille, cabas, корзина, лукошко, סַל, טֶנֶא, דּוּד

Deckel (der), couvercle (le), покрышка, מְכֻסֶּה (מְכָסָאוֹת), כְּסוּי

Griff, manche (le), рукоятка, נָצָב, יָד (יָדוֹת)

Messerklinge, Messerschneide, lame, лезвіе, לַהַב, פִּי־

Scharte, brèche, зазубрина, פְּגִימָה

Großes Messer, couteau de cuisine, кухонный ножъ, מַאֲכֶלֶת

Bäckermesser, couteau à découper, ножъ для тѣста, קֶרֶץ

Axt, hache, топоръ, קַרְדֹּם, גַּרְזֶן

Schärfe, tranchant, острie топора, זַכְרוּת

Axthelm, tête de hache, обухъ, מַקּוֹף, עֹשֶׁף

Kohlhacke, Hacke, Hackmesser, couperet, сѣкачка, קוֹפִיץ

Sack, sac, мѣшокъ, куль, שַׂק, גּוֹלָף

Mulde, auge (une), корыто, עֲרֵבָה

Backtrog (der), Teigmulde, huche, pétrin, квашня, מָלוּשׁ, מִשְׁאֶרֶת

סְרִיד, סְרִידָה Mulde, éventaire, лотокъ,

מַעֲרוֹךְ, מַעֲגִילָה Rollholz, Teigrolle, rouleau, скалка,

מְרֵדָה Schaufel, petite pelle, лопатка,

נָפָה, כְּבָרָה, מַכְבֵּר Sieb, Mehlbeutel, crible, tamis, сито,

קַרְקָרָה Boden (des Eimers), fond, дно,

קְעָרָה, כּוֹף curette, écuelle, миска,

קֶמַח Mehl, farine, мука,

סֹלֶת (סְלָתוֹת) Feines Mehl, fleur de farine, тонкая мука,

שְׁמָרִים (שֶׁמֶר) Hefe, levûre, lie, дрожжи,

בָּצֵק, עִיסָה (עֲרִיסָה) Teig, pâte, тѣсто,

גֻּבְלוּל Teig (ein Stück), morceau de pâte, кусокъ тѣста,

מְלִמוּלִין Krümchen, miettes, крошки тѣста,

מַחְמֶצֶת, מְשְׁאֶרֶת, שְׁאוֹר Hefeteig, levain, квашеное тѣсто,

מֶלַח Salz, sel, соль,

צָרִיף Alaun, alun, квасцы,

פֶּלֶס, טַרְטָן Schnellwage, peson, безменъ,

בְּשׁוּל Kochen (das), cuisson, варка, стряпанье,

בַּשֵּׁל Kochen, cuire, варить, стряпать,

הִתְבַּשֵּׁל, הִתְעַכֵּל Gekocht sein, être cuit, свариться,

צָלָה, כָּבַב (בשר), טָגַן (דגים), קָלָה, חָרַךְ Braten, rôtir, griller, frire, жарить, поджаривать

חָלַט (טֵה), מָלַל (את הקדרה) Einkochen, cuire dans l'eau, заварить,

עָרַס Mehlbrei einrühren, cuire le gruau, заварить кашу,

אָפָה, לָבַב Backen, cuire, печь,

נָעַר (את הקדרה), הָגִיס (ב..), מָלַח Umrühren, durchrühren, remuer, мѣшать (въ горшкѣ), перемѣшать

הָמְחָה, מָחָה, מָזַג, בָּלַל Zerfließen machen, auflösen, mêler, mélanger couper, растворять, разбавлять

שָׁקְשֵׁק, שָׁרָה, הִרְטִיב, לָתַת, טָבַל הַטְבִּיל, סָפַת, הַטְפִּיחַ Anfeuchten, mouiller, намочить, смачивать

שָׁטַף, הָדִיחַ Schwenken, rincer, полоскать,

שָׁחַט, (סָחַט), מָצָה, מָצָה Auspressen, exprimer, выжимать,

נָטַף, רָעַף, בָּצַץ, טָפְטַף, נָטַף, הַטִּיף Träufe(l)n, triefen, dégoutter, (verser goutte) капать

Brocken, bröckeln, zerkrümeln, émietter, hacher, (de le viande), פָּרַר, פִּלַּח
накрошить

Abschälen, écaler, peler, облупить, קָלַף, קִלַּף, פִּצֵּל

Spalten, zerspalten, fendre, расщепывать, בִּקַּע, סִדֵּק, פָּצַם

Sieben, cribler, tamiser, просѣвать, כָּבַר

Seihen, durchseihen, filtrer, цѣдить, סָנַן, בָּרַז

Brühen, échauder, облить кипяткомъ, שָׁלַק, הִגְעִיל

Gießen, eingießen, verser, лить, вливать, שָׁפַךְ, יָצַק, הִזְחִיל (מים), מָזַג

Herauslassen (das Wasser), lâcher, выпускать воду, פָּטַר מַיִם

Auslegen (das Holz), attisser le feu, разложить дрова, עָרַךְ אֶת הָעֵצִים

Stellen (den Topf), mettre le pot sur le feu, ставить горшокъ, שָׂפַת

Sieden lassen, faire bouillir, кипятить, רִתַּח, הִרְתִּיחַ

Sieden, bouillir, bouilloner, кипѣть, רָתַח, גָּלַשׁ

Tee stark werden lassen, infuser (le thé), настаиваться, הִתְמַצֵּה

Anschwellen, aufgeblasen werden, gonfler, вздуваться, נָפַח, תָּפַח, בָּעְבֵּעַ

Auskratzen, racler, выскребать посуду, מָחָה בִּכְלִי

Kneten, pétrir, мѣсить, גָּבַל, לוּשׁ, גָּלְגֵּל

Säuern, sauer machen, faire fermenter, заквашивать, חָמֵץ

Rollen (den Teig), rouler, катать тѣсто, עָרַךְ

Lau machen, rendre tiède, дѣлать тепловатымъ, הִפְשִׁיר, צִנֵּן, קֵרֵר, הָקַר
(охлаждать)

Erwärmen, échauffer, нагрѣвать, חִמֵּם

Verderben, gâter, испортить блюдо (תבשיל) הִקְדִּיחַ

Anfachen (das Feuer), souffler, раздувать огонь, שִׁיף, לִבָּה

Aufflammen, sich entzünden, flamber, flamboyer, הִתְלַבָּה, הִנְשִׁק
воспламеняться, разгораться

Von Asche reinigen, enlever la cendre, снимать пепелъ, דִּשֵּׁן

Bestreuen (mit Asche), couvrir de cendre, обсыпать золой, קִטֵּם, רִמֵּץ

Salzen, saler, посолить, מָלַח, כִּבֵּשׁ

Einreiben, râper, натирать, סָפַג, סָפַת

Butter schlagen, battre de beurre, выбивать масло, חִבֵּץ, בָּטַשׁ

Butterfaß, baratte, пахталка, מַחְבָּצָת

Käse machen, faire des fromages, приготовлять сыръ, גִּבֵּן

Umrühren, battre des oeufs, взбалтывать яйца, פִּעְפֵּעַ

Entkernen, écosser, вылущивать (орѣхи, миндаль), פָּצַע, פָּצַע, פָּרַק

Zerstoßen, piler, толочь, כָּתַשׁ, כָּתַת

Rinnen, couler, течь, נָזַל, שָׁתַת, זוּב

Durchsickern, suinter, s'écouler, просачиваться, חָלְחַל, פָּכְפֵּךְ

Schornstein, Ofenrohr, tuyau, дымовая труба, מְעַשְׁנָה, אֲרֻבָּה

Ruß, suie, сажа, פִּיחַ

Aufräumen, arranger, убирать, прибирать, פִּנָּה, כִּבֵּד

Verschieben (den Ofen), boucher, заслонять печь, חָסַם

Bestreichen (den Ofen), ausweißen, enduire, смазывать печь, נוּשׁ, סָיַד

Abwischen, essuyer, frotter, вытирать, טָגַב, נָגַב, הִסְפִּיג

Lappen, Lumpen, torchon, chiffon, тряпка, סְמַרְטוּט

губка, סְפוֹג

Handtuch, essuie-main, полотенце, מַגֶּבֶת, אֶלוֹנְטִית

Probieren der Speise, goûter, проба пищи, מִטְעָמִת

מְלוּאִים

Küchengerät, Küchengeschirr, ustensiles (de cuisine) כֵּלִים, כְּלֵי-הַמִּטְבָּח

кухонная посуда, утварь

Irdenes Geschirr, poterie, глиняная посуда, כְּלֵי-חֶרֶס, חַרְסִית

Scherbe, tesson, черепокъ, חֶרֶס, חֶרֶשׁ

Anschwellen, s'enfler, пухнуть, בָּצַק

Kleben, coller, прилипать (тѣсто), נָשַׁךְ

*

הַשֵּׁם הַמּוּפְשָׁט

מאת פנחס שיפמאן.

השמות המופשטים יש מהם יסודיים ויש מהם נבנים. הזסודיים הם אלה שעל־פי בנינם אינם נבדלים ממשקלם של שמות־העצם ובאים הם בכל המשקלים, כגון: שלום, קודש, חסד, נצח, חיל, חן, יופי, מרי. אלה הם, כפי הנראה, שמות מופשטים מן התקופה הקדומה, שנבנו ככל שאר השמות של העצמים הממשיים. ואולם יש שמות מופשטים, שנבנו מן הפועל ומשם־התואר האיכותי, המצבי והיחסי, ולעתים קרובות — גם משם־העצם ומשאר המלים. לשמות המופשטים הנבנים יש דרכים וכללים קבועים, שמהם יש להוציא, באיזה אופן בונים שם מופשט משאר השמות. כאן יבואו בעיקר הכללים הנוגעים לבנין השמות המופשטים מן התואר ומשם־העצם, ומעט — גם מן הפועל. החקירה בענין זה מרובה היא, וכאן באו הדברים מצומצמים, רק לצרכי המעשה בשעה זו, שיש בה צורך מרובה ביצירת שמות מופשטים חדשים בלשון העברית.

א) שמות מופשטים, שנבנים משמות תואר.

ההפשטה, שבאה מכח־הנתוח של התכונות והסגולות של העצמים ומתוך הפשטת התכונות והכללתם למושג אחד, קרובה מאד אל התואר, שמְיַחֵד איזו תכונה לעצם קונקרֶטי. התואר הוא היסוד של ההפשטה, ומשום כך משמש התואר חומר רגיל לבנין השם המופשט. הצורה היותר כללית שבספרות שאחר המקרא מתהווית בעיקרה על־ידי תוספת הברת „ות" אל כל שם־תואר, ועל־ידי כך יוצא שם מופשט. שמות מופשטים בנויים באופן כזה מצויים למאות, וכאן תובאנה רק דוגמאות אחדות במשקלים שונים.

משקל:	תואר:	שם־מופשט:
פָּעֵיל	שָׂכִיר	שְׂכִירוּת
〃	נָדִיב	נְדִיבוּת
〃	עָשִׁיר	עֲשִׁירוּת
〃	חָסִיד	חֲסִידוּת
פַּעַל	קַנָּא	קַנָּאוּת

משקל:	תואר:	שם־מופשט:
פַּעַל	חָזָן	חֲזָנוּת
"	טָבָּח	טַבָּחוּת
"	חַיָּט	חַיָּטוּת
פַּעֲיל	אַבִּיר	אַבִּירוּת
"	עַתִּיק	עַתִּיקוּת
פַּעְלָן	דַּרְשָׁן	דַּרְשָׁנוּת
"	עַקְשָׁן	עַקְשָׁנוּת
"	פַּטְפְּטָן	פַּטְפְּטָנוּת
"	לַמְדָן	לַמְדָנוּת
פַּל	דַּל	דַּלּוּת
"	קַל	קַלּוּת
פֵּל	עֵד	עֵדוּת
"	רַע	רֵעוּת
מֵפִיל	מֵלִיץ	מְלִיצוּת
פַּיְלָן	לֵיצָן	לֵיצָנוּת
פָּעֵל	כָּבֵד	כְּבֵדוּת
פַּעֲי	גַּבָּאי	גַּבָּאוּת
"	וַדַּאי	וַדַּאוּת
"	זַכַּאי	זַכָּאוּת
אִפְעָל	אִזְרָח	אִזְרָחוּת
פִּעָל	אֻמָּן	אֻמָּנוּת

אף התואר היחסי נעשה תמיד לשם־מופשט על־ידי הוספת „ות". ומפני ששם־התואר היחסי מסתיים בהברת „־ִי", על־כן יוצא השם־המופשט הנבנה מתואר יחסי, כאלו מסתיים הוא בהברת „יות".

תואר יחסי:	שם־מופשט נבנה ממנו:
גַּשְׁמִי	גַּשְׁמִיּוּת (גַּשְׁמוּת)
רוּחָנִי	רוּחָנִיּוּת (רוּחָנוּת)
אַרְצִי	אַרְצִיּוּת
שֵׁמִי	שֵׁמִיּוּת
נַפְשִׁי	נַפְשִׁיּוּת

ומפני שכל שם־עצם יכול ליהפך לשם־תואר יחסי, על־כן אפשר לבנות שמות מופשטים משם־עצם, שקבל תמונת תואר־יחסי — הברת „־ִי" בסופו. יוצא, שהשם־המופשט, שנבנה משם־העצם, יסתיים בהברת „יות".

שם־עצם:	תואר יחסי:	שם־מופשט:
צִיּוֹן	צִיּוֹנִי	צִיּוֹנִיּוּת (צִיּוֹנוּת)
מִדְבָּר	מִדְבָּרִי	מִדְבָּרִיּוּת
שָׁמַיִם	שָׁמַיְמִי	שָׁמַיְמִיּוּת
שֶׂכֶל	שִׂכְלִי	שִׂכְלִיּוּת
חִיצוֹן	חִיצוֹנִי	חִיצוֹנִיּוּת
פְּנִים	פְּנִימִי	פְּנִימִיּוּת

בדרך זו אפשר לבנות שם מופשט משם מופשט, אם נהפוך אותו מתחלה לשם־תואר יחסי, אז תצא הפשטה אחרי הפשטה ויתקבל מושג עליון של הפשטה.

מופשט:	יחסי:	מופשט עליון:
חוֹק	חוּקִי	חוּקִיּוּת
מַמְלָכָה	מַמְלַכְתִּי	מַמְלַכְתִּיּוּת
מַלְאָכָה	מַלְאָכוּתִי	מַלְאָכוּתִיּוּת
אֱמוּנוֹת	אֱמוּנוֹתִי	אֱמוּנוֹתִיּוּת
מַעֲשֶׂה	מַעֲשִׂי	מַעֲשִׂיּוּת
שִׁמּוּשׁ	שִׁמּוּשִׁי	שִׁמּוּשִׁיּוּת

וכך יוצא, שההוספה „ות" אל התואר, בין אל תואר איכותי ובין אל תואר יחסי, בונה שם־מופשט. ההברה „יות" באה רק אחר התואר היחסי, שהיו"ד היא סימנו העיקרי. ומשם־העצם או משם־המופשט אפשר לבנות שם־מופשט חדש רק דרך הגלגול של תואר יחסי, ומהם יוצא תמיד שם־המופשט הבנוי בסיום „יות".

בשם־המופשט הנבנה מן הפועל יש למצוא גם כללים אחדים, שאפשר לנו להשתמש בהם ביצירתם של שמות מופשטים חדשים. הבינוני, שהוא משמש גם בתור פועל וגם בתור תואר, משמש תמיד חומר לבנין שמות מופשטים על־ידי הוספת „ות", כגון:

לוֹמֵד	לוֹמְדוּת (במבטא־העם: לִמְדוּת)	
תָּם	תְּמוּת	מַשְׂכִּיל מַשְׂכִּילוּת
רָם	רְמוּת	מַזְכִּיר מַזְכִּירוּת
מְלַמֵּד	מְלַמְּדוּת	הוֹלֵל הוֹלֲלוּת

בעיקר נבנים שמות מופשטים מן הבינוני הפעול, שנעשה תואר קבוע על משקל „פָּעִיל", כגון:

שָׁלוּחַ	שָׁלִיחַ	שְׁלִיחוּת
שָׂכוּר	שָׂכִיר	שְׂכִירוּת

ומכאן אפשר שבאה גם הצורה פעילה של השם המופשט, כגון: אֲחִיזָה שְׁמִירָה, מְסִירָה, פְּתִיבָה, שְׁמִיעָה, ועוד כאלה, שיכולים לבוא גם בתמונת „ות", כגון אֲחִיזוּת(־עינים), שְׁמִירוּת, מְסִירוּת(־נפש) ועוד. כך נבנים השמות המופשטים של פעולה מן הבנין ה ק ל של הפעלים.

מן ה פ י ע ל נבנה שם־המופשט, כנראה, מן הגוף השלישי בעבר, כגון חִקֵּר — חִקּוּר; דִּבֵּר — דִּבּוּר; בִּעֵר — בִּעוּר; חִדֵּשׁ — חִדּוּשׁ. מן הפעל נבנים השמות המופשטים רק בתמונה זו בלא הוספה של „ות", והם מרובים מאד, כגון: נְקוּי, לְמוּד, צְוּוּי, זְמוּן, גְּדוּל, קְדוּשׁ, קִיּוּם, בֵּאוּר.

מן ה ה פ ע ל נבנה השם־המופשט, חוץ ממה שהוא נבנה מן הבינוני, גם, מן המקור—ובשתי תמונות: אחת בהוספת „ָה", ואז יש לו כוון של פועל, כגון: הַבְדָּלָה, הַקְפָּדָה, הַכְבָּדָה, הַלְבָּשָׁה, הַזְמָנָה, הַכְאָה, הַבְטָחָה, ועוד, שהם מן המקור הַבְדֵּל, הַקְפֵּד, הַכְבֵּד, הַלְבֵּשׁ, ועוד; ויש שהם נבנים בלא הוספת „ָה", כגון: הַפְקֵר, הַבְדֵּל, הַשְׂכֵּל, הַכֵּר, הַזֵּק, הַקֵּף, הַפֵּחַ(־הדעת).

מ ה ת פ ע ל נבנה השם־המופשט מן המקור בהוספת „ות", כגון: הִתְפָּאֲרוּת, הִתְקַדְּשׁוּת, הִתְפַּעֲלוּת, הִזְדַּמְּנוּת, הִשְׁתַּדְּלוּת, הִתְאַמְּצוּת, ועוד, ועוד.

כמו־כן נבנים שמות מופשטים מן העתיד בהוספת „ת" או „ָה", או בלא הוספה, כגון: תִּלְבּוֹשֶׁת, תִּפְאֶרֶת, תִּרוֹמֶמֶה, תְּקוֹמֶמֶה, תְּמוֹנֶה (שהם כולם מן העתיד בקל מגוף שלישי לנקבה; תַּבְנִית, תַּפְקִיד, תַּרְמִית; תּוֹדָה, תְּחִנָּה, תְּפִלָּה, שהם כולם מעתיד הפעיל.

ויש עוד צורה אחת של שמות־מופשטים, שגם אותה יש לחשוב על הצורות הנבנות מן הפעלים. אלה הם השמות המופשטים, שמסתיימים בהברת „ון", כגון: זְכָרוֹן, כְּשָׁרוֹן, חֲסָרוֹן, יִתְרוֹן, גֵּרָעוֹן, פֵּרָעוֹן, צְמָאוֹן (להבדיל מן צָמָא), רְעָבוֹן (להבדיל מן רָעָב) ומנחי ל"ה בסיום הברת „יון", כגון: חִזָּיוֹן, כְּלָיוֹן, רַצָּיוֹן, פְּדָיוֹן, הֲרָיוֹן, ואם נתבונן אל השמות המופשטים האלה, נשמע מהם את בת־קולו של הנפעל. מושג מופשט כזה בא ממצב של קבלת־פעולה, של פַּאסיביות, ואפשר לחשוב, שהנו"ן בסוף היא נו"ן של נפעל, בשנוי־מקום[1]. ויש להוסיף, שבנל"ה יש להם עוד צורה מיוחדת: הם באים בהוספת „ות" או „ָה", כגון: פְּדוּת, זְכוּת, דְּמוּת, שְׁטוּת, גְּנוּת, שְׁבוּת, חֲזוּת, ואפשר לראות בצורה זו את המקור של הקל בשנוי חולם לשורק, ואולם יש להם גם צורה שניה בסיום „ָה", כגון: נְטִיָּה, רְמִיָּה, שְׁבִיָּה, כְּלִיָּה, חֲנִיָּה, וכן בהוספת „ָן", כגון: קְנָיָן, מְנָיָן, בְּנָיָן.

בדברים המועטים האלה ניתנו רק סימנים כלליים לבנין השמות־המופשטים. כדאי הדבר, שהחקירה בזה תתרבה ותפיץ אור על בנינו של השם־המופשט,

1) השערה זו מתוספרת היא יסוד מדעי. על שמות מופשטים בנוים מן הנפעל עיין המאמר הבא (המערכת).

שבימינו יש בו צורך גדול, שהרי בימינו רגילים אנו לדַיֵּק ולהבדיל בין המושגים השונים, שהם נבדלים לפעמים הבדלים דקים מן הדקים ועל־כן דורשים הם יצירת צורות מרובות למושג מופשט אחד, שתספקנה לכל צרכי גוניו של המושג. ואם דברי אלה ישמשו כעין חומר מועט לחקירה זו, וימצא בהם אף איזה כוון אל האמת, אז תושג כוונתו של מאמר קטן זה.

*

שֵׁם־מוּפְשָׁט מִבִּנְיַן־נִפְעָל

מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

במאמר הקודם („השם המופשט" לפנחס שיפמאן) באה רשימה ארוכה של שמות־מופשטים, שנבנו, זולת משמות־עצם, כמעט מכל הבנינים של הפועל העברי: מן הקל, מן הפיעל, מן ההפעיל ומן ההתפעל. הוא חסר רק סוג אחד של שמות־מופשטים: אלה שנבנים מבנין־נפעל.

בדבור העממי ביהודית־אשכנזית משתמשים היהודים זה כמה וכמה דורות בשם־המופשט „נאֶמנוּת", שנבנה בלא שום ספק מן השם „נאמן", שהוא עצמו אינו באמת אלא בינוני־פועל מבנין־נפעל של הפועל „אמן". והנה נתגלה בשנים האחרונות, ב„גניזה" הפוסטאַטית (על־יד קאהירה) המפורסמת, ספר, שהמגלה רש"ז שֶכטר קרא לו בשם „ספר מבית־צדוק", ואולם בעברית רגילים לקרוא לו „ספר ברית־דמשק", וגם חכמי־העמים קוראים לו עכשו „הספר הדמשקי". ובספר זה באה שתי פעמים (ח', כ"ב; ט"ז, י"ג) המלה „נאמנוּת", שחשבנו אותה למלה מאוחרת מאד[1]). וספר זה הרי קדום הוא על כל פנים לחורבן־הבית. לדעת מוציאו העברי, מ. צ. סגל, נכתב הספר בשנת 63 קודם ספה"נ, בימי כבוש־פומפיוס[2]); ואולם, לדעתו של אֶדוּאַרד מאיר[3]), נתחבר עוד קודם רדיפותיו של אנטיוכס אֶפיפאנס, בימי יאזון, 174—171 קודם ספה"נ. על כל פנים, בספר עברי עתיק כזה מוצאים אנו שם־מופשט מבנין־נפעל, שנחשב

---

[1]) עיין: „ספר ברית דמשק", עם מבוא והערות מאת מ. צ. סגל („השלח", כרך כ"ו, עמ' 391, 491, 503). במלה זו השתמש הרמב"ם, משנה תורה, הלכות גולה ואבדה, ט', י"א („לעמוד בנאמנותו"). עיין: W. Bacher, Zum sprachlichen Charakter der Mischne-Thora (Moses ben Maimon, II, 286). וכן בתשובתו של ר' האי גאון, שפרסם רש"א וירשהיימר ב„קהלת שלמה", ירושלים, תרנ"ט, עמוד ע"א: „ראובן, שכתב לאשתו נאמנות ונתן לה מקצת כתובה מחיים".

[2]) „השלח", שם, עמ' 404—405.

[3]) עיין: Ed. Meyer, Ursprung und Anfänge des Christentums, Stuttgart und Berlin, 1921, II, 47—49, 172—174; ועיין גם מחברתו של מאיר בשם: Die Gemeinde des neuen Bundes im Lande Damaskus, eine Jüdische Schrift aus der Seleukiden-Zeit. Abhandlung der Berliner Akademie, 1919.

בעינינו חדש ומחודש. ראוי, איפוא, לבנות הרבה שמות־מופשטים בצורתו: נֶעֱלָמוּת, נוֹכְחוּת (מה שנבנה באמת), נִרְגָּנוּת (כנ"ל), נֶלְעָגוּת (ביאליק), נִשְׁגָּבוּת, נִבְזוּת (שמעתיו מפיהם של תלמידי־הגימנסיה ביפו), נִקְלוּת, נִכְבָּדוּת, ועוד.

ואולם יש שם־מופשט עברי, שהוא בנוי מן ה מ ק ו ר של בנין־נפעל, כרוב השמות־המופשטים, שהם בנויים מן המקורות של בנינים פְּעָלִיִּים שונים. ואליו לא שמו הסופרים והמדברים עברית לב כלל וכלל.

רגילים אנו להשתמש במלה „השארת־הנפש"; ואין אנו שואלים את עצמנו כלל וכלל את השאלה הפשוטה: הרי כוונתנו בזה, שהנפש נ ש א ר ת ולא שהנפש מ ש א ר ת איזה דבר ל א ח ר י ם: והאיך אנו באים להשתמש לתכלית מושג־הפאסיביות בשם בנוי מן הצורה היותר אַקטיבית של הפועל העברי — מבנין הפעיל? — ואולם הדבר פשוט: בכל הספרות של ימי־הבינים, עד המאות היותר אחרונות, שבהן התחיל שם־מופשט זה לְהִשתבש, היו כותבים בעברית לא „ה ש א ר ת־הנפש", אלא „הֲשָׁאֳרוּת־הנפש" („מקור חיים" לרשב"ג, א', א', 4, בהוצאת מונק, עמ' ב'; הראב"ד ב„האמונה הרמה", א', ז'; הרלב"ג ב„מלחמות ה'" א', ח', ועוד, ועוד). ואף בלא מלת „הנפש" אנו מוצאים: „הַשְׁאֵרוּת הנמצאים" („האמונות והדעות" לר' סעדיה גאון, מאמר א', הוצאת סלוצקי, עמ' 37) וכיוצא בזה הרבה[4]).

עוד שם־מופשט יש בעברית, שהרבה משתמשים בו חכמינו מימי־הבינים ועד שנות המאה הי"ח, ובקריאתנו נשתבש, ושוב אין אנו מכירים בו, שהוא בנוי מן המקור של בנין־נפעל, שם־מופשט זה הוא: „הִפָּעֲלוּת". מלה זו משמשת בספרותנו לתרגום מלת Affekt, והורגלנו לקרותה „הַפְעָלוּת", כאילו היתה באה במספר רבים. ואולם קריאתה הנכונה היא: „הִפָּעֲלוּת" וברבים „הִפָּעֲלִיּוֹת" (ולא „הִפְעָלִיּוֹת", כמו שנקד א. ב ן־י ה ו ד ה)[5]). למשל: „מאומה מן הפעלות נופל על הבורא" („האמונות והדעות" לרס"ג, מאמר ב', עמ' 54). ולא עוד, אלא שנבנה משם־מופשט זה שם־תואר: „הִפָּעֲלוּתִי" במובן affektiert: „בשירים הַהִפָּעֲלוּתִיים" (באור ספר השירים לאריסטו, כ"א).

אבל יש עוד המון מלים על משקל זה („הִפָּעֲלוּת"), שבאו בספרות ימי־הבינים, ושאין אנו משתמשים בהן. אביא בזה את היותר שמושיות שבהן בסדר א"ב, כפי שמצאתין במלונו של ב ן־י ה ו ד ה, ששם ימצא הקורא את הדוגמאות ואת מראי־המקומות לכל אחת מהן (זולת מה שהוספתי כאן): הִבָּדְלוּת, הִבָּרְאוּת, הִגָּלוּת, הִזָּון (הגידול וההזון, מקור־חיים לרשב"ג, מאמר ג'), הִכָּנְסוּת, הִלָּווּת, הִמָּחוּת („הִמָּחוּת־זִכְרָם", רד"ק על יחזקאל, י"ד, י"ד), הִמָּנְעוּת („הַהִמָּנְעוּת היא

[4]) הרבה דוגמאות אחרות לטלה זו ולשאר המלות הבאות כאן ימצא הקורא במלון הלשון העברית לא. ב ן־י ה ו ד ה, בכרך ב' וד', בערכיהן.

[5]) מלון הלשון העברית, II, 1158.

סתירת האפשרות", מלחמות ה' להרלב"ג, ו', כ"ז), הִמָּשְׁכוּת (Continuität . דון יצחק אברבנאל, „מפעלות ה'", ז', ג'), הִנָּחֲמוּת, הִנָּעוּת (הִתְנוֹעֲעוּת), הִנָּקוּת, הִנָּשְׂאוּת, הֶעָסְקוּת (התעסקות), הִפָּעֲמוּת, הִשָּׁעֲנוּת, הִשָּׁנוּת („שער" מיוחד ב„האמונות והדעות" לרס"ג נקרא בשם: „שער עזיבת ההִשָּׁנוּת", והוא דן על גלגול־נשמות במובן הִמָּצְאוּת בעולם הזה פעם שנית; ואחר־כך אומר רס"ג על זה: „הִשָּׁנוּת וקוראים אותה העתקה", מאמר ו' עמ' 103)[6], ועוד.

מספר עצום כזה של שמות־מופשטים בנויים מן המקור של נפעל מרשה לנו, וכמעט מחייב אותנו, להשתמש בשמות־מופשטים בנויים על דרך זו גם בזמננו. על יסוד זה כתבתי בספרי „ישו הנוצרי" (ירושלים תרפ"ב): הִטָּבְלוּת — das Getauftwerden, הִצָּלְבוּת — das Gekreuzigtwerden, הִתְבַּעוּת לדין, הִמָּשְׁכוּת — Continuität ועוד. וכן גם יש לכתוב: אִי־הִנָּטוּת — indéclinabilité, אִי־הֶחְדֵּרוּת — imperméabilité (Undurchdringbarkeit, непроникаемость), אִי־הֶעָנְשׁוּת — impunité (Unsträflichkeit, безнаказанность), אִי־הִמָּחוּת — indélébilité (Unauslöschbarkeit, неизгладимость) והרבה כיוצא בזה.

חכמינו בימי־הבינים מצאו בתנ"ך רק מלה אחת בנויה מן המקור של התפעל: „הִתְחַבְּרוּת" (דניאל, י"א, כ"ג), ואף־על־פי שלא מצאו כדוגמתה לא בתלמוד ולא במדרש, בנו על יסודה שמות־מופשטים לעשרות, ואנו יצאנו בעקבותיהם ובנינו כצורתם למאות. על אחת כמה וכמה רשאים וחייבים אנו להשתמש בדוגמאות המרובות של ספרות ימי־הבינים בכל הנוגע לשם־המופשט הבנוי על־פי המקור של בנין־נפעל ולבנות בעקבותיהם שמות־מופשטים חדשים, ככל מה שמחייבת המחשבה האנושית המורכבת הרבה יותר של זמננו והדבור החי של דורנו.

[6]) דבר זה נשמט מבן־יהודה במלונו, III, 1209.

ירושלים, ט' שבט תרפ"ב.

*

מִנָּחִים כִּימְיִים

מאת דוב קלימקר.

חֹמֶר Stoff, stuff, matière, вещество.

סַם Spezerei, spices, ingrédient, москательный продуктъ,

סִמָּן (מנה של סם) Bestandteile in Mischungen von Drogen, constituent parts of drogs, parties constituantes des mélanges d'ingrédients, составная часть смѣси

מַסָּה[1] Masse, mass, masse, масса,

הַתָּךְ Schmelzen, to fuse, fondre, плавить,

מוּג (זכוכית נמוגה) Erweichen, to melt, таять,

הָמֵס Lösen, to dissolve, dissoudre, растворить,

תְּמִסָּה Lösung, solution, solution, растворъ,

בָּן־תָּמֵס Löslich, soluble, soluble, растворимый,

צְפִיפוּת Dichtigkeit, density, densité, плотность,

בָּחַשׁ Rühren, to mixt, mélanger, мѣсить,

רָבַךְ Einrühren (mit Oel), incorporer, перемѣшивать,

מָרַס Mischen und einreiben, to grind up, triturer, толочь и мѣсить,

טָרַף Schütteln, to shake up, agiter, взбалтывать,

דָּמַע[2] Tränken, imbibe, imbiber, впитывать;

נָתַק[3] Losmachen, to free, dégager, освободить,

הִתְמַצֶּה Sickern, to penetrate, suinter, pénétrer, проникнуть,

מֵי־תַמְצִיוֹת[4] Sickerndes Wasser, draining water, eau de filtration, промывныя воды

---

[1]) יותר נכון לומר בעברית „מצה". הערוך השלם מתרגם „מצה" — rohe Masse. גם התוקר המסורסם בקדמוניות הכימיה אומן פון ליפמן מוכיח, שהמלה Masse באה מעברית — „מצה". אבל אפשר לומר „מסה", כדי לקרבה אל השם האירופי.

[2]) „כל המחמץ והמטבל והמרמע" (ערלה, פ"ב, מ"ד). מלה זו אינה משמשת בתלמוד אלא לערבוב תרומה ותולין, אולם הוראתה המקורית: נוזל הנכנס ומרמע.

[3]) „ענבים רכות ונותקות את יינן, ויתים קשים ואינם נותקים את שמנם".

[4]) „מי תמציות שפסקו" (מקואות, פ"א, מ"ד), ועיין פירוש ר"ע מברטנורה.

מִצּוּי Extrahieren (das), extraction, extraction, полученіе вытяжки,

מִסְנֶנֶת Filter, filter, filtre, фильтръ,

מִשְׁקָע Satz, residue, dépôt, осадокъ,

דּוֹחֵי הֲדָחָה[5] Spülen, to rinse, rincer, смывать,

נִקְבּוּבִי Porös, porous, poreux, пористый,

סְפוֹגָנִי (עוקצים, פ"ב, מ"ח)[6] Schwammig, spondy, spongieux, губчатый,

מְחֻלְחָל? Emulsioniert? emulsioned? émulsionée? образующій эмульсію,[7]

פֵּטֵם Würzen, to spice, aromatiser, приправлять (пахучими веществами),

שְׁרִיָה Infusion, infusion, infusion, настойка,

תְּקֵף Eingreifen, to attack, attaquer, дѣйствовать на . . .

הַפְרֵשׁ Ausscheiden, to liber, dégager, выдѣлять,

יְסוֹד Element, element, élément, элементъ,

תְּרֻכֶּבֶת Verbindung, compounds, composé, соединеніе (химич.),

חַדְגּוֹנִי Homogen, homogen, homogène, однородный,

תְּמוּרָה Umsatz, exchange, échange, обмѣнъ,

תְּמוּרָה הֲדָדִית Gegenumsatz, mutual exchange, échange mutuelle, взаимный обмѣнъ,

אַלְמִימָה Anhydrid, anhydrid, anhydrid, ангидридъ,

חֻמְצָה מְרֻכֶּזֶת Konzentrierte Säure, concentrated acid, acide concentré, концентрированная кислота,

חֻמְצָה מְהוּלָה Verdünnte Säure, dilute acid, acide dilué, разведенная кислота,

בָּסִיס Base, base, base, основаніе,

מָנוֹת קְבוּעוֹת Konstante Proportionen, fixed proportions, proportions constantes, постоянныя пропорціи,

מָנוֹת כְּפוּלוֹת Multiple Proportionen, multiplied proportions, proportions multiples, кратныя отношенія,

עֶרְכִּיוּת Valenz, Wertigkeit, valence, атомность,

מֵימָן Wasserstoff, hydrogen, hydrogène, водородъ,

חֻמְצָן Sauerstoff, oxygen, oxygène, кислородъ,

חַנְקָן Stickstoff, nitrogen, azote, азотъ,

[5]) למשל: ע"י זרם דק של מים מ ד י ח י ם את המשקע מדפני המסננת לקרקעיתה.

[6]) נמוץ השמוש במלה „ספוגי"(„פלטינה ספונית"). דומה, שיותר נכון לומר: ספונגי; ספוגי — עשוי מספוג.

[7]) „קולית של מים המחולחלת" (מבול יום, פ"א, מ"א).

חֻמְצָה חַנָּקָנִית Salpetersäure, nitric acid, acide nitrique, азотная кислота,

מֶלַח (אהלות, פ"ג, מ"ז) Salpeter, nitre, salpêtre, селитра,

אַמוֹן Ammoniak, ammonia, ammoniaque, амоніакъ,

נַשְׁדּוּר Salmiak, sal ammoniac, sal ammoniaque, нашатырь

חֻמְצָה גָּפְרִיתָנִית Schwefelsäure, sulpheric acid, acide sulphurique, сѣрная кислота,

בְּדִיקַת-גֹּפֶר[8] Heparprobe,

זָרְחָן Phosphor, phosphorus, phosphore, фосфоръ,

הָלַל[9], הָקְרִין Ausstrahlen, to gleam, rayonner, лучеиспускать,

כָּפַר[10] Bedecken, to stick, couvrir, осмолить,

פַּחָמָן Kohlenstoff, carbon, carbone, углеродъ,

יַהֲלֹם Diamant, diamand, diamant, алмазъ,

קוֹלָן Leimkleister, glue, colle, клей,

עֲמִילָן Stärke, starch, amidon, крахмалъ,

תְּסִיסָה Gärung, fermentation, fermentation, броженіе,

שֶׂפִיר Keim, germ, germe, зародышъ,

טָגַן Befeuchten, to moisten, humecter, промочить,

תָּפַח Quellen, to suell, se gonfler, взбухнуть,

הִתְפַּגֵּל Infekt werden, to spoil, devenir infect,

הִגְעִיל Desinfizieren, to desinfect, désinfecter, дезинфицировать,

צוֹרָן Silicium, silica, silicium, кремнеземъ,

בּוֹר Bor, bor, bore, боръ,

אַרְסָן Arsen, arsenic, arsenic, мышьякъ,

נַתָּן Natrium, sodium, natrium, натрій,

נָתָר Soda, soda, soude, сода,

נָתָר-מַאֲכָל Kaustische Soda, caustic soda, soude caustique, каустич. сода,

סַבּוֹן Seife, soap, savon, мыло,

סָלַד[11] Zusammenschrumpfen, to shrink, se rétrécir, стягиваться,

---

[8]) מונח זה בא מן הכימאים העברים או הערביים של ימי הכינים ונשתמר עד היום.

[9]) למשל: בחדר אפל רואים את הזרחן ב ה ל ו.

[10]) למשל: ראשי הנפרורים כ ס ו ר י ם במסה מתלהבת.

[11]) „הניצוק של המקפה והצפחת וכו' טמא מפני שהיא ס ו ל ד ת לאחוריה" (מכשירין, פ"ה, מ"ט); וכמו כן בזמן שהסבון מתחיל להתכשל אין החושים היורדים מן הכף, שנוטלים לבחינה, נמשכים, אלא סולדים לאחוריהם.

בָּזַק[13] Aufflackern, to flam up, flamber, воспламенить,

בָּזַק[13] Bestreuen, to strew over, parsemer, посыпать,

קְלִי, אַשְׁלָגָן[14] Kalium, potassium, calium, калій,

קָלָה Rösten, to roast, torrefier, жарить,

סִיד כָּבוּי Gelöschter Kalk, slaked lime, chaux éteinte, гашенная известь,

אֶמְצָעִים מַדְהִים[15] Bleichmittel, bleaching means, décolorants, бѣлильныя средства

דָּהָה[16] Entfärbt, discolored, décoloré, обезцвѣченный,

חַמְרָן Aluminium, aluminium, aluminium, алюминій,

חַרְסִית Töpferlehm, pottery clay, terre à potier, горшечная глина,

מַכְשִׁירֵי מִרְפָּשׁ Schlemmapparat, приборъ для отмучиванія,

זוֹמָן (פסחים, פ"ג, מ"א) Beize, corrosive, mordant, ѣдкое вещество, вытравка,

בַּרְזֶל מוּצָק Gußeisen, cast-iron, fonte, чугунъ,

כָּבַשׁ[17] Feststampfen, to stamp, tasser, утаптывать,

פְּלָדָה Stahl, steel, acier, сталь,

בַּרְזֶל רָתוּךְ Schmiedeeisen, wrought-iron, fer forgé, ковкое желѣзо,

---

„כזה שבוזק גפת בכירה" (ב"ר, ראש פ"ג) — הגפת מתלהטת ומעלה להב העולה ויורד כבוק. אופן־הסקה זה נשתמר במסקנות של ארץ־ישראל וסוריה עד היום: המסיק את התנור של קלחת־הסבון נוטל כל פעם קומץ מבורץ של גפת ובווקה לתוך בית־המוקד.

[13]) „בווקים מלת על־גבי הכבש שלא יחליקו" (עירובין, פ"י, מ"ד), וכמו כן בווקים אבן־שרף (poudre de colophone) על גבי הרצועה, שלא תחליק על גבי האופן.

[14]) בהוראה נתקבל השם אשלגן, אף־על־פי שאין יודע את מוצאה הנכון של מלה זו. יותר נכון להשתמש במלה „קלי". החכם מ י ט ש ר ל י ק, שהוא מפורסם לא רק בתור כימאי, אלא גם בתור חוקר הלינגביסטיקה הכימאית, מוכיח, שמוצא השם Kalium מעברית — קָלִי.

[15]) על השערתו של בעל „ערוך השלם", שהמלה „דיהה" הוראתה שחור, יש להשיב. בכל מקום, שאתה מוצא את המלה „דיהה", „הדהה", שם אתה מוצא תמיד הפחתת הצבע או התכונה: „עמוק מכן ממא, ד י ה ה מכן טהור" (נדה, פ"ב, מ"ו); „מ ד ה ה אתה את המים" (סוטה, פ"ג, מ"ה); „של שלג עוה ושל סיד ד י ה ה ממגה" (נגעים, פ"א, מ"ב), ז. א.: הצבע הלבן הופחת.

[16]) על־פי האמור למעלה מובן מאליו, שהתרגום décoloré וכו' אינו מדויק: „דיהה" אינה הסרת הצבע, אלא הפחתתו.

[17]) „מכבשין" בתנור וכירים את האפר (ביצה, פ"ד, מ"ה); וכך יש לומר: מכבשים את החול ברסום־היציקה.

סָנַק[18] Puddeln, to puddle, пудлинговать,

רָקַע Dehnen, to stretch, malléer, расплющивать,

גְּרוּטוֹת (גְּרוּטָאוֹת) Brucheisen, scrop-iron, ferraille, обломки,

גְּרוּדוֹת Feilspäne, filings, limaille, опилки,

[18]) „האברין והסדרים שלא נתאכלו סונקין אותם לצרי המזבח" (תמיד, פ"ג, מ"א); „המסנק את השיט לצדדין" (מקואות, פ"ב, מ"ו). וכמו כן סונקים את הברזל על תנור הלהבה: man puddelt das Eisen auf dem Flammofen.

*

לַעֲקֹר נָטוּעַ[1]

מאת דוד ילין.

1. הִתְנַוְּנָה — הִתְנַוֵּן?

בזמן האחרון החלו להשתמש במלים הִתְנַוֵּן, מִתְנַוֵּן, מִתְנַוָּנֶת.

שורש זה, שהיה גנוז באוצרות־לשוננו, ואיש לא זכר אותו, הכניסהו לאוצר המלים של ד ב ו ר נ ו ושמושנו חותני המנוח הרי״מ פ י נ ס ז״ל, כשנצרכה לו מלה לשם בית חולי־הרוח פה, ששמש גם מקלט לאלה ההולכים ונמקים עד בוא מותם. נמצאה לו המלה ה ע ב ר י ת התלמודית „מִתְנַוְּנָה והולכת״ (סוטה, ו׳ ע״א; כ״ב ע״ב ועוד מקומות אחרים, ועפי״ר היא כתובה: „מתנוונה״ בשתי וי״ם, להורות, כי האות ו׳ נבטאת, לא נסתרת), וממנה יצר את כל המלים: הִתְנַוְּנָה, יִתְנַוְּנֶה, הִתְנַוְּנוּת, מִתְנַוֶּנֶת, ע״ד הִשְׁתַּחֲוָה, יִשְׁתַּחֲוֶה, וכו׳, אלה המלים, שכבר אנו מרבים להשתמש בהן, ונדמה לנו, כי חסרונן היה נחשב למגרעת בלשון. השורש הוא, איפוא, מרובע מגזרת נל״ה (נל״י) כשורש „שחוה״, שאנו משתמשים בו בהתפעל.

לעזוב דרך־השמוש העקרית, שאין בה כל קשי, ולהתחיל להשתמש בשורש חדש של נע״ו ע״ד השלמים (נוּן), ועם זה יחד להשאיר מלת „הִתְנַוְּנוּת״ מהשורש העקרי — זוהי שגיאה שצריך לעקרה, ולא ל ה ו ס י פ ה בכל אופן על השגיאות, שהשתרשו כבר בשפת־דבורנו.

2. דָּנָתָה, דָּנִינוּ.

מהשורש דון (או: דִּין) אנו אומרים בקל עבר: דַּנְתִּי, דַּנּוּ, ע״ד: קַמְתִּי, קַמְנוּ, שַׁרְתִּי, שַׁרְנוּ, אלא שכאן אנו מבליעים נו״ן־השורש בנו״ן־הכנוי, כדרך כל הפעלים, שבסוף שרשם אות נו״ן.

אך ע״י קבלנו את המבטא הספרדי ואי־דיוקנו להבליט את האות הדגושה בדגש חזק, התערבבה מלת „דַּנּוּ״ למדברים בעדם עם מלת „דָּנוּ״ לנסתרים. ערבוב זה, כנראה, הוא שגרם אי־נעימות למדברים והחלו לעזוב שמוש זה ולהשתמש למלה זו בגזרת נל״ה (נל״י) ואמרו „דָּנִינוּ״, ע״מ „בָּנִינוּ״, בשעה שאומרים

---

[1] שלשת הפרקים הראשונים ממאמר זה (דבר עומר בפני עצמו) נדפסו ב„הצפירה״, שנה ל״ז, גליון 301, ושנה ל״ח, גליון 41, ועוד.

„דַּנְתִּי, דַּנְתָּ, דַּנְתֶּם", וכו', וכן כותבים ואומרים: „דַּנְתָּה" במקום „דָּנָה", כאילו היה זה עבר מנל"ה.

גם דבר זה לא יתכן, להוציא מלה אחת מתוך כל נטיות איזה שורש ולהשתמש בנוגע לה באופן אחר, בשמוש גזרת־פעלים אחרת לגמרי. ועלינו לאמר „דנה" במקום „דנתה" ו„דַּנּוּ" ולא „דָּנִינוּ", רק כי המדבר יוכל להדגיש פה את הנו"ן, אף אם בדרך כלל איננו רגיל להדגיש את הדגש החזק, ובמקום שאין מלה זו באה באמצע־המשפט יוכל להוסיף מלת אנחנו ולאמר „אנחנו דַּנּוּ".

3. הוֹרִיק, מוֹרִיקִים.

בזמן האחרון החלו להשתמש בדבור במלים אלה בהוראת: הֲרָקָה מכלי אל כלי, או הֲרָקָה מכלי סתם. זוהי שגיאה סתם, בלי כל טעם, ועלינו לעקרה, מפני שיש לנו גם הוֹרִיק בלשון להוראה אחרת לגמרי: היה יָרֹק, כגון: הוֹרִיקוּ פניו, פניו מוריקות, וכיו"ב. ולענין הֲרָקָה עלינו לאמר, כדרך שהיינו נוהגים עד כה לכתוב: הֵרִיק, מֵרִיק, מְרִיקִים, וכו'.

4. אַרְצִי־יִשְׂרְאֵלִי, אַרְצִי־יִשְׂרְאֵלִית.

בזמן האחרון החלו להשתמש באופן זה למי שמתיחס לארץ־ישראל.

שמוש זה מתנגד לגמרי לדרכי הלשון ולהגיון בכלל: יש לפנינו שם אחד מרכב, הוא השם „ארץ־ישראל", שהוא שם פרטי לארצנו, והמתיחס — מתיחס אל הארץ הזאת בעלת השם־המרכב, לא אל הארץ לבד ואל ישראל לבד, ועל־כן אי־אפשר לכפל את היחס ולרסק את השם־המרכב בחלקנו אותו על־ידי זה לשנים, ועלינו לאמר, כמובן: „ארץ־ישראלי", „ארץ־ישראלית", כמו שאנו אומרים: „בית־הלחמי" מהשם „בית־לחם", ולא „ביתי־לחמי", שהיה מגוחך.

מאין בא שבוש זה? מפני שהיחס הוא לארץ, היה קשה, כנראה, לחכות עד בטוי השם השני (ישראל) ולהביא את יו"ד־היחס אחריו. ועל־כן הוסיפו בזמן האחרון את יו"ד היחס תכף אחרי השם „ארץ", ויען כי היה בכל זאת קשה לאמר: „ארצי־ישראל", שלא היה איש מבין הכונה בזה, הוסיפו את יו"ד־היחס שנית אחרי השם השני, שלא כדין.

וזכורני, כי חותני המנוח הרי"מ פינס ז"ל הרגיש בקשי זה של חבור יו"ד־היחס אל השם „ישראל", בשעה שהיחס הוא באמת אל הארץ. מה עשה? — הלך וחבר את שני השמות למלה אחת וכתב „ארצישראלי", „ארצישראלית", וכונתו היתה, שיקראו את השם המחבר כמו שנקרא לפני היותו מחבר, לאמר: אַרְצִישְׂרְאֵלִי, אַרְצִישְׂרְאֵלִית, והשתמש בצורה זו משך זמן. התחילו גם סופרים אחרים לכתוב: „ארצישראלי", „ארצישראלית", בלי נקוד. באו אחריהם סופרים אחרים, שראו

זרות בצורת כתיבת מלים כזו לרוח כתיבת השפה העברית, וחלקו שוב מלה זו לשני חלקים בשנוי קטן מאד, וכתבו: „ארצי ישראלי", „ארצי ישראלית", ואחר כך עבר שבוש זה אל הדבור.

זוכר אני היטב את השתלשלויות צורה זו, כאשר הזכרתיה לעיל, ועלינו בלי כל ספק לשוב ולתקן דבורנו ולאמר: „ארץ ישראלי" ו„ארץ ישראלית", כאשר היה הדבר נהוג מקודם, ובכתיבה עלינו לכתוב מקף או מקף כפול בין שתי המלים: „ארץ־ישראלי", „ארץ־ישראלית" או: „ארץ־ישראלי", „ארץ־ישראלית", להבליט את חבור שתי המלים לשם אחד[2].

5. יוֹשֵׁב־רֹאשׁ.

ברבות בימינו היושבים ראש באסיפות ובחברות, רב גם השמוש בשם „יושב־ראש" בספרותנו הנוכחית ובדבורנו, ופעמים רבות הוא צריך לבוא בה"א הידיעה.

איפה לשים ה"א זו?

כנראה, דנו רבים גזרה שוה מן השמות (הכלליים או הפרטיים) המרכבים הרכבת־סמיכות, כגון: בית־ספר, ספר־תורה, בית־לחם, אבי־עזר, ושמו גם פה את ה"א הידיעה לפני השם השני, ואמרו „יושב־הראש", „יושבי־הראש", כאמרנו: בית־הספר, אבי־העזרי. זה נראה כעברית מצחצחה יותר, אך שכחו, כי פה אין לפנינו הרכבת־סמיכות (יושב של ראש), כי אם בינוני ואחריו שם שני הבא במקום תואר הפועל לאופן או למקום הישיבה, כי „יושב־ראש" הוראתו: איש היושב בראש הקרואים או החברים[3], אחרי כי שמוש זה מוצאו בכלל מהפסוק: „אבחר דרכם ואֵשֵׁב רֹאשׁ" (איוב, כ"ט, כ"ה), ששם בודאי זוהי הוראתו. ובכן, בבוא שם זה בה"א הידיעה, עלינו לשימה לפני הבינוני ולאמר: היושב־ראש, לאמר: היושב בראש[4], היושבים־ראש.

---

[2]) המחבר החשוב טועה בהשערתו על מוצא ה„שבוש" „ארצישראלי". אלה שכתבו כך חשבו בפשיטות: על יו"ד־ההבור שבשמות המורכבים „מלכיאל", „עמיאל", „אבירם", שאין היו"ד שבין שתי המלות המורכבות שבהם יו"ד הכנוי (עיין: יוסף קלוזנר, „שפת־עבר — שפה חיה", קראקא, תרנ"ו, עמ' 57—60); וכך היא גם היו"ד של „ארצישראלי", ובפרט שהיא נבלעת בכתיבה מפני היו"ד הבאה אחריה (המערכת).

[3]) עיין: ש"א, ט', כ"ב: מקום בראש הקרואים.

[4]) עיין: דברי הימים א', ט"ז, ז': „נתן דוד בָּרֹאשׁ".

ירושלים, טבת, שנת עברי"ת.

*

שִׁבּוּשִׁים שֶׁנִּשְׁתָּרְשׁוּ*)

מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

א) „נֵץ־הַחָמָה". כך כותבים הרבה מסופרינו במקום „הָנֵץ (או הֶנֵץ)־החמה" (ברכות, ט' ע"ב), מפני שהם טועים לחשוב את ה"א שב„הנץ" לה"א הידיעה, בלא שישגיחו בדבר, שבמלת „החמה" יש ה"א הידיעה ואין, שתי האי"ן של הידיעה באות זו אחר זו (בלא ה"א הידיעה — „הנץ־חמה" — אין אנו מוצאים בטוי זה בתלמוד כלל).

ב) „תַּרְעוּמוֹת". כך כותבים ומנקדים רוב סופרינו בטעות במקום „תַּרְעֹמֶת" — ובלשון יחיד דוקא.

ג) „תְּסַמֵּרְנָה שְׂעָרוֹת". באיוב (ד', ט"ו) כתוב: „ורוח על פני יחלוף, תְּסַמֵּר שערת־בשרי". מפני שיש כאן לשון־זכר ולשון־נקבה כאחת (יחלוף, תסמר), רגילים רוב סופרינו לחשוב, שהפועל „תסמר" מתיחס אל השם „שערה", והוא פועל־עומד. ואולם באמת מתיחס „תסמר" אל הרוח והוא פועל־יוצא, כי „רוח" הוא זכר ונקבה כאחד (עיין „משפט האורים" לר"י שטיינברג, ע' „סמר"), והראיה: „סָמַר מפחדך בשרי" (תהלים, קי"ט, ק"כ). ובכן צריך לומר: „תסמורנה שערותי" או „שערות סומרות", בקל ולא בפיעל.

ד) „אֶת אוֹתוֹ". הרבה מסופרינו, ואפילו מן המעולים שבהם, כותבים: „קראתי את אותו הספר, שקרא חברי", „הבעתי את אותה הדעה, שהביע חברי". זוהי טעות. „אותו" הוא „את" עם כנוי של נסתר. ובכן „את אותו" אינו אלא כפל־לשון בלא צורך, מה שקורין „טאוטולוגיה".

ה) „כְּלוּם, מְאוּמָה", „כלל וכלל". הרבה מן המדברים עברית משתמשים במלות „כלום" או „מאומה" וגם „כלל וכלל" במובן של שלילה („מה אתה עושה?" — „כלום!" — „מסכים אתה לכך?" — „כלל וכלל!"). אבל באמת המלות „כלום" או „מאומה" הוראתן כשהן לעצמן היא „דבר־מה", „משהו", והן משמשות

*) שני הפרקים הראשונים מטאמר זה (דבר עומר בפני עצמו) באו ב„השלח", כרך ל"ב, עמ' 95—96, 191—192. ועיין גם מאמרי: „טעויות־סופרים ותקון־סופרים" בירחון „השפה", ספרבורג תרע"ג, חוברת ד'—ה', עמ' 150—156.

לשם שלילה אך לאחר הוספת מלת „לא", „אין" („לא כלום", „אין מאומה"). וכך הדבר גם בנוגע להבטוי „כלל וכלל": לשם שלילה צריך לומר „כלל וכלל לא".

ו) „מוּטָעָת". אפילו בכתביהם של כמה מסופרינו המשובחים יש למצוא את הבטוי „דעה מוּטעת". אבל זוהי טעות דקדוקית פשוטה. הפועל „טעה" הוא מנחי ל"ה. בינוני־פועל של הפעל (הופעל) ממנו הוא לזכר „מוּטְעֶה" ולנקבה „מוּטְעָה" או „מוּטְעִית" (לפי צורתו של הבינוני לנקבה במשנה), אבל לא „מוּטַעַת", שהיא צורה של נחי־פ"י או חסרי־פ"נ.

ז) „לְתָגָר". בכמה מאמרים ושירים מצאתי את הבטוי „לתגר מלחמה". אך זוהי טעות דקדוקית. „והִתְגָּר" שבתורה (דברים, ב, כ"ד) הוא צווי, התפעל, משורש „גרה" — נחי ל"ה (כמו „צַו" מן „צַוֵּה"). ואולם במקור עם בכל"ם או זולתן אין להשמיט את הה"א בשום פנים וצריך לומר: „להתגרות".

ח) „פּוֹרְיָה". בספרותנו נתפשט הבטוי „סופר פוריה". זהו שם־תואר לזכר מן „פּוּרְיָה" לנקבה, ואולם „פוריה" אינה אלא הרחבה לתפארת המליצה מן „פּוּרָה", ממש כמו „הומיה" מן „הוֹמָה". וכלום יעלה על הדעת לכתוב „הומי" במקום „הוֹמָה", מפני שיש „הוֹמְיָה" לנקבה? — ובכן צריך לכתוב „סופר פורה", במקום „פורי", כמו „שורש פורה ראש ולענה" (דברים, כ"ט, י"ז).

ט) „בְּרֵי־סַמְכָא". אנו משתמשים בספרותנו בהרבה מלים ארמיות — בהרבה יותר מדי! — וביניהן גם במלה „בר־סמכא", במקום „בן־סמך". מן הראוי בכלל למעט במלות ארמיות, אם לא במקום שהן באות בתור ציטאטים מן התלמוד, או במקום שיש בהן הכרח גמור. על כל פנים, במקום שאנו משתמשים בהן, דינן כדין מלות זרות, שצריך לשים לב לשמושן בלשון המקורית שממנה לוקחו. מפני כן אי־אפשר לומר „ברי־סמכא": הרבים מן „בר" בארמית הם לא „בָּרִים", אלא „בְּנַיָּא", למשל, „בר־נש" — „בְּנֵי־נָשָׁא". ובכן צריך לכתוב „בני־סמכא". כיוצא בזה צריך לדקדק בכלל, שלא יהא השמוש במלות הארמיות מעורר צחוק על שפתיו של כל היודע את הלשון הארמית ודקדוקה.

י) „חֶשְׁוָן". בספרות שאחר המקרא נקרא החודש השמיני של המקרא בשם „מַרְחֶשְׁוָן". אולם בשנות המאות האחרונות התחילו היהודים לא רק לקרוא לחודש זה בשם „חשון", אלא גם לכתוב כך: הם חשבו, ש„מר" אינה אלא הוספה (וכבר נברא „טעם" משונה להוספה זו: מפני שראש־חודש תשרי, הקודם למרחשון, אינו ניכר, שהרי הוא נבלע בחג ראש־השנה). באמת אין זו אלא טעות. „מר" אינה הוספה כלל וכלל. שמות־החדשים עלו מבבל, כידוע (ירושלמי, ראש־השנה, פ"א, ה"ב), ובבבלית־אשורית נקרא החודש השמיני „אַרַחְ־שַׁמְנֵ" (יֶרַח שמיני) או „אַרַח־שַׁוְנֵ", כי המ"ם באשורית היא כו"ו בעברית, ומזה נתהוה בעברית „מַרְחֶשְׁוָן". ובכן „מר" היא הברה יסודית ועיקרית, ואין לכתוב „חשון" במקום „מרחשון" בשום אופן.

יא) „הַגִּיעוּ בְּעַצְמְכֶם". יש בתלמוד בטוי „הַגַּע בְּעַצְמְךָ". „הַגַּע" הוא צוי מקוצר מן „הַגִּיעַ". ואולם כל צוי מקוצר ממין זה מתקצר רק לזכר יחיד ולנקבות רבות („הַגָּעְנָה בעצמכן"). לנקבה יחידה צריך לומר: „הַגִּיעִי בְּעַצְמֵךְ", בלא קצור, וכן לזכרים רבים: „הַגִּיעוּ בְּעַצְמכם". ואם כותב אדם „הַגְּעִי בעצמך" או „הַגְּעוּ בעצמכם", בלא יו"ד, — הוא משתבש.

יב) „מְיָעֵץ". אין שום סופר עברי משתמש בפיעל מן „יעץ" בעבר או בעתיד, כי הקל של פועל זה מצוי בתנ"ך, והפיעל אינו מצוי. ועל־כן אין מן הראוי להשתמש גם בבינוני־פועל של פיעל — „מיעץ" במקום „יועץ".

יג) „מְשַׁנֶּה". „משנה" הוא בינוני־פועל של פיעל מן „שנה", והוראתו „עשה לאחר". ואולם „שנה" בקל יש לו הוראה אחרת: לעשות שנית, לחזור ולעשות. ובכן, מה שרגילים כמה מסופרינו לכתוב „אני משנה ומשלש" הוא טעות. צריך לכתוב: „אני שונה ומשלש".

יד) „מוּחָשִׁי" „מוּחָשִׁית". מן „חוש" יהא בינוני־הפועל של בנין־הֻפְעַל: „מוּחָשׁ", ולנקבה — „מוּחָשֶׁת". ואולם סופרינו הורגלו לכתוב „מוּחשי" ולנקבה „מוּחשית", כאילו היה זה שם־תואר בנוי משם־עצם. וזהו שבוש שנשתרש. שהרי אנו מוצאים אותו גם בספרות, שקדמה לספרותנו החדשה. התיבונים ושאר החוקרים של ימי־הבינים לא היו נכשלים בו.

טו) „מְבֻטָּא". הרבה מסופרינו משתמשים במלת „מבטא" במקום „בטוי". ואולם „מבטא" הוא אופן של הברה, בעוד ש„בטוי" הוא אופן של „דבור".

טז) „קוֹשִׁי". בספרותנו החדשה יש למצוא בטויים מעין „קוֹשִׁי־העבודה" (ואחרים אומרים „קושי" בשורוק). ואולם הסמיכות מן „קוֹשִׁי" הוא „קְשִׁי", כמו מן „יוֹפִי" — „יְפִי", וצריך לומר: „קְשִׁי־העבודה".

יז) „מָשִׁי". בסוף־פסוק („באתנח") משתנות צורותיהם של השמות ושל הפעלים העבריים. ואולם קוראינו ו„דובריו" אינם שמים לב לזה כלל. כך, למשל, הכל אומרים וקוראים „מָשִׁי" אף באמצע־הפראזה, בעוד שאך בסוף־הפראזה יש לקרוא כך, ובאמצעיתה צריך לקרוא „מְשִׁי" (כמו „כְּלִי" — „כָּלִי"). ומזה יש להקיש על השאר.

יח) „הַשְׁאֶרֶת־הַנֶּפֶשׁ". שם זה, שאם נשפוט על־פי צורתו נבנה מהפעיל, צריך להורות לא שהנפש נשארת, אלא שהנפש מַשְׁאֶרֶת דבר לאחרים, כדינו של ההפעיל, שהוא מורה על פעולה יוצאת לשלישי. ובאמת אנו מוצאים אצל קדמונינו, יוצרי בטוי זה, צורה אחרת לִגְמָרֵי: הם כותבים לא „הַשְׁאֶרֶת־הנפש", אלא „הִשָּׁאֲרוּת־הנפש" (אמנם, בלא נקוד, אבל תמיד בוי"ו). „הִשָּׁאֲרוּת" הוא שֵׁם בנוי מן המקור של הנפעל: „הִשָּׁאֵר". והרבה שמות כיוצא בזה בנו קדמונינו. למשל, „הִפָּעֲלוּת" (ורבות „הִפָּעֲלִיוּת", ולא הִפָּעֲלִיוּת", כמו שקורין אצלנו בטעות)

למושג „אַפֶקְט" (affectus). ואף אנו יכולים היינו לבנות שמות־עצם כאלה מפעלים להוראת הפעולה החוזרת, למשל, „הַכְזָבוּת" — ענטטוישונג, разочарование (כמו שהצעתי לפני ועד־הלשון שבירושלים, כשהשתתפתי בישיבתו בחודש אייר תרע"ב), ובכן צריך לכתוב „הִשָׁאֲרוּת־הנפש" ולא „הַשְׁאֶרֶת־הנפש", שהוא שבוש שנשתרש[1].

יט) „צְבִיוֹן". מלה זו מחליפים הרבה מסופרינו את הוראתה בהוראת צבע ודמות וצורה, באמת „צְבִינָא" בסורית הוא „רצון" בעברית: „לעושין צביונו" (מגילה, ט"ו, ע"ב); „שמא הגיע צביונו של הקדוש ברוך הוא לחדש עולמו" (דב"ר, פי"א). ולפיכך אפשר להשתמש במלה זו רק במובן „תשוקה", ולפעמים אף „מגמה" (כמו שהציע ר' זאב יעבץ), שכן אנו מוצאים: „כל מעשי בראשית בקומתן נבראו, לדעתן נבראו, לצביונן נבראו" (ראש־השנה, י"א, ע"א). אבל כל האומר: „צורתה וצביונה של המפלגה" — מְשַׁתְּבֵּשׁ.

כ) „מַמָּשׁ". מלה עברית־מאוחרת זו — אין ספק, שהיא משורש „מוש". אבל משורש זה אין צורה כזו ואין משקל עברי כזה. מן „מוּר" יש לנו „מֶמֶר" ומן „מוּשׁ" צריך שיהיה „מֶמֶשׁ". ואמנם, כך מנוקדת מלה זו בהוצאות המשובחות של שִׁיר־הַיִחוּד (שיר־היחוד ליום חמישי), שהוא מלא תארים פילוסופיים עמוקים:

לְמֶמֶשׁ וְגֶדֶשׁ לֹא נִשְׁעָרֵהוּ,
לְטֶפֶל וְתֹאַר לֹא נִדַּמֶּהוּ.

ושם־התואר מן „מֶמֶשׁ" צריך להיות „מְמֶשִׁי" ולא „מַמָּשִׁי".

---

[1]) עיין על זה למעלה, במאמרו של אותו מחבר: „שם־מופשט מבנין־נפעל" (הטערכת).

*

מִלִּים שֶׁמִּיּוֹת

מאת שבנא.

מיום שהתחילה תחיתה של לשוננו ועד עתה לא פסקנו מלהרגיש מחסור במלים במקצועות שונים, הן בחיי־יום־יום, הן בבית־הספר והן בספרות העיונית־המדעית.

נסיונות שונים נעשו למלא מחסור זה; לצדדים רבים פנינו לעזרה: ללשונות־האחיות, לאוצר הגנוז בנבכי התלמוד והמדרשים ולחדוש־מלים מתוך שרשים ומשקלים נתונים. אבל עוד עמנו אוצר חשוב מאד, שאין פונה אליו עד עתה כוונתי להמון הַכְּתָבוֹת הַשֵּׁמִיּוֹת, שאף הן יכולות להשפיע עלינו שפע של מלים ובטויים, אם תֶּחְקַרְנה כראוי.

אין ברצוני הפעם לקבוע מסמרות בְּענף־חקירה זה. רוצה אני להציע רק רשימה קטנה של מלים, שנתקלתי בהן בדרך עבודתי. המלים הבאות ברשימה שלהלן לקוחות ברובן מן הכתובת הידועה בשם „הַתַּעֲרִיף של תַּדְמוֹר"[1]). לראשונה גִּלה כתובת זו הנסיך הארמיני שִׁמְעוֹן אֲבִימֶלֶךְ לַזָּרֶב בשנת 1881; אחר־כך נעתקה ונחקרה בידי מלומדים שונים. הכתובת חקוקה על אבן בשתי לשונות: יוונית וארמית (הדיאלקט התדמורי), והיא דוגמה של ה„מועצה" (הבולי) התדמורית בדבר גבית מסי המכס, ותאריכה: ח' ניסן תמ"ח לשטרות ($^{137}/_{8}$ לספה"נ).

הכתובת מכילה מלים הרבה, שאפשר לנו להשתמש בהן בחיי־יום־יום ובמדע. לרגל חלוקי־דעות בדבר ה„קרי" במקומות שונים (הכתובת מטושטשת ב מקומות, הרבה) בחרתי רק באותן המלים, שהכל שָׁוִים בקריאתן ובפירושן. מלים אלו לא תהיינה נטע זר במלוננו; ערובה נכונה לכך תשמשנה לנו מלים כמו „פְּגָרִים", „תַּשְׁמִישׁ", „אֲצְטְרוֹבְּלִין", „פָּסָק" (פסק־דין)[2], שבאו בכתובת. מובטחני, שאחדות מן המלים, שאביא להלן, נמצאות גם בספרותנו שלאחר התנ"ך, ואלו,

---

[1]) נתפרסמה (בנוסחאות היותר טובים) על־ידי: א) De Voguë — Journal Asiatique, VIII-ième Serie, T. I — II; ב) Reckendorf — Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, V, XL II (1888); ג) Dessau — Hermess, V, (1884) — (החלק היוני).

[2]) פגרין — II c, שורה 9; תשמיש — II b, שורה 8, שורה 20; אצטרובלין — 15, c II; פסקת — II c, 26 (מראי־המקומות על־פי שורות הכתובת נתונים לפי הוצאתו של Reckendorf; עיין ההערה הקודמת).

שאינן נמצאות שם, לא באו רק משום שלא גרם מזלן לבוא במקרה, כמו שמוכיחות המלים העבריות, שאינן בתנ"ך ונמצאות הן בשתי הכתבות העבריות העתיקות („כתובת־השלח" ו„הלוח של גזר")[3].

מלבד מלים הלקוחות מן הכתובת התדמורית, באות כאן גם מלים אחדות מכתבות בודדות בצורית ובתה הפונית (קרת־חדשתית), ארמית ונבטית, שכולן קרובות מאד לעברית ויכולות לשמש לנו מקור לשאוב ממנו מלים לצרכינו.

א) מתוך התעריף התדמורי.

בזמן האחרון נתחבטו בתוכנו הרבה בשאלת שתי המלים import וגם export; נמצאו גם מחדשי־מלים לכך או קובעי־מלה מקראית ישנה („עזבון") הכתובת התדמורית כוללת שלש מלים עבריות לכך, הן בצורת־שמות והן בצורת־פעלים:

הַפֵּק — Вывозить, exporter, to export

מַפִּיק — Exporteur, exporteur

מַפְקָן — Вывозъ, exportation, export[4])

הָעֵלֵה — Ввозить, importer, to import

מַעֲלֵה — Ввозитель, importeur, importer

מַעֲלָן — Импортъ, importation, import[5])

כתובת זו אינה כוללת כל מלה מיוחדת למושג „תעריף", אבל שתי כתבות פוניות — האחת מ מ א ר ס י ל י ה[6]), והשניה מ ק ר ת־ח ד ש ת[7]) — קוראות ל„תעריף" „בעת" [בָּעֵת]. אף־על־כי־כן יש לבכר את המלה „תעריף", משום שהיא מלה שמית ומקובלת בכל לשונות־אירופה כאחת.

הכתובת מתדמור יכולה להספיק לנו עוד מספר מלים:

„טָעוֹן" — במובן כַּמוּת הנתנת לְהָטָעֵן, דרך משל, על גמל או באניה — load [a camel, a schip][8]).

קָרוֹסָה — עגלת־משא — a cart — телѣга[9]); (השווה carosse בצרפתית, carozza באיטלקית, Karren בגרמנית, „גרין" בתלמוד (המערכת).

---

[3]) ב„כתובת־השלח" באות: המלה „נקבָּה" (משורש „נקב"), שאינה מצויה בתנ"ך, והמלה „זדה" (אם משורש „נזד", בהצעת בֶּלֶק), או „זדה" (אם משורש „זוד"); מכיון שלא רק מלה זו, אלא גם השורש אינו ידוע בספרות העברית, אין מובן־המלה ברור. ב„לוח־גזר" (המאה VI קודם ספה"נ) מצויה המלה „עֵצֶר פִּשְׁתִּי" (יחיד מן „פשתים"). בתנ"ך מצויה משורש „עצר" רק המלה „מעצר".

[4]) הפק — II 31 b, 32, 47 c, 12 ועוד; מפקן — II 3 a, 8, 9, 11; 12 b ועוד.

[5]) העלה (וכן התעלה — במובן סתמי) — II 1 a, 13, 16, 18; 30 b ועוד; מעלן — II 7 a; 10, 19, 17 b.

[6]) עיין שורה 1 Corpus inscriptionum semiticarum, N 165.

[7]) C 15, I, N 167.

[8]) טעון — I 26 ועוד. 22, 9, 8, 7, 6 a II.

[9]) קרוסה — I 26.

סָרִיק — בלתי־טעון: „גמל סָרִיק" (השווה „אילני־סרק")[10].

אַנְדַרְטָא או אַדַרְטָא — памятникъ, memorial (מלה זו מצויה גם בתלמוד)[11]

וְטַרָן — כמו שכבר שאלנו מן הלשון הרומית את המלה „טִירוֹן"[12].

במקצוע־ההיסטוריה יכולים אנו לשאוב מכתובת זו שלש מלים טכניות: הַעֲשָׂרֵת — במובן decem viri[13]; דוֹגְמָא — декретъ, décret, decree[14]; גְּלָלָה — אבן, שעליה נחקקת כתובת או תמונה לזכר איזה מאורע — stèle, stele (השווה „אבן־גְּלָלִי" — עזרא, ה', ח'; ו', ד')[15].

במקצוע־המשפט מבדלת הכתובת בין „נמוס" (nomos — חוק)[16] ובין „עֵידָה" (מנהג — обычай, coutume, custume; משורש 'ad בערבית — להיות רגיל)[17].

ב) מתוך כתבות שמיות אחרות.

חַרְטִית — Рельефъ, relief (השווה חָרַט)[18]

טַנֵּא, הַטְנֵא — Воздвигнуть, ériger, to set up[19]

טָעֵם — Усыновить, adopter, to adopt[20]

זוהי רק רשימה קטנה של מלים, שנתקלתי בהן בדרך עבודתי לתכלית אחרת, כאמור. מובטחני, שאם יקבל מי שהוא על עצמו לחקור את הכתבות השמיות לתכלית שהצעתי, יתגלה לפניו אוצר חשוב של מלים בשביל המלון של הדבור העברי החי.

לונדון, טבת, תרפ"ב.

---

[10]) סָרִיק — 19 c; 11 b II.

[11]) אַדַרְטָא — 29 c II; הצורה אנדרטא באה בת"י.

[12]) וְטַרָן — 36, 33 b; 4 a II ועוד.

[13]) 20, I. [14]) 14, I. [15]) 22, I.

[16]) I 16, 17, 19; II 21, 22, ועוד.

[17]) I 18, 19, 22, ועוד.

[18]) כתובת פונית מקרת־חדשת; G. Cooke, North-Semitic Inscriptions, N 45, l. 2.

[19]) כתובת צוריות מקפריסין: Cis, I, 11 (l. 2); 13 (l. 2); 46 (l. 2); 165 (l. 1) etc.

[20]) כתובת ארמית מצומיר Cis, II, N 161, Col. II l. 2. מלה זו היא מלשון טַעְמָא — הַרְכָּבָה (graff) בסורית.

*

מִבְחָר לְמַתֵּימַטִיקָה וּלְפִיסִיקָה.

הפרט הנוכחי לקוח מן הכרך הראשון של „כתבי האוניברסיטה ובית הספרים בירושלם", המיוחד למתימטיקה ולפיסיקה. המחקרים הבאים בכרך הזה הם יצירותיהם של מלומדים בעלי שם, שהואילו להשתתף בעבודה זו, הנועדה לפנות דרך ולסול מסלה בשביל האוניברסיטה והאקדמיה העברית בירושלם. המאמרים נדפסים ב„כתבים" בלשון המקור, כלומר בלשון שנכתבו ע"י מחבריהם, ובתרגום עברי. מלאכת התרגום נעשתה ע"י מומחים למקצועות האמורים. וחופשה נתנה לכל אחד ואחד להשתמש במונחים כטוב בעיניו, מאחרי שאין לנו עדיין טרמינולוגיה עברית קבועה ומקובלה למתימטיקה ולפיסיקה. כל מתרגם הוא, איפוא, אחראי בעד המונחים, שהוא משתמש בהם. והתרגומים הללו שמשו חומר ליצירת הפרט הזה: מהם לקטנו את המונחים, שאנו מביאים בקובץ „שפתנו" זה, מסודרים ע"פ האלפא־ביתא ומתורגמים לגרמנית ולצרפתית.

מובן, שאין אנו באים כאן לקבוע טרמינולוגיה למתימטיקה ולפיסיקה. כוונתנו רק לאסוף את הבטויים והמונחים הפזורים במחקרים הנזכרים ולהציעם לפני הקהל העברי. כוונתנו מסתיימת, איפוא, בהכנת חומר בלבד.

הסופרים שהשתתפו בתרגומים הם: ד"ר בנימין אמירה, תל־אביב; ד"ר יעקב גרומר, ברלין; ד"ר יעקב גרינברג, הידלברג; פר'־דוצ' ישראל וולפסון, חרקוב; ד"ר א. ברוך רוזנשטין, תל־אביב; נתן שלם, פירינצי.

הַמַעֲרֶכֶת.

I. אֲנָלִיזִי.

אֵבֶר (א', ר')[1], Glied, Element (einer Menge), membre, élément (d'un ensemble)

אֵבֶר (גמ', ו', ש'), Term (eines Polynoms), terme (d'un polynome)

אֶגֶף (ו'), Seite (einer Gleichung), membre

אִי־זוּגִי (ו'), Ungerade, impair

אִינְטֶגְרָל־הַמַּעְגָּל (גב'), Rundintegral, intégrale circulaire

---

[1] ר"ת, המובאות ברתוקות בצד המונחים, מציינות את שמות הסופרים, המשתמשים במונחים אלה בתרגומיהם: א' — ד"ר בנימין אמירה, גמ' — ד"ר יעקב גרומר, גב' — ד"ר יעקב גרינברג, ו' — פר'־דוצ' ישראל וולפסון, ר' — ד"ר א. ברוך רוזנשטין, ש' — נתן שלם.

אִי־שְׁוִיוֹן (א', ו'), Ungleichung, inégalité

אִי־תְּלוּיָה (ו') (עי' אי־תלויות), Unabhängigkeit, indépendance

אִי־תְּלוּיוּת (א') (עי' אי־תלויה), Unabhängigkeit, indépendance

אֹסֶף (א'), Zusammenfassung, réunion

אֶפֶס (א', גב', גמ', ו', ר', ש'), Null, zéro

בְּאֹפֶן פָּשׁוּט (א'), Schlicht, simple

בְּאֹפֶן מָהוּתִי (ש'), Qualitativ, qualitatif

בִּטּוּי (גב', ו', ש'), Ausdruck, expression

בְּמִדָּה שָׁוָה (ו') (עי' בן־מדה־אחת), Gleichmäßig, uniforme

בֶּן־הַתְרָה (גב') (עי' מקבל פתרון), Lösbar, soluble

בֶּן־מִדָּה־אַחַת (ר') (עי' במדה שוה), Gleichmäßig, uniforme

גֹּדֶל (ר') (עי' שעור), Größe, grandeur

גֹּדֶל קָבוּעַ (א'), Konstante, constante

גֹּדֶל מִשְׁתַּנֶּה (א'), Variable Größe, variable

גְּזִירָה (גב') (עי' תולדית), Ableitung, dérivée

גָּזַר (גב'), Ableiten, dériver

דִּבְרָה (ש'), Behauptung

דּוּ־מְרֻבָּעִי (ש'), Biquadratisch, bi-carré

הֵאָפֵס (ו') (עי' התאפס), Verschwinden (Null werden), s'annuler (devenir nul)

הֲבָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן (גב'), Berücksichtigen

הַגְדָּרָה (ש'), Definieren, définir

הַגְדָּרָה (א', ר', ש'), Definition, définition

הוֹכִיחַ (ו'), Beweisen, démonstrer

הוֹכָחָה (א', ו') (עי' ראיה), Beweis, démonstration

הוֹסָפָה (ו'), Zuwachs, accroissement

הַחֲלָף (גב', ו', ש'), Ersetzen, remplacer

הַכְלָלָה (א'), Verallgemeinerung, généralisation

הַכְפֵּל (ש'), Multiplizieren, multiplier

הַנָּחַ (ו'), Setzen, faire (admettre), supposer

הַנָּחָה (גב'), Voraussetzung, supposition

הֶעֱמֵד על... (גב'), Zurückführen, réduire

הַעֲרָכָה (ו'), Abschätzung, évaluation

הַפְקָה אִינְטֶגְרַצְיָה (גב') (עי' עשה אינטגרל), Integrieren, intégrer

הַפְקַע (א'), Ausschalten, exclure

הַצָּגָה (ש׳), Darstellung, représentation

הַקֵּשׁ (גב׳), Vergleich, comparaison

הַרְחָבָה (ו׳), Erweiterung, extension

הַרְכֵּב (גב׳), Kombinieren, zusammensetzen, combiner

הַרְכָּבָה (גב׳), Kombination, combinaison

הַשְׁוָאָה (גב׳, גמ׳, ר׳) (עי׳ משואה, משויה, שויון), Gleichung, équation

הַשְׁעָרָה (גמ׳), Hypothese, hypothèse

הַתְאֵם ל־ (גב׳) (עי׳ קים), Genügen (einer Gleichung), satisfaire (l'équation)

הִתְאַפֵּס (ו׳ ש׳) (עי׳ האפס), Verschwinden (Null werden), s'annuler (devenir nul)

הִתְכַּנֵּס (גב׳, ו׳), Konvergieren, converger

הִתְכַּנֵּס בְּהַחְלֵט (ו׳), Absolut konvergieren, converger absolument

הִתְכַּנְּסוּת (ו׳), Konvergenz, convergence

הִתְקַיֵּם (א׳, ש׳) (עי׳ חול), Gelten, valoir

הִתְקָרְבוּת (ו׳) (עי׳ קרוב), Annäherung, approximation

וַתֵּר על... (א׳), Weglassen, laisser de côté

זֵהוּת (א׳, גב׳), Identität, identité

זוּגִי (ו׳), Gerade, pair

חַד־עֶרְכִיּוּת (א׳), Eindeutigkeit

חוּג (ו׳), Bereich, domaine

חול (גב׳, ש׳) (עי׳ התקים), Gelten, valoir

חֲזָקָה (גב׳, ו׳, ר׳), Potenz, puissance

חִיּוּבִי (ו׳, ר׳), Positiv, positif

חִלֵּץ (ר׳), Eliminieren, éliminer

חֹק (גב׳) (עי׳ משפט), Satz, Lehrsatz, théorème

חֶשְׁבּוֹן־קֵרוּב (גב׳), Annäherungsrechnung, calcul approximatif

טוּר (ר׳) (עי׳ שורה), Reihe, série

יְדָה (ו׳), Faktor, facteur

יְחִידָה (ר׳, ש׳), Einheit, unité

יְסוֹד (גמ׳), Element, élément

כּוֹפֵל (ש׳) (עי׳ מקדים, מקדם), Koeffizient, coefficient

כָּפוּל (ו׳), Mehrfach, multiple

מַגְבִּילִית (גמ׳), Determinante, déterminant

מְדֻמֶּה (גב׳, ו׳), Imaginär, imaginaire,

מַדְרֵגָה (גב׳, ו׳, ש׳) (עי׳ סדרה), Grad, Ordnung, dégré, ordre

מוּתְנֶה (גב') ‹ Abhängig, dépendant

מַחֲזוֹר (ו') ‹ Periode, période

מַחֲזוֹרִי (ש') ‹ Periodisch, périodique

מְכַנֶּה (גב') ‹ Nenner, dénominateur

מְכֻפָּלָה (ו') ‹ Produkt, produit

מַמָּשִׁי (גב', ו') ‹ Reell, réel

מַמָּשִׁיוּת (גמ', ו') ‹ Realität, réalité

מָנָה (ו', ר') ‹ Quotient, quotient

מִסְפָּר רִאשׁוֹנִי (ו') ‹ Primzahl, nombre premier

מְצוּי (א', גב') ‹ Existierend, existant

מְקֻבָּל פִּתְרוֹן (ו') (עי' בן־התרה) ‹ Auflösbar, soluble

מַקְדִּים (גמ') (עי' כופל, מקדם) ‹ Koeffizient, coefficient

מְקַדֵּם (ר') (עי' כופל, מקדים) ‹ Koeffizient, coefficient

מְשׁוָאָה (ו') (עי' השואה, משויה, שויון) ‹ Gleichung, équation

מַשְׁוָיָה (ש') (עי' השואה, משואה, שויון) ‹ Gleichung, équation

מִשְׁפָּט (א', ו') (עי' חק) ‹ Satz, Lehrsatz, théorème

מִשְׁפָּט עוֹזֵר (ו') ‹ Hilfssatz, lemme

מְשֻׁתָּנָה (א', גמ', ו', ר', ש') ‹ Variable, variable

מְשֻׁתָּנָה עוֹזֵר (א') ‹ Hilfsvariable, variable auxiliaire

מִתְחַלֵּק (ו') ‹ Teilbar, divisible

סִדְרָה (גמ') (עי' מדרגה) ‹ Ordnung, ordre

סִירָה (גב') ‹ Abweichung, déviation

סְכוּם (גב', ו', ר') ‹ Summe, somme

עֶצֶם (א') ‹ Ding, objet

עָצְמָה (א') ‹ Mächtigkeit, puissance

עֵרֶךְ (ו', ש') ‹ Betrag, Wert, valeur

עֵרֶךְ מוּחְלָט (ו') ‹ Absoluter Betrag, valeur absolue

עָשָׂה אַדְיוּנְקְצְיָה (ו') ‹ Adjungieren, faire adjonction

עָשָׂה אִינְטֶגְרָל (ש') (עי' הפק אינטגרציה) ‹ Integrieren, intégrer

פֵּרוּק (ו') ‹ Zerlegung, décomposition

פְּשׁוּט (ש') ‹ Vereinfachung, simplification

פִּתְרוֹן (גב', ר') ‹ Lösung, solution

צָמַד (ו') ‹ Konjugieren, conjuguer

קְבוּץ (א') ‹ Menge, ensemble

קְבוּץ־זוּג (א׳), Paarmenge

קְבוּץ־חֲזָקָה (א׳), Potenzmenge

קְבוּץ חֶלְקִי (א׳), Untermenge, sous-ensemble,

קְבוּץ שֶׁבְּבְחִירָה (א׳), Auswahlmenge

קְבוּץ שֶׁבְּצִבּוּרָה (א׳), Vereinigungsmenge

קְבִיעוּת (ר׳), Konstanz, constance

קָבַע (א׳, ו׳) (עי׳ קצב), Bestimmen, déterminer

קַוִּי (גב׳, ו׳), Linear, linéaire

קַיֵּם (ו׳) (עי׳ התאם), Erfüllen, genügen (einer Gleichung), satisfaire

קָצַב (ר׳) (עי׳ קבע), Bestimmen, déterminer

קָרַב קְרָבַת בְּטוּי (גב׳), Annähern, approcher

קֵרוּב (גב׳, גמ׳, ר׳) (עי׳ התקרבות), Näherung, Annäherung, approximation

קֵרוּב יָפֶה (גב׳), Gute Annäherung, approximation suffisante

רְאָיָה (גמ׳, ו׳, ש׳) (עי׳ הוכחה), Beweis, démonstration

רִבּוּי (גמ׳) (עי׳ רציפה), Mannigfaltigkeit, Kontinuum, multiplicité, continuité

רָצוּף (גב׳), Stetig, continu

רְצִיפָה (גב׳), Kontinuum, continuité

שָׁאַף אל... (א׳), Konvergieren gegen (einen Grenzwert), converger vers

שֶׁבֶר (ש׳), Bruch, fraction

שֶׁבֶר עַצְמִי (ש׳), Echter Bruch, fraction simple

שִׁוְיוֹן (ו׳) (עי׳ השואה, משואה, משויה), Gleichung, équation

שׁוּרָה (א׳, ו׳, ר׳) (עי׳ טור), Reihe, série

שׁוּרַת־חֲזָקוֹת (גב׳), Potenzreihe, série de puissances

שְׁלִילִי (ר׳), Negativ, négatif

שִׁמּוּשׁ (ר׳), Anwendung, application

שִׁמּוּשִׁי (גב׳), Angewandt, appliqué

שִׁעוּר (גב׳, ו׳) (עי׳ גדל), Größe, grandeur

שִׁעוּר קָבוּעַ (גב׳, גמ׳), Konstante, constante

שֹׁרֶשׁ (ו׳, ש׳), Wurzel, racine

שֹׁרֶשׁ שָׁנוּי (ו׳) (עי׳ שרש כפול), Doppelwurzel, racine double

תּוֹלָדָה (ו׳), Folgerung, conséquence

תּוֹלָדִית (ו׳) (עי׳ גזירה), Ableitung, dérivée

תּוֹצָאָה (א׳), Folge, résultat

תּוֹרַת־הַקְּבוּצִים (א׳), Mengenlehre, théorie des ensembles

תְּכוּנָה מֻגְדֶּרֶת (א'), Definite Eigenschaft

תְּלִיָּה (ו'), Abhängigkeit, dépendance

תְּפוּס־דִּיפֶרֶנְצִיאַצְיָה (גב'), Differenzierbar, differentiable

II. גֵּיאוֹמֶטְרִיָּה וּפִיסִיקָה.

אֲגֻדָּה (ש') (עי' אלמה), Bündel, Büschel, faisceau

אֲוִירוֹדִינַמִי (גב', ר'), Aerodynamisch, aéro-dynamique

אֲוִירוֹן (גב'), Aeroplan, aéroplane

אִי־הִתְלַחֲצוּת (ש'), אִי־כְוִיצָה (ש'), Inkompressibilität, incompressibilité

אֻלְמָה (ר') (עי' אגד), Bündel, Büschel, faisceau

אֻלְמַת־אוֹר (ר'), Lichtbündel, faisceau de rayons

אֲנָךְ (ש'), Perpendikel, perpendiculaire

אֲנָכִי (ש') (עי' מאנך), Vertikal, vertical

אַרְכָּא (ש'), Intervall, intervalle

בְּאַרְח מַגָּע (גב'), Tangential, tangent

בְּדִיקָה (ר'), Eichung, vérification

בּוֹלֶט (עי' גבנוני), Konvex, convexe

בָּלַע (ר'), Absorbieren, absorber

בְּלִיעָה (ר'), Absorbtion, absorption

בִּן מִפְרָשׂ אֶחָד (גב'), Eindecker, monoplane

בִּן מִפְרָשׂ כָּפוּל (גב'), Zweidecker, biplane

בִּן מִפְרָשׂ מְשֻׁלָּשׁ (גב'), Dreidecker, triplane

בֹּרֶג (גב'), Schraube, vis

גַּבְנוּנִי (גב') (עי' בולט), Konvex, convexe

גְּלִיל (ר'), Zylinder, cylindre

גְּלִילִי (גמ', ר'), Zylindrisch, cylindrique

גְּמִישׁוּת (ר'), Elastizität, élasticité

דַּקָּה (ר'), Minute, minute

הַאָצָה (ש'), Beschleunigung, accélération

הוֹסָפָה (גב') (עי' סיוע), Beitrag, part

הַחְזָרָה (ר'), Reflexion, réflexion

הַחְלָשָׁה (ר'), Schwächung, affaiblissement

הִלּוּךְ (גב'), Verlauf, allure

Geometrie, géométrie ,הַנְדָסָה (ש')

Geometrisch, géométrique ,הַנְדָסִי (ש')

Verhalten ,הַנְהָגָה (ו') (עי' התנהגות)

Ausschlag, écart ,הַסָחָה (ר')

Kompensationsaufstellung ,הַעֲמָדָה ע"פ שִׁיטַת גוֹמְלִים (ר')

Abbilden, représenter ,הַעְתָק (א')

Abbildung, Verschiebung, représentation, translation ,הַעְתָקָה (א', גב')
déplacement

Parallelverschiebung, translation, déplacement ,הַעְתָקָה מַקְבִּילָה (גב')
parallèle

Spiegelung, réflexion ,הַעְתָקַת־רְאִי (גב')

Störung, dérangement ,הַפְרָעָה (ר', ש')

Volumen, volume ,הֶקֵף (ש')

Abtragen (eine Größe), porter (une grandeur) ,הַקְצַע (ר')

Schwärzung, devenir noir ,הַשְחָרָה (ר')

Wiskosität, viscosité ,הִתְדַבְקוּת

Trägheit, inertie ,הִתְמָדָה (גב')

Verhalten ,הִתְנַהֲגוּת (ר', ש') (עי' הנהגה)

Dehnung, extension ,הִתְפַשְטוּת (גב')

Empfindlichkeit, sensibilité ,הִתְרַשְמוּת (ר')

Kräftepaar, couple de forces ,זוּג־כֹחוֹת (גב')

Winkel, angle ,זָוִית (ר')

Senkrecht, orthogonal ,זָקוּף (גב')

Strömung, courant ,זְרִימָה (ר') (עי' שטף)

Strom, courant ,זֶרֶם (גמ', ש')

Bezirk, région ,חֶבֶל (ר')

Homogenität, homogénéité ,חַדְגוֹנִיוּת (ר')

Homogen, homogène ,חַד־סוּגִי (ר')

Monochromatisch, monochromatique ,חַד־צִבְעִי (ר')

Winkelhalbierende, bissectrice ,חוֹצֵה־זָוִית (ש')

Festigkeit, solidité ,חָזְקָה (גב')

Koinzidieren, coïncider ,חָפַף (ש')

Halbebene, demi-plan ,חֲצִי־מִישׁוֹר (גב')

Halbkreislinie, demi-circonférence ,חֲצִי־מַעְגָל (גב')

Halbkreis, demi-cercle ,חֲצִי־עִגוּל (ר')

חָרוּט (ש'), Konus, cône

חֲרוּטִית (ש'), Kegelschnitt, section conique

חַשְׁמַל (גמ'), Elektrizität, électricité

חֲתַךְ אֲנָכִי (ש'), Vertikalschnitt, section verticale

חֲתַךְ־לָרֹחַב (ש'), חֲתַךְ־שִׁבְּרֹחַב, חֲתַךְ־רֹחַב (גב', ר'), Querschnitt, section transversale

טַבְלַת־צִלּוּם (ר') (עי' לוח־צלום), Photographische Platte, plaque photographique

טֶכְנִיקַת־הַתְּעוּפָה (גב'), Flugtechnik, technique de l'aviation

יְסוֹד טָעוּן חַשְׁמַל (גמ'), Elektrische Elementarladung, chargement électrique élémentaire

יְשָׁרָה (ש') (עי' כוון, כונה, רוח), Richtung, direction

יְשָׁרָה שֶׁכְּנֶגֶד (ש'), Entgegengesetzte Richtung, direction opposée

יְשַׁר־זָוִית (ר'), Rechtwinklig, à angle droit

כְּוִיצָה (ש'), Kompressibilität, compressibilité

כִּוּוּן (א', ר') (עי' ישרה, כונה, רוח), Richtung, direction

כַּוָּנָה (ר') (עי' ישרה, כוון, רוח), Richtung, direction

כָּחוֹל (ר'), Blau, bleu

כֹּחַ דּוֹחֵף (גב'), Antrieb, force motrice

כֹּחַ־טִיסָה (גב'), Fliehkraft, force centrifuge

כֹּחַ יוֹצֵא (גב'), Resultierende Kraft, résultante

כֹּחַ־עֲמִיסָה, כֹּחַ־מַעֲמָסָה (גב'), Belastungskraft, force de charge

כֹּחַ־שֶׁבְּרֹחַב (גב'), Querkraft, force transversale

כֹּחַ שֶׁעַל־פְּנֵי הַמִּשְׁכָּב (גב'), Auflagerkraft

כַּמּוּת (ש'), Quantum, quantité

כְּפִיפָה (גב'), Biegung, torsion

כִּשָּׁרוֹן־הַחֲזָרָה (ר'), Reflexionsvermögen, la propriété de réflexion

לוּחַ־צִלּוּם (ר') (עי' טבלת־צלום), Photographische Platte, plaque photographique

לַחַץ (גמ', ר'), Druck, pression

מְאָזָן (ש'), Horizontal, horizontal

מְאֻנָּךְ (גב', ר') (עי' אנכי), Vertikal, vertical

מְדִידָה (ר'), Messung, mesure

מְהוּתִי (ש'), Qualitativ, qualitatif

מְהִירוּת צְדָדִית (ר'), Geschwindigkeitskomponente, vitesse composante

מוֹדוּל־שֶׁבְּגָמִישׁוּת (גב'), Elastizitätsmodul, module d'élasticité

מוֹדוּל שֶׁבַּהֶחְלָקָה (גב׳), Gleitmodul, module de glissement

מוֹט (גב׳), Hebelarm, Stab, levier

מוֹשָׁב (ש׳), Basis, base

מַחֲלִישׁ (ר׳), Schwächer (photographischer), affaiblisseur

מִישׁוֹר (גב׳, ר׳, ש׳), Ebene, plan

מִישׁוֹרִי (ר׳), Eben, plane

מַכְשִׁיר (ר׳), Instrument, instrument

מַכְשִׁירִים (ר׳), Apparatur, armature

מֵמַד (גב׳, גמ׳, ר׳), Dimension, dimension

מְסִלָּה (גב׳), Bahn, chemin

מְסַנֵּן (ר׳), Filter, filtre

מַעְגָּל (א׳, גב׳) (עי׳ קוֹ־עָגוֹל), Kreislinie, circonférence

מְעוֹפֵף (גב׳), Flieger, aviateur

מַעֲלָה (ר׳), Grad, dégré

מַעֲמָסָה (גב׳) (עי׳ עֲמִיסָה), Belastung, charge

מְעֻקָּב (ש׳), Kubisch, cubique

מְעֻרְבָּלָה (ש׳), Wirbel, tourbillon

מְקֻבָּץ (גב׳), Konzentriert, concentré

מֶרְחָב (ש׳), Raum, espace

מֻרְכָּב (ש׳), Komplex, complexe

מֶרְכָּז (ש׳), Zentrum, centre

מַרְכִּיב (ש׳), Komponente, composante

מַשִּׁיק (ר׳), Tangente, tangente

מְשֻׁלָּשׁ (ש׳), Dreieck, triangle

מְתִיחָה (גב׳), Spannung, tension

נִגּוּדִי (גב׳, ש׳), Entgegengesetzt, opposé

נָגַע בְּ־ (ש׳), Tangieren, berühren, toucher

נוֹזֵל (ר׳), Flüssigkeit, fluide

נִיטֵל (ר׳), Nitra, nytra

נְסֵר (ש׳), Schneiden, couper

נְקוּדַת־הָאֶפֶס (גב׳), Nullpunkt, point zéro

סִבּוּב (ש׳), Rotation, rotation

סָגוֹל (ר׳), Violett, violet

סִיוּעַ (גב׳) (עי׳ הוֹסָפָה), Beitrag, part

סִלּוּף (גב') Verdrehung, torsion

סְלִיל (גב', ר') Spirale, spirale

עִגּוּל (א', ש') Kreis, cercle

עֲדָשָׁה (ר') Linse, lentille

עֲטוֹף (ש') Enveloppe, Einhüllende, enveloppe

עַמּוּד תֶּרְמִי (ר') Thermosäule, colonne thermale

עֲמִיסָה (גב') (עי' מעמסה) Belastung, charge

עָצְמָה (ר') Intensität, intensité

עָקוֹם (ר') (עי' קו עקום) Kurve, courbe

עֲקִימָה (גב') (עי' עקמומיות) Krümmung, courbure

עֲקמוּמִיוּת (ר') (עי' עקימה) Krümmung, courbure

פּוֹסֵק (ר') Ordinate, ordonnée

פִּזּוּר־הַצָּבָעִים (ר') Dispersion, dispersion

פָּסוּק (ר') Abszisse, abscisse

צָבַר (ר') Akkumulieren, accumuler

צִיר (גמ') Koordinate, coordonnée

צִנּוֹר (ר') Rohr, tube, tuyau

צְפִיפוּת (ר', ש') (עי' תעצומה) Dichte, densité

קַו יָשָׁר (גב', ו', ר', ש') Gerade Linie, Gerade, droite

קַו־מֶרְכָּז (גב') Zentrallinie, ligne centrale

קַו־סְפֶקְטְרוֹם (ר') Spektrallinie, raie spectrale

קַו־עִגּוּל (גב') (עי' מעגל) Kreislinie, circonférence

קַו עָקוֹם (ש') (עי' עקום) Kurve, courbe

קְוַרְטוּב (ש') Elementarquantum, quantité élémentaire

קְטָב (ש') Achse, axe

קֶטֶר (ר') Diameter diamètre

קָמוּר Gewölbt, voûteux

קְנֵה־מִדָּה (גמ') Maßstab, échelle

קְרִינָה (ר') (עי' קרינות) Strahlung, rayonnement

קְרִינוּת (ר') (עי' קרינה) Strahlung, rayonnement

קַרְנָזוֹל (א') Diagonal, diagonale

רֹאשׁ (ש') Spitze, sommet

רְבוּעַ (ש') Viereckig, quadrilatéral

רְבוּעוֹן (ש') Tetraeder, tétraèdre

רְבוּעִית (ש') ‹ Kurve vierter Ordnung, courbe de quatrième dégré

רוּחַ (גב') (עי' ישרה, כוון, כונה) ‹ Richtung, direction

רְצוּעָה (גב', ש') ‹ Streifen, zone

רֶשֶׁת (ש') ‹ Netz, résau

שְׁטוּחַ (ש') ‹ Flach, plane

שֶׁטַח (ר', ש') ‹ Fläche, Oberfläche, aire, surface

שֶׁטַח־הַמַּצָּח (גב') ‹ Stirnfläche, plan de front

שֶׁטַח־מַשָּׂא (גב') ‹ Tragfläche, plan de charge

שֶׁטֶף (ש') (עי' זרימה) ‹ Strömung, courant

שִׁיטָה שְׁקוּלָה (גב') ‹ Gleichgewichtssystem, système d'équilibre

שִׁיטַת־גּוּמְלִים (ר') ‹ Kompensationsmethode, méthode de compensation

שִׁכְבָה (ש') ‹ Schicht, couche

שְׁנִיָּה (ר') ‹ Sekunde, seconde

שָׁקוּעַ (ר') ‹ Konkav, concave

תָּוֶךְ (גב') ‹ Medium, médium

תּוֹרַת הַחֹזֶק (גב') ‹ Festigkeitslehre, théorie de solidité

תּוֹרַת־הַיַּחְסִיּוּת (גמ') ‹ Relativitätstheorie, théorie de la relativité

תּוֹרַת הַקּוֹרוֹת (גב') ‹ Balkentheorie, théorie de poutres

תְּחוּם (א') ‹ Bereich, domaine

תְּנוּדָה (ש') ‹ Oszillation, oscillation

תְּעָלָה (ש') ‹ Kanal, canal

תַּעֲצוּמָה (ש') (עי' צפיפות) ‹ Dichtigkeit, Dichte, densité

*

כתבי האוניברסיטה ובית הספרים בירושלם

יוצאים לאור על־ידי הקרן מיסודו של שמעון וליקובסקי, תל־אביב

מתימטיקה ופיסיקה. כרך א'

א. פרופ' יחזקאל (אדמונד) לַנְדַאוּ, גטינגן
„עַל אַפְּרוֹקְסִימַצִיוֹת דִיוֹפַנְטִיוֹת"
תרגם פר־דוצ' יִשְׂרָאֵל וְלְפְסוֹן, חרקוב

*

ב. פרופ' הַרַלְד בּוֹהר, קופענהגן
„על משפט אחד של אדמונד לנדאו"
תרגם ד"ר בנימין אמירה, תל־אביב

*

ג. פרופ' גינו לוֹרְיָה, גינוא
„הסתכלויות על דבר ההצגה האנאליטית של השטות האלמנטרית של חֲרוּטִיוֹת וּרְבוּעִיוֹת"
תרגם נתן שלם, פירנצי

*

ד. פרופ' י. הדמר, פריס
„מושג הדיפרנציאל בהוראה"
תרגם פר־דוצ' ישראל ולפסון, חרקוב

*

ה. פרופ' אלפרד לוי, פריבורג
„על משואות מקבלות פתרון אלגבראי"
תרגם פר־דוצ' ישראל ולפסון, חרקוב

*

ו. פרופ' אברהם (אדולף) פרנקל, מרבורג
„האכסיומות של תורת הקבוצים"
תרגם ד"ר בנימין אמירה, תל־אביב (בעריכתו של פרופ' פרנקל)

*

ז. פרופ' א. אינשטין וד"ר י. גרומר, ברלין
„ראיה שלפי תורת־חשדה של מר פ. קְלוֹזָה שדה מרכזי־סימטרי ורגולרי בכל מקום הוא מן הנמנעות"
תרגם ד"ר י. גרומר, ברלין

ח. פרופ׳ אריה שלמה אוּרְנְשְׁטֵין, אוטרכט, הולנד
„שיטה חדשה למדידת העצמה בספקטרום״
תרגם ד״ר א. ברוך רוזנשטין, תל־אביב

*

ט. פרופ׳ ט. לוי־טשיויטה, רומא
„מהירות ההובלה בתנועה גלית תמידית״
תרגם נ. שלם, פירנצי

*

י. פרופ׳ ת. פון קַרְמַן, אאכן
„על תורת־הקורות ויסודותיה״
תרגם ד״ר יעקב גרינברג, הידלברג

*

יא. פרופ׳ ז. ברודצקי, לידס
„תנועת נוזל הנפגע במעצורים עגולים״
תרגם ד״ר א. ב. רוזנשטין, תל־אביב

*

יב. יוסף פופר-לינקויס, וינא
„סכימה יסודית למעופף של בורג״
תרגם ד״ר יעקב גרינברג, הידלברג

*

קדם ויהדות. כרך א׳.

א. ד״ר רב שמואל קליין, נובה־צמקי
„דרך חוף הים״

*

ב. פרופ׳ אויגן טוֹיְבְלֶר, ציריך
„הארץ כדי והעם גוים״
תרגם ד״ר י. שמחני, לודז

*

ג. פרופ׳ אדמונד מַהְלֶר, בודאפסט
„למחקר השנים בתקופת אל עמרנה״
תרגם ד״ר א. ש. קמנצקי, ורשה

*

ד. רב פרופ׳ י. שפטלוביץ, קלן
„ערכן של התעודות הארמיות של סְוֵנֵה ואלפנטינה
להיסטוריה היהודית והאירנית״
תרגם ל. סוקניק, ירושלם

ה. פרופ׳ א. אפטוביצר, וינא
„מִשָׁל ישראל בספרי המשפט הסוריים״
תרגם דוצ׳ א. א. קפלן, ברלין

*

ו. פרופ׳ יוסף הורוביץ, פרנקפורט ע״נ מיין,
„גן־העדן בקוראן״
תרגם דוצ׳ נ. קדמוני, ברלין

*

ז. פרופ׳ ישראל דַוִדזון, ניו־יורק
„פרקי־תפלה מתוך ה„גניזה״
תרגם ש. רבידוביץ, ברלין

*

ח. רב ראשי פרופ׳ ש. צ. מרגוליות, ז״ל, פירנצי
„שירת החרב של יחזקאל״
תרגם ד״ר מ. וילנסקי, ברלין

*

ט. פרופ׳ א. שְׁוַרץ, וינא
„עקרי־מסקנותיו של המחקר המדעי־ההירמינויטי״
תרגם ש. רבידוביץ, ברלין

*

י. פרופ׳ שמואל קרויס, וינא
„חקירה בדבר ה„גלוסי סקרי״

*

יא. ד״ר יוסף קלוזנר, ירושלם
„מוצאה של לשון המשנה״

*

יב. פרופ׳ א. מיטווך, ברלין
„מחקרים באטימולוגיה עברית״
תרגם בן־חנה, ברלין

*

יג. רב ראשי, ד״ר עמנואל לֶעף, סָגֵד
„בולבסין וחרצנים״
תרגם ד״ר ד. אינהרן, ורשה

*

יד. אפרים רובינוביץ, ירושלם
„מצמחי ספרותנו העתיקה״

*

שפתנו, קובץ א'

תוכן

א) ההקדמה

ב) פרחים וצמחים (פרט־מלים). ד"ר יוסף קלוזנר

ג) ירקות (פרט־מלים). שמואל כהן ליפשיץ

ד) אילנות ופירות (פרט־מלים). ד"ר יוסף קלוזנר

ה) פטריות (פרט מלים). ד"ר שאול טשרניחובסקי

ו) לשאלות הלשון (א. ארמית ועברית. ב. מלות זרות. ג. טהרת־הסגנון. ד. שאלת הסינטכסיס. ה. הדקדוק המקראי והדקדוק המשנתי). אליעזר־מאיר ליפשיץ

ז) מומי ניב־שפתים. יהושע סירקין

ח) מגנזי־הלשון שבתלמוד בבלי (א. שמות־עצם. ב. שמות־תואר ג. פעלים. ד. מלות־הקריאה. ה. צורות לשוניות. ו. בטויים ואפני־דבור). ד"ר יוסף קלוזנר

ט) הרחבת־הלשון במשנה ובתלמוד. א. קארלין

י) ההקטנה של שמות פרטיים. מ. ב. לאזבניק

יא) חוסר הפרפיכסים בלשון העברית. יעקב זלוטניק

יב) הפרוזה העברית (מאמר ראשון). יעקב פיכמאן

יג) שמות הצמחים. ד"ר שאול טשרניחובסקי

יד) מן החוזר הראשון אל הסופרים והבלשנים העבריים

*